

EXODUS '51

KÖRÖSSY JÓZSEF ÉS KOTSIS ISTVÁN NAPLÓI

RÁDAY GYŰJTEMÉNY

BUDAPEST, 2015

EXODUS '51

KÖRÖSSY JÓZSEF ÉS KOTSIS ISTVÁN NAPLÓI

EXODUS 21

KÖRÖSTY JÓZSEF ÉS KÖZTIS ISTVÁN NAPLÓI

Magyarországi történelmi emlékek

Magyarország

Magyarország

Magyarország

Magyarország

Magyarország

Magyarország

Bevezető gondolatok

Tizenpár évesen láttam nagynéném arcát a Tisza parti fényképen. Látom azóta is a többi lelkes között. Fel nem fogtam, mit is jelentett az Exodus '51, csak éreztem a mosolyt, az erőt, a döntést. Valami igazi történt – irigyeltem és büszke is voltam rá.

Bezártak egy teológiát 1951-ben, diákjai folytatták Debrecenben, ahogy lehetett, aztán alig egy hónap múlva visszatértek, visszafoglalni az otthont.

Sok év után most ért el hozzám, mit jelenthetett 62 otthontalanná vált teológus exodusa, szabadulása. Mit jelenthetett hazaszökni Debrecenből az alma máter, a „második otthonom” Sárospatakra. Mit is jelentett az „ébredés” hívő lelkésztanoncaként keresni a Mindenható akaratát: „Menjek Uram vagy maradjak”? Mi is történt, mikor egyiküknek ezt mondta az Úr, másiknak amazit? Mit is jelent diákként böjtölve „tusakodni” az Úr előtt a kijelentés reményében, mit jelent a buzgó imádság ellenére válasz nélkül maradt hívő ember magánya. Mégis dönteni kell, mert rá van bízva a pataki teológusok élete: „Menjünk!” hangzik. Mit is jelent a falusi parasztgyerek álma: „Pap leszek és visszajövök népemet tanítani!” Aztán nem lehet az, mert „tanácsló elutasítással” kizárják a teológiáról. Mit is jelent püspököd szájából hallani az Úr akaratát: „Még harangozó sem lehetsz az egyházban!” – Te, akinek pár hónapja a pataki teológia újszövetségi katedráját ígérték elkötelezett tudásod miatt. Mit is jelent viaskodni másokkal, magaddal: Jól döntöttél? Helyesen cselekedtél? Honnan tudod meg, mi is a „Jó”?

Két napló, két kirúgott teológus, két lélek próbál számot adni magának, nekünk.

Victor István

Köszönetnyilvánítás

A kötet munkatársai köszönetet mondanak mindazoknak, akik adatszolgáltatással, fotókkal segítettek a kiadvány létrehozását:

Dienes Dénes gyűjteményigazgató (Sárospataki Tudományos Gyűjtemények), Szabadi István levéltárigazgató (Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára), a Dunamelléki Református Egyházkerület Püspöki Hivatala munkatársai, Hudi József levéltárigazgató és Kránitz Zsolt levéltáros (Pápai Református Gyűjtemények), Szabó Gergely igazgató és munkatársai (Lelkészi Nyugdíjintézet); Benke György ny. lelkipásztor, Bojtor István ny. lelkipásztor, Karasszon István lelkipásztor, Dr. Koncz Gábor, Kotsis Ildikó, Molnár Sándor Károly egyháztörténész-lelkipásztor (Ráday Gyűjtemény), Nagy Edit levéltárigazgató (Ráday Levéltár), Pocsayné Eperjesi Eszter múzeumigazgató (Sárospataki Tudományos Gyűjtemények), Szentimrei Márk (Sárospataki Tudományos Gyűjtemények), özvegy Tariska Jenőné, Timár Pál ny. lelkipásztor, Vízi Mária hitoktató

A Sárospataki Kollégium és a Tiszáninneri Református Egyházkerület megszüntetése

A Tiszáninneri Református Egyházkerület és a Sárospataki Kollégium megszüntetése részét képezte annak az egyház-zsugorítási programnak, amelyet a kommunista államhatalom kívánságára, a vele kollaboráló református egyházi vezetők dolgoztak ki és hajtottak végre.¹ Az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke továbbította az erről szóló kívánságot a református egyház megbízható vezetői felé 1951 nyarán. Ebben szerepelt a teológiai akadémiák és az egyházkerületek összevonásának állami óhaja. Ugyanakkor van létjogosultsága annak a felvetésnek is, hogy a Sárospataki Teológiai Akadémia megszüntetése során tanúsított kerületi magatartás megtorlásaként érvényesítették Tiszáninnen önállóságának felszámolását.

Már az ún. koalíciós időszakban is érték támadások a Sárospataki Kollégiumot. A regionális sajtóban olyan cikkek jelentek meg, hogy az ifjúságot reakciós tanárok és volt horthysta katonatisztek nevelik. Később a Magyar Kommunista Párt és a Nemzeti Parasztpárt Zemplén megyei titkárai azzal vádolták az iskolát, hogy nem ismerte föl az új időkben a helyes utat, nem tud beilleszkedni a magyar népi demokrácia művelődéspolitikájába. Az 1931-től kezdődően virágzó és igen magas színvonalú egykori Angol Internátus sötét árnyékként vetült az iskola életére, mert annak diákjaira hivatkozva hangsúlyozta a járási pártvezetés, hogy Patak nem a szegények, hanem a gazdagok iskolája. Ilyen előzmények után előzetes egyeztetés nélkül érkezett meg a Református Egyetemes Konvent Elnökségének 1951. július 25-i leirata, melyben elrendelte a Teológiai Akadémia bezárását.² A diákokat a debreceni és a budapesti teológiára irányították át. Az Egyetemes Konvent Elnöksége még attól is megkímélte az Egyházkerület vezetőit, hogy ők indokolják ezt a lépést. Az Elnökségi Tanács előre kialakított forgatókönyv alapján

¹ Ladányi Sándor: *Törekvés az egyház missziói munkájának megbénítására*, in: Barcza József – Dienes Dénes (szerk.) *A Magyarországi Református Egyház története 1918 – 1990*, Sárospatak, 1999. 123-135.

² Szentimrei Mihály: *A Kollégium felszámolása*, in: Barcza József – Dienes Dénes (szerk.) *A Magyarországi Református Egyház története 1918 – 1990*, Sárospatak, 1999. 222-226.

a közgyűlési határozatot is megfogalmazta, és ezt oktrojálta a Tiszánin-neni elnökség számára. A Tiszánin-neni elnökség engedett a nyomásnak, és a tanévet Sárospatakon valóban nem nyitották meg. A Debrecenbe, illetve Budapestre átirányított diákok természetesen nem érezték jól magukat ebben az új helyzetben. Egyes tanáraikat és Enyedy Andor püspököt levelek útján keresték meg, melyekből kitűnik a Sárospatak-hoz való igen erős ragaszkodás.³

A Tiszánin-neni kerületi közgyűlés azonban 1951. október 15-én kinyilvánította, hogy ragaszkodik a pataki Teológiai Akadémiához. Az Egyházkerületi Közgyűlés döntéséről a pataki diákok hamar tudomást szereztek. A debreceniek 1951. október 22-én igen szervezett és rend-kívül fegyelmezett módon visszajöttek Patakra. Innen írásban kérték az Egyházkerület elnökségét, hogy rendelje el az Akadémia megnyitását Sárospatakon.

Időközben a Tiszánin-neni Elnökség a Konvent ülésén vett részt, ahol egyértelműen és határozottan utasítást kaptak nemcsak az egyházi vezetéstől, de az állami és pártvezetéstől is, hogy a pataki teológia megnyitását állam- és egyházellenes lépésnek minősítik. Az ifjúság egykori tanáraikkal konzultálva visszautazott Debrecenbe. Tettüket megtorlás követte: négyüket eltávolították, hetüket félévvesztésre ítélték, s még egy Budapesten tanuló pataki teológust is kizártak.

A december 4-i közgyűlés ilyen körülmények között kénytelen volt tudomásul venni a Zsinat ellentétes döntését. Enyedy Andor püspök jelentéséből azonban kitűnik, hogy ez a tudomásul vétel nem a megalkuvás jegyében történt. *„Egyház-kerületünk életének, bizonyára régóta és még nagyon sokáig, legfájdalmasabb eseménye sárospataki teológiai akadémiánk megszűnése. Október 15-én tartott rendkívüli közgyűlésünk e tárgyban hozott, és a zsinat tagjaival közölt határozata egyházi felsőbbségünknel rossz benyomást keltett. Theologus ifjaink azzal akarták az ügyet a maguk kedve szerint előre vinni, hogy intéze-tüket elhagyva, hazajöttek. Amilyen megértéssel voltunk szívük vágya és fájdalma iránt, olyan erélyesen intettük őket a tanulmányi rend, va-lamint illetékes elöljáróik iránti engedelmességre. Mi a lelkészképzés kérdésében elmondtuk a magunk érveit, elsírtuk a magunk könnyeit. Most már nincs részünkről sem egyéb hátra, mint tudomásul venni a*

---

³ E levelek közölve: Baráth Béla – Dienes Dénes – Misák Marianna (szerk.): *A Tiszánin-neni Református Egyházkerület babiloni fogsága*, Miskolc – Sárospatak, 2006.

zsinat törvényerejű döntését, és a megmaradó két theologiai akadémia jó és eredményes működését minden erőnkkel szolgálni”.⁴ Ugyanez a közgyűlés hangsúlyozta, hogy a pataki gimnáziumban szép munka folyik, az őszi szuplikáció pedig igazolta, „*hogy népünk szívébe zárta és szíven hordozza most már négy osztályú gimnáziumra csökkent ősi kollégiumunkat*”. Nem valószínű, hogy Enyedy püspök ne értesült volna a Bereczky Albert vezette kollaboráns egyházi hatalom szándékáról a református középiskolák felajánlását illetően. Inkább arról van szó, hogy annak tudatában jelezte Tiszáninnen ragaszkodását a megmaradt gimnáziumhoz. Ennek összefüggésében érthető meg, hogy az államhatalmat feltétlenül kiszolgáló országos egyházi vezetés a tiszáninenni püspöki utódlásról kezdett gondolkodni. Megkeresték *Koncz Sándort*, a megszüntetett pataki Teológia volt professzorát, aki előtt feltárták, hogy munkás származása miatt alkalmasnak tartják erre a tisztségre. Szükség volt azonban arra, hogy alkalmasságát ő maga is igazolja. Ezért cikksorozatot kértek tőle, amelynek tárgya lett volna „*a sárospataki lokálpatriotizmus, ami helytelen sovinizmus és rokonságot mutat a titoizmussal.*” *Koncz Sándor* azonban visszautasította a méltatlannak érzett feladatot, így ez a kísérlet megbukott. Később ezt úgy értékelték, hogy Tiszáninnen „*nem volt püspöknek alkalmas személy*”.⁵ Megnyugtatóbbnak érezhette a református egyház vezetése – ami egyben figyelmeztetés gyanánt is szolgálhatott – a kerület önállóságának megszüntetését. Az általános népszerűségnek örvendő Enyedy Andornak le kellett mondani tiszteréről, a „nyugodt átmenet” biztosítása érdekében, még a tervezett közgyűlés előtt. Majd 1952. október 3-án az egyházkerületi rendkívüli közgyűlés határozatban kérte a zsinatot, hogy intézkedjék a tiszáninenni egyházmegyéknek a Dunamelléki, illetve a Tiszántúli Kerülethez való csatolásáról. Fontos elolvasnunk az erről szóló előterjesztést: „*Az egyetemes konvent elnökségi tanácsának 1952. szeptember 9-i ülésén az egyházkerületek elnökségei beható megbeszélést folytattak egyházunk és különösen a tiszáninenni egyházkerület jelenlegi helyzetéről.*”

A megbeszélés során egyházunk legfőbb örüllői arra a meggyőződésre jutottak, hogy helyesnek látnák, ha a tiszáninenni egyházkerület kebelébe tartozó egyházmegyék a tiszántúli, illetőleg a Dunamelléki Egyházkerület egyházmegyéibe (sic!) egyesülve ezeknek az egyházkerületeknek a keretében folytathatnák tovább életműködésüket.

⁴ SRKLT. PK-28. 1951. dec. 4.

⁵ SRKNk . An. 37314.

Szükségessé teszi ezt a lépést jövő fejlődésünk, egyházunk egységének hálás megőrzése és ápolása, annak a kegyelemnek és irgalomnak felismerésében, hogy egyházunk a maga egészében megvan és él.

Ezt a meglátást indokolja a koncentráció szükségessége, amelynek következményeit szervezeti vonalon is le kell vonnunk, elsősorban a gyülekezeti szolgálat érdekében. De szükségessé teszi ezt az átalakulást az anyagi javainkkal való helyes sáfárkodás és takarékoskodás, figyelemmel arra is, hogy az egyezményben biztosított államsegély egy év múlva jelentős mértékben csökken. Mindezeknek a következményeit időben le kell vonni.

Már az egyházmegyei határok újrarendezése is egyházunk szervezetének egyszerűsítése és korszerűsítése érdekében történt. Most egy lépéssel tovább kell haladnunk, Isten iránt való engedelmisséggel felismerve azt, hogy nincs külön magyar református egyház Miskolcon, Budapesten vagy Debrecenben. Isten új leckéje, hogy össze vagyunk kötve, egymásra vagyunk utalva, és ezt szervezeti vonatkozásban is ki kell fejeznünk. Olyan mértékben válik ez könnyűvé, ahogy a gyülekezetekben az ige szolgálatára nézünk. Vállalnunk kell abban a reményen, hogy ebből fejlődés és előrehaladás származik.

Megítélésünk szerint a kerületre háruló kormányzási, igazgatási és fegyelmezési feladat ebben a nagyobb egységben jobban biztosítható, hitünk szerint pedig ezáltal magyarországi református anyaszentegyházunk ereje megújul, és kerületünk jobban betöltheti azt a szolgálatot, amelyet eddig több mint 400 éven át Isten dicsőségére és népünk javára végezt".⁶

Az egyházi szakzsargonnal nyakon öntött szövegből világosan kitétnik, hogy a döntést nem Tiszáninnen széles református közvéleménye hozta, hanem egy szűk csoport Budapesten. A budapesti konventi döntés után mindössze négy nappal került sor a rendkívüli egyházkerületi közgyűlésre. Ilyen rövid idő alatt lehetetlen volt a kérdés megfelelő átgondolása Tiszáninnen. Az itteni presbitériumokat meg sem kérdezték, a gyülekezetek jogait teljesen figyelmen kívül hagyták. Az országos konventi vezetés diktatórikus módszereinek ez tökéletesen megfelelt, s amúgy sem bízott semmit a véletlenre. Még egy ellentmondó tiszánineni határozatot nem lehetett megkockáztatni. A közgyűlésen Kiss Roland és Péter János társaságában Bereczky Albert is jelen volt, s „meleg

---

⁶ SRK Lt. PK-28. 1952. okt. 3.

testvéri szót” intézett a jelenlévőkhöz az Efézusi levél 4,3-ra utalva.⁷ Kifejtette, hogy „*egyházunk a koncentráció helyes útját*”, találta meg.⁸ „*Uralkodjék tehát a bennünk lévő engedetlenség felett, jó és rossz érzések felett uralkodjék Istennek a békessége. [...] Engedjétek meg, hogy mikor egységünk, békességünk és szolgálatunk kihangsúlyozása mellett testvéri szeretettel köszöntlek titeket külön is, még annyit hadd mondjak, hogy egyházkerületi és egyházmegyei alakulatoknak az egy magyar református egyház területén való elhelyezése nem okozhat lelki akadályt annak a számára, aki a ma kapott ígét a szívére vette*”.

Az egyházkerület tisztségviselői közül többen ezen a közgyűlésen mondtak le, némelyek azonban ennek a formaságnak sem tettek eleget, egyszerűen tudomásul vették, hogy tisztük megszűnik. Akik lemondtak, inkább tiltakozásukat fejezték ki ezzel, mintsem egyetértésüket.

A teljes szervilizmus jegyében működő közgyűlés ellentmondás nélkül elfogadta az egyházkerületi tanács június 27-i határozatát a Sárospataki Kollégium felajánlásáról az államnak. Mindez csak úgy érthető meg, ha feltesszük, hogy az egyházkerület vezető személyiségeit megfélemlítették a megelőző hónapok során.

A megroppantott gerincű tiszáninneniek látszat-demokratikus döntése után a színjáték tovább folytatódott. Előbb a zsinat 1952. évi ülészakán foglalkoztak az ügygel.⁹ Az indoklás itt is a már megszokott volt: „*egyházunk egységének megőrzése és ápolása, lelki és anyagi erőinek gazdaságos összpontosítása céljából*” kell megszüntetni Tiszáninnen önállóságát. A zsinaton Bereczky Albert nagy beszédet mondott, amely igen figyelemre méltó, mert benne nyíltan megfenyegette azokat, akik nem azonosultak a legfőbb vezetés irányelveivel. „*Amikor zsinatunk 1948-ban egyezményt kötött az új magyar állam kormányával, hit-*

⁷ Uo.

⁸ A kerület megszüntetése indoklásának hamisságára híven rávilágít a fő végrehajtók körében lejátszódott epizód, amit Pap László budapesti teológiai tanár jegyzett fel. Bereczky Albert, Péter János és Kiss Roland a közgyűlés előtti napon megérkezett Miskolcra, és a Korona szállóban szálltak meg. „*Vacsora után Bereczky korán lefeküdt, Kiss és Péter pedig együtt ittak, s mikor éjfél körül már emelkedett volt a hangulatuk, felmentek Bereczky szobája elé, és az ajtót kezdték verni: 'Nyissa ki, itt az ÁVO!' kiáltozással, s mikor Bereczky ajtót nyitott, szeme közé röhögtek, hogy csak meg akarták tréfálni*”. „Egyházunk legfőbb őrállói” ilyen imádságos lélekkel készültek a nagy horderejű döntésre! Pap László: *Tíz év, s ami utána következett 1945-1963*. Szerk. Bárczay Gyula, Bern-Budapest, 1992. 90.

⁹ Református Egyház 1952. 21. sz. 1-5.

beli döntést hozott, s egyházunk engedelmes útját szabta meg. Ennek az útnak keresésében voltak zavarok és bizonytalanságok. Az úton való járásban is mutatkoztak, és fájdalom, még mindig mutatkoznak engedtelenségek. Egyházunk órállói tudatában voltak annak a veszélyes kísértésnek, amelyet némelyek bizalmatlansága, bizonytalansága, vagy éppen tudatos engedtelensége egyházunk döntésével szemben jelent. Ezért adtuk ki 1950. decemberében azt a Testvéri Izenetet, amelyben eligazítást adtunk. [...] Ez a Testvéri Izenet időben adott és bizonyos értelemben, bizonyos köröknek utoljára adott figyelmeztetés volt. [...] Aki nem értette meg a szót 1950-ben, még mindig megértheti 1952-ben. [...] Különösen fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy a magyar református egyház és benne a gyülekezetek egységét Isten ajándéku és feladatula adta nekünk. Ennek az egységnek következménye, hogy lelki és szellemi erőinket bölcsen koncentráljuk... Bizonyára ez a zsinati ülészak is ezt fogja tovább szolgálai törvényeivel és határozataival”.

Bereczky tehát minden kertelés nélkül kimondta, hogy semmilyen ellentmondást nem tűr el a legfőbb egyházi vezetés. A Tiszáninnen ügyében hozott döntés ennek megfelelően született meg. Bereczky elégedetten nyugtázhatta, hogy a határozat „nem csak az erők koncentrálását szolgálja, hanem az egymás iránti bizalmunk koncentrálását is”. Az új Tiszavidéki Egyházkerület megbízható ellenőrzés alá került, szolgálai engedelmessége - melyre oly nagy hangsúlyt helyezett a konventi elnök - biztosítva volt. Az állami jóváhagyás szövege hűen tükrözi a református egyház alávetett helyzetét: „A magyarországi Református Egyháznak engedelemmel összehívott és 1951. október 24-én megnyílt hatodik budapesti zsinata, második debreceni ülészakán 1952. évi október 31-én alkotott, a zsinati elnökség által elem terjesztett 1952. évi III. egyházi törvénycikket jóváhagyom és megerősítem. Budapest, 1952. november 19-én Horváth János s. k. az Á.E.H. elnöke”.¹⁰ A törvénynt nem véletlenül datálták a reformáció emléknapiára. A mélyen egyházellenes, ateista államhatalmat kiszolgáló Bereczky Albert és társai reformátori szerepkörben tetszelegtek.

¹⁰ SRK Lt. Püspöki iratok 2039/1952.

A szöveggondozás elvei és a források

Kiadványunk ahhoz a hosszútávú programhoz kapcsolódik, amely 2014-ben vette kezdetét a Ráday Gyűjteményben Hosszú Gyula tanár és Victor István lelkipásztor vezetésével. A program célja a 20. századi református egyháztörténet fehér foltjainak, kevésbé kutatott vetületeinek feltárása és archiválása. A munka eredményeként eddig dokumentumfilmek és életút-interjúk készültek el, de reményeink szerint egyre bővülő mértékben a további kutatások számára használható forrást is sikerül majd létrehozni.

2014-ben készült el az *Exodus '51* című dokumentumfilm. A film a sárospataki teológia megszüntetése ellen tiltakozó diákok emlékeiből, a korabeli állami és egyházi dokumentumokból, kortárs felvételekből áll össze (Kőrössy József és Kotsis István naplóiin kívül a debreceni kollégiumi levéltárban található írásbeli vallomások, ÁEH-s és konventi dokumentumok, valamint Várady József fotói szolgáltak a forgatókönyv alapjául). 2015-ben készül el a folytatás, a teológiákról kizárt hallgatók sorsának bemutatása. Részben ehhez kapcsolódva, részben egy tervezett dramatikus feldolgozás háttéranyagaként a film készítői úgy döntöttek, hogy a két naplót nyomtatásban is közreadják, továbbá *Függelékben* a volt pataki hallgatók írásos vallomásait az exodusban való szerepükről (ezt rajtaütésszerűen Debrecenben vették fel tőlük röviddel visszatérésük után) és az ítéletük szövegét.

Az elsőként közölt írás Kőrössy József (életrajzát ld. a Névmutatóban) visszaemlékezése. Az autográf kéziratot a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeinek Kézirattára őrzi, jelzete Kt. 4139/b. A kéziratot zárolt anyagként 1963-ban vette állományba Új-szászy Kálmán. Jól olvasható, nagyon kevés javítást (áthúzás, betoldás) tartalmaz. A szerző érzékelhetően az események tömör, pontos, kronologikus összefoglalására törekedett, de vállalta a személyes nézőpontot. A szubjektív elemek és az érzések megfogalmazása révén a szövegmű nem száraz feljegyzés, hanem az exodus olvasmányos, élményszerű felidézése. Keletkezési ideje ismeretlen, és feltűnő módon befejezetlen: „*A felelősségrevonás ideje*” alfejezetnek csupán a címe van meg, a kézirat itt megszakad. Csak azt tételezhetjük fel, hogy Kőrössy József abbahagyta az írást és többé nem kívánta vagy bírta folytatni.

A margókon három esetben más kéztől származó széljegyzet olvasható, amelyek a vonatkozó forrásokra utalnak tovább, illetve pontosítanak.

A másodikként közölt, jóval terjedelmesebb szöveg Kotsis István (életrajzát ld. a Névmutatóban) naplója. A gépelt kéziratot szintén a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeinek Kézirattára őrzi, jelzete Kt. 4139/a. (További példányai családi magántulajdonban vannak.) Ugyanazt a történetet mondja el, ám célja – bevallottan – ambíciózusabb, mint az események egyszerű rögzítése. Jó íráskészsége révén irodalmi, sőt szépirodalmi megformáltságra törekedett, szélesebb perspektívából kívánta láttatni a diákok helyzetét, részletesen bemutatta a körülményeket. A szövegbe eredeti forrásdokumentumokat szerkesztett, és felelevenített dialógusokkal vegyítette a narrációt. Kotsis naplója még személyesebb hangvételű, mint Kőrössy Józsefé. Gyakran használja a beceneveket és a ragadványneveket, felidézi a diákzsargont, irodalmi utalásokat alkalmaz. Fejezetcímeiben is tetten érhető a szépirodalmi igény, a *Függelék*ben pedig ő maga szolgál szövegkritikai megjegyzésekkel. Ebből megtudhatjuk, hogy saját elhatározásából még 1952-ben papírra vetette visszaemlékezését, rengeteg időt fordított rá, és azt tartotta szem előtt, hogy még frissiben, minél pontosabban rögzítse az eseményeket. Egy évtizeddel később, 1961-62-ben vette elő ismét a kéziratot és öntötte végleges formába. Elhagyta az akkor már gyerekesnek, illetve magántermészetűnek ítélt részeket, felhívta a figyelmet saját művének fogyatékoságaira és az utókor számára átszerkesztési javaslatot, valamint további szempontokat ajánlott a történet minél teljesebb kibontásához – utalva az egyháztörténeti összefüggésekre és a pápai exodusra.

A jelen kiadásban természetesen nem szerkesztettük át Kotsis István naplóját, hanem az 1962-es szövegváltozatot adjuk közre, mint a szerző által hitelesnek és lezártnak tekintett egységet. Viszont itt jegezzük meg, hogy Kotsis Istvánnak igaza volt abban, hogy a sárospataki Teológia megszüntetése csupán része volt a sokkal durvább korabeli intézkedéseknek, amelyek az egyházak missziói szolgálatát és intézményrendszerét kívánták felszámolni. Erről Dienes Dénes bevezető tanulmánya szól részletesebben. Az idők során megtörtént a sárospataki exoduszal párhuzamos pápai exodus feltárása is (ld. *Felhasznált irodalom*).

Kőrössy József és Kotsis István naplóinak átírásakor a nem kritikai igényű kiadási gyakorlatot követtük, azaz – a közérthetőség és olvashatóság érdekében – a mai helyesírási és központoszási normákat tartottuk szem előtt. Ettől csak a beillesztett forrásdokumentumok esetében tértünk el, azokban a dokumentumérték miatt megőriztük az eredeti szövegváltozatot (mivel általában gépelt iratokról van szó, ez a gépelés szövegűsége jelenti a szövegtagolásban, a központoszásban, a kiemelésekben és az alkalmazott rövidítésekben; viszont hosszú *ú, ű, í* magánhangzókat szerepeltetünk, mivel ezek csak azért voltak rövidek az eredetiben, mert az írógépek nem rendelkeztek ezekkel a karakterekkel).

A főszövegekben a mai helyesírás szerint közöltük azokat az idegen eredetű szavakat, amelyeknek van bevett formája, illetve ahol megváltozott a norma (mindkét szerzőnél pl. *theológia* helyett *teológia*, *exodus* helyett *exodus*; Kőrössy Józsefnél *refrain-szerűleg* helyett *refrénszerűen*, Kotsis Istvánnál *fofoly* helyett *fotel*, *kathedra* helyett *katedra*, *deliquens* helyett *delikvens* stb.). A mindkét szerzőnél sűrűn előforduló „szénior” kifejezést viszont nem cseréltük ki a mai „szénior” alakra, mivel ennek helytörténeti értéke is van.

Mai helyesírással közöljük a régies alakokat (Kőrössy Józsefnél pl. *vajjon* helyett *vajon*, *mikor*, *ami* helyett *amikor*, *amelyet* a megfelelő helyeken, *s* helyett többnyire *és*, *vasut* helyett *vasút*, *Tiszapart* helyett *Tisza-part*; Kotsis Istvánnál *programm* helyett *program*, *akarnók*, *négýőnk* helyett *akarnánk*, *négýünk*).

A rövidítéseket (pl. *teol.*, *u.i.*, *t.i.*) a főszövegekben feloldottuk (a dokumentum-forrásközlésekben nem), megtartottuk viszont az idézőjelbe tett szavakat (ahol a szerzők ironikus vagy metaforikus jelentésre utalnak ezzel).

A kéziratok központoszását csak néhány esetben módosítottuk. A vesszők használata régebben jelentősen eltért a mai standardtól, ezekben az esetekben a mai gyakorlatot követtük. A szerzők által többször alkalmazott mondatvégi pont helyett három ponttal való, lebegtető mondatzárást jelentősen ritkítottuk, mert ez ma már nagyon modorosan hat. Néhány esetben új bekezdésbe tördeltük a nyilvánvalóan új gondolatsort, illetve összevontuk a bekezdést, ha az egy egységet alkotott.

Tartalmi szempontból nagyon óvatos változtatásokat hajtottunk végre. Ilyenek például a felesleges töltelékszavak kigyomlálása (*azonban*, *először*, *és*, *bár*, *tudniillik*, *viszont*); a hiányzó határozott és határo-

zatlan névelők betoldása. Stiláris változtatások Körössy József szövegében: *ezalatt érti* helyett *ebből érti*, *megdöbbenő csendben* helyett *döb-bent csendben*, a szóismétlés elkerülésére szinonima alkalmazása (pl. *azonban* helyett *de*), néhány zavaró germanizmus átfogalmazása (pl. *a dolgok állása más fordulatot vett* helyett: *a dolgok másképp alakultak*), néhány esetben a szórend cseréje. – Stiláris változtatásokra néhány példa Kotsis István naplójában: *legjobb szerettük volna* helyett *legjobban azt szerettük volna*; *nincs semmi értelme az ujj-húzásnak* helyett *nincs semmi értelme ujjat húzni*, *megfertőzték közöttünk a viszonyt* helyett *megfertőzték a közöttünk levő viszonyt*.

Mondatrész átfogalmazására Körössy József naplójában csak egy helyen került sor, a nyilvánvaló tévesztésből sikeredett „*kérjük a Patakra visszaérkezett teológusok a Teológia megnyitását*” helyett „*a Patakra visszaérkezett teológusok kérik a Teológia megnyitását*”. Kotsis Istvánnál inkább stiláris szempontból látszott szükségesnek néhány esetben a mondatrészek finomítása, ami leggyakrabban a szórend cseréjét és egyeztetését jelentette. Egy ízben a „*szük keblű találkozó*” egyértelműen „*szük körű találkozó*” értelemben szerepel, ezt javítottuk. Sok esetben zavaróan hatott a jelen és a múlt idő alkalmazásának következetlensége – filológiai szempontból ez abból eredhet, hogy a közvetlenül az események után született első szövegváltozatot tíz évvel később átdolgozta – ezeken a helyeken törekedtünk a szöveg egységesítésére a múlt idő alkalmazásával.

Mindkét szerzőnél javítottuk a helytelenül írt személyneveket: Szász Béla helyett Száz Béla, Vargha Jóska helyett Varga Jóska, Merétei Sanyi helyett Merétey Sanyi, Cseh Szombati helyett Cseh–Szombathy, Jacob Károly helyett Jakob Károly. A szintén pontatlanul írt „Mackey úr” megmaradt, ott lábjegyzet jelzi a legvalószínűbb értelmezést.

A főszövegekben előforduló idézeteket, utalásokat, idegen szavakat és a speciális jelentéstartalmú kifejezéseket lábjegyzetben oldottuk fel. Mivel nem kritikai kiadásról van szó, szövegkritikai jegyzeteket nem alkalmaztunk. A mára már történeti távlatba került, korabeli intézményekre, fogalmakra, körülményekre vonatkozó említéseknél rövid magyarázó jegyzeteket helyeztünk el. A szokatlan szó- és mondat szerkezeteket, a nem egyértelmű megfogalmazást értelmeztük. (A többször előforduló kifejezéseket az első megjelenési helyen magyaráztuk.)

A nagyszámú, és az esetek többségében ismétlődő említett személynevek esetében lábjegyzet helyett azt a megoldást választottuk, hogy záró egységként két *Névmutató*-ban összegeztük ezeket. A teoló-

gushallgatók névmutatója csak a naplók főszövegében említett neveket tartalmazza, a Kotsis-naplóban rögzített teljes sárospataki diáknévsorra és a dokumentumként közölt kérvények aláíróra nem terjed ki. Minden egyéb említett nevet (professzorok, egyházvezetők stb.) a másik névmutató tartalmaz. A Névmutatókban nemcsak a hivatkozott oldal-számok, hanem rövid biográfiai összefoglalók is találhatóak. Ez azért tűnt különösen hasznos megoldásnak, mert az ismert személyek mellett számos alig, vagy szűkebb körén kívül egyáltalán nem ismert lelkipásztor neve szerepel a naplókban. Terjedelmi okokból nem vettük fel az egyes személyek publikációs tevékenységének adatait, illetve a róluk szóló irodalmat (az életút és a pálya tömör bemutatása volt a cél). A *Felhasznált irodalom* jegyzéke összegzi a témára és a személyekre vonatkozó forrásokat.

A naplókban előforduló szentírási idézetek a korban általánosan használtak, az utoljára 1908-ban revideált Károli-fordítású Bibliából származnak. Az igehely-hivatkozások ugyancsak az akkori idők formáját követik (a lábjegyzetekben megadott bibliai igehelyeket a mai standardnak megfelelően közöljük).

Munkánkat még nem tekintjük lezártnak. A teológiáról kizárt hallgatók sorsát bemutató dokumentumfilm készítése során számos témába vágó, hosszabb-rövidebb feljegyzés, hivatalos és magándokumentum került a kezünkbe. Amennyiben ezekből egy újabb kötetet tudunk összeállítani, úgy válik majd teljessé az exodus publikált története.

KÖRÖSSY JÓZSEF

A pataki teológusok *Exodusa*

AZ ELŐZMÉNYEK

Isten útjai kifürkészhetetlenek; gondolatai mások, mint az emberek gondolatai. Ezt néha fájdalmas események által kell újból és újból tudomásul venni. Így történt ez 1951. nyarán a sárospataki Teológiával kapcsolatban is.

Isten kegyelme ébredést adott Patakon. Elmélyült az élet mind a tanárok, mind a diákok között. A lelki megújulást nyomon követte a teológiai tudományos érdeklődés felébredése is. Az evangelizációs szolgálatok mellett a tudományos munkálkodás is komoly méreteket öltött. Azt gondoltuk, hogy Isten, aki Lelke által életet lehelt az öreg falak közé, most nagy feladatot bíz a pataki iskolára. Ő azonban másként döntött...

Júliusban tudtuk meg, hogy a pataki iskola Teológia Akadémiája ősszel már nem nyithatja meg kapuit. Diákjai Debrecenbe kerültek. Itt megpróbáltunk beilleszkedni a debreceni élet rendjébe. Sok szeretetet, kedvességet, részvétet találtunk Debrecenben, de a fájó seb nem gyógyult, sőt inkább mélyült. Így érkezett el október hó közepe.

AZ ELSŐ LÉPÉSEK

A debreceni nagy templom mögötti Kálvin tér fáról már hullottak a megsárgult, élettelen falevelek. Az őszi szél gúnyosan kacagva hajtotta tova az életet adó fáról leszakadt leveleket. Szomorú volt a mi szívünk is Debrecenben. Én próbáltam az igehirdetési szolgálatokban örömet találni. Az Ige hatalma itt is ugyanaz. Adott is az Úr örömeiket a szolgálatban.

Október 15-én azonban Szondy Péter különös hírrel tért haza Pálházáról. Elmondta, hogy a Tiszáninneri Egyházkerület közgyűlése nem adja fel a pataki Teológiát. Többet most nem tud mondani, de pár napon belül megtudjuk majd az eredményt. Ez a hír nem befolyásolta életünk további folyását. Azonban amikor kedden Nagy Tibor levelet kapott az édesapjától, és e levélben ő közölte vázlatosan az egyházkerületi közgyűlés határozatát, ekkor már felcsillant bennünk a reményesség nagyon parányi szikrája. Ekkor még nem terveztünk semmit, nem gondoltunk semmilyen lépésre. Nem hittünk az egyházkerületi határozat eredményességében. Csak imáinkban tért most már egyre nagyobb erővel, refrénszerűen vissza: „*Add vissza Urunk pataki iskolánkat!*” Ez imádságainkat még jobban élesztette Darányi Lajos lelkipásztor úr

Orosz Imréhez küldött levele, amelyben az egyházkerületi közgyűlés határozatának másolatát is elküldte nekünk. Ekkor azonban még nem olvastuk fel a határozatot.

Szerda este volt ekkor; október 17-e. Este Nagy Ferenc kollégiumi esküdtfelügyelő¹ jött be a szobánkba, és vele hosszan elbeszélgettünk. Beszélgetésünk kizárólagos témája a hívő teológusok egymással való közösségi élete volt. Itt Kotsis Istvánnal együtt elmondtuk szívünk keserűségét, hogy Orosz Imréekkel nem tudunk hívő közösségi életet élni együtt. A mi szívünk kemény volt... Orosz Imréektől vártuk a megalázkodást és a kezdeményezést. Éjjél elmúlt már, amikor befejeztük a beszélgetést. Az elintézetlen kérdést nyugtalanító terhe alatt aludtunk el.

Másnap reggel fél hét órakor nagy meglepetéssel láttuk, hogy Cseh Lajos, Budapestre szakadt volt pataki teológus kopogtat ajtónkon. Az éjjel érkezett meg Pestről, és most futva elmondta nekünk idejövetele nének célját. Közölte velünk (Kotsissal és velem), hogy a pápai teológusok visszamennek Pápara és kéri a Teológia megnyitását. Az egyházkerületi közgyűlés határozata, továbbá a Benedek Sándor teológiai igazgatóval folytatott beszélgetés lehetőséget adott a pápai diákoknak arra, hogy visszatérhessenek. Ők majd küldöttségben kéri Győry Elemér püspöktől, a fiúk aláírásával teli kérést magukkal vivén, hogy adjon lehetőséget, hogy megnyílhasson a pápai iskola. És mindjárt meg is mutatta Cseh Lajos a Pestről hozott kérvényt, amit ők Pesten már alá is írtak, hogy mi is kérjük ugyanezt a pataki iskola ügyében. Cseh Lajos indítványát nagy meglepetéssel hallgattuk, feleletet nem adtunk rá, hanem vártunk, hogy majd reggeli után behívunk többet a pataki fiúk felelős vezetői közül, és majd együttesen döntjük el e kérdést.

Reggeli után a később oly nagy jelentőségű 99-es szobában öszszegyűltünk egynéhányan megbeszélni a kérdést. E megbeszélésen a következők vettek részt: Kotsis István, Körössy József, Orosz Imre, Cseh Lajos, Nagy Tibor, Szondy Péter, Kulcsár István. Megbeszélésünk elején Orosz Imre felolvasta az egyházkerületi határozatot. Még csak most tudtuk meg részletesen, hogyan döntött egyházkerületünk. Most hosszan huzakodtunk; mit cselekedjünk? Mi az Isten akarata ebben a kérdésben? S mi a mi felelősségünk a pataki iskoláért? Nem volt

---

¹ A debreceni református kollégium nagy hagyományú diákönkormányzatának vezető tisztségviselője, felügyeli a teológushallgatók iskolai és iskolán kívüli tevékenységét.

könnyű dönteni. Testi indulataink is erősen motiválni igyekeztek döntésünket.² Mit szól majd az utókor? Igen, ez is kérdés; de a döntő kérdés így hangzik: mit szól most az Isten? Nem ezt az alkalmat adja-e most nekünk, hogy nyitott kaput tárjon elénkbe, és az is jaj, ha nem látjuk meg, vagy nem engedelmeskedünk neki. Mindnyájan úgy döntöttünk, hogy nekünk most lépni kell.

A többi már csak a technikai kivitelezés volt. Elküldtük Nagy Tibort a postára, hogy adjon fel egy táviratot a szénior³ címére; hogy ő Patakról hívjon hármunkat: Kotsis Istvánt, Kőrössy Józsefet és Orosz Imrét sürgős ügyben Patakra. Ezt azért láttuk szükségesnek, hogy el tudjunk kéredzkedni a Teológiáról. Hazudni nem akartunk. – Az ügy, amiért harcolunk, tisztességes; és nem akartunk hazugságot belekeverni. A kérdést elvileg eldöntöttük, most az van hátra még, hogy mit szól hozzá az ifjúság?

Mint megbolygatott méhkas, olyan képet mutatott ezen a délelőtt a pataki ifjúság. Ifjúsági gyűlést nem tudtunk tartani, és így a hírüladás módjával azt választottuk, hogy kisebb csapatokkal személyesen beszélgetünk. Délelőtt kilenc órára jött össze az első kisebb csoport Nagy Tibor szobájában. Mielőtt elmondtam volna a fiúknak a dolgot, előzőleg megkértem őket, hogy Jézus Krisztusban való hitben hallgassanak e dolgról, ha ellentétes is a véleményük. A fiúk hatalmas lelkesedéssel fogadták e hírt. Bámulatossá fegyelmezetté váltak szerte az udvaron. Több ilyen kisebb csoporttal közöltük a tervet – mindenki azonnal nagy lelkesedéssel aláírta az ívet. A patakiak közül, akivel csak beszélgetni tudtunk – mindenki aláírásával hozzájárult kérésünkhöz.

Az ügy már délelőtt komplikálódni⁴ kezdett. A szénioroknak küldött távirat a következő szöveggel érkezett meg Patakra. „Azonnal honv. Oroszt, Kotsist, Kőrössyt Patakra.” Patakon azt gondolták, hogy katonának hívtak be minket, és ezért telefonon felhívták a debreceni dékáni hivatalt. Kotsis István vette fel a telefonkagylót, és közölte Farkas László professzorral, hogy csak hívjanak Patakra, majd ott megmagya-

---

² A mondat értelme az, hogy a személyes érzések erősen befolyásolták a döntést.

³ A szénior nemcsak Debrecenben, hanem minden református Teológián a diákok által választott vezető tisztségviselő az éppen végzett hallgatók közül. Képviseli a diákságot, illetve a felmerülő ügyekben közvetíti a professzorok, az intézményvezetők és a hallgatók között. A pataki szénior Bárdos Zoltán volt.

⁴ bonyolódni (*lat*)

rázzuk a többit. Így is történt. Délután a dékán úrtól⁵ elkéredzkedtünk. Ez azonban már nem ment simán, Pákozdy professzor úr megkérdezte, hogy miért megyünk Patakra, csak tán nem akarjuk visszaállítani a Teológiát. A dékán úr szemünkre hányt, hogy bizalmatlanok vagyunk vele szemben. Nekünk fáj az, hogy a dékán úr így nyilatkozhatott, de mi nem szólhattunk egy szót sem. Annyit mondtunk el csupán, hogy az egyházkerületi közgyűlés után és a nemsokára összeülő zsinat előtt beszélgetni szeretnénk volt tanárainkkal.

Mielőtt vonatra szállottunk volna, Nagy Tibor és Szondy Péter jött be a szobánkba és közölték velünk, hogy ők más látásra jutottak. Felvetették azt a komoly gondolatot, hogy vajon lejárt-e már az az idő, amelyet Isten próba, büntetésképpen szabott a pataki iskolára, hogy megtanulja az engedelmességet. Lejárt-e már a képletesen vett „70” esztendő?⁶ Azt feleltem nekik, hogy egyes személyek önkényes, magukat mentő intézkedését nem kell feltétlenül Isten akaratának betudni. Ha mi minden esetben szó nélkül tűrjük, hogy ide-oda rugdossanak minket, akkor mi nem feltétlenül Isten akaratának engedelmeskedünk; hanem gyáva, gerinctelen bábok vagyunk esetleg. A másik érvünk pedig az volt, hogy mi egy láncszem vagyunk a magyar református anyaszentegyház és benne a pataki iskola történetében, és éppen ezért személyileg felelősek vagyunk az utókor előtt is, hogy megszakad-e rajtunk a sor. Ezután elváltunk barátainktól, és az 5 óra 20 perckor Nyíregyháza felé induló vonattal elhagytuk Debrecent.

ISMÉT PATAKON

Debrecenben a vasútállomásra többen kikísértek a fiúk közül. Mi azt kértük tőlük, hogy hallgassanak, amíg vissza nem érkezünk. Janka Lajost és Kulcsár Pistát kértük meg a rend fenntartására.

---

⁵ Tóth Endre

⁶ Célzás Jeremiás próféta jóvendölésére: „Azért ezt mondja a Seregeknek Ura: Mivelhogy nem hallgattok az én beszédemre, imé, kiküldök én és felveszem északnak minden nemzetségét, azt mondja az Úr, és Nabukodonozort, a babiloni királyt, az én szolgámat, és behozom őket e földre és ennek lakóira és mind e körül való nemzetekre, és elveszem őket és csudává és szörnyűséggé teszem őket és örökkévaló pusztasággá. És elveszem tőlök az öröm szavát, a völegény szavát és a menyasszony szavát, a malmok zörgését és a szövétnek világosságát. És ez egész föld pusztasággá és csudává lesz, és e nemzetek a babiloni királynak szolgálnak hetven esztendeig.” (Jer 25, 8–11).

Nyíregyházán több mint másfél órát kellett várni, és ezt az időt arra használtuk fel, hogy felkerestük Borbély Bélát. Nála megvacsoráztunk, de tervünkől csak annyit közöltünk vele, hogy a pataki iskola visszaállításán fáradozunk. Ő hiábavaló fáradozásnak ítélte munkánkat.

Éjfél előtt már Patakon voltunk mind a négyen (Kotsis István, Kőrössy József, Orosz Imre, Cseh Lajos). Az állomáson Nagy Barna professzor úr fia, Kovács Pali⁷ fogadott és kérdezte, hogy mi járatban vagyunk. Mi közöltük vele, hogy mondja meg apjának, hogy a pataki Teológia ügyében szeretnénk holnap a teológiai karral beszélni, hogy az ifjúság kérését átnyújthassuk nekik. Tankó István és Száz Béla közben elkészítették a szállást nekünk. Sokáig beszélgettünk még velük, míg végre nyugovóra tértünk.

1951. október 19-én péntek reggel négyen közös imádsággal kezdtük meg napunkat, mielőtt a professzor urakkal beszélünk volna. Az-napi reggeli ígémet olvastam fel a II. Thesszaloniki levél 3. részéből (3:1-3). Az Ige biztató szava így hangzott: Istennek van hatalma arra, hogy megmentsen az alkalmatlan és gonosz emberektől és megerősít és megőriz a gonosztól.

Reggel 9 órára a teológiai igazgatói irodában együtt volt a teljes tanári kar. Résztvettek a megbeszélésen: Nagy Barna, Szabó Zoltán, Újszászy Kálmán, Koncz Sándor, Farkas László, Szabó Ernő és Darányi Lajos. Itt Cseh Lajos elmondta a pápaiak tervét, én pedig közöltem idejövetelünk célját és átnyújtottuk az ifjúság aláírásával megpecsételt kérését. A kérés szövege így hangzott⁸:

„Nagytiszteletű Theológiai Kar! A Tiszáninneri Egyházkerület Közgyűlésének határozatáról értesülve a pataki ifjúság kéri, hogy a theol. Kar azonnal nyissa meg az 1951/52 tanévet. 20.-án érkezünk, 21-én kérjük a tanév megnyitását. Egy ugyanilyen szövegű kérést az Egyházkerületi Elnökséghez is eljuttattunk, amiben azt kértük, hogy az Egyházkerületi Elnökség adjon utasítást a Karnak az iskolai év megnyitására.”

A pataki teológiai kart nagyon meglepte kérésünk. Erre a lépésre ők nem számítottak. Hiszen az egyházkerületi közgyűlés is csak a II. félévre kérte a Teológia megnyitását. Szabó Zoltán rögtön elmondta aggályait. Lehetetlennek tartja kérésünk kivitelét. Megemlítette a nyári

⁷ Nagy Barna fogadott fia.

⁸ Széljegyzet a margón más kézírással: „Pontos szöveget!”

tanácskozásokat, amelyek ugyanarról a kérdéstről folytak, és látván az egyházi felsőbbség elutasító magatartását ebben a kérdésben, kivihetetlennek tartja kérésünket. Nagy Barna, mint igazgató, kifejezésre juttatta, hogy nagyon jólesett neki az ifjúság magatartása, de ő nem lát tisztán ebben a kérdésben. Maradjunk meg talán az egyházkerületi közgyűlés indítványánál és kérjük, hogy a második félévben hadd nyíljon meg a Teológia. Azonban itt elmondtam, hogy vigyázzunk arra, hogy visszafelé nincs út. S ha egyszer már egy félévet eltöltöttünk Debrecenben, onnan visszajönni emberileg lehetetlennek látszik. Ezt a most adódó kedvező alkalmat meg kell ragadni, és cselekedni kell.

Darányi Lajos szólott most hozzá. Elmonda, hogy a kezdeményezések mindig az ifjúságból szoktak kiindulni. A 48-as dadogó Sűkei példáját említette⁹, és mondta, hogy most hallgassanak az okosok. Aztán elmonda azt is, hogy a hitben is előbb jár pár lépéssel az ifjúság. Szégyenlik, hogy ők erre nem gondoltak az egyházkerületi közgyűlésen. S most indítványozza, hogy hallgassanak az ifjúságra. Ezt a lépést meg kell tenni. Ő azt a merész konzekvenciát¹⁰ is levonta, hogy lehet, hogy ez egyházszakadáshoz is elvezet.

Most a döbönt csendben Újszászy Kálmán szólott hozzá. Az első kérdése így hangzott: vajon az egész ifjúság akciója-e ez, vagy pedig egy bizonyos kegyességi csoporté? (A volt Bethániára¹¹ célzott.) Amikor közöltük vele, hogy a teljes ifjúság áll mögöttünk, akkor Janka La-

---

⁹ Sűkei Károly (1824–1854) a bukaresti magyar református lelkipásztor Pesten élő fia volt. 1848. március 15-én elsőként ragasztotta ki az Úri és a Kigyó utca sarkán a 12 pontot. Súlyos beszédhibája ellenére pontonként magyarázta azokat az érdeklődőknek, nem törődve azzal sem, hogy egyesek bolondnak nézték. Később honvédként szolgált. (Nyári Albert: *A magyar forradalom napjai*, Pest, 1848.)

¹⁰ következtetés (*lat*)

¹¹ A Bethánia CE Szövetség a 19. sz. végén amerikai gyökerekkel, ifjúsági misszióként indult azzal a céllal, hogy tagjaik egész életükkel kötelezzék magukat Jézus Krisztus szolgálatára. (A CE jelentése Christian Endeavour, magyar nyelvtérleten Krisztusért és Egyházáért.) A magyar Bethánia Egyletet Szabó Aladár, Szabó Aladárné és Kecskeméthy István professzor alapította meg a 20. század elején. Civil mozgalomként, az egyházi struktúrától függetlenül tevékenykedett, bár természetesen szoros kapcsolatban a gyülekezeti munkákkal (evangelizációk, konferenciák, csendesnapok stb.). A II. világháborút követő ébredési mozgalomban különösen nagy szerepe volt a Bethániának. 1950-ben egyesületként erőszakkal felszámolták, de a volt tagok a szocializmus évtizedeiben is számon tartották egymást és igyekeztek a mozgalom szellemét fenntartani. 1990-ben a Bethánia CE Szövetség – mint a Bethánia Egylet jogutóda – újjáalakult.

jos személye iránt érdeklődött, és megnyugodott, amikor közöltük vele, hogy Lajos is benne van a dologban s ezalatt ő otthon fedezi távollétünket. Újszászy Kálmán is lényegében ugyanazt mondta, mint Darányi Lajos. Minden kezdeményezés a történelem folyamán az ifjúságból indult ki. Vajon e mostani lépésünk nem ugyanilyen horderejű-e?

Koncz Sándor azt ajánlotta, hogy forduljunk e kérdésben a pesti Állami Egyházügyi Hivatalhoz¹². Ott keressünk jogorvoslást. Ő és Darányi Lajos a technikai kivitelezésről is szólottak. Elmondták, hogy szállásról és kosztról gondoskodnak. A szállás ideiglenesen a mind-ezidáig üres kis-internátus lenne. A koszt pedig sorkoszt¹³, aminek a támogatásába az egyházkerület többi lelkészei is bekapcsolódnának. Megkérdezték tőlünk azt is, hogy mivel ez sok nélkülözéssel jár – így is tudjuk-e vállalni? Mi megígértük, hogy ezt így az ifjúság elé tárjuk; személyünkben pedig kijelentjük, hogy így is vállaljuk.

Majd Farkas László hozzászólása következett. Ő pesszimista képen feltárta a kérdés másik oldalát. Elmonda, hogy ez jóllehet egyházi belügy, de vajon totális államban van-e ilyen? Nem az lesz-e ennek a következménye, hogy a Patakra visszakerülő ifjúságot behívják katonának, vagy más állami szervek kérdezik meg ittlétünk céljáról.

Szabó Ernő szólott még végül hozzá. Ő romantikusnak találja kérésünket. S több idealizmust lát benne, mint józan tényekkel való számolást. Mindenesetre ő is elmonda, hogy nagyon jólesett hallani indítványunkat.

A hozzászólások után abban állapodtunk meg, hogy küldöttséget bízunk meg, hogy e kérést továbbítsák még aznap az egyházkerületi elnökséghez. A küldöttség tagjaiként Nagy Barnát, Darányi Lajost, Kotsis Istvánt, Kőrössy Józsefet és Orosz Imrét jelöltük meg. Farkas Lászlót

---

¹² A Magyar Dolgozók Pártja Titkársága 1951. május 4-én egyházpolitikai kérdéseket tárgyalt. Ekkor határoztak az Állami Egyházügyi Hivatal felállításáról, és ezen keresztül az egyházi intézmények teljes ellenőrzéséről. Egyházi kinevezéshez, nyugdíjazáshoz, áthelyezéshez és előléptetéshez ettől kezdve az ÁEH hozzájárulására volt szükség. Két hónap múlva, 1951 júliusának elején az ÁEH feladatul kapta a budapesti és a pápai teológia leépítését. Ebből az egyházi vezetőkkel való tárgyalás után a sárospataki és a pápai teológia leépítése valósult meg. (A dokumentumokat ld.: [sic!] *Válogatott kövek a református egyház és az állam kapcsolatának medréből*, Szerk. Ladányi Sándor, Keresztes Dániel, Hamarkay Ede, Erdőkertes, Exodus, 2006. 377-380.)

¹³ Családok és gyülekezeti tagok vállalták. Régi és elsősorban protestáns gyökerű közösségi étkeztetési forma; lényege, hogy a feladatra jelentkezők meghatározott sorrend szerint biztosítanak ételt a rászorulóknak (azaz nem minden nap ugyanazok).

és Cseh Lajost pedig megbíztuk azzal, hogy utazzanak le Pápára, hogy az ügy ottani állásáról tájékoztassanak bennünket. (Nem bíztunk teljes egészében a pápaiak szavában.)

Közös imádsággal zártuk le déli 1 órakor tanácskozásunkat. Boldog örvendéssel imádkoztunk, mert Isten Szentlelke egységet teremtett közöttünk. Ebéd után Orosz Imre feladott egy-egy táviratot. Egyiket Kulcsár István címére, amelyben közölte, hogy holnap reggel ő visszatér Debrecenbe. Az volt ugyanis az elgondolásunk, hogy ő Koncz Sándorral elutazik a debreceni dékánhoz, és előtte feltárják tervünket. Mi pedig addig Kotsissal Patakon várunk. A másik táviratot Nagy Tiborhoz címeztük a következő szöveggel: „*Marit várom, Józsi*”. Ebből Nagy Tibor megértette, hogy azt üzenjük, hogy a teológiai karral beszéltünk a dologról, úgy ítélik meg, hogy nem illetékesek dönteni a kérdésben, bár szívük szerint szeretnék. Várjuk az egyházkerületi elnökség döntését.¹⁴

Délután hárman, Kotsis István, Kőrössy József és Cseh Lajos kísértünk a Bodrog-partra, hogy a rég látott kedves tájat újra megláthassuk.

Az ötórás gyorsal mentünk el Miskolcra Enyedy püspök úrhoz. Előtte feltártuk kérésünket és átadtuk az ifjúság kérését. Püspök urat a délben Miskolcon átutazó Szabó Zoltán professzor úr már tájékoztatta a tervünkről, és kérésünkre természetes egyszerűséggel azt mondta, hogy ha eljövünk, akkor mint édesapa a gyermekét, természetes, hogy nem fog visszaküldeni. Azt is elmondta, hogy ő a legjobban annak örült volna, ha mi most nem megyünk el hozzá a kéréssel, hanem a teljes ifjúság leutazik Patakra és neki csak a „fet a komplet”[!]-helyzetet¹⁵ megyünk jelenteni. Horváth Elemér főgondnok úrral nem tudtunk ekkor beszélni, ezért abban állapotunk meg, hogy következő reggel Nagy Barna igazgató úr leutazik hozzá Boldvára és ott beszélget vele.

Mi az éjféλι gyorsal visszaértünk Patakra. Útközben megbeszéltük a következő lépéseket. Kértük, hogy Nagy Barna úr írjon a debreceni dékán úrhoz egy írást, amelyben kérje, hogy a pataki ifjúság a soron következő szupplikációba¹⁶ ne csak szerdán, hanem már hétfőn

¹⁴ Széljegyzet a margón más kézírással: „Egvház. Ker. Tanács végzése! Közgyűlésig nem nyitható meg az iskola!”

¹⁵ Helyesen *fait accompli*, kész helyzet (*fr*). Helyes kiejtése fonetikusan „fe akompli”.

¹⁶ A szupplikáció (*lat*) valamennyi protestáns felekezet által gyakorolt, ősi hagyomány. Lényege a gyülekezetek személyes meglátogatása (egy adott intézmény vagy missziói ágazat képviselőjében), bemutatkozó szolgálat és adománygyűjtés. Jelen esetben – teológusok szervezett szupplikációja – azt a célt is szolgálja, hogy a teológusok tapasztalatot szerezzenek a gyülekezet előtti prédikálásban.

hadd jöjjön el. Még az éjjel 2 órakor elmentünk Koncz Sándorhoz is, és közöltük vele, hogy neki nem szükséges elmennie Debrecenbe, mert a dolgok másképp alakultak. Kotsis Istvánt megbíztuk, hogy másnap utazzon fel Budapestre, és ott tájékozódva jöjjön le Debrecenbe.

EXODUS

Szombaton reggel Orosz Imre és én visszautaztunk Debrecenbe. Az állomáson már többen vártak, akik elmondták, hogy az ifjúság példaadóan viselkedett s mindeztidáig nem szivárgott ki közülük a pataki iskolával kapcsolatos tervünk. Mi a fiúkkal személyes beszélgetés formájában közöltük tárgyalásunk elmondható eredményét. A bizalmas beszélgetésekről, megnevezett személyek nyilatkozatáról hallgattunk. Az ügy érdekében nem akartuk terhelni őket. Orosz Imre még a délelőtt folyamán átadta Nagy Barna levelét a szupplikáció ügyében, azonban a dékán úr azt felelte, hogy tudomása szerint a szupplikáció csak november közepé táján történhet meg és így a kérés tárgytalan.

Mit csináljunk hát most? A szupplikáció révén nem mehetünk el Debrecenből, novemberig pedig késő várni. Ugyanis a pápaiak ügye addig nyilvánvalóvá lesz és reánk is jobban vigyáznak majd Debrecenben. Az ügy véghezvitelének egy útja nyílt csupán előttünk: engedély nélkül eltávozni Debrecenből. Az uszodába menet érlelődött meg ez a gondolat bennem. Sokáig tiltakoztam ellene. Szabálysértés, fegyelmi ügy ez. De mégiscsak így lesz jobb. Ugyanis ha a dékán úrral közöljük a tervünket, akkor önéki, mint dékánnak meg kell ezt akadályozni. Mi pedig úgy láttuk, hogy ezzel a pataki teológia feltámadásának utolsó reménysége is elvész. Tóth Gáborral beszélgettem erről a kérdésről. Ő elmondta, hogy ez az én számomra nagyon kockázatos. Én már ötödéves vagyok, és egy esetleges megtorlásnál hiába tanultam volna eddig. Én azt feleltem neki, hogy az ő számára sokkal nehezebb, mint az én számomra. Ő még csak másodéves, én viszont már sokat tanultam a Teológián.

Mikor visszatértünk a fürdőből, az ifjúságot lázas tennivágyásban találtuk. 99-es, harmadik emeleti szobánk ajtaját állandóan nyitogatták és ott forrott mindenkiben a vágy, hogy menjünk. Én próbáltam csillapítani őket... De nem volt már megállás...

Többeknek, akik az este a szobánkban együtt voltak, az aznap olvasott Igét mondtam el: Ezékiel könyve 39, 25–29. verseket. Itt Isten Jákob foglyainak hazahozását ígéri, de azzal a feltétellel, hogy Isten megszenteltessék őbennük. Én magam is elmondtam a fiúknak, hogy

csak úgy vagyok hajlandó ebben a kérdésben bármilyen lépést tenni, ha látom, hogy Isten ezt akarja, s hogy Isten országa javát munkálja.

Még az este K. Kovács Jánossal való beszélgetésünk után kijelöltem a különböző csoportok vezetőit. Erre azért volt szükség, mert gyűlést nem tarthattunk, és az ifjúság minden egyes tagjával nem beszélgethettem. A kapcsolatot ezen a módon lehetett leginkább fenntartani a fiúkkal. Ők csupán a közvetítők voltak a fiúk és közöttünk. Csoportvezetők 6-8 beosztott fiúval a következők lettek: Kulcsár István, Battka Ferenc (a távollévő Komjáthy György helyett), K. Kovács János, Szabó Albert, Tóth Gábor, Barcza József és Juhász Zsófia.

Nagy Tiborral volt még hosszú beszélgetésem az este. Ismét azt a kérdést tette fel: vajon Isten akarata-e elmenetelünk? Lejárt-e már a pataki iskolán Isten büntetése? Elmondtam neki, hogy Isten akarata meg tudásának legolcsóbb módja az, hogy engedem emberek által ide s tova rugdostatni életemet. Így erős akaratú vagy érvényesülni akaró emberek szabad játéka lesz az életem. S ha ők felemelnek, akkor rámondom, hogy Isten felemelt, és ha belém rúgnak, akkor rámondom, hogy íme Isten büntetése ez rajtam. Isten akaratát sok egyéb más úton is meg lehet tudni világosabban. Például felhoztam neki, hogy Isten Szentleke egységet teremthet a tanácskozásban – ő vezethet így is. Azonkívül vezethet – de erre vigyázzunk! – az Igéből adott aznapi kijelentés formájában is.

Este 11 óra felé érkezett meg Kotsis István Pestről, és közölte, hogy a pápaiak hazamentek Pápara és ő tovább utazik még hajnalban Patakra, hogy véglegesen lefixálja¹⁷ a dolgokat. Majd ő Patakról táviratozik, hogy mit cselekedjünk.

Elérkezett a vasárnap is. Ködös, felhős volt az égbolt október 21-én. A fiúk lázas izgalomban készülődtek. Nagy feszítő erő hajtotta őket – nem lehetett már megállítani. Úgy terveztük, hogy a délutáni vonattal megyünk el Patakra. Ezt azonban a Patakról várt távirattól tettük függővé. Mindenesetre az elmenetel technikai részét megcsináltuk. A csoportvezetőknek meghagytam, hogy a 4 órától 4 óra 50 percig terjedő időben tízperces időközökben juttassák ki csoportjukat a kollégiumból. Egyénenként szivárogjanak ki, kis csomaggal, hogy feltűnést ne keltsenek. Két csoport a Csapó-kertbe megy ki. Ott száll fel a vonatra. A csoportvezetők átvették K. Kovács Jánostól a szupplikációs útiköltségeknek szánt 1200 forintot. Az ő feladatuk a jegyváltás kötelezettsége

---

¹⁷ rögzítse, véglegesítse (*lat*)

is. Megbeszéltük azt is, hogy ez teljesen csendben folyjon le, nehogy a debreceni teológiai tanárok észrevegyenek valamit.

A táviratot délig hiába vártuk. Ezért délután két órakor telefonon felhívtam Darányi Lajos lelképásztor urat és felvilágosítást kértem tőle. Őneki éppen temetése volt, és ezért megemlítette, hogy Kotsis István nemsokára felhív telefonon és majd ővele beszéljem meg a kérdést. Ekkorra pattanásig feszült már az izgalom. A pataki fiúk közül sokan a posta körül járkáltak. De ekkor úgy látszott, mintha a debreceniek is megneszeltek volna valamit. Főgondnokunk a posta előtt sétált. (Bár később kiderült, hogy véletlenül járt arra.) Fél négy körül felé futott be Kotsis István telefonüzenete. Bizonytalan választ adott: a pataki teológiai karban már nem volt meg az a bizakodás, mint amely megvolt még pénteken. Túlsúlyba jutott közöttük a baljóslatú „józanelvű irányzat”...

A telefonüzenetet nagy izgalommal várták már a fiúk. Amikor közöltem velük e beszélgetés eredményét és ennek a konzekvenciáját, hogy maradjunk – nem akartak engedni nekem. Délután $\frac{3}{4}$ 4 volt ekkor. A 99-es szobában vagy tizenöten együtt szorongtunk. Megkérdeztem mindegyiket sorban: hogyan döntsünk. A válasz egyhangú volt: menjünk! Kértek engem, hogy adjam ki a parancsot a csoportvezetőknek, hogy indulhassunk. Negyedórai szabadidőt kértem. Hadd maradjak magamban az Úrral. Ezalatt a tizenöt perc alatt próbáltam az Igében üzenetet találni, próbáltam imádkozni az Úrhoz, de nem volt válasz az imámra. S így a visszatérő fiúknak elmondtam, hogy maradjunk! Tíz perc múlva megkaptam Kotsis István táviratát is, amelynek szövege így hangzott: „*Maradjatok*”.

Nagyon nehéz este következett ránk. A fejem fájt és kísértáltam a szabadba. Majd este elmentem a Mester utcai templomban tartott evangélizációra, amelyen Morvay István szolgált.

10 órára futott be Kotsis István Patakról. A csoportvezetőket rögtön összehívtuk a 104-es szobába. Kotsis István elénkbe tárta a pataki beszélgetése eredményét. A csoportvezetők egyhangú véleménye az volt, hogy menjünk.

Most már csak a technikai kivitelezés volt hátra. Beosztottam a csoportvezetőket, hogy melyiknek csoportja mikor induljon. Holnap reggel 6 órakor kezdjük meg a „szivárgást”, hogy a $\frac{3}{4}$ 8-kor induló vonattal mindnyájan elmehessünk. Mindenki csak kis csomagot vihetett, mivel a kapu alatt kellett eltávoznunk. A jegyeket mindenki Nyíregyházáig váltotta meg. Onnan pedig kisvonattal megyünk tovább. Elmondtam, hogy az állomáson feltűnés nélkül viselkedjünk. A cso-

portok ne ismerjék egymást és szóródjanak szét, mind az állomáson, mind a vonaton.

A kivonulás mintaszerűen ment végbe. Fél nyolckor már csak Kotsis Istvánnal ketten maradtunk az épületben. Ekkor bejött hozzánk Nagy Ferenc esküdtfelügyelő, akivel azelőtt komoly lelki kapcsolatunk volt. Noha ő sem tudott a dolgunkról semmit, valamit mégis megsejtett. És mondta nekünk, hogy ha netalán elmennénk, köszönjük el tőle. Akkor nagy meglepetésre kezet nyújtottunk neki mondván, hogy már csak ketten vagyunk patakiak az épületben.

$\frac{3}{4}$ 8 kor elindult velünk a vonat hazafelé. Csapó-kertben felszállt még két csoport és boldog reménykedéssel közeledtünk Patak felé.

A patakiak közül hatan maradtak Debrecenben. Ezek között voltak, akik hitbéli meggyőződésükre hivatkoztak. Az itt maradtak neve a következő: Nagy Tibor, Szondy Péter, Farkas Zoltán, Pándy András, Horváth Lajos, Csonka Júlia.

Többen távol voltak ekkor Debrecenből. De ezek mihelyt beérkeztek Debrecenbe – azonnal utaztak tovább Patak felé.

Nyíregyházán több csoportra szétoszolva szálltunk vonatra. Nem akartunk egy tömegben feltűnést kelteni. A vonaton is mintaszerűen viselkedtek a patakiak. Végigjártam többször a vonatot, fenntartva közöttük a kapcsolatot.

Így érkeztünk el a Tisza-partra. A Tisza a határ a két egyházkerület között. Itt több fényképfelvételt csináltunk, majd „*alea iacta est!*”¹⁸ kiáltással átkeltünk a vizen. Mikor ideát voltunk saját egyházkerületünk földjén, felszabadult szívvel tudtunk örvendezni ennek.

Három órára érkeztünk meg Patakra. Az utolsó lépéseket már futásban tettük meg. A kis-internátusban már jól befűtött meleg szoba fogadott. Hazajöttünk...

Fél négykor megtartottuk az első ifjúsági gyűlést. Nem emlékszem, mikor zengett olyan erővel a „*Tebenned bíztunk eleitől fogva*” kedves énekünk, mint éppen most. Itt az ifjúság elé terjesztettük a közben már Kotsis István által megszövegezett és Nyíregyházán általunk átnézett és jóváhagyott kérést az egyházkerületi elnökséghez¹⁹. Ebben az áll, hogy

---

¹⁸ Latin szállóige (*A kocka el van vetve*), amelyet állítólag Julius Caesar mondott i.e. 49-ben, amikor seregével átlépte a Rubicon határfolyót, s ezzel nyíltan vállalta az összeütközést a római Szenátussal.

¹⁹ Széljegyzet a margón más kézírással: „Kérés szövegét pontosan!” – A pontos szöveget Kotsis István naplója tartalmazza.

a Patakra visszaérkezett teológusok kérik a Teológia megnyitását. Leszögezzük benne, hogy nem ifjú lelkesedés tüze volt az, ami visszahozott minket Patakra, hanem az a szilárd hitbeli meggyőződés, hogy Istennek célja van ezután is még a pataki iskolával. Az ifjúság közül minden jelenlévő aláírta a kérést, és megbízta Kotsis Istvánt, Kőrössy Józsefet és Orosz Imrét, hogy vigyék fel még aznap a Pesten tartózkodó Enyedy Andor püspök úrhoz. Orosz Imre megviselt idegállapotára való tekintettel a megbízatást nem tudta elvállalni, és helyette Kulcsár Istvánt bízták meg az ifjúság képviselőjével. Orosz Imre és Kőrössy József indítványára, míg a küldöttség visszaérkezik Pestről, addig az ifjúság közös ige- és imaközösségben lesz az Úr előtt, sőt akik hitből vállalni tudják, böjtben is. Darányi Lajost és Koncz Sándort kértük meg a reggeli és az esti áhitat megtartására.

Ezután rögtön a tanári kar jelenlévő tagjainak (Nagy Barna, Koncz Sándor, Újszászy Kálmán, Darányi Lajos) bemutattuk az egyházkerületi elnökséghez címzett felterjesztésünket. Ők jelenetektelen stílusú javítás után helybenhagyták kérésünket.

Mi hárman (Kotsis, Kőrössy, Kulcsár) az ötórás gyorsal el is utaztunk Pestre. A Patakon maradó fiúknak meghagytuk, hogy amíg mi vissza nem térünk, addig maradjanak Patakon. Mielőtt azonban elindultunk volna Pestre, megérkezett Nagy Tibor a dékán úr üzenetével, aki visszahívott minket, azt üzenvén, hogyha azonnal visszatérünk, akkor nem jelenti a felsőbbségnek, csupán megtévedésnek veszi az esetet. Az ifjúság azonban hallani sem akart az üzenetnek való engedelmességről. Mi már ekkor Pest felé robogtunk. Eközben Orosz Imre és Janka Lajos tartotta fenn a rendet az ifjúság között.

A VISSZAVONULÁS

Éjfél tájban érkeztünk meg Pestre. Az állomáson Matos János várt. Beérkezvén a Teológiára, az összegyűlt fiúkkal röviden közöltük a tényállást és mondtuk, hogy ők is induljanak vagy azonnal, vagy reggel. A pestiek között azonban nem volt olyan nagy lelkesedés, mint a debreceniek között. De este mindnyájan megegyeztek abban, hogy reggel indulnak Patakra. Mi pedig úgy terveztük, hogy korán reggel felkeressük a püspök urunkat budai szállásán.

Ködös, álmos reggelre ébredtünk október 23-án. Reggel nagy meglepetésünkre a pesti fiúk közölték, hogy ők majd csak a püspök úrral folytatott beszélgetésünk után akarnak Patakra elmenni.

Reggel 8 órakor felkerestük a püspök urat. Szomorúan fogadott. Mozdulatán, magatartásán lehetett látni, hogy hiába minden erőlködés. Elolvasta kérésünket, majd szomorú arccal félretette, hogy kár minden fáradságért. Elmondta, hogy ő már feltette életét erre az ügyre, de minket akar megmenteni, ezért nem írhatja alá kérésünket. Közölte velünk az előző napi konventi elnökségi ülés nagy harcát. Elmondta a konventi elnökségnek, hogy a Tiszáninneri kerületet több pontban becsapták (1. A konventi Teológiát még nem állították fel, 2. A tanárokat nem helyezték el, 3. Katolikus teológiák még mindig léteznek). Neki viszont szemére vetették a Tiszáninneri egyházkerületi közgyűlés határozatát, amely Erdei Ferenc szerint nem csak elhajlás, hanem törés. S ajánlották püspök urunknak, hogy vonja le a konzekvenciát és mondjon le. Ő azonban ezt nem tette. Ezek után a leghelyesebbnek azt látja, ha szép csendesen visszamegyünk tovább tanulni Debrecenbe.

Nagyon elkeseredtünk ennek a hallatára. Nincs hát semmi remény arra, hogy a pataki iskola tovább működhessen? És a megdöbbenő némaságban, mintha a kísértő csönd azt mondta volna: Nincs! Közös imádsággal zártuk le beszélgetésünket. Búcsúzásul püspök úr mind a négyünket megcsókolt, majd csukló zokogások közepette váltunk el egymástól...

Az úton, míg haza nem értünk, nem szóltunk egyetlen szót sem egymáshoz. Amikor a Duna-hídon átkeltünk, hosszan belenéztem a sötét vízbe. Sötét fekete volt. Ilyen sötét a bűn is... Ilyen sötét ma is életünk...

A Pesten tartózkodó patakiak nagy szomorúsággal fogadtak. Most már visszacsomagolhatják csomagjaikat. Maradnak... talán véglegesen.

Közben egy pápai diák (Szabó Zsigmond) is meglátogatta Enyedi püspök urat, tanácsát és védelmét kérve. Azonban ő is már csak ugyanazt a választ kaphatta, mint mi. Ő azonban nem akart hallani sem a visszatérésről. Nekünk kellett elmondani neki, hogy éppen eljövendő lelkeszi szolgálatunk érdekében vissza kell térni.

Déli 11 órakor érkezett meg Darányi Lajos és Nagy Sándor Béla Pestre. Ők a konventi ülésre, illetve Olé Sándorral való beszélgetésre jöttek fel. Úgy egyeztünk meg velük, hogy délután 4 órakor majd találkozzunk a Bethesda Kórházban és megbeszéljük a tennivalókat. – Így is történt. Szabó Zoltán és Nagy Barna is részt vett abban a beszélgetésben. Azonban itt már csak arról lehetett beszélni, hogyan tudunk minél simábban visszajutni Debrecenbe. Elhatároztuk, hogy holnap reggel

az egyházmegyei vendégszálláson felkeressük Tóth Endre dékán urat, majd még aznap reggel vonatra ülünk és visszatérünk Patakra.

Október 24-én reggel beszéltünk a dékán úrral. Elmondtam neki eljövetelünknek célját, és hogy neki miért nem szóltunk e dologról, majd azt is közöltem vele, hogy még a mai nap folyamán a patakiak visszatérnek Debrecenbe. Tóth Endre dékán úr viszont közölte velünk, hogy ő Péter János püspök úrnál kijárja, hogy táviratot küldjön Debrecenbe ezzel a szöveggel: „*A visszatérő patakiakat fogadjátok szeretettel.*”

Kotsis István és Kulcsár István ezután azonnal vonatra ültek, hogy Patakra visszatérjenek. Én csak délben indultam tovább Szolnok felé, ahol közben a húgom most született kislányát látogattam meg. Így én csütörtök délben érkeztem vissza Debrecenbe...

A patakiak már Kotsis és Kulcsár megérkezése előtt megkapták Nagy Barna táviratát, hogy menjenek vissza Debrecenbe. Ők azonban addig nem akartak mozdulni, amíg mi vissza nem érkezőnk Patakra. – Igen áldott két napot töltöttek el együtt Patakon. Igen sokan megerősödtek, megújultak a hitben ezáltal.

Kotsisék visszaérkezése után azonnal vonatra ültek és este 10 órára visszaérkeztek Debrecenbe szép rendben...

A felelősségrevonás ideje²⁰

---

²⁰ A kézirat itt megszakad.

KOTSIS ISTVÁN

Exodus

Pécs, 1952. január – Pécsely, 1962. május

I. ELŐZMÉNYEK

1. Az „utolsó” ifjúsági gyűlés Sárospatakon

Ezen a világon minden relatív. Nem azért teszem ezt a megállapítást mindjárt az első mondatban, hogy ezzel az egész beszámolómnak pesszimista színezetet kölcsönözzek, hanem azért, hogy némileg megmagyarázzam: miért tettem a címben szereplő első szót idézőjelbe? Lehetséges ugyanis, hogy ez az utolsónak nevezett ifjúsági gyűlés csak a mi számunkra volt az utolsó, és néhány év vagy emberöltő múltán lesz ott még ifjúsági gyűlés. Így hát ez esetben épp a pesszimizmus árnyékát előrevetítő relativitás hordja magában a reménység csírát.

1951. június 13-i keltezéssel jelent meg a sárospataki református Teológia folyosójának hirdetőtábláján az ifjúsági gyűlésre szóló meghívó, szó szerint eképpen¹:

„A tiszteletes ifjúság minden tagját szeretettel meghívom a „SÁROSPATAKI THEOL. AKADEÉMIA IFJÚSÁGÁNAK” 1951.jún.15.-én d.e. 11órákor az 1. sz. előadóteremben tartandó évvzáró, tisztújító gyűlésére.

Tárgysorozat:

1. Rövid áhítat.
2. Elnök megnyitja az ülést.
3. Titkári jelentés.
4. Pénztári jelentés.
5. A régi tisztikar lemond.
6. Az új tisztikar megválasztása.
7. Javaslatok, indítványok.
8. Záróének.

Spatak, 1951.jún.13.

Szeretettel:
Bárdos Zoltán
if. elnök”

Íme tehát minden érdekelt kellő időben és kellő módon tájékoztatást nyert az ifjúság életében rendszerint nagy jelentőségű eseményről, az év végi ifjúsági gyűlés időpontjáról, helyéről és tárgysorozatáról. Ennek

---

¹ A dokumentum csak Kotsis István közlésében maradt fenn.

legfontosabb része a fiatal teológusok zöme szempontjából mindig is az új tisztikar megválasztása volt. Ekörül folytak a leghevesebb viták, ezt készítgették elő már magukban és csoportosan hetekkel előbb, és ki-ki igyekezett az erőviszonyokat felmérni, az esélyeket latolgatni – nem annyira objektív, mint inkább szubjektív szempontoknak megfelelően. Én betegségem miatt sem a gyűlés előkészítésében, sem annak lefolyásában nem vehettem részt, s bár ezt a tényt egyesek a sors különös játékának minősítették, utólag visszagondolva nagyon örülök, hogy így történt. Nem lehet céлом, hogy a szenvedélynek azt a fergetegét, amely ott nyilvánvalóvá lett, felidézsem. Sem a békesség, sem a szeretet nem engedi ezt meg. Tény, hogy egy olyan évfolyamból, melyben az előző évfolyamokhoz képest bőven lett volna megfelelő vezető és bőven kitelt volna alkalmas, arra termett új tisztikar; épp a szenvedélyek viharzó kavargása következtében, minden előzetes formai megállapodást félretéve, számításokat, jóslásokat megcsúfolva, olyan egyén került az ifjúság élére, aki erre maga sem számított, és maga is méltatlannak tartotta magát erre a pozícióra. Ebben az esetben is igazolást nyert a latinok bölcsessége: *inter duos litigantes tertius gaudet*.² Csak azzal a különbséggel, hogy a harmadik nem nagyon örült a győzelemnek. Nem csupán azért, mert az események további kimenetele miatt sem élvezhette ezt az égből pottyant előnyt, hanem a kényelmetlenség miatt sem, amit ez a könnyen szerzett megbízás számára az adott körülmények között jelentett.

E szégyenteljes, a gyűlölet légkörében lezajlott gyűlés után is megszüntették volna a pataki Teológiát, de mennyire más lélekkel viseltük volna mi ennek következményeit, ha igaz szeretetben és egységben ért volna minket e sajnálatos rendelkezés. S az egymást követő események sodrában mennyivel több bizalommal tudtunk volna egymásra tekinteni s mennyivel nagyobb egységet tudtunk volna tanúsítani!

2. Ballagás a Teológián

Az év vége, amely rendszerint egybeesik a nyár kezdetével, gyakorlatilag minden iskolában igen mozgalmas. Vizsgákra készülő diákok zümmögő kórusa vetélkedik a nyáriás légréteg balzsamillatával, záró ünnepély előkészítésében segédkeznek hangyszorgalmú fiatalok, a sport nemes szórakozását kedvelők csoportja hancúrozva, kiabálva és versenyezve igyekszik a Bodrog partját mielőbb elérni.

---

² Két veszekedő között a harmadik örül. (lat)

A tétlen szemelőnek van tehát miben gyönyörködnie. Az események aktív résztvevőjének azonban az év vége nemcsak hogy mozgalmas, hanem olykor nagyon is zsúfolt. Egyik ünnepély a másikat éri. Egyik esemény a másikat követi. Az egyik hangulatából még fel sem ocsúdott, már a másikra, a következőre, talán a még jelentősebbre kell készülnie. A tegnapi eseményt még nem is dolgozhatta fel magában, nem is emészthette meg szellemileg, nem is értékelhette ki kellőképpen, máris egy újabb, talán még nagyobb szabású diákeseemény hangulatának befogadására kell készen állnia. Legyünk azzal tisztában, hogy ha ezek a diákéletet megédesítő események felnőtt fejjel egy kicsit már nevetségesnek hatnak is, a diák korában, diákszívvvel igen nagy horderejűek. Mindannyian voltunk diákok, mindannyian átéltük ezt, gyermekeink ezután lesznek részesei az ilyen örömöknél, – becsüljük hát meg emlékeinket és féltve őrizzük gyermekeink örömét, amely talán csak a jövőben fogja szívüket megdobogtatni, melegséggel eltölteni.

Alig ért véget az az emlékezetes „utolsó” ifjúsági gyűlés, máris újabb hirdetés jelent meg az ismert helyen. Ez is meghívó volt, és így hangzott³:

„Hálával áldozzál az Istennek
és teljesítsd a felségesnek
fogadásodat!” Zsolt. 50:14.

M E G H Í V Ó .

A sárospataki Theológiai Akadémia most búcsúzó V. éves teológusainak nevében szeretettel meghívom a Theol. Akadémia és Gimnázium Igazgatóságát, Tanári Karát, a Theológus és Gimnáziumi Ifjúság minden tagját, a Kollégium egész népét az 1951.jún.16.-án, szombaton déli 12 órakor a Nagyporta alatt tartandó búcsú ünnepélyünkre. Sárospatak, 1951.jún.14.

Bárdos Zoltán
ifj. elnök”

³ A dokumentum csak Kotsis István közlésében maradt fenn.

Ez a ballagás lényegében semmiben nem különbözött az előző évi búcsúzásoktól. A kedélyeket ebben az ünnepélyes órában még nagyon is érezhetően nyomta annak a semmi jót nem ígérő ifjúsági gyűlésnek a légköre és kimenetele. Ez a körülmény mindenesetre meglehetősen komorrá tette ezt az ünnepélyes alkalmat is. Másrészt viszont az események további alakulása szempontjából érdemel említést, – hiszen azóta sem volt a patinás, öreg Alma Mater falai között teológusballagás.

Az egybegyűltek az impozáns bolthajtású előcsarnok alatt gyülekeztek. Itt hangzott fel az ősi zsoltár talán több bűnbánattal, mint reménységgel az ajkakon: „*Te benned bíztunk eleitől fogva...*”. A búcsúzóik közül Kiss Pali olvasta fel a Szentírásból a Zsoltárok könyve 50. részének 14–15. verseit⁴ és imádkozott eképpen⁵:

„Gyermeki alázattal mondunk hálát és dicséretet Neked, mindenható Isten, mennyei szerető Édesatyánk, a Te Szent Fiad egyetlen és tökéletes áldozatáért, az Ő engedelmesen elvállalt gyötrelmes és alázatos kereszthaláláért.

Bűnbánó szeretettel köszönjük, hogy az Ő elborzasztó áldozatában leleplezted az egész emberiség, kivétel nélkül minden ember ellened való lázadását, halálra méltó, kárhozatos engedetlenségét és végzetes szeretetlenségét.

Hálával valljuk meg előtted, hogy velünk már megtapasztaltattad bűneink szélességét és mélységét a Te szent Fiad keresztjében.

De kimondhatatlan hálával emlegetjük hitünk megtalált, drága kincsét, a Te féltőn szerető, minden bűnt megbocsátó nagy szerelmedet az egész világ iránt, az egész emberiség iránt, kivétel nélkül minden ember iránt, irántunk is. Azt, hogy Te nem akarod a bűnös halálát, hanem sokkal inkább, hogy szent Fiad áldozatában hozzád térjen teljes szívből, teljes lélekből és minden erőből; és éljen, örökké éljen!

Megköszönjük, hogy Fiad keresztjének vére által minket megbékéltetettél Magaddal. Köszönjük, hogy nekünk már

---

⁴ „Hálával áldozzál az Istennek és teljesítsd a felségesnek fogadásodat! És hívj segítségül engem a nyomorúság idején, én megszabadítlak téged és te dicsőítesz engem.”

⁵ A dokumentum csak Kotsis István közlésében maradt fenn.

nincs perünk Veled, nincs perünk a világgal, nincs perünk az emberekkel és saját magunkkal! De azt is köszönjük, hogy kibékíthetetlen ellenségünkké tetted a Sátánt, a hazug és kétszínű embergyilkost. Köszönjük, hogy bűneinken keresztül is megutáltattad velünk a bűnt!

Köszönjük, hogy a nagy nyomorúság idején meghallgattál és ide vezéreltél minket és itt beállítottál abba a küzdelembe, amely nem leigázásra és rabságra vezet, amely nem vérre és halálra megy, hanem életre, örök életre és üdvösségre; amely kizár minden gyűlöletet a felebarát iránt. Köszönjük, hogy idehoztál a pataki Theológiára és itt adtad a Te kegyelmed ajándékait a Jézus Krisztus által, az üdvösség sisakját és a Lélek kardját, ami az Isten beszéde. Köszönjük, hogy hitben, reménységben, szeretetben és tudományban érett testvéreket és barátokat adtál professzorainkban! Köszönjük az itt eltöltött öt szép, küzdelmes esztendő! Köszönünk minden ajándékot, amit nem is tudunk felsorolni!

Fogadd kedvesen a mi hálaáldozatunkat a Te Fiad egyetlen és tökéletes áldozatáért. Ámen.”

Az öreg diákok nevében az imádság után Bárdos Zoltán köszönt el a Főiskolától⁶:

„Kedves Testvéreim!

A búcsúzás mindig két mozzanatból áll: emlékezésből és előre tekintésből. Az emlékezésnek nagy kísértése, hogy az ember belefeledkezik a múltba, elidőzik a múlt szép vagy kevésbé szép emlékeinél és megfeledkezik a jelen feladatairól; a jövőndő kereséséről és munkálásáról.

A hívő keresztyén ember azonban nem így emlékezik. Ha valaki, akkor a hívő ember igazán jövőbe néző és jövőndő kereső ember. Mi tudjuk igazán, hogy „nincs itt mara-

---

⁶ *Tizenhárom búcsúzó teológus nevében elmondotta: Bárdos Zoltán.* Sárospatak, 1951. június 16. – A dokumentum csak Kotsis István közlésében maradt fenn; a 13 teológus nevét Kotsis István később felsorolja a pataki diákok általa összesített névjegyzékében.

dandó városunk, hanem a jövődöt keressük.”⁷ Minden búcsúzás, harcmező, változtatás kell, hogy erre emlékeztessen minket.

A keresztyén ember életében igen nagy jelentősége van az emlékezésnek. De a keresztyén emlékezés mindig elsősorban az Isten jóvoltára, szeretetére és kegyelmére való emlékezés. Azért lehet, sőt kell nekünk emlékezni, hogy meglássuk: mindezideig megsegített és nagy dolgokat cselekedett velünk az Isten. A mi Istenünk a testté lett Ige által úgy alakította a történelmet, az eseményeket s benne a mi életünket is, hogy mi el ne vesszünk, hanem örök életünk legyen.

Tetszett Istennek, hogy mi a Krisztusra fundált⁸ sárospataki Kollégiumba kerüljünk és itt készüljünk fel az Ő dicsőségének a szolgálatára. Csodálatos dolog az, hogy milyen különböző helyekről, egészen ellentétes utakról hozott össze bennünket Isten. Karriereket tört ketté, utakat zárt le csak azért, hogy ne lehessen számunkra más út, mint az Ő útja, a Krisztusban felajánlott életnek az útja.

Úgy jöttünk ide öt évvel ezelőtt⁹, mint egy ítéletes idő sebesült hajótöröttjei. Testben és lélekben meggyötörve, megfáradva jöttünk, hogy az egyetlen menedékben, Krisztusban találjunk megnyugvást, békességet és gyógyulást. Külön hálával tartozunk az Úrnak, hogy mi ebben a rendkívül érdekes korban lehettünk pataki teológusok. Mert éppen a mi itt létünk alatt változott meg a pataki diákságnak, benne a teológus ifjúságnak is a képe. Első éveinkben ott találjuk magunkat a földi örömeket kereső ifjak között. De azután tetszett Istennek, hogy ezeket az örömeket elfoglalja az Ő szabadtításának az öröme, a Krisztusban való öröm. Tetszett az Úrnak, hogy éppen ebben az időben hozzon lelki megújulást teológiánkon is. A legnagyobb jó, amit Isten nagyon sok más mellett cselekedett velünk, hogy ezek között a falak között újjáépített, Krisztusban új teremtéssé tett. Hitünket megerősítette, személyes hitté

---

⁷ Zsid 13,14.

⁸ alapított (*lat*)

⁹ 1946 szeptemberében.

tette. És most úgy kelhetünk szárnyra, mint a saskeselyűk és úgy állhatunk be az Ige szolgálatába.

Búcsúzó teológus testvérem, ezért kell néked hálával áldoznod az Úrnak! Isten azonban nem a pusztá falak, nem is csak az iskola, mint intézmény által formálta így a mi életünket. Az Ő lelke embereket használt fel arra, hogy bennünk és rajtunk elvégezze az Ő újjáépítő munkáját. Azért lehettünk mi „tanítványokká”, mert Krisztus tanítványai vezettek el bennünket az Ő titkának ismeretére.

Hálával áldozunk Istennek azokért a lelki ajándékokért, amelyeket professzorainkon, a pataki gyülekezet lelkipásztorán¹⁰, a különböző helyekről, sokszor idegen országból jövő igehirdetőkön keresztül kaptunk.

Köszönjük, hogy professzorainknak nemcsak a hajléka, hanem a szíve is mindig nyitva volt előttünk. Köszönjük a tanácsokat, buzdításokat, még a dorgálásokat is. Hálát adunk Istennek, hogy csaknem négy évig nevelőnk lehetett a szelíd és alázatos lelkű s éppen ezért nagyon szerető szívű Mátyás Ernő. Személyes hatása kitörölhetetlen életünkben. Emlékét hálával őrizzük.

Mindössze egy évig volt nevelőnk Zsiros József. Közben őt Isten más helyen állította be az Ő dicsőségének szolgálatába. De a távolban is pataki professzor maradt. Gondoskodását, szívének a melegét most is érezzük. Nemcsak anyagiakkal, hanem szellemi és lelki javakkal is megajándékozott minket az Úr az Ő áldozatos munkája által. Hordozzuk Őt imádságainkban.

Ugyanilyen szeretettel őrizzük meg a már nyugalomba vonult, de még köztünk lévő Marton János professzor úr emlékét.

Azután sorba vehetjük a most munkálkodó professzorainkat is. Nem tudjuk rangsorba állítani őket, mert mindeniktől nagyon sokat kaptunk. Az egy közös kincs mellett minden professzorunktól kaptunk valami egészen sajátosat. Ezek az ajándékok csokorba szedve a következők: kaptunk pásztori bölcsességet, bajokon, nehézségeken átsegítő, életet megszépítő keresztyén derűt. Kaptunk

---

¹⁰ Darányi Lajos

a reális élet adottságaival számolni tudó életbölcsséget, lelkiismeretes, szorgalmas és precíz¹¹ munkára való indítást. Kaptunk mindenre kiterjedő figyelmességet, rendre való készséget, szeretetet és így tovább. Bárcsak tudnánk mindezeket gyümölcsöztetni szolgálatunkban!

Úgy veszünk Tőletek búcsút, mint akiket ezután is magunk mellett fogunk érezni. Legyünk egyek az egymásért való könyörgésben. Nem véglegesen búcsúozunk, mert ha megszegényedünk, szűk esztendők után ismét visszajöhetünk ide táplálékért.

A hálára való felszólítás mellett ott van egy másik nagyon komoly figyelmeztetés, amit Isten az előbb felolvasott Igéjén keresztül a szívünkre akar helyezni: „Teljesítsd a Felségesnek tett fogadásaidat!” Ez életünk minden napjára vonatkozik. Istennek a bennünk és rajtunk végbement munkája a jelenben és a jövőben is kötelez. Újítsuk itt fel a teológiára való lépésünk alkalmával tett fogadalmunk legfontosabb részét: „Isten nevében ígérem és fogadom, hogy bűneim ellen kemény harcot folytatok, embertársaimmal egymás iránt felelős szeretetben élek s minden erőmmel arra törekszem, hogy minden tettem egyházam és hazám javára igaz szolgálat legyen.”

Az Istennek tett minden fogadásunk lényege, hogy a mi egész életünk Néki odaszentelt hálaáldozat legyen. Bűnbánattal kell bevallanunk, hogy sokszor nem vettük komolyan az Istennek tett fogadásainkat. Pedig ezek sokkal komolyabb és szentebbek, mint a saját magunk vagy mások előtt tett fogadásaink, amelyek legtöbbször csak fogadkozások.

Megszegett esküvések, könnyedén vett fogadalmak hadd figyelmeztessenek arra, hogy Istennel nem lehet tréfálni! Ha valami kötelezni fog az életben, az ne a köztisztelet, az emberek rólad való véleménye legyen, hanem az Úrnak tett fogadásaid. Ha eddig nem teljesítetted, teljesítsd jobban, mint eddig tetted!

És végül nézzünk előre a küzdőterre! Krisztus sehol sem ígért tanítványainak kényelmes életet. Az övéinek

---

¹¹ pontos (*fr-lat*)

az útja csak az lehet, ami az övé volt: az áldozatnak, a kereszthordozásnak az útja, ahol sok az akadály, a tövis. Ahol kísértések vesznek körül. Isten viharba, nyomorúságba viszi bele az övéit, de van egy drága biztatás és ígéret is útravalóul a felolvasott Igében: „Hívj segítségül engem a nyomorúság idején és megszabadítlak téged!”

Ebben az Igében annál is inkább megfogódzhatunk, mert ezt az ígéretet már többször be is váltotta életünkben Isten. A nyomorúság alatt lehet nemcsak testi, hanem lelki nyomorúságot is érteni. Amikor elapadnak a források, amikor víznélküli helyeken jársz, amikor valaki elhomályosítja előtted a célt, mindig vissza lehet menni a forrásokhoz. Segítségül lehet hívni a nyomorúság idején az Urat és ő megszabadít téged! A felolvasott Ige nem általánosságban, hanem személy szerint szól úgy a búcsúzókhoz, mint az itt maradókhoz: „Hálával áldozzál az Úrnak, teljesítsd a Felségesnek tett fogadásodat!” Hívd segítségül az Urat. Ő megszabadít és te egész életedben dicsőítsd Őt!¹²

Búcsúzó teológus testvéreim nevében ezekkel a gondolatokkal búcsúzom a Kollégiumtól, Professzorainktól, az itt maradó teológus és diák testvéreinktől, a Kollégium egész népétől.

Életetekre, munkátokra a Szentháromság Isten áldását kérem.”

Ez az igehirdetés, mert mi másnak nevezhetnénk e beszédet, ha nem szószéken, templomban hangzott is el, mélyen megrendítette a jelenlevők többségét. Ahogy már ilyenkor lenni szokott, többen szemüket törölgették a meghatottságtól, mások meg mintha a messzeség varázsa alatt állottak volna. Bárdos Zoli pedig átadta helyét Kőrössy Jóskának, hogy az itt maradtak nevében búcsút vegyen a ballagó teológusoktól¹³:

„Kedves Testvéreim, Búcsúzó Öreg Diákok!

Gyermekkorom legkedvesebb álmai közé tartozott az a gondolat, hogy elmehessek messzi tengerekre, hogy más

---

¹² Zsolt 50, 14–15.

¹³ A dokumentum csak Kotsis István közlésében maradt fenn.

és más csodálatos világot bejárjak. A messzeség vonzó varázsa sokáig igézetében tartott. Képzetelemben, olvasmányaimban gőzhajókon, kicsiny csolnakokon utaztam. Gyalog vagy kerékpárral jártam be messzi földrészeket. Napfényben tündöklő sziklacsúcsok képe vibrált szemem előtt vagy a tenger végtelen sima tükre meglátására éreztem olthatatlan vágyat. Csodálatos élmény az, midőn újabb és újabb szépségek tárulnak fel az ember előtt és közben még azt is tudom, hogy ez még mind semmi, mert ezután még csodálatosabb szépségek következnek.

Ezek a gondolatok kavargtak bennem kedves V. éves testvéreim, midőn arra készültem, hogy tőletek az itt maradó ifjúság nevében elbúcsúzzam. Ti most útra készen állotok, hogy nemsokára útra keljete. Hív és vár titeket is a titokzatos messzeség. Ezt a messzeséget Jövendőnek hívják. Ez a messzeség lehet, hogy térben nem jelent nagy távolságot, lehet, hogy csak valamelyik szomszéd kis falut jelenti majd, de mégis annak ismeretlen, titokzatos, előtűnk elrejtett volta miatt igen távolinak tűnik ez nekünk. Titeket a Jövendő messzesége hív. És most, mint szeretett testvér a kirándulás előtt álló testvérétől megkérdezem, készen állotok-e erre az útra?

De az utazással kapcsolatban azt is el kell mondanom, hogy egy szépnek ígérkező utazás esetleg nagyon kellemetlen is lehet, ha kellően nem készültem el rá. Pl. ismeretlen helyen eltévedhet az ember vezető nélkül; elfogyhat az úton az élelem; a forró égőv alatt a szomjúság kínja gyötörhet; sőt az úton rablók támadhatnak rám. Nagyon fontos kérdés, hogy van-e biztosíték arra nézve, hogy az útra kelt ember elérje a célt.

És most e nagy utazás előtt megkérdezem még egyszer: felkészültél-e erre az útra? Azt tudom, hogy a teológiai tanulmányokat elvégezted. Én magam is láttam többetekenél, midőn a tanulmányok bevégzését jelző Absolutoriumra a bélyeget örömmel beragasztottátok tegnap este. De ez még nem elég a nagy útra. A döntő kérdés az, hogy ott van-e Krisztus a ti szívetekben. Mert ez az út csak akkor lesz csodálatosan szép, ha Jézussal együtt teszed meg. Nincs drágább dolog a világon, mint együtt vándorolni Jézussal.

Nincs kedvesebb megtapasztalás annál, midőn Jézus a vele való együttjárásban Isten világa szépségét az Igéből feltárja nekünk. Egy-egy újonnan megértett Ige mind-mind ebből a szépségből egy darab. Azt mondotta Jézus, hogy akik őt szeretik, azoknak ő kijelenti magát. Az őt szeretők előtt feltárlanak Isten világának csodálatos szépségei. Feltárlak előttük annak a másik világnak szépsége. Meglátom először is az Atya szeretetét, aki a Golgota véres keresztyéig szeretett minket. Ez utazás első állomáshelye a Golgota. Innen lehet csak továbbmenni. Nem lehet kikerülni, mert a mennybe csak egy út vezet és az a Golgotán visz át. És mikor így Jézussal elindultam, akkor tárulnak fel igazában ennek a világnak a szépségei. Meglátom Isten veszélyeket elhárító, gondviselő kegyelmét s azután visz Jézus egyre beljebb, egyre mélyebbre, egyre csodálatosabb világok felé. Mert csodálatos varázsa van Isten világának. Aki egyszer beletekintett, azt egyre mélyebbre húzza vonzó igézete...

S azután Jézusban felgyúl az a szépség is, hogy akik Istent szeretik, azoknak minden javukra van. Ezt világi értelemmel nem tudom felfogni, de Jézussal együtt járva ez is szépséggé lesz. Őbenne értem meg a nagy titkot, legyen bár szenvedés, nyomorúság, vereség vagy kudarc, Jézussal minden javamra van... Azután magas hegycsúcsokra is felvisz Jézus, ahonnan csodálatosabb a kilátás. A csúcstról sok mindent meg lehet látni, amit a völgyből nem lehetett. Őt megismerve meglátom az események összefüggését. A világ eseményeit éppúgy megértem, mint saját életem dolgát. Jézussal együtt fenn a csúcson meglátom azt is, hogy miért jöttem Theológiára. Miért zárt le Isten más utakat előlem. Csak azért, hogy itt elhívjon s magáévá tegyen... S ha Jézussal együtt járok, akkor Ő ölbe visz engem, hisz a megtalált bárányt ölben viszi tovább az örvendő pásztor. Segít a terhet vinni is, hogy ne legyen nehéz az úti teher. – Máskor a pásztor előtte megy a nyájnak. És ezen az úton, amely Jézus után halad, mindenütt vércseppek vannak, az Ő tövisszörűje alól és testéből aláhulló vércseppek. Nagyon szeretett V. éves testvérem, ott vagy-e már ezen az úton? Mindennél drágábbak-e már számodra ezek a kihullott vércseppek? Vagy még más úton haladsz?

S az így végbemenő, Jézussal együtt haladó utazásnál mindig lesz élelem is. Aki öbelőle eszik, az soha meg nem éhezik. Ő a kenyeret az örök életre adja. Mindig lehet táplálkozni belőle. Az újjászületett ember számára megszépül az Igeolvasás... mind több és több táplálékot talál benne. Nem száraz teológiai stúdium¹⁴ lesz többé, amiből majd kollokválni¹⁵ kell, hanem drága, életet gazdagító táplálék. – De az is biztos, hogy a Jézussal együtt járó embert a szomjúság sem fogja gyötörni... Jézus a szomjúhozókat mind magához hívja. A fáradt, kétségeskedő, félénk szíveket, hogy eloltsa szomjukat.

Egy nagy út azonban sok veszéllyel jár együtt. Nem fognak mindenütt dicsérni titeket. Sőt lehet, hogy mennél több szeretettel lesztek emberek iránt, lehet, hogy talán éppen ezzel egyenes arányban nő majd az ellenetek való gyűlölet is. Mert, ha engem gyűlöltek, titeket is gyűlölni fognak. Mert a tanítvány nem lehet különb Mesterénél. Munkátokért, szolgálatotokért ne várjatok jó szót, – a jutalom felülről jön. Egy bizonyos, hogy a veszéllyel teli úton Jézus védelmet ad.

Emlékszem, hogy a kirándulás szépségét míg gyermek voltam, gyakran megrontotta az, hogy hamar kifáradtam. S ezen az úton, amelyre indulni akartok, igen nagy a távolság, s ezt az utat futásban kell megtenni. Az Ige futópályán való versenyhez hasonlítja a keresztyén életet. S a versenyen teljes nekifeszüléssel kell haladni. Ehhez Ő adja az erőt, a meg-megcsüggedőknek odafelülről. E futás csak célegyenest történhet. Minden kitérés, minden pihe-nés nagy veszteséget, visszaesést jelent. Csak egy ügyem lehet, csak egy dologgal foglalkozhatom: dolgozni az Ő országáért. Futni csak a végsőkig fokozott erőbedobással lehet. S ez harcot jelent. A félszívűek, a gyávák, a félénkek, az érdekkeresztyének kiesnek ebből a versenyből. Mert az élet koronája a győzedelmeseké, akik végig állották a harcot.

---

¹⁴ tanulmány (*lat*, eredetileg: törekvés)

¹⁵ vizsgázní (*lat*)

És még csak egyet. Fontos kérdés az is az utazásnál való elinduláskor, hogy van-e biztosíték, garancia arra nézve, hogy a célhoz elérkezel. Mert különben nem érdemes futni. A hívő életében Jézus a garancia erre nézve, hogy nem futunk hiába. Ha Ő újjászült, ha Ő a te szíved lakója lett, akkor bizonyos, hogy elérkezel a célig. Ha az Ő szavát meghallottad: „Megbocsátattak a te bűneid”¹⁶, akkor bizonyos, hogy soha senki ki nem ragadhat az Ő kezéből. Mert a mennynek és a földnek korlátlan, abszolút Ura Ő. Hiszen néki adatott minden hatalom mennyben és földön. Dicsőséges nagy Urunk van nekünk. Vele járva bizonyos a cél, az utazás vége, a mennyei Jeruzsálem, a dicsőség városa.

Most búcsúszom tőletek V. éves testvéreim. Utoljára vagyunk így együtt veletek. Ezután legfeljebb akkor találkozunk, ha néha-néha betekintetek Patakra vizsgát letenni vagy konferenciára. Ezért nagyon fontos dátum számotokra ez a mai nap... Határvonal... Ti most kimentek a munkamezőre, hogy ténylegesen is beálljatok Isten vető és arató munkásai közé. Pár nap múlva az Istennek annyira drága emberi lelkek lesznek teljes felelősséggel kezetekre bízva. Vége lesz a kissé mindig felelőtlen, vidám, kissé mindig gondtalan diákéletnek. De bármennyire is fontos határvonal a ti Patakról való eltávozásotok, Isten szerelmére kérlek, ne feledkezzetek el egy másik fontosabb határvonallal. Mert ez a döntő minden emberi életben: megtörtént-e már a bűnből az Istenhez való odatérés, az újjászületés határvonala? Megtörtént-e már életedben az utazásra való elindulás pillanata? Vagy még mindig otthon ülsz, noha jóllehet talán utazásról álmodozol? Nekünk teológusoknak van ugyanis egy szörnyű kísértésünk: az, hogy megtanuljuk az Igét, de az nem válik életté bennünk. Csak egyszerűen átmegy rajtunk, mint mikor gyomormirigyek nem tudják feldolgozni táplálékot, akkor hiába minden erőlködés. Félek kimondani, de jól vizsgálj meg magad... hogy vajon valóban hitben vagy-e vagy csak megtanultad újjászületés nélkül az evangéliumi nyelvet? Van-e új éle-

---

¹⁶ Mk 2,5.

ted? Nem csapod-e be saját magad? Jaj, csak halott szívvel ne fogj drága emberi lelkek gondozásához, mert Isten előtt vagy felelős ezért és Isten ezt számon kéri tőled.

Többet nem szólok most már. Nemsokára bezárul mögöttetek az ősi iskola kapuja, ahol tudom, nektek is olyan jó volt ezt a pár esztendő eltölteni. Mi imádsággal fogunk gondolni rátok ezután is. Most kérem az egek Urát, áldjon meg titeket gazdag, bőséges áldással.”

A két beszéd között a kis kórus Szepetneki János énekét zengte, mely az új énekeskönyvben a 399. számú ének: „*Imhol vagyok édes Uram, Istenem...*”. A két első vers csendült fel. Az ének szövege nagyon illett az alkalomhoz, dallama egyszerűségében is impozáns¹⁷. Érezhető, hogy az élet küzdelmei, viszontagságai között fogant a szerző szívében. Talán mind a két beszédnél rövidebben, ugyanakkor viszont tömörebben, erőteljesebben, de nem erőszakosan tartalmazza az egyik legnagyobb bibliai igazságot, a legnehezebben elmondható fohászt: *Legyen meg a te akaratom!* Jóska biznyságtétele után a „*Testvérek menjünk bátran*” kezdetű (445. sz.) ének első versét énekelték az egybegyűltek, majd megindult a menet a kisáhítat-terembe, ahol közös ima rekesztette be az együttlétet, aminthogy azzal is kezdődött ez a kissé különös belső körülmények, lelki visszasságok, érzelgős gyűlölködések és hitetlen hinni akarások között végbement ballagás. Csak az Isten a tudója, hogy az itt elhangzottakból kinek az életében mi vált valóra.

3. Váratlan fordulat

Néhány nap múlva már üres volt a környék. A legtöbb diák és teológus hazament, kiürültek az internátusok¹⁸, megcsappant a diákváros létszáma, csendesebbek lettek az utcák is, nincs olyan tumultus¹⁹, akkora nyüzsgés a Bodrog partján sem. A város egy darabja, úgy tűnik, szertefoszlott. Megkezdődött a szokásos nyári nagytakarítás az internátusokban, a konviktusban²⁰, a könyvtárban, az iskolában, egyszóval

---

¹⁷ hatásos (*fr*)

¹⁸ diákothonok (*lat*); közkeletű elnevezése az iskolák mellett alapított intézményeknek, amelyek a hallgatók elszállásolásáról, étkeztetéséről gondoskodnak.

¹⁹ sokaság, tömeg (*lat*)

²⁰ A teológushallgatók közös lakó- és étkezőhelye (*lat*).

mindenütt a ház környékén. Minden nyáron néhány teológus és diák a Főiskolán maradt, hogy segítsen a szokásos munkák elvégzésében. Rajtam kívül 1951 nyarán ott maradt Nagy Tibi, ez a nyakigláb, nyurga, szellemes, de befolyásolható „gyerek”, Csósz Lali, a rókaképu, kiismerhetetlennek látszó ezermester, – a tömzsi, nehézfejű és flegma Tankó Pista, aki egyben a háznagy Király Béla famulusa²¹ is volt, Keresztessy Laci, aki édesanyjával, Aranka néniel amúgy is Patakon lakott. Aranka néni ekkor már a konviktus vezetője volt. Itt tartózkodott még Ötvös Karcsi, Laci jóbarátja, Bárdos Zoli, az új szénior, Száz Béla és Varga Jóska, a két testi-lelki jóbarát.

A munka kényelmes volt, senki sem erőltette meg magát. A napalokat és estéket megédesítettük olykor gyerekes, olykor talpraesett bohémiával²², amire a fiatalság és a megfizethetetlen szabadság bőven szolgáltatott alkalmat. Fiatalemberekről lévén szó, sem a jól-rosszul sikerült humorizálást, sem az esetlen ugratásokat, sem az elme szeretlen csapongásait nem kell tőlünk komolyan venni. A napok észrevétlenül, kedves egyhangúságban teltek. A napi munka után hosszú csónakkirándulásokat tettünk néha fel egészen Újhelyig²³. Gyönyörű, felejthetetlen utak voltak ezek, amint a Bodrog kanyargós, sok helyen mindkét oldalon erdővel borított partja között folydogáló vízen eveztünk, beszélgettünk, évödtünk, terveztünk. Víz, csónakázás, evezés, úszás, fürdés, labdajáték nélkül nincs is igazi vakáció, nyári szabadság, vidám diákélet, gondtalan hancúrozás. A másik szórakozásunk a zene volt. Hol a zongorát vettük használatba, hol a rádiót kapcsoltuk be. Volt a Főiskolának egy hosszú, fekete, igen jó állapotban lévő hangversenyzongorája, amit Szabó Ernő, a zenetanár, roppant féltett tőlünk. Meg is tiltotta, hogy azon játsszunk. Ha ennek ellenére rajtakapott, mert ugyan milyen diák az, aki a tilalmat teljes mértékben betartja? – néha a sárga földig lehordott. Csak egyvalaki vehette használatba büntetlenül: Farkas Laci bácsi, a jogprofesszor. Remek hanggal áldotta meg az Isten. Két évet tanult is a Zeneművészeti Főiskola ének tanszakán, végül mégiscsak a jogtudományánál kötött ki. Kedves estéket töltöttünk az ő társaságában, előadói művészetét élvezve

---

²¹ szolgálja (*lat*), itt: segítő

²² A francia eredetű kifejezés eredetileg a cigányok, később átvitt értelemben a művészek derűs és minden tekintetben laza erkölcsű életmódjára vonatkozik; itt csak felhőtlen évődést jelent.

²³ Sátoraljaújhely

a zongora mellett. Körünkben szinte eseményszámba ment Laci bá' házi fellépése.

Július végén, augusztus elején járhattunk, amikor az egyik holdfényes este többek társaságában a pataki teológia megszüntetésére gondolva a duffart alatt²⁴ feltettem a kérdést Laci bá'nak:

– Szóval igaz?

– Nézd, már öt éve próbálkoznak ezzel. Eddig mindig sikerült ki-triblizni²⁵ őket. Reméljük, most is.

Már napok óta suttogva terjedt a hír, lassan, orozva, bizonytalanul. Most napvilágra került. A főiskola tömör épülete komoran meredt az ég felé, mintha a mélyből a magasba akarna szökkenni, ahol van levegő. Mint a fuldokló, aki levegő után kapkod, aki még reménykedik az életben.

Mindnyájunkat megdöbentett a hír. Leírhatatlan fájdalom vett rajtunk erőt. Minden beszélgetésünk végén ide lyukadtunk ki. Túlságosan is hozzánőttünk Patakhhoz, semhogy elvesztését egykönnyen megemészthettük volna. Mindnyájunkat gyötört, szorongatott a kérdés: miért? Miért veszi el Isten, miért engedi, hogy megszüntessék, miért nem nyílik meg a föld, miért nem cselekszik? miért, miért, miért? – zakatolt a kérdés szüntelenül fejünkben, szívünkben, minden idegrostunkban.

Az egyik augusztusi vasárnap lejött Patakra Szondy Peti a hűgával, hogy a pálházai szolgálatot ellássa. Sok minden más mellett szóba került a pataki teológia megszüntetésének kérdése is. Megkérdezett Klára, Peti hűga:

– Hogy fogadták a teológia megszüntetését?

– Váratlanul ért. Nem számítottunk rá.

– Nem vette ítéletnek?

Ettől a szótól kicsit viszolygott a hátam. 1945 óta már annyian elköptették ezt a szót, annyi mindenre, kicsi és nagy dolgokra használták, kisajátították, hogy elvesztette a tartalmát előttem. Magabiztosan feleltem:

– A magam részéről nem. Hogy a főiskolai vezetőség magatartása, a teológus ifjúság indulata alapján megérdemeltük, azt világosan látom. Magamat azonban nem látom ebben bűnösnek.

– Könyörüljön meg magán az Úr, és adjon magának belátást.

---

²⁴ A sárospataki kollégium főkapujának bolthajtását nevezik így a pataki diákok.

²⁵ kicselezni (diákzsargon). Eredete a dribbeln (*ném*), illetve a dribble (*ang*) szavakra vezethető vissza, amelyek a sportnyelvben „labdát vezet, cselez” értelemben használatosak.

Sok idő telt el, sok mindenem keresztülmentem, míg aztán megérttem, mert megérthettem Isten kegyelme folytán, hogy az én bűnöm, az én mulasztásom is oka volt a pataki teológia megszüntetésének. Szondy Péter és baráti köre maradéktalanul ítéletnek fogadta el a pataki teológia felszámolását, és erre való hivatkozással próbált annak idején, később, az exodus megindulásakor minket is lebeszélni a teológia visszaállítására tett vállalkozásunkról. Ezért húzta ki magát abból és zárkózott el következetesen, egészen egyedül maradván, még a később minket ért büntetés enyhítéséért az ifjúság által szerkesztett és mindenki más által aláírt kérvény aláírásától is.

Ettől kezdve egyszeriben vége volt a kényelmes életnek. Naponta legalább 10 órát töltöttünk kemény, fizikai munkában. Költöztettük az internátusokat, egyiket-másikat átadtuk az államnak. Munkánkról még Koncz Sándor, a dicséretekben fukarkodó G.H. főnök²⁶ is elismerőleg nyilatkozott. Sajnos, lábra kapott közöttünk a „*carpe diem*”²⁷ evangéliumellenes elve, s bár semmi súlyosabb erkölcsi botlást nem követtünk el, lazább életmódunkkal mégis sokakat megbotránkoztattunk. A teológia megszüntetésének híre kicsit demoralizált²⁸ bennünket, ez pedig károsan hatott társainkra. Így függtek és függnek össze ma is az események, dolgok, életek.

A teológia megszüntetésének híret egy körlevél adta tudomásunkra, amely szószerint a következőképpen hangzik²⁹:

„Sárospatak, 1951. augusztus 7-én

Kedves Theológus Testvérem!

Egyházi főhatóságaink rendelkezése alapján a magyarországi református egyház négy egyházkerületének theol. akadémiáin folyt lelkészképzés a most kezdődő tanévvel megszűnik és egyházunk a lelkészképzés munkáját a református egyház egyeteméhez tartozó két theol. akadémiára

²⁶ Koncz Sándor ebben az időben a kollégium gazdasági választmányának elnöke volt, erre utal a „GH főnök”.

²⁷ Ragadd meg a napot (*lat*); „Élj a mának”-értelemben vált szállóigévé Horatius *Ódák c. gyűjteménye* (I. könyv, 11. sz. óda) nyomán.

²⁸ elcsüggesztett, erkölcsileg bomlasztott (*ném-fr-lat*)

²⁹ TiREL 3i 1068/1950-51.sz.

koncentrálva fogja folytatni Budapesten és Debrecenben. Ez intézkedés következtében a sárospataki és pápai theol. akadémia a folyó év szeptemberében már nem nyílik meg. A sárospataki theol. akadémia jelenlegi hallgatói a debreceni theológián, a pápai theológia hallgatói pedig a budapesti theológián folytathatják tanulmányaikat.

A magyarországi református egyház egyetemes konventjének határozata minden theológus részére biztosítja tanulmányai folytatását. Felhívom azért theológus testvéremet, hogy az idemellékelt minta szerint készítse el jelentkezését a debreceni theol. akadémiára és azt aug. 15-ig juttassa el a sárospataki theol. akadémia igazgatóságához. A beérkező jelentkezéseket – ugyancsak a konvent határozata szerint – karunk együttesen fogja megküldeni a jelentkezők itt lévő okmányaival együtt a debreceni theol. akadémia igazgatóságához.

Azok a theológus ifjak, akik Sárospatakon megkezdett tanulmányaikat nem Debrecenben, hanem a budapesti theol. akadémián kívánják folytatni, kérhetik megfelelő indokolással a budapesti theol. akadémiára való felvételt. Az ilyen irányú kérvényeket is hozzánk kell megküldeni aug. hó 15-ig.

Ha netalán volnának hallgatóink között olyanok, akik theol. tanulmányaikat nem kívánják most folytatni, ezeket is szeretettel kérem, hogy a jelzett határidőig közöljék velünk ezt a szándékukat, mert a debreceni, illetve budapesti theológián a helyek biztosítása szempontjából szükség van a jelentkezők pontos számának ismeretére.

Ifjúságunk Debrecenben, illetve Budapesten való továbbtanulásával kapcsolatban szeretettel közlöm még azt is, hogy a tanulmányaikat eddig Sárospatakon folytató theológusok részére továbbra is biztosítva van a tiszáninneri egyházkerületben a legáció³⁰ és biztosítottnak látszik az is,

---

³⁰ követség (*lat*). A református egyházban így nevezik azt a máig élő ősi hagyományt, hogy a nagy ünnepeken (karácsony, húsvét, pünkösd) a teológiák hallgatókat küldenek ki a gyülekezetekbe. A hallgatók – általában nem az ünnep fő istentiszteleti alkalmán, hanem egy későbbi vagy másnapi időpontban – prédikációval szolgálnak, és adományt gyűjtenek a teológia számára.

hogy ezek a teológusok ebben az évben is részt vehetnek a sárospataki református kollégiumnak a tiszáninneri egyházkerület gyülekezeteiben tervezett szupplikációjában s annak bevételéből is arányos részt kaphatnak.

A szupplikáció közös előkészítéséről majd annak idején külön igyekeznünk gondoskodni. Arra kérem ifjúságunkat, hogy itt levő ingóságaitak lehetőleg aug. 28-29-én vigyék el. Az elmaradt minősítő vizsgák időpontja aug. 27-ének délelőtti, az alapvizsgáké pedig aug. 27. és 28-a. Ugyanezek a napokon, de esetleg már előbb is lehet letenni az elmaradt kollokviumokat³¹. Azok, akik katonai szolgálat vagy más elháríthatatlan akadály miatt a jelzett időpontokban nem tudnak vizsgára állni, jelentsék ezt a körülményt és egyidejűleg azt is, hogy a vizsga letétel céljából mikor tudnak megjelenni. Az I. és II. lelkészkepesítő vizsgák írásbeli részét szept. 3-án, a szóbeli vizsgát pedig szept. 4-én és 5-én tartjuk meg. Az exmisszió³² szept. 5-én lesz.

Mindazoknak a theol. hallgatóknak, akiknek javára az elmúlt iskolai évről bármely címen túlfizetés mutatkozik a kollégiumi pénztár kimutatása szerint, a túlfizetés kimutatott összegét egyidejűleg csekken megküldtük. Viszont szeretettel kérjük azokat a hallgatóinkat, akik díjfizetési hátralékban vannak, vagy akiknek bármely egyéb címen áll fenn tartozásuk a theol. akadémiával szemben, igyekezzenek ezt a tartozásukat minél előbb kiegyenlíteni.

A sárospataki theol. akadémia tanári kara keresztyén testvéri szeretettel gondol távozó hallgatóira s a pataki kollégium két bibliai jeligéje /Jel. 14,7 és Zsolt. 126,1/ mellett Ján. 13,7-tel és Róm. 8,28 s köv. verseivel int búcsút és a kegyelmes Isten áldását kéri további munkájukra.

Atyafiságos köszöntéssel:

P.H.
Nagy Barna
theol.akad.igazgató.”

³¹ vizsgákat (*lat*)

³² Kibocsátás (*lat*): a végzett hallgatók istentisztelet keretében történő ünnepélyes kibocsátása a szolgálatra.

Egyes hírek szerint ezt a körlevelet nem Nagy Barna igazgató úr fogalmazta, hanem Farkas Laci bácsi. Állítólag Nagy Barna igazgató úrnak lelkiismereti gátlásai voltak a teológia megszüntésének közlését illetően, mivel az nem a fennálló egyházi törvények értelmében történt.

Az előbbi körlevéllel csaknem egyidőben kaptunk mindnyájan egy hivatalos értesítést a debreceni teológiáról is, mely a tanévnyitás időpontját, a különböző vizsgák napjait közli, valamint azt, hogy az internátusba való felvételt külön kérvényben kell kérni, a kérvényhez pedig egy sereg, ilyenkor szokásos okmányt kell csatolni.

Általában nagy fejtörést okozott mindenkinek, hol is folytassa tanulmányait. Nem volt könnyű a választás. Voltak, akik abbahagyták teológiai pályafutásukat. Vagy azért, mert anyagilag nem bírták, vagy azért, mert eddig sem lélek szerint foglalkoztak Isten dolgaival. A teljesség kedvéért közlöm az ifjúság névsorát, és kinek-kinek a neve mellé rövidített formában (Bp=Budapest, D=Debrecen, M=kimaradt) bejegyzem, melyik teológián folytatta tanulmányait, illetve folytatta-e egyáltalán.

II. évfolyam

1.	Bárczay Gyula	Bp.			8.	Iszlay Jenő	D.
2.	Benke György	D.			9.	Makó Dezső	D.
3.	Bögödi Dezső	D.			10.	Marczell Ilma	M.
4.	Czinke Zoltán	D.			11.	Móré László	D.
5.	Csonka Júlia	D.			12.	Szabó Gabriella	D.
6.	Hajdu Lajos	D.			13.	Tóth Árpád	D.
7.	Gidófalvy Andor	D.			14.	Tóth Gábor	D.

III. évfolyam

1.	Asbóth Mária	Bp.			15.	Matos János	Bp.
2.	Agoston István	D.			16.	Mózes Mihály	D.
3.	Bacsó Bertalan	D.			17.	Ótvös Károly	D.
4.	Bíró Béla	D.			18.	Párdy György	Bp.
5.	Bottka György	D.			19.	Semsey Klára	D.
6.	Erdősi János	Bp.			20.	Soós Lajos	D.
7.	Gál Győző	D.			21.	Szabó Albert	D.
8.	Hubay Margit	Bp.			22.	Száz Béla	D.
9.	Jónás Zoltán	M.			23.	Takács Béla	D.
10.	Juhász Zsófia	D.			24.	Timár Pál	D.
11.	Juhos János	D.			25.	Tornallyay Márton	M.
12.	Kegyess Hedvig	M.			26.	Tóth Gabriella	D.
13.	K. Kovács János	D.			27.	Varga József	D.
14.	Kulcsár Lenke	M.			28.	Várady József	D.

IV. évfolyam

1.	Batka Ferenc	D.			13.	Kovács Pál	D.
2.	Benke József	D.			14.	Kulcsár István	D.
3.	Beőr Barna	D.			15.	Nagy Tibor	D.
4.	Béres Balázs	D.			16.	Pálóczy Bertalan	D.
5.	Borbély László	Bp.			17.	Pándy András	D.
6.	Cseh Lajos	Bp.			18.	Schillinger Attila	D.
7.	Debreczeni István	Bp.			19.	Szondy Péter	D.
8.	Farkas Zoltán	D.			20.	Tankó István	D.
9.	Horváth Lajos	D.			21.	Tariska Jenő	M.
10.	Keresztessy László	D.			22.	Veress Borbála	D.
11.	Komjáthy György	D.			23.	Vízi István	Bp.
12.	Kovács József	D.			24.	Juhász László	Bp.

V. évfolyam

1.	Csősz Lajos	Bp.			7.	Nemcsik Pál	M.
2.	Hézsér Lajos	D.			8.	Orosz Imre	M.
3.	Janka Lajos	D.			9.	Sóhajda Gyula	D.
4.	Kotsis István	D.			10.	Szilágyi Imre	D.
5.	Kőrössy József	D.			11.	Tózsza László	D.
6.	Mészáros István	D.			12.	Szabó Zoltán	D.

Végzettek

1.	Balogh Zoltán		8.	Kiss Pál	
2.	Bartha Ferenc		9.	Madarassy Kálmán	
3.	Bojtor István		10.	Rózsa Tibor	
4.	Bárdos Zoltán		11.	Soltész Gusztáv	<i>év vége előtt kimaradt</i>
5.	Horváth Sándor		12.	Sólyom Ferenc	
6.	Horváth Zoltán		13.	Szabó István	
7.	Kemenesi Tibor				

Akkor is, most is a bujdosó szavai motoszkálnak bennem: „*Kit erre, kit arra kergetnek a szelek.*”³³ Így oszlott meg a teológus ifjúság a továbbra is funkcionáló két református teológia között. A zöm tehát Debrecent választotta érthető okokból – és itt nemcsak a területi, földrajzi adottságokat, hanem a baráti kapcsolatokat is figyelembe kell venni –, a kisebbség viszont Pestre költözött.

³³ Idézet Lévay József: *Mikes c. költeményéből.*

4. Az „utolsó” exmisszió

Ennek története nem tartozik szorosan tárgyunkhoz, de az az érzésem, nem lenne teljes a beszámoló, ha erről nem emlékeznék meg. Már eddig is sok idő telt el, és ezután is jó idő eltelik, míg a kápláni vizsga után ismét új segédlelkészeket bocsátanak ki a pataki teológiáról a lelki munka területére.

Nevezetes ünnep volt ez az exmisszió évek, vagy talán évszázadok óta a pataki Akadémia történetében. Nemcsak a helybeliek, a diákok és a hozzátartozók népes tábora gyülekezett össze ilyenkor, hanem az egész környék népe felsereglett erre az alkalomra. A program a következő volt³⁴:

„Az I. lelkészképesítő vizsgát tett segédlelkészek kibocsátásának rendje.

1951. szeptember 5. este 6 órakor.

1. Fennálló ének: 370 d. /R.63/ 1.v. Jövel Szentlélek Úristen

2. Nagy ének: XC.zs. 1.9.v. Tebened bízunk

3. Bibliát olvas /II.Krón.4:1–8/ és imádkozik Dr. Szabó Zoltán egyházkerületi főjegyző

4. 171 /32/ ének: Megáll az Istennek Igéje

5. Igét hirdet: Bárdos Zoltán kollégiumi szénior Lukács 9:62 alapján.

6. 466.sz. ének 1.v. Rád tekint már hitem.

7. Dr. Nagy Barna theol. igazgató a kibocsátandó s.lelkészeket átadja az egyházkerületi elnökségnek Zsid. 13:12–15 alapján.

8. Horváth Elemér egyházkerületi főgondnok átveszi a kibocsátandókat.

9. Farkas Elek esperes, püspökhelyettes exmissziós ígehirdetést tart Máté 28:10–20 alapján.

10. Dr. Szabó Zoltán egyházkerületi főjegyző kiveszi az esküt a kibocsátandóktól.

11. Farkas Elek esperes exmittálja az új segédlelkészeket.

---

³⁴ A dokumentum csak Kotsis István közlésében maradt fenn.

12. Kézfogás.

13. Farkas Elek imádkozik, adakozást hirdet és áldást mond.

14. Záróének 25 zs. 1.v. Az Úr énnékem őriző pásztorem.”

Az exmisszió, az ünnepélyes kibocsátás helye természetesen a templom. A főiskola épületéből a késő délutáni órákban indult el a menet. Az élen a püspök, dr. Enyedy Andor haladt, mellette az egyházkerületi főjegyző, majd sorban a professzorok és hivatalos személyek. Mögöttük szép rendben és megkönnyebbült szívvel a vizsga után, néhez szívvel a pataki teológia megszüntetése miatt az új segédlelkészek. Mindannyian palástosan – professzorok és diákok – és főveggel a fejükön. Ha röviden jellemezni akarnánk e fiatalembereket, és persze találoán, akkor csak ennyit kell róluk feljegyezni: Balogh Zoli a zsidómiszsiós, Bartha Feri a nyugtalan vérű misztikus, Bojtor Pista a zongorista és külmissziós, Bárdos Zoli a szolid szénior, Horváth Sanyi, más néven Cucu, a centercsatár, Horváth Zoli a rejtélyes motoros, Kemenesi Tibi a trubadúr, Kiss Pali a komor filozófus, Madarassy Kálmán és Rózsa Tubu az örökké kötekedő két jó barát, persze egymás mellett; Sólyom Feri jó kedélyű nyurga legény, az örök botránykő; Szabó „Pimpi” az újdonsült vőlegény, aki eljegyzése alkalmával is csak dörmögött. Nem tehet róla, hogy basszus hanggal jött a világra...

A taláros papi menet megindítóan szép látványt nyújt a járóelőknek, nézelődőknek. Kissé büszkék, kissé délcegek ezekben a percekben, mint a menyasszony, aki fehér ruhájában sok rácsodálkozó és elismerő tekintettel találkozik és élvezi szépsége dicsőségét. A szürke hétköznapi egymásutánjában többé nem nyílik mód erre. Ugyanakkor érzik azt a terhet is, amit legjobban éppen ezekben a percekben a palást és a főveg jelképesen a jövőre nézve jelent számukra. Jézus Krisztus vitézeinek egy csapatja halad a főiskolától a templomhoz a bányadt szeptemberi nap sugarainak melengető simogatásában, átlépve az emberi élet egyik legmarkánsabb határmezsgyéjét.

Közben a templom új harangja, melyet tavaly húztak fel a toronyba, állandóan zúg. Mély hangja méltóságteljesen zeng, mintha keresztelésre és temetésre hívná egyszerre az embereket³⁵, akiknek jó része

---

³⁵ Utalás a harangok leggyakoribb latin feliratára: *Vivos voco, mortuos plango, fulgura frango* (Az élőket szólítom, a holtakat siratom, a villámokat elűzöm).

már elhelyezkedett a templom padjaiban. A fekete bársonyos, taláros papi sereg lassan is hamar megteszi a főiskola és a templom közti rövid utat. A harang még mindig zúg, mintha a késlekedőket sarkallná, a habozókat ösztökélné, a fáradtakat hívogatná. Amikor a menet élén haladó püspök átlépi a templom küszöbét, a harangzúgás elnémul, szerepét átveszi az orgona, ez a jó öreg, nehezen engedelmeskedő, nehéz billentésű hangszer. És fölharsan az ének: *Jövel Szentlélek Úristen*, mert itt nélkülöd, a legünnepélyesebb keretek között sem boldogulunk.

A programban közöltek közül csak a szénior, Bárdos Zoltán bizonyágtételét van módomban szó szerint közölni³⁶:

„Valaki az eke szarvára veti kezét és hátratekint,
nem alkalmas Isten országára”. /Lukács 9:62./

Keresztyén Testvéreim!

Exmisszióra, segédlelkész kibocsátásra gyűltünk most egybe. Ilyen nevezetes exmisszió még nem volt a sárospataki teológia történetében. Mert 1951 szeptemberében nemcsak 12 vagy 13 segédlelkész mögött zárul be a teológia kapuja, hanem az egész teológus sereg mögött.

De nem azért jöttünk most ide, hogy itt sebeinket mutogassuk és bánatunkat elsírjuk. Nem temetünk. Nem egy halott teológiát, nem távozó teológusokat siratunk, hanem ebben az állapotunkban meghallgatjuk a mi gazdánknak, az elhívó és munkába küldő Krisztusnak szavát: „Valaki az eke szarvára veti kezét és hátratekint, nem alkalmas Isten országára.”

Krisztus az ő munkamezejébe állít most be minket. De mielőtt beállítana, feladatot és célt tűz elénk. A feladat: az eke szarvára tett kézzel, előre tekintve munkálkodni. A cél pedig a mi elhívásunk onnan felülről való jutalma, Isten országa.

Krisztus tanítványává, az Ő mezejének munkásává kétféleképpen lehet valaki. Vagy úgy, hogy önként jelentkezik, vagy úgy, hogy maga Krisztus hívja. A megelőző versek és a Szentírás egyéb helyeinek a bizonyossága sze-

---

³⁶ A dokumentum csak Kotsis István közlésében maradt fenn.

rint is Krisztus azokat tudja igazán felhasználni, akik az Ő hívására mindent odahagyva követték Őt. Kibocsájtásnak csak akkor van értelme, ha azt megelőzte a hívás.

Öt évvel ezelőtt talán többen egyéni odaszánásból vagy szüleink akaratóból iratkoztunk be a teológiára. De áldott legyen az Isten, hogy most úgy küld munkába, hogy Krisztusnak ezt az elpeccsételő hívását is megkaptuk. Ez a legnagyobb, amit innen elvihatunk. Nemcsak tudós professzorok minősítettek bennünket az Ige hivatalos szolgálivá, hanem maga a nagy Mester, Jézus Krisztus is.

A mai napon életünknek egy döntő állomásához érkezünk. Jól esne itt megállni, visszatekinteni a megtett útra. De a nagy Küldő, Jézus Krisztus küld, indulni kell. Nem a csúcsra érkezünk meg. Csak a startnál vagyunk. Most kezdődik az igazi futás, a küzdelmes munka.

A szolga azonban sohasem egyéni elgondolása szerint végzi a munkát, hanem úgy, amint Ura parancsolja. Isten munkamezején nem végezhetjük úgy a munkát, ahogy szeretnénk, mégcsak nem is úgy, ahogy lehet, hanem ahogy kell.

„Valaki az eke szarvára teszi a kezét és hátratekint...”

Akkor értjük meg igazán Krisztusnak ezt az életből vett hasonlatát, ha arra gondolunk, hogy mit jelentett ott és akkor szántani. A palesztinai szántó-vető kövek között faekével szántott. Ez a munka minden erőt és figyelmet igénybe vett. Mindkét kézzel erősen kellett tartani az eke szarvát és nem lehetett hátratekintetni, mert akkor az eke kisiklott a kövek között és nem haladt a munka.

A Krisztus szántóföldjén való munkálkodás is ilyen köves talajon, megkeményedett szívű emberek között folyik, itt kell hirdetni Isten örökkévaló evangéliumát. Kemény ugar földeket kell feltörni, tarlót hántani, verejtékezve szántani, hogy a nagy Magvetőnek, Krisztusnak a szava, az Ige magva jó talajra találjon és belőle új élet fakadjon.

Csak annyi a mi munkánk: talajelőkészítés, útkészítés, ajtónyitogatás, hogy emberi szívekbe bevonulhasson a dicsőség Királya. De ez a munka nem könnyű. Ez tel-

jes embert igényel. Nem lehet csak egyik kezünket az eke szarvára téve munkálkodni Isten szántóföldjén. Nem lehet félszívvvel szolgálni az Urat!

Azóta, hogy Krisztusnak ez az igéje elhangzott, a szántás technikája sokat fejlődött. Ma már vasekék, sőt traktorok könnyebben és gyorsabban szántanak. A Krisztus munkamezején azonban a szántás ma is ugyanazzal az ekével történik. Krisztus szántóföldjén ma is ugyanolyan nehéz a talaj feltörése, mint régen. Az evangéliumot ugyanis nem lehet fejleszteni, korszerűsíteni, tökéletesíteni, mert az evangélium és az, akiről az evangélium szól, tegnap és ma és örökké ugyanaz: a megfeszített és feltámadott Krisztus. A talaj is ugyanaz, mint régen: bűnös emberek s az eszközök is csak emberek. De az eredményt, a növekedést Isten adja.

Ezelőtt a lelkipásztorokat kibocsátás után nemcsak az Isten szántóföldje, hanem az egyes gyülekezetek papi javadalmi földjei is várták. A kettős munkamező megosztotta erejüket. Csak egy fél kéz jutott mindkét munkára. Több esetben az Isten szántóföldjére csak a balkéz jutott. Nem akarunk ítélni. Isten az, Aki ítél. Ő pedig ítéletében is mindig kegyelmes. Sokszor lehetőségektől út el, utakat zár le csak azért, hogy ne lehessen más út, csak az, amelyen Krisztus járt: a szeretetben való áldozathozatalnak és a kereszthordozásnak az útja. Minket nem vár papi föld, zsiros parókia, de vár Krisztus szántóföldje. Várnak Ige után szomjúhozó, megváltásra szorult emberek. Ezt a szántóföldet mindenütt megtalálhatjuk, bárhol jelölje is ki Isten számunkra a munkamezőt. Lehet teljes erővel, teljes szívvel szolgálni az Urat.

Ebben a munkában van egy nagyon fontos szabály: hátra nem tekinteni! Ez azt jelenti, hogy munka közben ne azt nézzük, hogy mennyi már a felszántott terület, mennyi az eredmény. Ne azt nézzük, hogy kevésre haladtunk. Ne is bűneinket, bukásainkat nézzük, hanem a mi győzedelmes Urunkat, Aki a bukások után felemel, újból elindít és erőt ad ahhoz, hogy végig megfussuk az előttünk álló küzdőtér.

Mert a Krisztus visszajöveteléig nincsenek célbajutott keresztyének. Csak futó, harcoló, útban levő keresztyének vannak. Pál apostol már életének a vége felé járt, mégis így beszélt magáról: „Én enmagamról nem gondolom, hogy már elértem volna, de egyet cselekszem, azokat, amelyek hátam megett vannak elfelejtven, azoknak pedig, amelyek előttem vannak, nékik dőlven, célegyenest igyekszem az Istennek onnét felülről való elhívása jutalmára.”³⁷

Az elhívás jutalma: Isten országa. Odáig küzdelmes az út, nehéz a munka. Krisztus soha nem kecsegtette az Ő követőit. A saját életsorsát, a saját útját mutatta fel előttük: „A rókáknak barlangjuk van, az égi madaraknak fészük, de az ember fiának nincs hová fejét lehajtania.”³⁸

A tanítvány nem lehet különb az Ő mesterénél. Ilyen Urat kell nekünk engedelmesen követnünk, ilyen Úrnak kell a nyomába lépünk. De Krisztus útja nemcsak ennyi. Az Ő útja megaláztatáson keresztül vezet a dicsőség felé. Azért érdemes az Ő munkájának lenni, mert Ő a gyalázat-tal együtt az Ő dicsőségét is adja.

Lehet-e veszteni valónk, ha Krisztusban az Atya bűnbocsánatot, örök életet és az Ő országában örökséget adott minenkünk? Pál ezért tudott mindent kárnak és szemétnak ítélni. Ezért tudott vállalni éhséget és szomjúságot, megvesszőzést és börtönt. Ezért nem volt kedves még az élete sem.

Isten országa nem mesebeli hely, nem „ideák világa”³⁹, hanem reális valóság a hívő ember életében. Krisztus már eddig is sok mindent feltárt előttünk ennek az országnak a szépségéből és gazdagságából. De még ezután, munka közben, út közben ad majd egyre többet és többet.

Krisztus egyszer azt mondta az Ő tanítványainak: „Senki nincs, aki elhagyta házát vagy fitestvéreit vagy nőtestvéreit vagy atyját vagy anyját vagy feleségét vagy

---

³⁷ Fil 3,13–14.

³⁸ Mt 8,20.

³⁹ Célzás Platón filozófiájának ideatanára, amelynek értelmében valóságosan csak az ideák (az örök és változatlan lények, pl. a jó, a szép stb.) léteznek, minden földi tapasztalat csupán ezek képmása.

gyermekkeit vagy szántóföldjeit énérettem és az evangéliumért, aki százannyit ne kapna most ebben az időben... a jövődő világon pedig örök életet.”⁴⁰

Testvéreim! Küzdjünk, munkálkodjunk a mi Urunktól kapott szabály szerint. Fussunk úgy, mint akik nem bizonytalanra futunk. Járjunk az emberek között a mi Urunktól kapott alázattal és szeretettel, de ugyanakkor azazal az öntudattal is, hogy nem vagyunk felesleges emberek, nem vagyunk felesleges munkások. Ez a világ Isten fiainak megjelenését várja sóvárogva⁴¹.

Pásztoroljuk úgy Isten reánk bízott nyáját, hogy a Jó Pásztor számot adhasson velünk az Atyának: „akiket nékem adtál, megőriztem és senki el nem vezett közülük...”⁴² Ámen.”

Mire az ünnepség véget ért, kint leszállt az alkonyat. A program is sejtetni engedti, hogy az utolsó exmisszió sokáig tartott. Amikor aztán a sok nép kitódult a templomból, aki csak tehetett, köszöntötte, üdvözölte az új exmisszusokat. Csak a teológus ifjúság tagjai hiányoztak az üdvözlők hosszú sorából, épp azok, akik bizonyos értelemben a legközelebb álltak hozzájuk. Hiába, aki temet, az nem megy keresztelői lakodalomba. Néhányan, akik hetek óta résztvettünk a szállítási munkákban, jelen voltunk ugyan az ünnepélyen, de az ifjúság túlnyomó többsége hiányzott onnan. Minden szépsége, ünnepélyessége, nagyszerűsége mellett ezért is volt ez az ünnepély – hiányos. A teológus ifjúság tagjai sem anyagilag, sem lelkileg, sem szellemileg nem voltak abban a helyzetben, hogy akár közlelről, akár távolabbi lakóhelyükről eljöhettek volna erre az egyébként bensőséges ünnepélyre.

Még néhány nap, s mi is szedelőzködtünk. Egymás után távoztak el azok is, akik nélkül a pataki diákélet nem volt egészen teljes: Csösz Lali, Tankó Pista, mindketten sok-sok betyár holmijukkal. Külön fuvar szállította ki egyik-másik cökmökjét a pályaudvarra. A teológusok közül legutolsónak talán én hagytam el Patakot szeptember dereka táján, nehéz szívvel, s a 24-én Debrecenben kezdődő tanévre is talán én érkeztem a legutolsónak.

---

⁴⁰ Mk 10,29–30.

⁴¹ „Mert a teremtett világ sóvárogva várja az Isten fiainak megjelenését” Róm 8,19.

⁴² Jn 17,12.

5. A kálvinista Róma

A fájdalom kétirányú, legalábbis ilyen volt a mi esetünkben. Nemcsak a pataki teológia megszűntetése, a bodrogparti Athéntől való elválás miatt tört fel szívünkéből, torkunkat összerántva a hangtalan sírás, hanem ugyanakkor és ugyanebből a tényből kiindulva eleve ellenszenves érzésekkel tekintettünk mindarra, ami Debrecenben ismeretlenül is várt minket. Nemcsak az okoz fájdalmat, amit elveszít az ember, hanem az is, amit nem nyer meg, illetve amit ráerőltetnek. Annak a teológus-nemzedéknek a szívében a Patak iránti vágyódás és rajongás sokkal elevebben élt, semhogy egy tollvonással, rendelkezéssel ki lehetett volna azt onnan törölni. Ez annyira így volt, hogy mindaz, aminek Patak helyét kellett volna elfoglalnia ennek az ifjúságnak a tudatában, csak ellenszenvet, ha nem gyűlöletet támasztott.

A mi esetünkben Debrecen erősen rácaffolt a kálvinista Róma elnevezésre, még inkább az éppen ezidőtájt véget ért lelki ébredésre nézve. Debrecen volt az egyik legerőteljesebb, legizmosabb, leginkább étellel telített góca az ébredésnek, de az ellenhatás is itt mutatkozott meg legelőbb. A lelki reakciónak is ez a város lett a fészke, székhelye. Ennek tudható be az is, hogy az előző tanévben néhány hívő fiatalembert a debreceni teológiáról mondvacsinált ürüggyel eltávolítottak. Nem azért, mert részegeskedtek, kicsapongó életet éltek, tanulmányaikat elhanyagolták volna, hanem lényegében azért, mert a többieknél komolyabban igyekeztek venni Isten igéjét. Ez a néhány fiatalember Patakon fejezte be a tanulmányait: Bojtor István, Horváth Zoltán és Sólyom Ferenc⁴³. Patak, a tágkeblű Alma Mater, a minden hatás előtt nyitva álló Főiskola befogadta őket. Ez azért figyelemre méltó, mert körülbelül 40 évvel azelőtt a pataki teológiáról is eltávolítottak néhány fiatal teológust, akiket Isten kegyelme élő hittal ajándékozott meg⁴⁴.

⁴³ Az esetről részletesebben ld: Bojtor István: *Misszió a Tiszán innen*, Miskolc, Kazinczy Ferenc Társaság, 1996. 56–61. – Debrecenből valójában öt hallgatót bocsátottak el és valamennyien Sárospatakon folytatták tanulmányaikat: Bojtor István, Debreczeni István, Horváth Zoltán, Sólyom Ferenc, Tariska Jenő.

⁴⁴ Erről az esetről Szikszai Béni visszaemlékezésének három fejezete tudósít részletesen (Szikszai Béni: *Ahogy én láttam. Feljegyzések a 20. századi magyar ébredéstörténetről*, Kolozsvár, Koinónia, 2015. 73–92.). 1908-tól kezdve Torró Miklós a lakásán rendszeresített imaórát a megtért teológushallgatóknak, akik közül többen a Bethánia tagjai voltak. A „szent egyesület”-ként emlegetett közösséget később Szepesi Pál, majd Gombos Ferenc vezette. 1912 őszén Szabó Sándor közgazgató

A pataki teológia közel félévszázados tévedését az 1950-ben Debrecenből eltávolított hívő teológusok befogadásával korrigálta. Ott őket szeretettel, mindenfajta megkülönböztetés nélkül fogadta mindenki. Bennünket Debrecen nem úgy fogadott, ahogy az egy kálvinista Rómához illett volna. Mert egy kálvinistának az Istentől nyert élő hitet nem üldöznie, úton-útfélen csépelnie, hanem minden módon megbecsülnie és Istentől nyert kegyelmi ajándékainak arányában erősítenie kell. E tekintetben cáfolt rá tehát a debreceni teológia a kálvinista jelzőre.

Amikor én Debrecenbe érkeztem, már megkezdődött a tanévnyitó csendesnap. Az első előadást a debreceni egyházmegye akkori esepese⁴⁵ tartotta. Ebből megtudtuk, hogy itt más szellem uralkodik, mint Patakon. Debrecen soha nem lett számunkra az, ami Patak volt. Debrecen egy életre kellemetlen emlékeket keltett bennünk az első perctől kezdve. Patak minden szellemi hatást kész volt befogadni, ha nem is engedte, hogy minden áramlat szerves része legyen a kollégiumi életnek. Debrecen ezzel szemben egy kicsit az inkvizícióra⁴⁶ emlékeztetett minket, és ez az emlékeztetés ezzel az első előadással, ezzel a lelki pohárköszöntővel kezdődött. Folytatódott az akkori szénior, Szabó László Ambrus vehemenciájával. Érdemes erre is néhány szót áldozni.

A debreceni ifjúságot is meglehetősen szétzilált állapotban érte a teológiák összevonása. Ez a heterogén jelleg az előző tanév végén megtartott ifjúsági gyűlésen vált nyilvánvalóvá. Kísérteties hasonlóság ez a két teológus ifjúság lelki alkata között! Itt, Debrecenben az ifjúság

---

kezdeményezésére az akadémiai szék vizsgálatot indított a „beteges irányú titkos összejövetelek” tárgyában, amelynek eredményeként az egyesület tagjait eltanácsolták a pataki Teológiáról (a negyedéveseknek megengedték, hogy befejezzék tanulmányaikat, de imaórákat nem tarthattak). – Szikszai Béni hozzáfűzi, hogy a Zoványi Jenő által meghatározott református egyháztörténetírás nem jegyzi fel ezt az esetet. – Könyve előjáró beszédében (amelyet 1974-ben írt) köszönetet mond barátjának, Kotsis Istvánnak a mű létrehozásának ösztönzéséért és a szöveg gondozásban nyújtott segítségéért.

⁴⁵ Szász Imre

⁴⁶ *inquisitio haereticae pravitatis*, azaz a tévelygő eretnység kinyomozása. Az inkvizíció a 13. században intézményesült. eredendően az eretnőségek ellen. Történetileg megkülönböztethető a dominikánus–ferences inkvizíció, a spanyol inkvizíció, a portugál és a római inkvizíció. De mindegyikük célja alapvetően az eretnőségek gyökeres kiirtása, az egyház dominanciájának és tekintélyének megőrzése volt, és hittük szerint megmentették az emberek lelkét az örök kárhozattól, ha rávették őket eretnek nézeteik megtagadására.

választja a szénior, s mint ahogy Patakon az ifjúsági elnök posztjára olyan valaki került, akit lényegében véve nem sokan akartak ott látni, Debrecenben szintén olyan személy nyerte el a széniori hivatalt, akit a debreceni ifjúság elenyésző kisebbsége választott meg. A szénior magas termetű, darabos paraszt-fiú benyomását keltette. Ritkán nézett az ember szemébe beszéd közben. Még igehirdetés közben sem nagyon nézett a hallgatókra, s ez roppant zavarólag hatott. Mindenkinek a bizalmasa akart lenni, s ezért volt mindenki bizalmatlan iránta. Sajnálatra méltó ügyetlenséggel, nem egy esetben hazugsággal igyekezett elintézni néhány kérdést. Kifogásait a hívő fiúknak soha nem mondta a szemükbe, de a hátuk mögött a valóságnak meg nem felelő adatokkal nemegyszer rossz hírbe keverte őket. Hovatovább legbizalmasabb emberei, sőt még menyasszonya sem értettek vele egyet. Egyáltalán nem állt a helyzet magaslatán. Nem értette meg az immár egyesített ifjúságnak roppant bonyolult helyzetét, összetöredezettségét. Ő, mint szénior, az ifjúság lelkipásztora volt, de bizony ebben a pásztorlásban nem volt semmi köszönet. Mi sem tanúskodik erről jobban, mint az újonnan bevezetett reggeli és esti áhítatok légköre. Ezeket az alkalmakat sokan egyszerűen átaludták, mások olvastak, ismét mások csak mímelték a figyelmet, valójában azon gondolkodtak, milyen indulat fűtheti ezt az embert, mit akar a sok papolással, egyéni fájdalmainak, kicsinyes sértődöttségeinek az igehirdetés keretében történt feltárlásával? Ki is figurálták őt ezért. Ha pedig kevesen jártak áhítatra, ha az ifjúság jelentős része megcsömörlött az ilyen áhítatoktól, névsort olvasott. Utólag is szégyenlem leírni: lasszóval fogták az ifjakat az áhítatokra a debreceni teológián! A szénior kedvelt szavajárása volt szolgálat közben is: „*no, ugye...*” Egy reggel, az áhítat után kidülledt szemekkel, indulatos hangon így kiáltott fel:

– Betelt a mérték! Most már megyek a dékánhoz⁴⁷!

Ezt a bejelentést néma csönd fogadta, néhány pillanatig. Aztán megindult a fojtott suttogás tompa hangon, mint az elítéltek között. A vélemények természetesen megoszlottak a szénior magatartását illetően. Mindenki puhatolózik:

– Mi az? Mi történt? Kire haragszik ez már megint?

– Ha úgy tartja kedve, hát csak menjen.

– Nono – mondják félhangosan egyesek, és ezzel a feszült légkört sikerült egy kicsit enyhíteni, feloldani.

---

⁴⁷ Tóth Endréhez

– Csak lassabban a testtel – mondják a bátrabbak.

A szénior pedig nevetségesen, szájalmasan reprodukálja Zrínyi ki-rohanását. Valami egészen jelentéktelen, bagatell⁴⁸ dolog ingerelte őt fel ennyire. Nem vette észre, hogy csak magának árt az ilyen magatartással, csak önmagát, az amúgy is megtépázott tekintélyét járhatja le.

A szénior távozása után felengedett a légkör. Van miről beszélni néhány napig. Az ifjúság egészséges eleme vígan mulat ezen és az ehhez hasonló eseteken. Mert ez csak egy volt a sok közül, de nagyon is jellemző.

A teológus gyülekezet elmélete nagyban dívott Debrecenben. Ennek keretében minden lelki megmozdulást, hitéletet csírájában megfojthattak. Éltek is a lehetőséggel. Az volt az elv, hogy minden lelki energiát a teológus gyülekezetben kell és szabad kifejteni. A teológus gyülekezet rendezhet gyülekezeti napokat, de kari engedély szükséges ahhoz, hogy a teológusok városi gyülekezetek énekkaraiban énekkari tagként énekeljenek. A teológus gyülekezet vezetőségének jóváhagyása nélkül viszont tilos volt baráti köröknek közösen imádkozni, énekelni, Igét olvasni! Bármilyen „különleges” helyzetre hivatkozással sem lett volna szabad ilyen rendelkezést életbe léptetni éppen annak a széniornak, akinek előnyére csak azt írták maguk a debreceni teológusok, hogy Kálvin iratait ő ismerte legjobban a teológusok közül! Mert Kálvin ilyen rendelkezést soha nem helyeselt volna, sőt azért küzdött, hogy mennél többen ismerjék meg Istent Igéjéből! Hogy teheti egy kálvinista a fordítottját annak, amit Kálvin tett és tett volna ebben az esetben is? Nem inkább az inkvizícióra emlékeztet egy ilyen előírás?

A szénior sem a tisztikar tagjai, sem a professzorok nem akadályozták beteges lelkületének kiélésében. Roppant teherként nehezedett egyénisége az ifjúságra, mondhatjuk így is: megülte azt. A tisztikar fejbőlintó jánosokból, megkukult mulyákból állt. Szavukat csak kényszer hatására hallatták. A professzorok pedig az ifjúság belügyeiben tehetetlenek voltak. Persze, ez a tehetetlenség csupán ürügyül szolgált sok esetben, hiszen az ifjúság minden dolgáról kellő információt kaptak a szénior útján, és ők adandó alkalommal ugyanazt a véleményt képviselték, mint a szénior. Nem hallgatták meg a másik felet, vagy csakis előítélettel, de csodálkoztak azon, ha ilyen körülmények között az ember néha úgy érezte magát a debreceni teológián, mintha kémek, detektívek, besúgók, láthatatlan, megfoghatatlan, utálatos polip-karok vennék

---

⁴⁸ jelentéktelen apróság (fr)

körül, lesnék minden mozdulatát, szavát, gondolatát. Érdekes módon a kettőzött mértékben megosztott ifjúságot épp ez az alig elviselhető nyomás kovácsolta össze, teremtett körünkben egységet. Még a hitetleneknek az önértetét is bántotta a széniornak az a hivatali túlbuzgalma, amikor egy ízben 18 igazolatlan vasárnapi szolgálatról tett jelentést, holott a valóságban csak egyetlen egy volt. Ilyen körülmények között nem csoda, ha betelt a szénioron közvetlenül megválasztása után tett jóslata:

– Tudom én, hogy azok fognak ellenem áskálódni, akik rám szavaztak.

Próféciaja maradéktalanul teljesült. Ugyanakkor akaratlanul is egy sokkal jelentősebb esemény kibontakozását segítette elő, amelyben azonban neki már semmi szerepe nem volt.

A szénior a teológus gyülekezet vezetésének gondját nem osztotta meg a tisztikar tagjaival. Senkivel nem közölt semmit, mindent maga intézett. Magunk között sokat tanakodtunk, vajon minden további nélkül belegyezzünk-e a szénior önkényes eljárásába, vagy tegyünk valamit a kollektív vezetés gyakorlati megvalósításáért, és ha igen, hát mit? Kőrössy Jóska barátom ez utóbbi állásponton volt, én az ellenkezőjén. Végül is az ifjúság nagy része, miután egymás között megállapodásra jutottunk mi ketten, a passzív rezisztencia elvét⁴⁹ tette a magáévá, és minden megjegyzés nélkül tudomásul vette azoknak a neveit, akikkel a tisztikar mind a debreceniek, mind a patakiak közül kiegészítette magát. Az események azt igazolták, hogy Isten megáldotta ezt a magatartásunkat. Egyik este ugyanis áhítat után, minden előkészítés nélkül feltette a szénior a kérdést:

– A patakiak kit óhajtanak beválasztani a tanulmányi bizottságba?

Közülünk senki nem tudta, mi fán terem ez a bizottság, mi a feladata, milyen hatáskörrel rendelkezik. Éppen ezért nem is tulajdonított senki semmi különösebb jelentőséget ennek a kérdésnek. Annyira nem, hogy csak az érdekeltek elenyésző kisebbsége nyilatkozott.

– Kőrössyt.

– Egyhangúlag elfogadja az ifjúság? – kérdezte a szénior.

Néhány csenevész „e!” kiáltás volt a válasz.

– És helyettesének? – hangzott a további kérdés.

Erre már felébredt a társaság. Mintha megérezte volna mindenki, hogy nem közömbös dologról van itt szó, és kár volt eddig is aludni. Mintha a pataki utolsó ifjúsági gyűlés rossz szelleme éledne újjá, olyan

---

⁴⁹ Az adott hatalommal való együttműködés elutasítása, passzív ellenállás.

zürzavaros kiáltozás támadt hirtelen e kérdés nyomán. A kérdést szavazásra kellett bocsátani, minek eredményeképpen Orosz Imrét választotta meg az ifjúság Jóska helyettesének.

Időközben kiderült, hogy a tanulmányi bizottsági tagság a legfontosabb pozíció az összes ifjúsági tisztségek közül. A tanulmányi bizottság 3 professzorból és 3 teológusból áll. Dönt félév nyeresék- és vesztesék, kedvezmények és hátratételek ügyében. A professzor és a diák szava egyforma súllyal esik latba. Vitás kérdéseket szavazattal döntenek el. Mindenki egy szavazattal rendelkezik. Ez a bizottság hasonlít bizonyos mértékig a pataki úgynevezett testvértanácshoz, ahol szintén professzorok és teológusok intézték közösen a teológia ügyeit. Volt azonban egy lényeges különbség a két testület között, méghozzá a debreceniek javára. Itt ugyanis a bizottság diák tagjainak a véleményét éppúgy fontolóra vették, mint a professzorokét. A három lépés távolságnak, amely általában jellemezte Debrecenben a teológus és a professzor viszonyát, megvolt a maga nagy előnye: egymás kölcsönös és valahogy teljesebb megbecsülése. Ezen túlmenően a pataki testvértanácsban a kollégiumi szempontoknak megfelelően történt minden, a kollégiumi koncepció eleve meghatározta a testvértanács döntéseit, ez amannak volt a függvénye. Továbbá Patakon tanulmányi kérdésekben kizárólag a tanári kar döntött, belkörüleg. A debreceni tanulmányi bizottság e tekintetben is teljes szuverenitással rendelkezett azon kívül, hogy nem kötötték sem a kollégium, sem a teológus gyülekezet szempontjai. Minden más pozíció az ifjúság tisztikarán belül egészen jelentéktelenné vált és elszűrült a tanulmányi bizottsági tag beosztása mellett. Ide tehát Jóska személyében az került, aki valóban ide illett és akinek annak idején is el kellett volna nyernie az elnöki tisztséget. Ezenkívül azért is ő volt erre a legalkalmasabb közülünk, mert mind a professzori kar, mind az ifjúság bizalmát megnyerte kedves modorával, hilaritásával⁵⁰. Isten tehát elcsendesedésünket megáldotta, s ráadásul a helyzet ilyen alakulásából, spontán megoldásából semmiféle harag, neheztelés, félreértés, gyanúsítás, rágalmozás vagy irigység nem támadt.

Mielőtt a szénior ellenpólusát, az esküdt személyét és szolgálatát jellemezném, szükségesnek tartom a későbbiek szempontjából egy rendkívül fontos eseményre felhívni a figyelmet.

Egészen a tanév elején történt. Ekkor találkoztunk először Péter Jánossal, a tiszántúli püspökkel. Ekkor köszöntötte az egyesített ifjúsá-

---

⁵⁰ vidámságával, jó kedélyével (*lat*)

got, megmagyarázta a pataki teológia megszüntetésének körülményeit, intett bennünket alázatra és rendre, majd felolvasta Enyedy Andor, a tiszáninneri kerület püspökének a pataki ifjúsághoz intézett levelét⁵¹:

„Kedves Ifjú Testvéreim!

Évszázadok alatt Isten dicsőségét hirdető, az Ő plántáló és öntöző munkáját végző sárospataki főiskolánk szünetelő állapotba kerülvén, tinektek más főiskolán kell folytatnotok tanulmányaitokat, a lelkipásztorságra való előkészületeiteket.

Minket a tiszáninneri egyházkerület népét és vezetését szeretetünk, ragaszkodásunk, áldozatkészségünk drága szálai fűznek sárospataki főiskolánkhoz. Ez a szeretetünk természetesen nemcsak az intézményt öleli át, hanem titeket is, kik e drága keretnek kitöltői, ez áldott kaptárnak méhecskéi voltatok. S amikor a szeretet a szívünkben fájdalomra változott, az a fájdalom is felétek száll: körülünkől és közelünkől eltávozott ifjú testvéreinkhez.

Fájó szívünkkel mit mondhatnánk, mit írhatnánk nektek, mint azt, hogy áldjon meg az Isten az új helyen, az új keretben is mindnyájotokat. Segítsen megismerni az Ő jóvoltának egész mélységét és magasságát, szélességét és hosszúságát. Segítsen naponként növekedni Abban, Aki fő, a Jézus Krisztusban és eljutni Benne a halottak feltámasztására, az új életben járásra. Segítsen a hitetek mellé jó cselekedetet, tudományt, mértékletességet, türelemet, kegyességet, atyafiakhoz való hajlandóságot, mindennek felett pedig szeretetet ragasztani. Áldja meg tanáraitokat, hogy jó kedvvel, az élő hitnek, a gazdag és gazdagító tudománynak, a példaadó életnek ékességével forgolódhassanak előttetek és körültek. Áldja meg társaitokat, hogy befogadjanak titeket nemcsak soraikba, hanem a szívükbe is. Áldja meg benneteket és veletek azokat a főiskolákat, amiknek a kapui, lelki és szellemi kincsestárai megnyíltak előttetek. Mi más kívánságunk lehetne, mint-

---

⁵¹ A dokumentum csak Kotsis István közlésében maradt fenn.

hogy legyetek az új keretben sárospataki főiskolánk ajánlólevelei: hittől, tudásvágytól, lelkiismereti szabadságtól, testvéries és családi bensőségtől áthatott pataki szellemnek megszemélyesítői. És legyetek majd mind megannyi felelet, beteljesedés ama teremtett világnak, amely ma is drága magyar földünkön is sóvárogva várja az Isten fiainak megjelenését. Mit kérhetnénk tőletek, mint hogy az új falak között se felejtsetek a régi szent falakat és hordozzatok hálaadó és könyörgő imádságokban, hogy a visszametszett szőlőtőkéből, a sárospataki iskolából a megszűkült keretek között is áradjanak bőséges áldások a megújuló magyar életbe.

S ha él, felújul szívetekben az elhagyott fészek után emlékező, vágyó szeretet; azt kérjük, hogy írjatok. Mi nem szűnünk meg titeket a magunkéinak tartani, sorsotok után érdeklődni, érettetek imádkozni, hozzátok tartozni. Ha pedig lehet, amikor lehet: jöjjetek. Szupplikáció, legáció, vakáció alkalmi haza, visszavárnak s mi is mindig visszavárunk, hogy a régi szeretet dédelgetésével pihentessünk és az otthonból kapott új erővel, ihletéssel, ösztönzéssel, az egybetartozás megerősödött érzésével, meg aztán egy kis zsebbe való pénzzel is bocsáthassunk vissza.

Isten kegyelme, az Úr Jézus szeretete, a Szentlélek közöltetése és a mi szívbeni együttérzésünk, áldáskivánásunk legyen mindnyájatokkal.

A tiszáninneri egyházkerület, volt édesanyátok nevében küldi köszöntését idősebb testvéretek és szolgatársatok:

Miskolc, 1951. szeptember 20.

Dr. Enyedi Andor s.k.
püspök.”

Az ifjúság válasza a következőképpen hangzott⁵²:

---

⁵² A dokumentum csak Kotsis István közlésében maradt fenn.

„Debrecen, 1951. szeptember hó 25-e.

Főtiszteletű Püspök Úr!

Hallottuk hozzánk intézett meleg sorait. Úgy érezzük, meg kell köszönnünk az Édesatyának szavait, mely egy pillanatra megállást parancsolt, hogy annál erősebb lendülettel, szilárdsággal, Istenbe vetett hittel menjünk tovább.

Első szavunk a hála és a magasztalás a mi Urunk felé, Aki nem szűnt meg kegyelmes szeretetével vezetni és irányítani. Aki gondoskodik, hogy az idegenben sem legyünk idegenek, hanem az otthon szavát küldi hozzánk az idősebb testvér szerető szavain keresztül. Dicsőítjük a mi Urunkat azért, hogy továbbra is gazdag lehetőségek birtokosaivá tett s tesz elrejtett titkainak részeseivé.

Az Úr Isten elvette tőlünk Patakot, mindnyájunk otthonát és fészket. Azonban nem vette el tőlünk a hitet és a reményt. Jöttünk Debrecenbe, mert Istennek ez a két ajándéka elegendő arra, hogy az egész embert kívánó rohanó életben mi sem állhatunk meg tétovázva s egy pillanatig sem aggodalmaskodhatunk. Győztes Urunk van! „Az a győzelem, amely legyőzte a világot, a mi hitünk.”⁵³ Látjuk a célt: „Nincsen itt maradandó városunk, hanem a jövődőt keressük.”⁵⁴ Jöttünk, mert tudjuk, hogy az Úr a mi őriző pásztorunk. Tudjuk, hogy akik az Istent szeretik, minden javukra van. A legnagyobb vigasz számunkra az, hogy ezt nemcsak tudjuk, hanem éljük is.

Erősek azok a szálak, amelyek minket Patakhöz, a Tiszáninneni Egyházkerülethez kötnek. Hiszen ott második otthonra találtunk. A családi otthon melegségét, gondoskodását, a szeretet lebilincselő, minden nehézséget legyőző erejét, gazdagságát ismertük és éreztük meg ott, de merünk a tengeren járni, mert diadalmas Krisztusunk van. Merünk széles perspektívában nézni a jövő felé, tekinteni a nagy munkamezőre, merjük vállalni Krisztus-

---

⁵³ IJn 5,4.

⁵⁴ Zsid 13,14.

ban a munkát. Merjük rábízni magunkat Istenre s követni Krisztust. Tudjuk, „valaki az eke szarvára veti a kezét és hátratekint, nem alkalmas az Isten országára.”⁵⁵

Menetelünk a cél felé úgy, hogy mégis Patakon van a tekintetünk. Az idegenben éreztük, éreztetik velünk, hogy nem vagyunk egyedül. Felénk száll Atyánknak fogadott Főtiszteletű Úr, a szünetelő pataki Alma Mater, a Tiszáninnyi Egyházkerület meleg, gondoskodó szeretete, biztatása s rajtunk van mindnyájuk szeme.

Patak otthonunk, fészkünk maradt az új otthon mellett is, amikor távol kerültünk tőle, amikor Isten új keretek közé állított. Ezzel együtt új felelősséget rakott vállainkra, de erőt is ad hozzá, hogy teljesíthessük. Itt is pataki diákok maradtunk, akiket Patak visszavár s mi várjuk hittel, hogy Isten kegyelmes lesz hozzánk. Tegnapunknál drágább a holnapunk. „Aki győz, örökségül nyer mindent...”⁵⁶

Isten gazdag kegyelmét kérjük Főtiszteletű Úr további munkájára, Patakra, a Tiszáninnyi Egyházkerületre.

Volt pataki teológusok köszöntjük a Főtiszteletű Urat főiskolánk jelmondatával: „Féljétek az Istent és néki adjatok dicsőséget...”⁵⁷

Testvéri szeretettel:
a pataki ifjúság.”

Ez a levélváltás annak bizonyossága, hogy az ifjúság csak külsőleg nyugodott bele helyzetének megváltozásába, bent, a szív mélyén még korántsem csillapodtak le az érzések. Felelőtlen és alaptalan lenne ebből több következtetést levonni, mint például azt, hogy ez a levélváltás lett volna az első és burkolt előkészítése az exodusnak.

Az esküdt-hivatal számunkra egészen új dolog volt⁵⁸. Úgy tapasztaltam, hogy az esküdt inkább a kollégium alkalmazottja, nem a teológus. Szükségtelen is lenne, hiszen a teológián a szénior látja el a szükség tennivalókat. Ebben az évben Nagy Feri töltötte be ezt a hivatalt.

---

⁵⁵ Lk 9,62.

⁵⁶ Jel 21,7.

⁵⁷ Jel 14,7.

⁵⁸ A debreceni kollégium régi hagyományra visszamenő intézménye, ld. Kőrössy I. jegyzet.

Majdnem ő lett az év végi választáson a szénior, s bár azt nem nyerte el, gyakorlatilag még azok a teológusok is őt tekintették a teológus gyülekezet lelkipásztornak, akik nem rá szavaztak a szénior választáson. Ez az osztatlan siker érthető módon féltékennyé tette a széniorot Ferivel szemben, és talán ez is ad némi magyarázatot a szénior egyébként érthetetlen lelkiségének, magatartásának megértéséhez. Feri az esküdt hivatalát nem is akarta elfogadni, hiszen leendő apósa mellett, mint exmisszusnak a lehető legkényelmesebb beosztása volt⁵⁹. Csak a kollégiumi igazgató⁶⁰ harmadszori felhívására cserélte fel rendkívül előnyös segédlelkézi állását ezzel a sok munkával járó hivatallal.

Külsőleg törekeny testalkatú, sovány, enyhén nyurga, szemüveges fiatalember volt ez a Feri. Legtöbbször mosolygott. Megnyerő, nyílt tekintete mindenkiben bizalmat ébresztett. Kedvességével nagyon sokakban fel tudta oldani a fagyos közönyt, a hidegséget, a jeges tartózkodást. Minden nehéz esetben komolyan, higgadtan, megfontoltan viselkedett, minden lehetőséget figyelembe vett. Sohasem volt tudálékos, fontoskodó és mesterkéltné. Mindenkinek mindenné tudott lenni anélkül, hogy ezzel bárkit is megbotránoztatott volna. Soha senki nem érezte rajta a hit savanyúságát, keserűségét, amely valóban sok hívő ember életét elviselhetetlenné teszi környezetére számára. Isten jó illatja volt körülükben mindig. Roppant fájlalta a pataki ifjúság, ezen belül is a pataki hívő teológusok megosztottságát. Segíteni szeretett volna rajtuk mindenhogyan. Elképzelhetetlennek tartotta, hogy a hívő emberek között az egyenlenség, széthúzás, visszasság, korteskedés, elzárkózás, konokság, lelki kényelmesség, keserűség állandósuljon. Elképzelhetetlennek tartotta, hogy legyen olyan bűn, tévedés, amit Krisztus nevét vallók ne tudnának egyszer megbocsátani egymásnak. Azzal is tisztában volt, hiszen részletesen értesült a pataki ifjúságot emésztő mételyről, hogy itt darázsfészekbe nyúl és ezért óvatos volt anélkül, hogy az evangéliumban nyerhető szeretet megbocsátó erejéből jottányit is engedett volna.

Egyik este feljött a mi szobánkba is, ahol csak ketten laktunk, Jóska meg én. A III. emelet 99-es számú szobája volt ez. A pataki bethánis-

---

⁵⁹ Nagy Ferenc leendő apósa Sipos Károly Debrecen–Szabadságtelepi lelkipásztor volt, itt szolgált tehát exmisszusként, azaz kirendelt segédlelkésként a „lehető legkényelmesebb” beosztásban. Nem sokkal az exodus idejét követően, természetesen attól teljesen függetlenül, Sipos Károlyt a hortobágyi Egyekre száműzték, minden komfortot nélkülöző körülmények közé. „Egyek? – Megyek.” A családi emlékezet szerint ebből állt a hivatalos eljárás szóbeli része. (Nagy Edit közlése.)

⁶⁰ Péter Zoltán

ta és nem bethánista hívő teológusok közötti feszültségekre terelődött a szó.

– Nem gondoljátok, hogy jó lenne ennek véget vetni? Nem gondoltok arra, hogy a szeretet valami mást diktál? – kérdezte szelíd, de határozott hangon.

– Nézd Feri, itt sokkal mélyebb ellentétekről van szó. Sokkal régebbi keletűek és mélyebbek ezek a gyökerek, amelyekből ezek a feszültségek erednek – válaszolt Jóska.

– Egyébként is fölösleges a szeretet parancsával az egység és az engedelmisség kérdését megkerülni, – toldottam meg én. – Ennek ellenére sokszor próbáltuk már kérdéseinket Orosz Imréékkal rendezni. De azt nem kívánhatod, hogy egy hamis egység kedvéért legyünk engedetlenek az Úrral szemben egy ál-szeretet örve alatt.

– De mégis, nem lehet ezt ennyiben hagyni, ti magatok is érezhetitek ezt – erősködött tovább.

– Igazad van, de komolyan mondom, többször is hasztalanul próbálkoztunk – így Jóska.

– Próbáljátok meg még egyszer – kérlelt Feri.

– Nézd Feri – szólt ismét Jóska, – ha csak egy fikarcnyi készség lenne bennük, fikarcnyi hajlandóság a megegyezésre...! De ennek nem adták semmi jelét.

S ekkor egymást kiegészítve, egymás szájából kikapva a szót, elmondtuk a történeteket. A közösségi látások körül történt kezdeti meghasonlásoktól egészen az egész pataki főiskolát és gyülekezetet megmozgató evangélizációs munka nyomán keletkezett közösség megalakulásáig. A vége felé már csak mi beszéltünk. Feri fájdalmasan hallgatott. A villanyt is kikapcsolták közben, de a sötétben is láttuk egymást. Az utcai lámpák beszüremkedő fénye megvilágította arcunkat, melyen a keserűség, a sorozatos mellőzés, a fájdalmas harag, a reménytelenség, a tehetetlenség, a gyötrődés érzései hol külön-külön, hol együttesen vibráltak. Belőlünk már kifogyott minden szeretet irányukban, alig maradt annyi készség és remény bennünk, hogy az ördög végső és teljes diadala meghiúsuljon.

Feri csak hallgatott minket. Tekintete a messzeségbe révedezett. Fölrémlett emlékezetében, amit Orosz Imre és Kulcsár Pista tegnap külön-külön mondtak neki:

– Én úgy szeretném, ha már vége lenne ennek a lehetetlen, értelmetlen viszálynak.

És tapasztalni volt kénytelen ugyanekkor részünkről az elzárkózást. Sírni szeretett volna a kálvinista Róma egyetlen kálvinistája. Végül éjfél felé töredezett hangon, alázatosan, mintha ő lenne a ludas ebben, ennyit mondott:

– Hát jól van. Legyetek hűek ahhoz, amit az Úr mond néktek.

Még néhány pillanatig szó nélkül álltunk. Feri aztán halkán köszönt, sarkon fordult és nesztelen léptekkel kisurrant a szobából. Mi meg felzaklatott gondolatokkal tértünk nyugovóra.

1951. október 17., szerdát írtak ekkor...

II. ELŐKÉSZÜLETEK

1. Lali Debrecenben

Október 18-án, reggel fél hét körül kopogtattak a szobánk ajtaján. A szobában csak ketten laktunk, Kőrössy Jóska meg én. Semmivel sem volt kivételesebb helyzetünk szállás tekintetében egyetlen teológusnál sem, itt ugyanis a teológusok kétágyas szobában nyertek elhelyezést. Mivel nem tudtuk, ki kopogtat, halkán és bizonytalanul, de azért érthetően kiáltottuk:

– Szabad!

– Bújj be!

Legnagyobb meglepetésünkre Cseh Lali toppant a szobánkba. Égből pottyant tüneményt sem fogadtunk volna nagyobb meglepődéssel, mint őt. Nagyon sok mindenkit elképzeltünk ajtónk előtt, de Lalit semmi esetre sem. Hiszen ő Patakról Pestre jelentkezett, ő ott folytatta a tanulmányait. Mi szél hozta erre minden bejelentés, előzetes értesítés nélkül? Erre a nyugtalanító kérdésre a rövid, gyors és halk szavú köszöntés után ő szolgált magyarázattal. De előbb megkérdezte:

– Mikor lenne néhány nyugodt percek egy fontos dolog megbeszélésére?

– Sürgős? – hangzott feleletként a kérdés.

– Meglehetősen.

– Akkor mondd el most – szoltam én –, néhány perc múlva csöngetnek felkelésre és attól kezdve egészen késő estig tele lesz a szobánk „vendégekkel”. Soha jobb alkalmat nem találhatunk bizalmas, meghitt beszélgetésre ezeknél a perceknél.

– Csak rajta –, biztatta Jóska is.

Lali mondanivalója fontosságának tudatában kényelmesen helyet foglalt az egyszerű diákszobában és lassan, kimerően, kissé remegő hangon a dolog lényegére tért.

– A pápai teológusok visszamennek Pápara, hogy így kikényszerítsék a pápai teológia visszaállítását. Az a kérdés, meg akarjuk-e tenni mi is ugyanezt a pataki teológia visszaállítására érdekében?

Ez a hír éppoly váratlanul ért bennünket, mint Lali megjelenése a szobánkban. Egy pillanat alatt kiugrottunk az ágyból, melyben oly szívesen szenderegünk, különösen ébresztőkor. Érthető módon nem sokat törődtünk a reggeli áhítatot jelző csengővel, de még a reggeliről is elfelejtkeztünk. Míg nagy sebbel-lobbal felöltözködtünk, Lali a részleteket ismertette.

– Már két napja tudomásom van az esetről. Élénk figyelemmel kísértem kezdettől a pápaiak tevékenységét, mozgólódását. Mikor aztán úgy láttam, hogy itt az ideje, közöltem megfigyeléseimet szobatársaimmal. Velük közösen határoztam el, hogy lejövök hozzátok ezt a kérdést megbeszélni. A hajnali vonattal érkeztem és a kora reggeli órákat a vasúti váróteremben töltöttem.

– Bejöveteledkor nem találkoztál senki ismerőssel?

– Nem.

– Szóval senkinek nincs tudomása a fiúk közül, hogy itt vagy?

– Nincs.

– Akkor rendben van.

Ekkor nyitott be hozzánk Nagy Tibi, Lali egykori pataki szobatar-sa, a sátoraljaújhelyi pap fia. Azt se tudta, hová legyen hirtelen meglepetésében, és nagy-nagy örömeiben, amikor Lalit meglátta. Alig lehetett megfékezni kitörő ujjongásában.

– Ne örülj meg, hé – hangzott a bosszús csitítás.

Túlésve a viszontlátás első örömén, Tibi is Lali jövelele célja iránt érdeklődött. Azonban nem lett volna célszerű mindenkinek külön-külön elmondani a pápaiak kezdeményezését. Hamar összerántottuk a pataki bethánisták szűkebb körét, négyünkön kívül az azóta betegségben elhunyt Szondy Petit és a másik tábor két vezetőjét, Orosz Imrét és Kulcsár Pistát. Természetesen mindenkit meglepett Lali megjelenése, még inkább az a hír, amit Lali hozott és amit az egybegyűlt társaság elé tárt. Az a reményteljes lehetőség, amit ez a hír tartalmazott, egészen elkápráztatott bennünket. Szóba került a tiszáninneri egyházkerület október 15-én, Miskolcon tartott közgyűlése. Imre csendesen megjegyezte:

– A kerület határozatát a napokban megküldte nekem Darányi Lajos bácsi.

– Gyorsan ugorj akkor érte – biztattuk mindnyájan.

Mikor Imre visszajött, a határozat felolvasását néma csöndben hallgattuk végig⁶¹. S most már nem volt kétséges, mit fogunk tenni. Csak az volt a bökkenő; hogy azt hogyan és mint valósítsuk meg. Az tehát már eldöntött kérdés volt számunkra, hogy a pataki teológia visszaállításáért

---

⁶¹ A Tiszáninneri Református Egyházkerület közgyűlése egyetlenként helyezkedett szembe a teológiák összevonásának konventi javaslatával, megállapítva, hogy az ellentétes az egyházi törvénykönyvvel és az 1948-as Egyezményvel is, amely 4 református teológia működését biztosítja. Határozatában ragaszkodik a pataki Teológia fennmaradásához (TiREL 2a 1722/1951).

minden tőlünk telhető megteszünk, akármilyen áldozatokat is követel tőlünk ez a próbálkozás. Az ember sorsdöntő pillanatokban, élethelyzetekben gyorsan határoz.

Közben Lali apránként elmesélte a pápai teológusok erőfeszítésének, célkitűzésének gyakorlati kivitelezésére vonatkozó részleteit is.

– Néhány fiú egy háromsoros írással, amit majdnem minden pápai aláírt, elment az illetékes egyházi hatósághoz érdeklődni: van-e lehetőség a pápai teológia visszaállítására? Egyesek biztatták őket, mások hímeltek-hámoltak. A dunántúli püspökhöz⁶² csak csellemel juthattak be, máskülönben a püspök színe elé sem juthattak volna. Azon a címen nyertek bebocsátást a püspök elé, hogy meg akarják köszönni az egyházkerületi segílyt, amelyben részesültek. Mikor pedig a püspök előtt álltak, egyikük köszönés helyett elővette az iratot és felolvasta a szöveget: „*Alulírottak tisztelettel értesítjük az egyházkerületi elnökséget, hogy október 20-án érkezünk Pápára és 21-én kérjük a teológiát megnyitni.*” A püspök nem adott egyenes választ.⁶³ A küldöttség a kihallgatás végeztével táviratot adott fel pesti társainak ezzel a szöveggel: „*Pénteken érkezünk. A patakiak is cselekedjenek hasonlóképpen.*” Erre a táviratra jöttem én hozzátok. E távirat szövege szerint a pápaiak holnap mennek Pápára. Útjuk részleteiről még nem tudok semmit. Sem időm, sem alkalmam nem volt ezekről értesülést szerezni. Most rajtunk a sor, – fejezte be mondókáját Lali.

A dunántúli egyházkerület is hozott a rendes évi közgyűlésén ezen az őszön a pápai teológiával kapcsolatosan egy határozatot, ez azonban nem volt olyan egységes és egyhangú, mint a tiszáninneni egyházkerületnek a pataki teológiával kapcsolatban hozott határozata.

– Tegnap este – egészítette ki Lali a beszámolóját –, nem sokkal azután, hogy vonatra ültem, kellett a pápai küldöttség előfutárának visszaérkeznie Pestre, hogy a többieket a fejleményekről tájékoztassa. Minderről Vízi Pista fog engem értesíteni rejtjeles távirati szöveggel

---

⁶² Györy Elemér

⁶³ A történetet részletesen elbeszéli Adorján István: *A Pápai Teológusok 1951. évi exodusa in: Exodus. A pápai református teológusok hűsége és a beért gyümölcs, 1951–2001.* Szerk. Kövy Zsolt. Pápai Református Teológiai Akadémia, 2001, 44–56. – A visszaemlékezésben lényeges különbség Cseh Lajos beszámolójával szemben, hogy gondosan szerkesztett Memorandumot vittek a püspökhöz, amelyet 36 hallgató írt alá. Györy Elemér egyenes választ adott: a kérést kategorikusan elutasította, a pápai Teológia visszaállításától elhatárolódott, és gyakorlatilag kidobta a kérelmezőket.

ma délelőtt. Három eshetőséggel számoltunk. Ha azt táviratozza, hogy „*csomagot megkaptam*”, akkor Pápán minden elrendeződött, pénteken mennek a pápaiak. Ha az lesz a szöveg, hogy „*egyelőre nem megyek*”, akkor a pápaiak a várakozás álláspontjára helyezkedtek és a rendkívüli egyházkerületi közgyűlés határozatát várják. Ha viszont a távirat így hangzik majd: „*csomagot ne küldj*”, akkor ez annyit jelent, hogy a pápai professzorok nem vállalják az egykori pápai teológusokat, se a pápai teológia megnyitását.

Lali Pesten maradt társával, Vízi Pistával abban is megállapodott, hogy Lali debreceni útjának eredményéről hogyan adjon információt ugyancsak rejtjeles szövegű távirat formájában. Ha a pataki teológia visszaállításának terve a Debrecenben tanuló pataki ifjúság körében kedvezőtlen fogadtatásban részesülne, a szöveg ennyi: „*ruha nem kell.*” Ha a pataki kar, a pataki professzorok is ezt az álláspontot tennék magukévá és nem vállalják a teológia megnyitását, a szöveg így hangzik majd: „*Peti beteg*”. Ha a kar pozitív álláspontra helyezkedik, a távirat szövege a következő lesz: „*Marit várom*”. Ebben az esetben a kar az egyházkerület rendkívüli ülésének döntését is várja egyúttal. Ha azonban minden rendben, ha az ifjúság és a kar egyaránt kedvezően, helyesléssel fogadja a tervet, a távirat szövegében nem lesz semmi rejtély: „*szombaton mehetünk*”.

Ezzel az ügy érdemleges részének tárgyalása befejeződött. Egyedül megboldogult Szondy Peti barátunk támasztott kifogást e próbálkozással szemben, de ő is megjegyezte, hogy a maga részéről is vállalja mindazt, amit tenni szándékozunk. Nagy Tibi pedig melegen érdeklődött Szikszai Béni e kérdésben elfoglalt véleménye iránt. Lali erre csak annyit tudott mondani, hogy az egyik pápai teológusnak, aki kifejezetten az ő véleményéért utazott el hozzá vidékre, azt tanácsolta, hogy amíg állami hatósággal nem ütköznek össze, addig csinálják. Ez Tibor barátunkat csak félig-meddig nyugtatta meg.

– Gyakorlatilag tehát – vettem át a szót –, az a kérdés, miképp vegyük fel a kapcsolatot a pataki profokkal? Mert úgy élünk itt – fordultam magyarázólag Lalihoz –, mint valami tömlőcben. Mindenhova csak engedéllyel mehetünk.

Imrétől meg azt kérdeztem:

– Nincs valami elintézetlen gyermekmissziós ügy?

– Nincs – hangzott a halk szavú, tömör válasz az egykori pataki gyermekmisszióstól.

– Neked is csak erre jó a gyermekmisszió – jegyezte meg nem minden malícia⁶⁴ nélkül Lali.

Hosszú hallgatás után az a vélemény alakult ki közöttünk, hogy legjobb lenne, ha Patakról kérnének ki hármunkat, Jóskát, Imrét és engem. Ezt pedig nekünk kell valahogy ügyesen, dringen⁶⁵ távirat formájában tudomásukra hoznunk. De kinek küldjük a táviratot, hogy a tervünket se veszélyeztessük, és senkit se kompromittáljunk? Végül is Bárdos Zoli személyében egyeztünk meg és a táviratot „*expressz táviratilag azonnal hívd Kotsist, Kőrössyt, Oroszt Patakra. Éjjélkor érkezünk. Imre*” szöveggel még reggel nyolc órakor Nagy Tibi adta postára.

Közben megkezdődtek az előadások. A pataki ifjúság tagjait kisebb csoportokban gyűjtöttük össze – kerülve minden feltűnést – hol az egyik diákszobában, hol pedig az ószövetségi szeminárium helyiségében. Az ifjúság tagjaival a pápaiakéhoz hasonló szöveget írtunk alá négy példányban. Egyet a pataki tanári karnak, egyet a tisztánne-ni egyházkerület elnökségének szántunk, a másik kettőt pedig szükség esetére tartalékoltuk. (Végül ezekre nem volt szükség.) Az aláírásokat az előadások közötti szünetekben gyűjtöttük össze. Az idő rövidsége késztette Jóskát arra, hogy az ifjúság tagjaival a helyzetet tömören ismertesse. Mindegyik csoport előtt nyomatékosan hangsúlyozta, hogy erről senki senkinek ne szóljon, mert a legcsekélyebb elszólás is végzetes következményekkel járhat sokakra nézve. Egyes esetekben Jóska Isten nevében kényszerítette a felelőtlenebbeket hallgatásra. Az ifjúság minden tagja, éppúgy, mint mi magunk, minden következményét vállalta ennek a lépésnek. Az ifjúság becsülettel hallgatott, úgyhogy még azok a debreceniek sem tudtak meg semmit az elhatározásunkból, akik a pataki ifjúság egyik-másik tagjához már közel álltak. Csodálatos, hogy a hit és engedelmség kérdésében oly sokszor marakodó pataki ifjúság a pataki teológiáért vívott harcban hirtelen mennyire egyé kovácsolódott. S ez az egyé létel volt a hallgatás biztosítéka. Most utólag megkérdézhetjük: csak nem az engedetlenség, a bűn egysége volt ez közöttünk...?

Közben megérkezett Pestről a várva-várt távirat „*csomagot megkaptam*” szöveggel, azaz Pápán minden elrendeződött, a pápaiak pénteken útnak indulnak. Patakról is jött válasz – szerencsétlen körülmények között.

---

⁶⁴ rosszmájúság, gúny (*lat*)

⁶⁵ sürgős (*ném*)

Jóskát és engem óráról hívott telefonhoz az igazgató titkára. Egyszerre ugrottunk, nem is várva az illető professzor engedélyére. A telefonkagyló a tanáriban volt elhelyezve, és két professzor is tartózkodott ott. Észre se vettük őket a nagy izgatottságtól. Éreztük, hogy ettől a beszélgetéstől sok minden függ és nagy tét forog kockán. Én értem oda előbb, így én vettem fel a kagylót.

– Halló, itt Kotsis István.

– Szervusz Pista – csendült fel Farkas prof hangja a drót másik végén. – Érkezett valami távirat töletek a szénior címére, amit nem értünk. Valami baj van?

Ebből már tisztán kivettem, hogy számításunkba valami hiba csúszott. Mint később Patakon kiderült, a posta tévesen kopogta ki táviratunk szövegét, és így ott azt értették, hogy bennünket hármunkat katonának hívnak be, ennek tisztázása céljából hívtak vissza telefonon.

– Nincs semmi baj, csak tessék minket hazahívni – esengtem én izgatottan.

– De hát miért? Mi történt?

– Professzor úr, ne tessék tőlem most többet kérdezni, csak tessék a dékániától⁶⁶ hármunkat hivatalosan kikérni – válaszoltam nagy óvatosan.

Farkas prof nem firtatta tovább a dolgot. Szerencse, hogy az ő kezében volt a kagyló.

– Szóval hivatalosan kérjelek el hármótokat a dékániától.

– Igen.

– Akkor add át a kagylót a titkár úrnak.

Megkönnyebbülten tettem eleget kívánságának. A titkár pedig átvette a hivatalos kérelmet. Közben érezte, és a vele együtt a szobában tartózkodó professzorok is érezték, hogy nem tiszta dologról van itt szó. Mivel akkor még mit sem tudtunk a pataki posta tévedéséről, a kellemetlen körülményekért, amelybe emiatt kerültünk, a gyámoltalan Bárdos Zolit tettük felelőssé és magunk között szidtuk is alaposan. Gondoltuk, hogy ennek a telefonbeszélgetésnek még itt Debrecenben folytatása lesz, ezért egymás között megállapodtunk abban, hogy ha aziránt érdeklődne akárki, miért akarunk Patakra menni, az lesz a válasz: szeretnénk beszélgetni volt professzorainkkal az egyházkerületi közgyűlés után és a szupplikáció előtt.

---

⁶⁶ a dékáni hivataltól

Így is történt. Ebéd után hívtak hármunkat a dékániára. Az előszobában várakoztattak rövid ideig, majd Pákozdy professzor hívott be minket. Rajta kívül ott tartózkodott még Tóth Endre dékán és a tanári kar néhány más tagja. A dékán tette fel az első kérdést:

– Hát miről van is szó?

Mindenki tudta, mire vonatkozik ez a kérdés. Mindenki érezte, hogy a dékán és a profok valamit már gyanítanak, hiszen a dékán olyan hangsúllyal intézte hozzánk e szavakat. Előzetes megállapodásunk szerint Imre adta meg a feleletet.

Az energikus Pákozdy profot azonban nem elégítette ki ez a magyarázat. Jó szimata volt, erős gyanút fogott.

– De hát minek? Mit akarnak beszélgetni Patakon?

Közülünk senki sem válaszolt. Hiába jártatta fürkésző tekintetét rajtunk. Mindannyian hallgattunk abban a tudatban – amit persze ilyenkor nagyon is veszélyes lenne szavakba önteni –, hogy ez nem tartozik rá.

– Maguk előzőleg táviratoztak Patakra? – így a következő kérdés.

– Igen – mondtuk, miután hazudni nem akartunk.

– Szóval ez a telefon már visszahívás volt?

– Igen.

Inkább vállaltuk a debreceni profokkal szemben a bizalmatlanság vádját, semhogy akár hazugságba keveredjünk és alkalmat adjunk a bennünket amúgy is rosszakarattal megfigyelőknek a gyalázásra, akár becstelen módon már a kezdet kezdetén megriadva visszakozót fűjjünk.

A dékán vállat vont. Kicsit fájt neki ez a bizalmatlanság, látszott rajta, egész tekintete elárulta ezt. Végül is kesernyésen, fásultan ennyit mondott:

– Hát menjenek.

Pákozdy prof, a prodékán⁶⁷ nem kontrázhatja meg felettese szavát⁶⁸. Így kaptuk meg az engedélyt az eltávozásra 21-én, vasárnap estig. Örvendező sietségben egymást tuszkoltuk kifele az ajtón.

Indulás előtt 20 perccel szálltunk vonatra Lalival együtt, akit egész nap igyekeztünk elrejteni az idegen és kíváncsiskodó tekintetek elől, nehogy személyén keresztül akaratlanul is alkalmat szolgáltatassunk a gyanakvóknak. Néhány pataki később utánunk lopakodott az állomásra, és hírül hozták, hogy a szénior nyomon van. Üvölt és ordít, mint a

---

⁶⁷ Dékánhelyettes, Pákozdy László Márton ebben az időben betöltött tisztsége.

⁶⁸ nem mondhat neki ellent

sakál. Tudni akarja, miért megyünk Patakra. Kulcsár Pistát is vallatóra fogta, Imréből egészen kiábrándult. Nem hitte volna róla, hogy bethánistákkal szövetkezve kijátssza őt.

– Nem baj, ti csak hallgassatok.

S a vonat máris indul. Rajtuk pedig erőt vett a káröröm bizonyos fajtája: végre sikerült a szénior orra alá borsot törni, kikapcsolni őt egészen ebből az ügyből, ebben a kérdésben az ő közvetítése nélkül tárgyalni a dékánnal, a professzorokkal. Ugyanakkor szorongatott a félelem: vajon az ifjúság végig helytáll-e ígéretében, amíg odavagyunk? Nem árul-e el csak egy is minket? A jövő esélyeit latolgatva az a kétség is szorongatott: milyen sikerrel jár mostani utunk, mivel térhetünk vissza, mire tudunk menni fiatalos lendülettel és hittel kezdett próbálkozásunkkal?

2. Ismét Patakon

Nyíregyházán volt egy kis időnk, és ezt arra használtuk, hogy felkerestük Borbély Béla bácsit, az itteni bethánisták egyik vezetőjét. Amikor megértette, miért megyünk Patakra, csak ennyit jegyzett meg csendesen:

– Szamárság, amit csináltok.

Figyelemre méltó, hogy ezt éppen ő mondta, akinek oly sok kellemetlenségben volt már része az egyház hivatalosai részéről. Többet aztán nem is beszélünk a dologról. Nem akartunk senkit belekeverní, nem akartuk, hogy később akárkinek is kellemetlensége legyen abból, hogy nem gátolt meg minket vagy nem jelentett fel.

Szerencsig kisvasúton tettük meg az utat, onnan már a gyors röptett Patakra. Éjfél tájban érkeztünk meg. Kovács Pali, Barna bácsi mostohafia várt az állomáson s vezetett szállásunkra, az egykori faluszeminárium helyiségébe, amit átmeneti, futó vendégek számára alakítottak át, rendeztek be. Eléggé kimerített mindnyájunkat ez a nap. Legmerészebb álmainkban sem gondoltuk, hogy ennyi benyomás ér minket ezen a napon, és hogy ezek hatására este Patakon térünk nyugovóra.

Másnap reggel a Patakon lévő teológusokkal is aláírtattuk a magunkkal hozott ívet, és szerte küldött fullajtárok hívták egybe a profokat, akik 9-10 órára kivétel nélkül meg is jelentek a teológiai igazgatói irodává átalakított kórusteremben. A megbeszélésre egymás után érkeztek a professzorok: Szabó Zoltán, Újszászy Kálmán, Koncz Sándor, Farkas László, Darányi Lajos, Szabó Ernő és végül Nagy Barna, a

„Cimbora”, az igazgató. Az ifjúság részéről négyen: Cseh Lali, Kőrössy Jóska, Orosz Imre meg én vettünk részt ezen a szűk körű találkozón. Amikor mind együtt voltunk, az igazgató úr szólalt meg elsőnek.

– Szeretettel köszöntöm az ifjúság küldötteit. Arra kérjük őket, adják elő javaslatuk célját.

Erre egyikünk elővette a magunkkal hozott ívet és átnyújtotta az igazgatónak, aki fölolvasta azt. Szavait döbönt csend követte. Mindenre számítottak, de erre nem. Az előző napi táviratból többé-kevésbé már mindnyájan sejtettek valamit, de erre egyáltalán nem voltak felkészülve. Lassan, később azonban egyre élénkebben indult meg a tanácskozás.

– Mondjátok el, hogy történt ez az egész!

Szavaink nyomán kikerekedett a profok előtt az utóbbi néhány nap egymásra torlódo eseménysorozata. Mint indult el Lali Pestről, hogy sikerült Debrecenben az ívet aláírni és miként jutottunk eddig.

Szív szerint mindegyik professzor helyeselte az ifjúság kérését. Ha mást is mondott ajkuk, tekintetük mindennél világosabban, érthetőbben kifejezte szívbéli helyeslésüket, egyetértésüket. Lajos bácsi szólott hozzá először.

– Pápáról nem mindig megbízható hírek érkeztek hozzánk. Jó lenne utánanézni a dolgoknak.

– Most, hogy már mi is akcióba léptünk, legjobb lenne a mi ténykedésünket, állásfoglalásunkat teljesen elválasztani, függetleníteni a pápaiak magatartásától – jegyeztem meg én.

– Igen, de mégis jó lenne tudni, mire jutottak ők. Nem mintha az ő magatartásuk lenne irányadó ránk nézve – egészítette ki önmagát Lajos bácsi.

A következő kérdést Újszászy úr, a filozófia professzora vetette fel:

– Az egész ifjúság kérelme ez, vagy csak egy bizonyos csoporté? Mert a tiszteletes urak közül hárman a Bethániához tartoztak.

Igen helyénvaló, jogos kérdés volt ez. Furcsának hatott, hogy éppen mi küzdöttünk a legteljesebb odaadással és a legbuzgóbban, akiket azelőtt nemegyszer kollégium-ellenes színben tüntettek fel. A megnyugtató válasz után a „kis öreg”, mert így neveztük őt magunk között, ennyit mondott:

– Nagyon örülök ennek, tiszteletes úr. Egyébként pedig húsz éves tanári pályafutásom alatt általában azt tapasztaltam, hogy az ifjúság ilyen sorsdöntő kérdésben mindig előbbre járt tanárainál. A kezdeményezés mindig az ifjúság köréből indult el. Most is így történt.

Természetesen a tanári kar véleménye is megoszlott kérésünket illetően. Ezen nem is lehet csodálkozni.

– Én azt hiszem, – kezdte mondanivalóját Zoltán bácsi –, hogy egy olyan totális államrendnek, mint a jelenlegi, nem okoz különösebb fejtörést egy ilyen mozgolódás leállítása.

Erről éppúgy szó esett körünkben, mint az egyházi vezetőség intézkedéseiről. Ezek ugyanis arról tanúskodtak, hogy az egyházkormányzat jobban szolgálja az államrendszert, mint ahogy azt Isten Igéje vagy akár maga az állam kívánja. Az ilyen szolgálat pedig lényegében véve a szolgálat megcsúfolása s mint ilyen, a kiszolgálással egyenértékű.

– Nem merném minden további nélkül a mai egyházkormányzatot árulónak bélyegezni s azt mondani, hogy kiszolgáltatták az egyházat – fűzte tovább ezt a gondolatmenetet Farkas prof.

Barna bácsi habozott:

– Te mit szólni hozzá? – kérdezte a szemüveges zenetanártól, Szabó Ernőtől, aki udvariasan és finoman romantikának minősítette ezt a fellángolást, ami szép ugyan, de az adott körülmények között egyáltalán nem célravezető. S aztán ismét a kis öreg szólalt meg:

– Volt-e valakinek más véleménye az ifjúság tagjai között?

Ismertettük Szondy Peti ellenvetését, de azt is, hogy ennek ellenére velünk jönnek a megkezdett úton.

– Ez nagyon komoly érv – jegyezte meg Koncz Sándor, aki a továbbiakban, mint gyakorlati ember, azon medítált⁶⁹ fennhangon, hogyan is oldják meg az ifjúság elszállásolását, kosztoltatását⁷⁰ és az előadásokat? Azonban még nem jutottunk túl az alapproblémán.

– Az a kérdés – vettem át a szót –, hogy Isten akaratának látjuk-e kezdeményezésünket vagy nem? Ha igen, akkor tegyük meg, még ha az államvédelemmel is találnánk szembe magunkat, ha nem, akkor most fűjjünk visszakozzt.

– Igen, így látjuk mi is – nyilatkozott a kar nevében Lajos bácsi –, még abban az esetben is, ha esetleg egyházszakadás lenne a vége. Ha pedig nekifogunk, addig menjünk el, míg állami hatósággal találjuk magunkat szemben.

Ha a kérdés e két megfogalmazása között van is különbség, amit részben a fiatalság kockázatvállaló lendületével, részben a meglett kor élettapasztalatával és bölcsességével lehet magyarázni, a lényegyet ille-

---

⁶⁹ itt: gondolkodott

⁷⁰ étkeztetését (ném)

tően egyetértésre jutottunk, nevezetesen abban, hogy amit megkezdünk, azt folytassuk, azt együtt csináljuk tovább. A körülbelül három óra hosszát tartó tanácskozás végén abban állapodtunk meg, hogy a délutáni gyorsal az igazgató úr és Lajos bácsi velünk utaznak Miskolcra a püspök úrhoz, akinek a véleménye dönt végső soron ebben a kérdésben. Farkas prof és Lali barátunk ugyanazzal a vonattal Pestre utaznak, ahol kipuhatolják a pápaiak helyzetét és természetesen az ennek nyomán előállott fejleményeket. Sőt, Farkas prof leruccan Pápára is helyszíni szemlét tartani. Koncz Sándor pedig 20-án, szombaton a hajnali gyorsal útnak indul Debrecenbe, hogy ott nézzen körül és beszéljen a dékánal. Erre a látogatásra a szombati nap különösen kedvező, hiszen akkor nincsenek előadások, a fiúk szétszórtan lődörögnek a „zsibogón”, tehát nem okoz feltűnést a jelenlétével. Egyúttal megpróbálja kieszközölni, hogy a dékán türelmi ideje ne egy napig tartson, amint azt Nagy Tibivel később üzenté, hanem a szupplikáció megkezdéséig. Ez a kérelem tehát egyértelmű távolmaradásunk határidejének hivatalos meghosszabbításával.

Minden professzor átérezte a kérdés súlyosságát. Ezért nem lehet csodálkozni azon, hogy hangosan senki nem mondta ki azt, amit szíve szerint teljességgel helyeselt és leghőbb vágya volt talán:

– Gyertek, vállalunk benneteket, bármint is lesz!

Ennek ellenére ebben a nyomorúságos helyzetben rajtunk keresztül az ifjúság még közelebb került a tanári karhoz és viszont, mint eddig. A megbeszélést közös imával zártuk, és megegyeztünk abban, hogy az itt elhangzottakról senki előtt nem teszünk említést. Tehát azt, hogy ki mit mondott, nem publikáljuk. Az igazgató még a jegyzeteket is eldobatta velünk.

3. Először a tiszáninneri püspöknél⁷¹

A megbeszélés szerint a délutáni gyorsnál találkoztunk. Cimborá⁷² szokása szerint majdnem lekéste a vonatot. Első kérdését Lajos bá'hoz intézte:

– Van nálad sakk, Lajos?

Ő csendes mosollyal igent intett, de úgy, mint aki szégyelli, hogy partnerének most is ez a legfőbb gondja. A gyors szokás szerint most

---

⁷¹ Enyedy Andornál

⁷² Nagy Barna

is zsúfolva volt. Mi még úgy-ahogy találtunk helyet magunknak, de a sakkozónak nem akaródzott jutni egy nyugalmas sarok. Ezért hát be- mentek az étkezőbe, ahonnet azonban finoman, de érthetően eltávolították őket. Cimbora jól mulatott az eseten, sőt volt érzéke ahhoz is, hogy másokat is jól, kedélyesen elszórakoztasson ezzel. Na végre, akadt egy megfelelő hely a sakkozók számára is. Jó néhány partit játszottak, de bizony Barna bátyánk valamennyit elvesztette.

A miskolci pályaudvar előtt a püspök kocsija várt minket. No, nem véletlenségből. A délelőtti tanácskozás ideje alatt kérte a püspök telefonhoz igazgatónkat más ügyből kifolyólag, mit sem tudva rólunk és a tanácskozásról. Barna bá' persze kihasználta a nem várt és nem remélt alkalmat, említést tett a püspöknek a tervbevelt látogatásunkról, kiesz- közölte, hogy a püspök fogadjon minket. A püspök készséggel tett erre ígéretet egészen odáig, hogy még a kocsiját is elénk küldte.

Közvetítőleg csak annyit, hogy az exodus jelentős és jelentéktelen szakaszai, epizódjai e váratlan telefonbeszélgetéshez hasonlóan egészen szerencsésen játszottak kezünkre, kapcsolódtak egymásba. Magunktól hosszas töprengés után sem találtunk volna egyes helyzetekben olyan jó megoldásokat a következő lépést, tennivalót illetően, amilyeneket ezek a „véletlenek” kínáltak. Minthogy azonban véletlenek nincsenek, ez szilárd meggyőződése, ezért ezeket az egymásba fonódásokat vagy Isten jó tetszésének vagy a megtévesztés szellemének kell tulajdonítani.

Az autó a profokat szállította a püspöki rezidenciára, mi villamoson tettük meg az utat. Azon a zötykölő, csikorgó, rozoga villamosko- csinak csúfolt járműn.

Hamar megérkeztünk mi is, a püspök azonban valakivel beszél- getett, tárgyalt, így egy kicsit várni kellett. A professzorok már ott vol- tak, Barna bácsiék még itt is sakkoztak. Szinte hangtalanul nyílt az ajtó és alig észrevehetően nyílt a püspöki dolgozószoba ajtaja, ahol maga a püspök jelent meg magas alakjával, kedves, megnyerő tekintetével. Barna bácsiék oly ügyesen süllyesztették el a sakkablát, hogy a püspök tudomást sem vett volna e nemes és szenvedélyes sport üzéséről, ha néhány figura a gyors kapkodás következtében hirtelen el nem gurult volna. Elnéző mosoly vibrált a jóindulatú egyházi méltóság arcán. Így kezdődött a püspöki audiencia⁷³.

A püspök komoly volt és fáradtnak látszott. Átadtuk neki az egy- házkerületi elnökséghez címzett ívet, amely a megszólítástól eltekintve

---

⁷³ meghallgatás (*lat*)

megegyezett a karhoz benyújtott kérelem szövegével. Minthogy nem volt kéznél a püspök szemüvege, igazgatónkat kérte fel az irat ismeretetésére. A felolvasást néma csend követte, és az a kérdés motoszkált bennünk, nyugtalanított mód felett, mit szól mindehhez a püspök sok gondja, baja, terhe közepette?

A várakozás feszültsége lassan felengedett. A püspök nem mutatott ajtót nekünk, és abban a helyzetben szerintünk már ez is nagy szó volt. Még csak meg sem dorgált, nem is kifogásolta kívánságunkat vagy a beadvány hangnemét, amely magán viselte a forradalmi tónust. A feszültség nemcsak felengedett, hanem lassanként néma, csendes ujjongássá változott bennünk. Végül a püspök csendes, de határozott hangon megszólalt:

– Legjobb szeretném, ha a fiúk már Patakon lennének. *Fait accomplit*, azaz kész helyzetet kellett volna teremteni. Akkor aztán jöjjön Kiss Roland és zavarja el őket, ha kedve tartja. Én, mint apa, csak nem mutatok ajtót hazatérő fiainknak?! Csak az a kár, hogy ezek a „szamarak” – és itt ránk mosolygott –, most egyáltalán eljöttek ide, hozzám.

Mindenkit meglepett a válasz. Hogy a püspöknek egyáltalán semmi aggálya, kifogása nem lesz, hogy a püspök semmilyen ellenvetést nem támaszt, hogy a püspök elgondolásunkat sokkal inkább magáévá teszi, szinte azonosítja azzal magát, ez a legmerészebb elképzeléseinket is messze túlhaladta.

– Nem méltóztatik gondolni, főtiszteletű úr, hogy ez veszélyeztetné a szupplikációt? – kockáztatta meg a kérdést Barna bá’.

– Nem. Közölni fogom az ifjúság kívánságát a főgondnok úrral.

Többnyire az idősebbek vitték a szót. Mi szinte szájtátva hallgatunk. Csak itt-ott szólunk közbe, amikor a tényekre nézve szolgáltunk néhány felvilágosítással. Mikor már több kérdeznivalója nem volt senkinek, így szólt a püspök:

– Akkor imádsággal fejezzük be. Lajos, légy szíves, imádkozz – fordult Darányi Lajoshoz. Utána lekezelt valamennyiünkkel. A profok nála vacsoráztak, mi pedig elmentünk Jóskaékhoz.

Az egész audienca nem tartott tovább egy jó félóránál. Mielőtt elváltunk, abban egyeztünk meg, hogy este tízkor találkozunk a pályaudvaron és megyünk vissza Patakra. Mindez így is történt.

Kézenfekvőnek mutatkozott, hogy az exodus ürügyéül a szupplikációt használjuk fel, és e két eseményt időben olyan közel hozzuk egymáshoz, amennyire csak lehet. Természetesen ezt magánlevélben közölni nem lett volna tanácsos, viszont szükséges volt, hogy mind a

budapesti, mind a debreceni dékán burkolt formában értesülést szerezzen a dolgról. Ennek érdekében Patakra érkezésünk után Barna bá' az íródeákjának, Dugónak, teljes nevén Száz Bélának gépbe mondta a felhivatalos szöveget, hivatalos formában. Ugyanez okból fölöslegesnek tetszett Koncz Sándor tervezett debreceni útja. A hajnali gyors néhány óra múlva már indult is, ezért, hogy idejében értesüljön az időközben történt változásról, Barna bá' leveleinek elkészülte után Jóska, Imre, Dugó, Tankó Pista és én felkerestük őt lakásán.

Jókedvünket a mai nap eseményei csak megsokszorozták. Nem sokat figyeltünk az alvó városra: az éjjeli lámpára, amelyet a langyos szellő kísértetiesen himbált, a néhány lakás ablakából kiszűrődő világosságra, a tántorgó léptekkel botorkáló részeg alakokra, az elnyújtott kutyavonításra. Az összetorlódott, nem mindennapi események és az ezekkel járó izgalom, kockázat, a fizikai fáradság a kihalt utcán minket is arra készítettek, hogy a járda meg nem világított részein surranjunk a prof lakása felé. A nagy kapun simán bejutottunk, mert nyitva volt. A szomszéd kutyáját csendes, de határozott fellépéssel visszavonulásra kényszerítettük. A prof lakásának ajtaja előtt kis ideig tanácskoztunk, majd én nyomtam meg hosszan a csengőt. Semmi válasz, semmi jel nem mutatta, hogy benn felébredtek volna. Ismét megszólaltattam a csengőt, de csak a harmadszori csengetés ébresztette fel Sanyi bátyánkat első, mély álmából.

– Ki az? – kérdezte bentről.

– Jó estét kívánok – dörmögtem a többiek nevében is. – Tessék minket beereszteni!

– Ti vagytok? Gyertek be – s már nyitja is az ajtót, és invitál⁷⁴ a dolgozószobába. Itt a hangos beszéd sem zavarja a család tagjait, a gyerekeket, akik már javában alusznak. – Várjatok, magamra veszek egy kabátot, mert pizsamában hűvös van. Addig is foglaljatok helyet – mondta a jó házigazda.

Hamarosan visszatért, addig mi elhelyezkedünk.

– Mi újság, mit végeztetek?

Sorjában ismertettük az eseményeket; a megváltozott programot.

– Hát akkor egyetek valamit – kínált szívélyesen, miután megértette, hogy nem kell Debrecenbe utaznia, és elének tálalta gondos felesége által csomagolt útravalóját. Ebből mindnyájan úgy jóllaktunk, hogy

---

⁷⁴ betessékel (lat)

alig bírtunk mozdulni. De azért hagyunk valamit, ha nem is sokat, mert étvágyunk alapján ez nem is volt elképzelhető.

Hajnali két órakor vettünk búcsút a proftól. Igyekeztünk mi is ágyba kerülni, mert a hajnali gyorssal én Pestre készültem, Barna bácsi levelének kézbesítése volt a megbízatásom, Imre meg Jóska vissza Debrecenbe.

4. Futárszolgálat

Némi késéssel érkezett a gyors Pestre. Azonnal a teológiára mentem, hogy megbízatásomnak eleget tegyek. Erre azonban a pesti teológián tapasztalható izgatott sürgés-forgás miatt csak közvetett formában volt lehetőség. Lali barátomat és a többieket váratlanul érte látogatásom, meg is lepődtek ezen alaposan. Amikor pedig benyitottam az igazgatói szobába, a dékán⁷⁵ mellett, aki éppen telefonon beszélt vagy tárgyalt valakivel, megpillantottam Farkas profot is. Így neki adtam át a magammal hozott levelet azzal a kéréssel, hogy majd egy alkalmas pillanatban adja át Pap László igazgató úrnak. Ezzel küldetésemnek eleget tettem, és visszamentem Laliékhoz.

Nem sokkal később – alig váltottunk néhány szót egymással –, dült arccal rontott közibénk Farkas prof. Ekkorra már értesültünk arról, hogy a dékán az imént Bereczky püspök úrral tárgyalt, aki egyesek szerint megtudva a pápaiak dolgát, üvöltött. Ugyanis Merétey Sanyi, IV. éves pápai teológus, meglátogatta Cseh–Szombathy főorvost, a dunántúli egyházkerület egyik tisztségviselőjét és beszélgetés közben – akarva, akaratlan? – közölte vele a pápaiak készülődését. A főorvos pedig – ki tudja, miért? – értesítette minderről a püspököt⁷⁶, aki nem volt rest és azonnal feltárcsázta a dékánt. Az összes eltávozott pápait azonnal félév-vesztéssel akarta sújtani. De Pap László a nyugodt ember hidegvérével hallgatta ezt a fenyegetést, amiből persze épp az ő jóindulatú tárgyilagosságának, szenvedélytelenségének következtében az ügy végleges lezárása után sem lett semmi. Ez a dékán, ha szigorú is volt a kollokviumokon, de valamennyi teológusnak védelmet biztosított egyénisége, személye. A hibákat jó pedagógushoz méltóan négy szemközt hozta delikvenseinek⁷⁷ tudomására és nem kürtölte világgá, mint

---

⁷⁵ Pap László

⁷⁶ Győry Elemért

⁷⁷ az érintetteknek (*lat*)

ahogy tették ezt Debrecenben néhányan. Ha olykor szeszélyes is volt, nem csépelte minduntalan még a bethánistákat sem.

Alighogy szobánkba toppant Farkas prof, izgatottan kérdezte:

– Mit tegyünk, gyerekek? A tanári kar összeült a pápaiak dolgában.

– A mi mozgolódásunkról tudnak-e valamit? – válaszoltam viszontkérdéssel.

– Még nem. De félok, hogy a pápaiak ügyéből kifolyólag a debreceni egyházi hatóságokat is értesítik és csírájában elfojtják az egészet – felelte a prof.

– Ebben az esetben mégis tovább kell vinni az ügyet. Át tetszett már adni az igazgató úrnak az ívet? – kérdeztem ismét.

– Még nem.

– Hát azt tessék átadni minél előbb!

– A tanácskozás alatt nem lehet.

– Professzor urat is meghívták erre?

– Ott lehetek én is.

– Ott majd bizonyára nyílik alkalom a levél átadására.

– Az iskoláját neki! – kiáltott fel a prof, és már rohant is ki a szobából.

Látszott rajta, fájt neki a pápai mozgolódás korai leleplezése. Meglepő volt ez számunkra, hiszen a pataki tanácskozáson elfoglalt, szerintünk túlságosan is lojális⁷⁸ magatartása alapján az ő részéről egyáltalán nem ilyen meleg pártfogásra, együttérzésre voltunk elkészülve. Mintha most, hogy a szobából kiviharzott, könnyek is csillogtak volna a szemében. Különben sokszor bosszantóan nyugodt ember Laci bá', azt hiszem, csak egy hamisan énekelt dallammal lehetne a sodrából kihozni.

– Mindent elrontott ez a prof – szötte tovább a beszélgetés fonálát Lali, mikor már messze volt tőlünk –, ahelyett, hogy megbízatásának tett volna eleget, ahelyett, hogy eredeti megbízatása értelmében leutazott volna Pápára helyszíni szemlére, konventi ismerőseinél puhatolózott. Ezek persze minden erővel azon voltak, hogy rajta keresztül elgáncsolják a pataki teológia visszaállítása érdekében tett kezdeményezésünket.

– Szóval nem ment le Pápára, ahogyan Patakon megbeszéltük?

– Nem.

– És elmondta a konventieknek az ügyünket?

---

⁷⁸ hűséges, megbízható (*lat*) – ti. az egyházi vezetéshez

– Ezt éppen nem mondhatnám. De a vele való beszélgetésből bizonyára sejtenek egyet s más.

Kénytelenek voltunk abbahagyni beszélgetésünket, mert többen a fiúk közül bejöttek hozzánk. Betért Molnár Miska, az akkori szénior is, akit mint régi ismerőst üdvözöltem. Minthogy a pápaiak és Berci bácsi, a püspök magatartása már köztudomású volt a teológián, rögtön a tárgyra tértünk.

– Mit szólsz te mindehhez? – fordultam Miskához.

– Én részben meg tudom érteni Berci bácsit. Többször bejött közeink bizalmas beszélgetésre. Megmondta nyíltan, hogy ő mindent azért tesz, hogy a lehetőségekhez képest, amennyire csak lehet, szabadon hangozzék az Ige.

Közben már ebédre is csengettek. Engem itt nem kellett úgy rejtegetni, mint Lalit Debrecenben, ezért én is résztvettem a konviktusi ebéden. A túlságosan kíváncsiskodóknak „nesze semmi, fogd meg jól” feleletet adtunk.

A délután hamar eltelt s rövid búcsú után az esti gyorsal máris indultam vissza Debrecenbe, hogy beszámoljak a Pesten tapasztaltakról. Az út a sötét, egyhangúan sík vidéken szerfelett unalmas volt, maga az utazás a rendkívüli zsúfoltság miatt fárasztó.

Este 10 óra után érkeztem Debrecenbe. A meglehetősen kihalt úton rohanva igyekeztem a Kollégium felé. Közben sok mindenre gondoltam, hiszen két nap nagy idő, sok minden történhetett ennyi idő alatt. Sokféle variáció, feltevés fordult meg gondolataimban.

A Kollégium kapuja már zárva volt. Felcsengettem a kapust, s míg megfizettem a kapupénzt, fürkészve vizsgáltam arcvonásait: nem sejt-e valamit, nem árul-e el valamit az itteni helyzetről? De semmi nyugtalanítót nem olvashattam le arcáról, legnagyobb megkönnyebbülésemre. Ugyanilyen gyorsan haladtam a Kollégium épületében is szobánk felé. Féltem, hogy valaki megállít és faggatni kezd. Féltem a haszontalan idővesztéstől, de attól is, hogy egy esetleges párbeszéd odacsalja a többieket is. A csoportosulás pedig egyáltalán nem kedvezett volna ügyünknek. Aggodalmam azonban felesleges volt: minden feltűnés nélkül elértem szobánkat s még nagyobb kő esett le szívemről, amikor a szobában csak Jóskát találtam, rajta kívül senkit. Ma este nem voltak hát kései vendégeink. A kölcsönös üdvözlés után Jóska kicsit bántó nyugodtsággal közölte érdeklődésemre, hogy nincs semmi újság.

– Hajnalban megyek Patakra – közöltem barátommal. Ő helybenhagyóan bólintott és abban állapotunk meg, hogy amennyiben a pataki

profok a holnapi beszélgetés alkalmával elzárkóznának az ifjúság fogadása elől, ennyit táviratozok: „*maradj*”. Ezután elkértem az esküdttől az ébresztőórát és lefeküdtem. Már 11 is elmúlt, így a villanyt itt is, mint Patakon, a portán lekapcsolták. Ez ellen ott is, itt is, hasztalan tiltakoztunk. Igaz, sötétben is lehet aludni...

Ezen az éjszakán azonban minden fáradtságom ellenére sem tudtam pihenni. Helyesebben: még kevesebbet aludtam, mint akármelyik előző éjjelen, amióta ügyünket folyamatba tettük. Úgy éreztem, hogy most kizárólag rajtam áll ennek a nagyszabású ügynek a kimenetele. Úgy éreztem, hogy rám nehezedik ennek a kérdésnek, e kérdés jobbra vagy balra fordulásának teljes súlya, felelőssége. Az ébrenlét és az álom közötti, valamilyen narkózishoz hasonló állapotban vergődtem egészen hajnali négyig. Sokszor nem tudtam volna megmondani: ébren vagyok-e vagy alszom? Az ébrenlét és az öntudatlanság határa elmosódott bennem, egészen összefolyt előttem, s közben egyetlen kérdés zaklatott és terhelt roppant felelősséggel: helyes-e, amit tenni szándékozunk? Akár igen, akár nem, döntöttem végül is anélkül, hogy e kérdést megnyugtató módon tisztáztam volna magamban, most már visszaút nincs. Annyira nagyot léptünk előre közösségileg, annyira elszánta magát az ifjúság az utolsó lépésre is, hogy innen visszakozni pótolhatatlan veszteség, baráti kapcsolatok megszakítása nélkül már nem lehet. S közben, míg ilyen gondolatokkal küszködtem, Jóska mellettem nyugodtan szuszogott, mint akinek semmi gondja nincsen.

Még mielőtt az ébresztő hajnali négykor éktelen zajjal működésbe lépett volna, már talpon voltam. Nesztelenül léptem a folyosóra. Visszavitettem az esküdt szobájába a vekkert, de elfelejtettem reggel hétre beállítani, így az esküdt, mint utóbb megtudtam, egyik legfontosabb szolgálatáról késett el. A kapun feltűnés nélkül kijutottam és 11 óra tájban, éppen amikor jöttek kifelé a templomból, érkeztem Patakra. A legjobbkor.

Ezúttal Lajos bácsi, a pataki lelkész⁷⁹ lakásán gyűlt össze társaságunk. Ezen a tanácskozáson a házigazdán kívül részt vettek: Nagy Barna, Újszászy Kálmán, Szabó Ernő és Szabó Gyula, a gimnázium és egy személyben a teológia nélkül maradt Kollégium vezetője. Mind a gimnáziumi tanárok, mind a diákok előtt nagy tekintélynek örvendett. Hogy ebbe a tanácskozásba miért vonták be őt, az máig is rejtély maradt előttem.

---

⁷⁹ Darányi Lajos

A tanárok között az eltelt néhány nap alatt az a vélemény alakult ki, hogy a *fait accompli* megoldás nem célravezető, ehelyett próbálja végigjárni az ifjúság az alkotmányos utat. Kérvényben kérje a konvent elnökségétől a teológia visszaállítását. Engem persze meglepett a karnak ez a hirtelen színeváltozása. Két nappal ezelőtt, ha nem is szimpatizáltak nyíltan tervünkkel, de nem is beszéltek így, mint most. A magam részéről különben is bizonyosra vettem, hogy az alkotmányos út, a kérvényezés nem hozza meg a kívánt eredményt. Ha valamit egyáltalán elérhetünk, azt csakis a *fait accompli* megoldással lehetséges. Nem állítottam, hogy ez száz százalékos eredményre vezet, de mindenesetre többre, mint az alkotmányos út.

– Én nem tudom – kezdte a következmények latolgatását „Zsül”, a kollégiumi igazgató – kedves tiszteletes úr, hogy ez a lépés nem vezet-e oda, hogy megszüntetik a felekezeti gimnáziumot és az egyházkerületet?

Mit szólhattam volna erre? Talán azt, hogy ez az iskola jelenlegi állapotát tekintve csupán külsőleg felekezeti, de lelkiileg éppen olyan pogány, mint sok másik? Sok tekintetben a korszellem jobban érvényesül itt, mint az állami iskolákban, csak azért, hogy felekezeti maradjon! Nem nevetségesen, ugyanakkor fájdalmasan visszás helyzet ez? Vagy mondtam volna azt, hogy a felekezeti jelleg napjai meg vannak számlálva? Hiszen magát a gimnáziumot is meg akarták szüntetni és bizony a gimnázium vezetőinek tavaly jó néhányszor Pestre kellett utazniuk, hogy ezt megakadályozzák! Csak azért hagyták meg állítólag, hogy innét kerüljön ki a teológia számára az utánpótlás. A teológia megszüntetése után nem kézenfekvő, hogy a gimnáziumot is megszüntessék és így egy „reakciós”⁸⁰ gócot végleg felszámoljanak? Az egyházkerület megszüntetésére mondjam azt, amit alig néhány napja a püspök mondott Miskolcon, aki mindannyiunknál mégiscsak szélesebb látókörű ember a helyzeténél fogva is? Beláttam, a vitatkozásnak, az ellenérvek logikus felsorakoztatásának semmi értelme nincs, marad az elhatározásunk melletti konok kitartás.

– Akkor is jobbnak látnám, kedves tiszteletes úr – fűzte tovább a szót Zsül –, ha a szupplikációval kötnék össze a maguk hazajövetelét. Eljönnének rendes időben, 27-én szupplikálni és annak végén nem mennének vissza Debrecenbe, hanem itt maradnának.

---

⁸⁰ A kor szóhasználatában a „reakciós” az 1948 vagy a II. világháború előtti társadalmi-politikai struktúra hívét jelenti.

Én ezt nem tartom fair⁸¹ dolognak, eljárásnak, mert ha ügyünk tiszta, az annak megvalósítása érdekében igénybe vett eszközöknek is tisztáknak kell lenniük, különben ügyünk egyenességét, tisztaságát veszélyeztetjük.

– Szabad legyen nekem is néhány kérdést feltennem – vettem át a szót. – Vajon nem éppen tervbevett exodusunk az első lépés a hitvalló egyház megvalósulása felé? S vajon nem abban van-e ennek a lépésnek minden reakció-mentessége, hogy a pataki teológiát a jelenlegi körülmények között kívánjuk visszaállíttatni, nem várva semmilyen rendszerváltozásra?

Ahogy engem a profok, úgy én sem győztem meg őket. Ők is kiktartottak álláspontjuk, az alkotmányos út ajánlása mellett, én is igyekeztem szilárdan képviselni az ifjúság elgondolását. A profok a kész helyzet elvének alkalmazását arra az esetre szerették volna tartalékolni, ha az alkotmányos próbálkozás eredménytelen maradna. Én pedig tudtam, hogy ez utóbbi feltétlen kudarcba fulladna, a kész helyzet elvét az alkotmányos próbálkozás után már valóban ostobaság lenne kipróbálni. Ettől eltekintve a profok álláspontja tisztán állt előttem, ezért feladtam Jóskának a táviratot: „*Maradj*”.

Nem sokkal ezután értesített Bojtor Pista, az akkori pataki segédlelkész, hogy Jóska telefonon beszélt Darányi Lajos bácsival. Mint az örült, rohantam a postára, hogy visszahívjam őt. De nem ám a kollégiumban, hanem a legközelebbi postahivatalhoz kerétem. Nem reméltem, hogy minden zökkenő nélkül sikerülni fog ez, de mégis, simán ment minden. Rövid várakozás után kapcsolatba léphettem vele.

– Halló! Te vagy az, Jóska?

– Igen. Szervusz. Mi újság?

– Semmi jó. A profok határozottan ellenzik, nem úgy, mint pénteken. Föl is adtam címedre a táviratot, megbeszélés szerint. Megkaptad?

– Még nem. Mégis: van valami biztató a profok részéről?

Mit feleljek erre? Mindent nem mondhatok el, nemcsak azért, mert telefonon költséges sokáig beszélgetni, hanem azért sem, mert nem tudhatom, nem hallgatnak-e le? Igyekeztem röviden és burkoltan megérteni vele a helyzetet.

– Itt roppant nehéz a helyzet, – folytatta Jóska tompa, fojtott hangon és mégis nyugodtan. – A főgondnok (mármint a teológus gyülekezet főgondnoka, V. éves teológus) Bacskay Laci állandóan itt ólálkodik

---

⁸¹ tisztességes

körülöttem. Valószínű, hogy megbízásból spionkodik⁸². A pataki fiúk is itt nyüzsögnek. Roppant nehéz a helyzet.

– Este érkezem, akkor mindent megbeszélünk.

– Jó. Szervusz.

– Szervusz. A vizontlátásra – búcsúztam el én is tőle.

A vonatindulásig felkerestem Barna bá't lakásán, aki a bizalmas beszélgetés keretében lényegében véve ugyanazt ismételte el, amit délelőtt a profok mondtak. Maradjunk nyugton és próbáljuk meg az alkotmányos utat járni. Borotvaéles elemzést adott az egyházkormányzat magatartásáról és végül csókkal váltunk el.

Innét átugrottam egy feketére Újszászy úrhoz. Elmondtam neki, hogy egyedül nem vállalhatom a felelősséget az egész ifjúság útnak indításáért, miután a profok részéről nem sok biztatást kaptam. A velük való előzetes megbeszélés nélkül úgy érzem, nem ösztökélhetem őket arra, hogy útra keljenek. Délelőtt mindenestre nem a magam véleményét tolmácsoltam, hanem az ifjúságét képviseltem.

– Igen, tiszteletes úr és maga igen tiszteletre méltóan képviselte az ifjúság álláspontját.

S ezzel elváltunk. A kisöreg kikísért a kapuig és ott vettünk búcsút egymástól.

Megint rohantam az állomásra. Ott találkoztam Szabó Zsiga pápai teológussal, aki azzal a személlyel érkezett, amelyik itt kerüli a pesti gyorsot, amely engem szállít Szerencsig. Csak annyi időnk volt, hogy kölcsönösen bemutatkozzunk és néhány szót váltsunk.

– Mi újság nálatok? – kérdeztük egyszerre.

– Érdemes tovább csinálni, amit elkezdtetek. Ne hagyjátok abba.

Nincs veszve semmi.

Engem ez a minden konkrétumot nélkülöző hír egészen felvillanyozott a nyomott hangulatú tanácskozás után. De már be kellett szállni, nincs idő a részletek, a tények iránt érdeklődni.

Vasárnap lévén, Nyíregyházán elkaptam egy mentesítő szerelvényt, amivel néhány órát nyertem, néhány órával előbb értem Debrecenbe, mint ahogy számítottam. Ma estig szolt a távozási engedély, estére be is értem a kollégiumba megint csak feltűnés nélkül, mint tegnap. Jós-kákék sem tudtak a mentesítő szerelvényről, de nekik is jobb volt, hogy néhány órával előbb érkeztem vissza.

---

⁸² kémkedik (*ném*)

Míg Patakon jártam, a pataki ifjúságot ügyesen megszervezték. Hét csoportra osztották, egy-egy csoportba 7-8 ember jutott, minden csoportnak volt egy vezetője, ezek alkották a tisztkart. Erre azért volt szükség, mert ily módon sokkal könnyebben lehetett egységes vezetés alatt tartani a társaságot. 7-8 emberrel mindenütt könnyebb feltűnés nélkül érintkezni, mint ötvennel, hatvannal.

A mai nap Debrecenben is mozgalmasan telt el. Szobánkban egymás után jöttek egész nap barátaink, egyik a másiknak adta a kilincset. De még ennél is lényegesebb, hogy az ifjúságnak nagyon nagy mehetnékje volt.

Hazaérkezésem után a csoportvezetőket hívtuk össze: K. Kovács Jánost, Szabó Albertet, Tóth Gábort, Kulcsár Pistát, Orosz Imrét, Barcza Jóskát és Botka Ferit, Orosz Imréék szobájában. Ezt is óvatosságból tettük, ki tudja, a mi szobánkat talán erőteljesebben figyelték. Megbeszélésünk nem tartott tovább félóránál. Ismertettem a délelőtti beszélgetés fontosabb mozzanatait, a profok véleményét.

– Ezeket már ismerjük – legyintett Jóska a többiek nevében is.

Most már, ha akartam volna, sem tarthattam volna vissza az ifjúságot a pataki úttól. Valamelyest hasonlított a helyzet a mesebeli gyermekhez, aki a tengeren talált szelencéből ki tudta szabadítani a szellemet, de visszaparancsolni már nem állt módjában. A fiúk már majdnem a délutáni vonattal útra keltek. Ha nincs az a telefonbeszélgetés, még Jóska tekintélye sem tartotta volna vissza őket.

Abban állapotunk meg, hogy másnap reggel a 8 órás vonattal indulunk vissza Patakra. A készülődést – ezt diktálja az óvatosság! – a legnagyobb titokban kell végezni. A teológák⁸³ értesítése Tóth Gabi feladata lett. Részletesen kidolgoztuk azt is, melyik csoport szálljon fel a Csapó utcai állomáson és melyek a főpályaudvaron? Minden csoportvezető eszerint értesítette „beosztottjait”. Figyelmünk kiterjedt arra is, hogy nagy csomagot senki ne hozzon magával, csak a legszükségesebbeket. Ha ott maradhatunk, úgyis alkalom nyílik minden poggyásznak elszállítására, ha pedig vissza kell jönnünk, úgyis itt találunk mindent érintetlenül. A legszükségesebb holmikát is a lehető legkisebb formában kell mindenkinek összekészítenie, hogy ezzel se vonjuk magunkra senki figyelmét, se a városban, se az úton. Mindenkinek a legnagyobb fegyelmet kell tanúsítania. Az egyes csoportok 8-10 perces időközökben, egyenként vagy legfeljebb kettesével szivárognak ki a nagyka-

⁸³ A teológus nőhallgatók régies megnevezése.

pun, így átlagban minden percben szökik el innen egy volt pataki diák. A csoportok egymás utáni sorrendjét is megbeszéltük, hogy elkerüljünk mindenféle keveredést, fejetlenséget. Egyszóval mindent a legkisebb részletig kidolgoztunk, semmi nem került el figyelmünket. Erre készültünk már napok óta, volt idő bőven a legkisebb részlet kidolgozására is.

Mikor már a csoportvezetők is eltávoztak szobánkból, Jóska kifejezte aggodalmát: hátha valamelyik éretlenebb társunk akaratlanul is elügyetlenkedi a dolgot zajos készülődésével, esetlenségével? Hátha valakit megkérdeznek, lefűlelnek, és nem tudja ügyesen kivágni magát? Ezt azonban már a holnapra bíztuk. És bíztunk a jó szerencsénkben, mely eddig sem hagyott cserben. Csak egyszer legyünk kívül együtt a kollégiumon!...

Amióta Lali amaz emlékezetes reggel bekopogott hozzánk, ez volt az első nyugodt éjszakám, amit mélyen átaludtam. Nem a többnapos fizikai kimerültség következtében, hanem azért is, mert küldetésemet befejeztem, a felelősség immár nem csupán az enyém. Fellélegeztem, mint aki jól végezte dolgát és úgy aludtam el.

III. AZ EXODUS

1. A kivonulás végbemegy

1951. október 22, hétfő. Sem a naptárban, sem a valóságban nem különbözik semmiben a többi hétköznaptól. Ezen a napon is éppúgy csilingelt a villamos, mint máskor. Éppúgy kiabált ablakunk alatt egy szerencsétlen ember, elnyújtott, müezzin⁸⁴ imára hívó hangjára emlékeztetve:

– F i a t a l o k!

Megszólt az öreg templom nagy harangja, nyüzsgött az utcán a sok munkába, iskolába siető ember és gyerek. Semmi jel nem mutatott arra, hogy valami rendkívüli van kibontakozóban. A kollégiumban is csak úgy, mint máskor, kolompol a csengő, jelezve a felkelés idejét. Mi pedig szintén úgy viselkedtünk, mintha – emlékezetes szó ez számunkra! – mi sem történe...

Az ifjúság kezdettől fogva a legnagyobb fegyelmezettséget tanúsította. Mindenki úgy viselkedett, mint más napokon, semmi jel, semmi izgatottság, semmi lótás-futás nem utalt arra, hogy rövid időn belül csak hült helyünket találják itt. Szobánkba néhányan benyitottak, inkább azok, akik az utolsó pillanatban meggondolták magukat és nem tartottak velünk. Szükségesnek tartották ezt bejelenteni, ennyi becsület maradt még bennük. Farkas Zoli, „a kis hedonista⁸⁵”, a kényelemszeretet buzgó szolgája érhető módon nem vállalta az utazással együtt járó fáradalmakat és reszkírt⁸⁶, noha csütörtökön a pataki teológia visszaállítására vonatkozó kérvényt ő is aláírta. Pándy Bandi leendő oldalbordája betegsége miatt maradt vissza⁸⁷. Hitből – s ez hangsúlyos! – maradt vissza Nagy Tibi s az azóta meghalt Szondy Peti. Noha aláírták annak idején a közös beadványt, noha megígérték, hogy mindent vállalnak velünk, hitbéli meggyőződésük meggátolta abban, hogy emberi ígéreteiket, kötelezettségeiket betartsák. Péter másokat is meg akart győzni

⁸⁴ Müezzin (*arab-török*): aki az imára hívó szöveget napjában ötször elénekli.

⁸⁵ Görög eredetű kifejezés, a hedonistának nevezett ember az élvezetek, az örömek elérését tekinti legfőbb céljának.

⁸⁶ kockázatot (*ném*)

⁸⁷ A sárospataki hallgatók későbbi írásos tanúvallomásában (ld. *Függelék*) Pándy András részben saját meglátására, részben igei útmutatásra hivatkozik, amiért nem vett részt az exodusban.

tervbevett szándékunk helytelensége felől, azonban „agitálása⁸⁸” eredménytelen maradt s így fölösleges is volt az efeletti bosszankodásunk. Péter egyébként ebben a kérdésben is kikérte a gödöllői lelkész, P. Tóth Lajos véleményét, aki a maradást ajánlotta. Ez csak megerősítette a törékeny alkatú, ringó járású fiatalembert elhatározásában. Hiszen szűkebb hazájából csak jó tanács származhat.

A többiek viszont kivétel nélkül jöttek, nem inogtak meg elhatározásukban. Minden a legnagyobb rendben, az előzetes megbeszélés minden részletének szigorú és gondos szem előtt tartásával történt. Egyik csoport a másik után hagyta el a megszabott időközökben az épületet, egyesével vagy legfeljebb kettesével. Senki idegennek nem tűnt fel semmi, senkit közülünk menet közben nem kérdezett senki, nem fülelt le. A patakiak tömeges távolléte az áhítatról azért nem okozott feltűnést, mert az itt maradó patakiak megjelentek azon, de azért sem, mert az utóbbi időben egyre többen elmaradoztak az áhítatokról. Sőt, az áhítatokon csak lézengett néhány teológus. A visszamaradt patakiak közül – s ez megint becsületükre legyen mondva – senki nem tett jelentést az illetékeseknek eltávozásunkról.

Csak Nagy Feri, az esküdt szimatolt meg valamit. Mikor már az utolsó csoport is elhagyta az épületet, akkor szedelőzködtünk mi, Jóska meg én. Mi ketten az egész kivonulást a harmadik emelet egyik ablakából néztük végig, nem annyira ellenőrzés – erre nem is volt szükség –, mint inkább az esetleges előre nem látott zavarok, kellemtelenségek elhárítása miatt. Amikor az utolsó alak is elveszett szemünk elől, bementünk szobánkba, hogy útnak induljunk. Én még egyszer visszamentem előbbi megfigyelőállásunkhoz. Közben az esküdt, anélkül, hogy észrevehettem volna, bement szobánkba. S ott Jóska elköszönt tőle.

– Ha elmentek, szóljatok – így Feri.

– Szervusz – nyújtotta kezét Jóska. Feri nagyot nézett, és meghattottan vett búcsút tőle.

Én maradtam utolsónak. Amint néhány perc múlva Jóska távozása után én is nekieredtem, szembe jött velem Feri a lépcsőn. Nem tudtam, hogy az imént már Jóskától értesült az exodusról, ezért meglepődtem és egy pillanatig tanácstalan voltam. Visszahúzódásra már nem volt mód. Bosszantott volna, ha épp az én magatartásom következtében, méghozzá az utolsó pillanatban pattant volna ki az ügy. Igaz, hogy Feri jó barát,

---

⁸⁸ győzködése (lat)

ugyanakkor azonban, mint esküdt, hivatalos személy is. Ilyen esetben sokszor nehéz elválasztani a hivatalos jellegtől a barátot. Sokszor jó, hogy a jó barát hivatalos személy, de sokszor rossz, hogy a hivatalos személy jó barát. Feri mosolya azonban feloldott mindent.

– Szervusz – nyújtottam én is kezet neki. Feri megölelt, megcsókoltuk egymást, s csak ennyit suttogott búcsúzóul:

– Az Úr áldjon meg benneteket!

Siettem behozni a lemaradást, Feri pedig a szobája ablakából sokáig tekintett az utolsó mohikán után. Úgy érezte, szívéhez nőttünk valamennyien, együttesen, de egyenként is. Mikor engem is elfedett már előle a látóhatár, fájó szívvel és könnyes szemmel fogott mindennapi munkájához. Sem akkor, sem azután nem szólt senkinek távozásunkról. Nemcsak együttérzésből, rokonszenvből, hanem azért sem, mert nem akarta eljátszani a szolgálat lehetőségét körünkben és annak a munkának a hitelességét, amit Isten megbízásából végzett eddig is a pataki hívő fiúk egységének megteremtéséért, kialakításáért.

A villamoson értem utol Jóskát. Szemünk, ajkunk is mosolygott. Sok szó nem esett közöttünk. A vonatban sem, ahol elszórtan helyezkedtünk el.

Nyíregyházán ismét felkerestük Borbély Béláékat, ő azonban nem volt odahaza. Felesége viszont nagyon szívesen megvendégelt négyünket: Jóskát, Mészáros Pistát, Imrét és engem. Hamarosan búcsút vettünk innen is, mert jött a kisvasúti szerelvény. Ennek 7-8 állomása is van Nyíregyházán, így nem okozott gondot a társaság szétszéledése és arányos megoszlása. Majdnem minden állomáson felszállt egy-egy csoport. Tartottunk attól, hogy Debrecenből, ha észrevették már távozásunkat, telefonálnak a nyíregyházi lelkésznek, Békefi Benőnek, aki a legesélyesebb volt az itteni esperességre az épp folyamatban levő választáson, és az ő közreműködésével kapcsolnak le bennünket. Ez a félelmünk alaptalan volt, s mint később kiderült, a dékán ezt a lehetőséget nevetségesnek tartotta. Amikor erről az aggodalmunkról értesült, csak legyintett egyet. A politikai hatóságokkal való esetleges találkozás megelőzése szempontjából viszont egyáltalán nem volt felesleges az elővigyázatos megállapodások következetes betartása.⁸⁹

---

⁸⁹ A kicsit nehézkes fogalmazás arra utal, hogy abban az időben valamennyi állami rendészeti szerv (határőrség, rendőrség, katonai rendészet, titkosszolgálat) kiemelten figyelte és ellenőrizte a közlekedési csomópontokat, így a pályaudvarokat.

Mire az utolsó csoport is felszállt a vonatra, a három kocsból álló szerelvény zsúfolásig megtelt. Csodálkozott is ezen a vezér⁹⁰, a kalauzok, meg az a néhány utas is, akit rajtunk kívül szállított a vonat. Az utasok egymás közötti beszélgetésünkből csak annyit tudtak meg, hogy ez az ötven-hatvan ember összetartozik, egy helyre tart.

A Tisza két partját összekötő kisvasúti hídát még a háborúban felrobbantották. Azóta sem építették meg. A közlekedés azonban emiatt nem szünetelhetett, amit egy nagy ladikkal oldottak meg. Egy erős sodronykötelet feszítettek ki a Tisza fölött körülbelül egy-másfél méter magasságban. A sodronykötél két végét a Tisza két partján erősen rögzítették. A kisebb halászbárkához hasonló ladik orrába állt a révész és az utasokkal megtelt csónakot a sodronykötélbe kapaszkodva húzta át egyik partról a másikra. A ladik a vonatok érkezése szerint teljesített szolgálatot a folyón, de előfordult már az is, hogy a közeli környékből néhányan jóval a vonatok érkezése előtt értek a partra, és bizony nemegyszer órákat voltak kénytelenek várakozni a ladikra. Bennünket hamar átvitt, három-négyszer fordult mindössze. A Tisza innenső partján már „otthon” voltunk, „hazai” földön. Itt már egyszeriben föloldódott mindenki, itt már úgy éreztük, nem kell tartanunk senkitől.

Az időközben beérkezett szerelvényt éppúgy megszálltuk, mint az előbbit. Mennél inkább közeledtünk Patakhhoz, annál inkább erőt vett a társaságon a viszontlátás öröme és izgatottsága. Kíváncsi érdeklődőknek azt feleltük: meggyünk szupplikálni. De passzióból, nyakra-főre azért mi sem füllentgettünk...

2. *Fait accompli*

Tegnap este, amikor útban voltam Patakról Debrecenbe, bőven volt időm azon elmélkedni, mi is legyen majd, ha együtt visszatérünk Patakra, a következő lépés, teendő? Sejtettem, hogy utunk ismét a tiszán-
inneri püspökhöz, illetve az egyházkerület elnökségéhez vezet. Ezért a következő szöveget fogalmaztam meg:

„Főtiszteletű Egyházkerületi Elnökség!

Alulírottak tisztelettel kérjük, hogy a meg nem szűnt,
de a még meg nem nyílt sárospataki Theol. Akadémia

---

⁹⁰ mozdonyvezető

professzorainak azonnali hatállyal adjon utasítást az 1951/1952. évi tanév megnyitására és az előadások megkezdésére.

Kérésünket és egyben javaslatunkat az alábbiakkal indokoljuk meg:

Fennálló egyházi törvényeink értelmében Ref. Theol. Akadémiát csak az illetékes egyházkerület javaslatára az Egyetemes Konvent szüntethet meg. A legutóbbi egyházkerületi közgyűlés viszont határozottan kifejezésre juttatta a sárospataki Theol. Akadémiához való ragaszkodását. Ez is támpontul szolgál nekünk abban, hogy a sárospataki Theol. Akadémia azonnali megnyitását kérjük és a professzori Kar számára az erre vonatkozó rendelet kiadását javasoljuk.

Ez a kérésünk a kijelentés Istenébe vetett hitünkön alapszik és meggyőződésünk szerint Isten akarata a sárospataki Theológia további munkálkodása. Nem az ifjú lelkesedő rajongás és bizonyos kiállás tetszetős, de hamis lendülete és megejtő varázsa vagy valami más emberi gondolat vagy szempont vezérelt tehát bennünket ilyen irányú kérésünkben és javaslatunkban.

Isten után tartozunk hitben hős elődeinknek és a következő idők lelkész-nemzedékének és gyülekezeteinek is azzal, hogy hitbeli meggyőződésünket ilyen pozitív javaslat és kérés formájában, a sárospataki Theológia számára és számunkra is éppen ilyen kritikus időben hallassuk a Főtiszteletű Egyházkerület legilletékesebb fóruma előtt.

A sárospataki Theol. Akadémia ifjúsága jelenleg is Patakon tartózkodik, várva a tanév megnyitását. Ezzel a magunk részéről is kifejezésre juttatjuk a sárospataki Theol. Akadémia azonnali megnyitásához való ragaszkodásunkat.

Bízva abban, hogy kérésünknek helyt adva a sárospataki Theol. Akadémia megnyitására vonatkozó utasítást e kérésünk és javaslatunk tolmácsolóinak, az ifjúság képviselőinek és megbízottjainak a Főtiszteletű Egyházkerületi Elnökség átadni szíveskedik,

Sárospatakon, 1951. október hó 22.

vagyunk tisztelettel:

/az összes jelenlevő theológus aláírása./”

Ezt a szöveget tegnap este a csoportvezetőkől álló testület tanácskozásán elfogadta és jóváhagyta. Patakra érve első dolgom volt gépbe mondani és három példányban elkészíteni.

Míg ez a művelet folyt a háznagy hivatalában, az ifjúság tagjai elhelyezkedtek a rögtönzött szálláson, a kis, más néven Erdélyi internátusban. Ezt követően pedig összegyülekeztünk az imateremben, az „évnitó” ifjúsági gyűlésre, melynek legfontosabb tárgysorozati pontja ennek a szövegnek az elfogadása és aláírása. A gyűlést Janka Lajos, az elnök nyitotta meg és vezette, a kérvény szövegét is ő ismertette, amit az ifjúság egyhangúan elfogadott és aláírt.

Időközben tudomásunkra jutott, hogy Enyedy püspök úr jelenleg Pesten van, konventi gyűlésen vesz részt. A kérvényt mielőbb el kell juttatni hozzá, mégpedig küldöttséggel. Ennek tagjai végül is Jóska, Kulcsár Pista és én lettünk. Orosz Imre idegkimerültségére hivatkozva a sok kérlelés ellenére is kivonta magát a küldetés alól.

Időközben a profok is összegyülekeztek. Koncz Sanyi bátyánkkal a Főiskola előtt találkozottunk, aki széles mosoly kíséretében ezekkel a szavakkal fordult:

– Testvéreim! Ki hívott titeket? Miért jöttetek?

Az ifjúság nevében a Kar elé mi hárman terjesztettük elő kérésünket inkább baráti jóváhagyás, mint hivatalos elbírálás céljából. Barna bá' még nem ért ide, a Bodrogon horgászott. Ő volt az egyetlen, aki még nem tudta, hogy fiai itt vannak. Lajos bácsinak volt egy megjegyzése:

– Ebben az iratban mindenhol „kérés és javaslat” a sorrend. Egy helyen azonban fordítva van.

Én is gondoltam erre, amikor papírra vetettük a szöveget, sőt arra is, hogy ez majd valakinek biztosan fel fog tűnni. Nem csalódtam. Lajos bácsi ezen kívül kifogásolta még a kérvény hangnemét, de amikor a többség ezt nem rosszallotta, ő sem ellenkezett tovább. Néhány perc múlva befutott Cimborá⁹¹, kipirultan, komoly és nyugodt arckifejezéssel. Miközben helyet foglalt, rágyújtott s máris olvasta az eléje helyezett szöveget. Egy helyen ő is javítást eszközölt, mégpedig az első indoklásnál. Ugyanis teológiát nem az illetékes egyházkerület szüntethet meg, hanem annak javaslatára az Egyetemes Konvent. Az utolsó előtti bekezdésben az „egyébként” szót Jóska húzatta ki, még mielőtt a Kar elé került volna, mivel a tegnap esti tanácskozáson elfogadott eredeti

---

⁹¹ Nagy Barna

szövegből ez amúgy is hiányzott. Így a már háromszoros revízió át-
esett kérvénnyel a zsebünkben futottunk az állomásra, néhány társunk
kíséretében.

Azzal a személlyel, amely a pesti gyorsot itt kerülte, érkezett Nagy
Tibi a dékán üzenetével: a fiúk azonnal térjenek vissza Debrecenbe,
akkor semmi bántódásuk nem lesz. Természetesen ez az üzenet süket
fülekre talált. Talán most, amikor a nehezén túl vagyunk, amikor már
„csak” a megnyitás hiányzik, most forduljunk vissza, közvetlenül a cél
előtt? Tibi ennek a küldetésnek vállalásával az ifjúság megvetését hívta
ki maga ellen. Azt még előbb-utóbb mindenki bevette volna, hogy hit-
ből maradt Debrecenben, de hogy egy ilyen, az ifjúság részéről árulás-
nak minősített lépést is megtegyen, erre senki nem számított, és érthető
felháborodással fogadták inkább őt, mint a dékán üzenetét. A dékán
ugyanis nem tehetett mást, Tibi viszont jobban tette volna, ha Debrecenben
marad. A meglehetősen zord, barátságtalan fogadtatás után az
első vonattal hazament Újhelyre.

Mi pedig beültünk a gyorsba és este 10 után érkeztünk a főváros-
ba. A Keleti pályaudvaron Matos Jancsi várt bennünket. Elindulásunk
előtt ugyanis Patakról táviratilag értesítettük pesti barátainkat: *„Legye-
tek útra készen. Esti gyorsal hárman érkezünk. Szállást készíts, Pista.”*

Észrevétlenül surrantunk be a Ráday-internátusba, segített ebben
a sötétség és az internátusi folyosók gyér világossága is. A II. emeleti
„pataki” szobában kaptunk helyet. Itt a falakat pataki képek díszítették,
mert az ideszállásolt, Pestre került patakiak így tartották stílusosnak.
A szoba tágas volt, berendezése igen egyszerű. Középen egy asztal állt,
fölötte a villany. A falak mellett négy matracos ágy.

A magunkkal hozott ívet a késő este elérhető és Pesten tanuló
patakiakkal is aláírtuk. Legjobban azt szerettük volna, ha ezek a
fiúk még az éjszakai személlyel elindulnak Patakra, azonban ennek
több akadálya volt. Először is nem készültek fel az útra, noha a távirat
szövege sejtetett valamit, most meg már nem volt elegendő idejük a
felkészülésre. Másodszor pedig nem minden pataki teológus lakott az
internátusban. Úgy meg nem akartak útra kelni, hogy akár egyetlen
társukat is elhagyják. A pesti-patakiak között egy sem akadt, aki akár
hitre, akármilyen egyéb gátlásra hivatkozva ne indult volna Patakra
szívesen. Még az „öreg” Borbély Laci „bácsi” is vállalta ezen a téren
velünk a teljes közösséget. Egyízben Bárczay Gyuszi örvendezve új-
ságotla nekem:

– Oly rendes fiú lett ez a Laci bácsi. Nem is képzeled, milyen jól ki lehet vele jönni. Egész komolyan mondom, ő a legrendesebb fiú a patakiak közül, itt Pesten.

Laci bá' – és ez nagyon érdekes – még Tibitől is megvetéssel fordult el Patakon, amikor a szupplikáció előtt találkoztak. Erre természetesen Tibi előbb ismertetett magatartása adott okot. Fölhúzta az orrát, amikor Tibit meglátta, fejét félig elfordította, szeme sarkából megvető pillantásokat lövellt felé, fölényesen legyintve csak ennyit mondott a tőle megszokott palócos hanglejtéssel:

– Nem tárgyalok veled.

Még Szondy Petivel is megszakított minden baráti kapcsolatot. Cseh Lali meg Asbóth Mariról volt igen jó véleménnyel:

– Egészen megkomolyodott Pesten ez a lány.

A Pesten tanuló pataki bethánista és nem-bethánista fiúk, lányok között teljes volt az egyetértés, nem úgy, mint Debrecenben. Igaz, hogy ők csak tizenketten voltak, lényegesen kevesebben, mint mi Debrecenben. Az is tény, hogy nem mind laktak a teológia internátusában, hanem néhányan Pesten lakó szüleiknél, ismerőseiknél. Ezen túlmenően a pesti, evangéliumi értelemben vett szabadabb szellem is hozzájárult ahhoz, hogy a tavalyi ellentétek közöttük elsimuljanak, sőt egészen föloldódnak egymással szemben. Az exodus azonban ezt a közöttük kialakult egységet még szilárdabbá tette.

Ezek a jelenségek arról tanúskodnak, hogy néhány esetben a jó barátot elfordította eddigi fegyvertársától, az ellenfelet pedig jó barátta alakította át az exodus.

Itt is 11 óra tájban központilag kikapcsolták a villanyt, így a még szükséges írnivalókat zseblámpa fénye mellett intéztük el. Hosszas eszmecsere után azzal térünk nyugovóra, hogy a Patakra utazást a több rendbeli akadály miatt reggelre halasztjuk. Itt is részletesen kidolgozták, hogy a nehezen előtalálható teológusokat ki és hogyan értesíti.

Mivel üres fekhely nem akadt számunkra külön-külön, ezért az elhelyezést úgy oldottuk meg, hogy a négy ágyat összetoltuk és azon heten kényelmesen elfértünk. Reggelre Lali új ötlettel hozakodott elő:

– Te Pista, mégse menjünk most. Nincs értelme. Minden attól függ, hogy mit mond ma délelőtt nekünk a püspök, Enyedy Andor. Ha beleegyezését adja a pataki teológia megnyitásába, akkor a legközelebbi vonattal sem érkezünk későn Patakra. Ha viszont bármely oknál fogva elutasítja, akkor mindenképpen értelmetlen az útrakelésünk.

– Rendben van, – mondtam én félálmosan az ágyból.

A többiek már fenn voltak. A kérvényt az időközben előkerülő de-
likvensekkel aláírtuk. Az útra közös imádság után indultunk el. Lalit
magunk mellé véve négyen igyekeztünk a püspök pesti szállása felé.

Ezen az őszi napon sűrű köd terjengett a város felett, különösen a
Duna mentén. Hidegen sütött a nap és bágyadt erőfeszítéssel kelt birok-
ra a hideggel és a köddel, reménytelenül és eredmény nélkül. A Duna
vizén mégis pezsgett az élet. Hajómotorok berregésétől volt hangos a
környék. Mindenfelé az ébredő város képe tárult a szemlélő elé.

Vidáman lépkedtünk az őszi kellemetlen hatásait érezve is. Az ed-
dig történeteket ismét elbeszéltük egymásnak. Mindig találtunk újabb
és újabb mozzanatokat, amelyek eddig még nem jutottak az eszünkbe.

– Milyen érdekes – kezdtem én –, hogy éppen Szondy Peti és Nagy
Tibi nem helyeselték a pataki teológia visszaállítására irányuló erőfe-
szítéseinket, akik tavaly sokkal lojálisabban viselkedtek a Főiskolával
szemben, mint mi. Most pedig éppen mi teszünk meg minden tőlünk
telhetőt ennek érdekében, akikre Patakon nem egyszer gyanakvóan te-
kintettek.

– Ezt se gondoltuk volna, de Kőncz Sanyiék sem rólunk! – toldotta
meg a szót Jóska.

– Az is milyen érdekes, hogy Borbély Laci is teljesen egy velünk.
Pétertől meg hogy elhidegült! – fűzte tovább a szót Lali.

Miközben így elemezgettük a helyzetet, meg is érkeztünk a püspök
pesti, illetve budai szállására, veje lakásához. A címet még tegnap adta
meg Barna bá' Patakon, Jóska pedig telefonon beszélte meg a püspök-
kel látogatásunk időpontját. Minthogy délelőtt el lesz foglalva, a reg-
geli 8 órát ajánlotta, ez az időpont felelt meg neki legjobban. Néhány
perccel nyolc után becsöngettünk a püspök vejének lakására. A püspök
lánya nyitott ajtót.

– Kezét csókolom – mondtuk szinte egyszerre.

– Jó reggelt.

– Itthon van a Főtiszteletű úr?

– Igen. Milyen ügyben keresik?

– A pataki teológusok kívánnak vele beszélni – így a szóvivő Jóska.
Egyszeriben földerült az arca, mint aki bizonytalanságból bizo-
nyosságba jut.

– Igen? Szólok neki. Megnézem. Várjanak egy cseppet.

Rövid idő múlva visszajött.

– Egy félóra múlva a rendelkezésükre áll.

– Köszönjük szépen. Addig barangolunk a környéken. Kezét csókolom.

– A viszontlátásra.

Kimentünk a Dunapartra. Bizonyos értelemben lassan, de bizonyos értelemben úgy éreztük, nagyon is gyorsan telik az idő. Ismét a lehetőségeket latolgattuk. Minden elképzelhetőt számításba vettünk. Amikor ismét a püspök átmeneti, vendégszállása elé értünk, Szabó Zsiga, a pápai teológus ácsorgott tanácstalanul az ajtó előtt.

– Szervusz – köszöntem rá, társaimat is bemutatva neki, illetve őt nekik. – Hát te mi járatban vagy errefelé?

– Tegnap este voltam itt Enyedy püspök úrnál és ma reggelre hívatott.

Ez egy kicsit megzavart bennünket. Akármilyen jóban is voltunk vele közös sorsunk révén, anélkül, hogy valami közelebbit tudtunk volna róla, anélkül, hogy közelebről ismertük volna, nem akartuk a mi ügyünket az ő jelenlétében a püspök úrral megbeszélni. Önkéntelenül is az a kérdés nyugtalanított, ki menjen be elsőnek? Igaz, hogy a Zsiga érkezett most ide előbb, de Enyedy mégis csak a mi püspökünk, s mi már ma reggel voltunk is itt, minket is ő kéretett magához reggel nyolcra. Ebből a váratlan találkozásból azonban egy sokkal fontosabb következtetést is levontam. Úgy látszik, a dunántúli kerületben már senki nem nyújt nekik segédkezet, ezért fordulnak a Tiszáninnen püspökéhez. Másképp nem lehet magyarázni Zsiga megjelenését ezen a helyen.

Minket invitáltak be először, így magától megoldódott a kérdés. A tágas fogadóban kínáltak helyet. Nem sokat váraкоztunk. A püspök meleg szeretettel üdvözölt. Egyik unokája is ott lábatlankodott. Néhány pillanatig vele játszadozott, de hamarosan kiküldte.

– Mi újság, fiúk? – kérdezte. Átnyújtottuk a magunkkal hozott kérvényt, feleletként, minden kommentár nélkül. Annyi időnk sem volt, hogy izguljunk a püspök feleletén. Éppen hogy belepillantott és zsebre tette.

– Nem tehetem, fiaim. Állammal állunk szemben – mondta rövid szünet után, megdöbönt, halk hangon.

Mindnyájunkat lesújtott ez a gyászos hír. Ez annyit jelentett, hogy a mi részünkről a cél előtt fulladt kudarcba a vállalkozásunk. Révedésünkből ismét a püspök hangja riasztott fel.

– Nem magamra vagy a főgondnok úrra⁹² tekintettel. Nekem is, neki is mindegy már. Nincs nekünk semmi vesztenivalónk immáron. Mi nem fizetnénk rá, ha megadnánk a teológia megnyitására vonatkozó utasítást. Hanem rátok való tekintettel nem tehetem. Nem akarom, hogy annyi fiatal élet menjen veszendőbe.

Ismét csend, ismét szünet.

– Majd közlöm a főgondnok úrral.

Tudniillik kérvényünk tartalmát ismerteti vele.

– És az már nem változtat a helyzeten? – kockáztattam meg félénken a kérdést, mintegy utolsó szalmaszálba kapaszkodva.

A püspök az állat dörzsölgette s talán azon csodálkozott: ezek még mindig reménykednek. Tekintete a távolt fürkészte. Lemondóan legyintett s csak ennyit mondott:

– Az már nem.

Megint csönd. Félelmetes, kísérteties ez a csönd. Fényes nappal, társaságban talán még inkább, mint sötét éjszaka, egyedül, elhagyott, zord vidéken. Mert itt a teljes tehetetlenség keserősége egészen megbénított valamennyiünket. Ezer kérdés tolulna ajkunkra és minden szó mégis a torkunkon akad. Még a segélykiáltás sem tudna most utat törni magának belőlünk.

– Tegnap volt egy tanácskozás a konventi elnökségen. Nagyon nekem estek, – folytatta még halkabban, alig hallhatóan. Szinte csak suttozta bizalmasan.

Megint csönd. S ekkor megértettük, hogy neki még nehezebb, mint nekünk. Nem is annyira helyzeténél fogva, bár így se irigylésre méltó, hanem mindezt elsőként átélni és továbbadni. Ő talán még szomorúbb volt, mint mi. Alig bírta ennyit is mondani.

– Bíztok ti énbennem?

Tekintete végigsiklott a négy fiatal arcon.

– Igen, igen – válaszoltuk halkán.

– Akkor menjete vissza. Fogadjátok meg tanácsomat.

Lassan, mérsékelten, jó beosztással adagolta a keserű pirulát. Nem akart túlságosan megterhelni minket. Nem akarta, hogy túlságosan megviselje idegeinket. Bizony, még így is nehéz volt megemészteni mindezt.

– Imádkozzunk – riadtunk fel a püspök szavára. Ő szólt elsőnek közülünk az Úr Istenhez, aztán valamennyiünk, az egész ifjúság nevében Jóska.

---

⁹² Horváth Elemér

Zajtalanul felálltunk. A püspök lassan, méltóságteljesen mindegyikünkkel kezét fogott, külön-külön erősen szemünkbe nézett, kutatva az imént ígért bizalom jelét, homlokon csókolt és megáldott.

Zsiga már türelmetlenül várt ránk.

– Mi van? – kérdezte suttogva, izgatottan, sokkal jobban, mint bármelyik vizsgája előtt.

A választ leolvashatta arcunkról, a még fel nem száradt könnyekből. Ha nem szégyelltük volna, hangosan zokogtunk volna.

– Menj be – volt a kurta válasz.

Az utat egészen a teológiáig szóltanul tettük meg. Vége! Ez az egy szó hatotta át egész egzisztenciánkat⁹³. Beleette magát vérünkbe, idegrostjainkba, lelkünkbe. Mennyi álmot, terv ment füstbe egy pillanat alatt. Mennyi remény foszlott szét egészen váratlanul. Mennyi lelkesedés, nekibuzdulás tört pozdorjává felfoghatatlanul rövid idő alatt. Mint bárki más hasonló helyzetben, úgy éreztük, nincs értelme tovább az életnek. Csak amikor később, hetek, hónapok, évek múlva hegedni kezdett a seb, láttuk be, az életnek csak akkor lesz vége, ha Ő mondja, az Úr: szolgám, elég.

3. Utóhangok

Csak akkor oldódott fel valamennyire a nyelvünk, amikor nem sokkal a Rádayba történt visszaérkezésünk után befutott Zsiga is.

– Te mit szólsz ehhez? – kérdezte valamelyikünket.

– Úgy cselekszünk, ahogy a püspökünk mondta.

– De hát az nem lehet – kezdte felháborodva, szinte magából kikelve méltatlankodását. – Ilyen áruló társaságnak, mint ez a mai egyház-kormányzat, nem lehet engedelmeskedni. Az a bűn, ha valaki engedelmeskedik nekik!

– Nézd Zsiga – próbáltam csitítani –, nincs semmi értelme, hogy ennyire felizgasd magad. Ha felsorolod az érveket, amiket én is ismerek, igazat adok neked. De hát tényleg ez az a határvonal, ahol az Úrért kell nemet mondanunk? Nézd...

– Várj csak – szakított félbe –, lehet azt tűrni, amit ezek csinálnak? Igen, itt az idő, hogy kiálljunk. Csak sok pap gyáva ehhez, barátocskám! Maradunk ketten vagy hárman, de az a kevés minőség lesz!

---

⁹³ Lét, létezés (*lat*); itt inkább „bensőnkét”, „valónkat” értelemben.

– Ne ragadtasd el magad, Zsiga – vette át a csitítás szerepét másvalaki. – Nem tudod elképzelni, hogy Isten engedi azt a látszatot érvényesülni, mintha az Ő ügye csődöt mondana? Ne akarjunk mi helyette cselekedni.

Lassan elcsendesedtek a kedélyek, már csak azért is, mert tegnap, a profokkal való tárgyalás alatt Patakon érkezett Lajos bá'nak egy távirat Olé Sándortól, a pápai főiskola gondnokától, aki egyúttal a pápai egyházközség lelkésze is volt abban az időben. Ebben arra kérte Lajos bá't, jöjjön fel ma Pestre beszélgetni. Egyébként is ma ült össze a református egyház hivatalos zsinata itt Pesten, amelyre Lajos bácsival bizonyára többen is érkeznek kerületünkől. Még tegnap abban állapotunk meg a profokkal, hogy ha a püspök úrnál idejében végzünk, várni fogjuk őket a Keletinél.

A gyorsan megérkezett Lajos bá, Szabó Gyula és Nagy Sándor Béla, az újhelyi lelkész, Tibi papája, a „pápá”, ahogy magunk között neveztük. Barna bácsi most az egyszer valóban lekéste a vonatot. Állítólag azért, mert késett az – órája.

Röviden közöltük velük a püspök úrral folytatott beszélgetés eredményét. Lajos bá' szólalt meg először, nagyon csendesen, mint aki tisztában van azzal, hogy fájó sebet érint:

– Akkor én is azt ajánlanám, hogy menjetek vissza.

Béla bácsi vette át a szót, a „pápá”, miután Lajos bá' és Szabó Gyula eltávozott.

– Amit tettetek, az mindenkit meglepett. Bátor fellépés volt, azt mondhatom. Az utókor majd kellőképpen fogja értékelni ezt a bátorságot. Ha fiatal lennék, én is így tettem volna.

A hírek szerint később Bereczky püspök úr és Pákozdy prof is eként nyilatkozott.

– Tibi hogy van? – kérdeztük úgy, hogy meg ne bántódhasson.

– Tegnap este otthon volt. Ma reggel ment vissza Debrecenbe, ezzel a gyorsal. Nagy Barna levelét vitte volna a dékánhoz, de bizony Barna lekésett s így ő is kénytelen volt kiszállni Patakon a levélért. Egyébként tegnap este sokáig beszélgettünk családi körben a történelekről. Mélyen megrendült a gyerek, amikor azt mondtam neki, amit az előbb nektek. Nagy tusája van. Fogadjátok azért őt is szeretetetekbe.

– Ez természetes – mondtam.

Szikszaí Bénit kerestük a lakásán, de nem volt otthon. Fölkerestük Ungár Aladár könyvkereskedését, ahol vásároltunk néhány könyvet. Találkoztunk Kiss Ferenc orvosprofesszorral is, majd visszamentünk

a Rádayba. Lajos bá'ékkal úgy állapotunk meg, hogy délután találkoztunk a Bethesda-ban.

Minthogy a püspök visszatérésre intett, ezért a pesti patakiak minden készülődése abbamaradt. Mindannyian itt maradtak. Délután, a megbeszél helyen és időben jóval többen találkoztunk, mint ahányra számítani lehetett. Megjelent az összes Pesten tanuló pataki teológus. Hogy ki értesítette őket, bajos lenne megtudni. Az idősebbek közül Lajos bá', Szabó Zoltán és Szabó Gyula. No meg Szabó Zsiga a pápaiak részéről. Mintha égből pottyant volna, oly váratlanul hatott ránk megjelenése.

A Bethesda imatermét vettük birtokba, itt nem zavart senki, nyugodtan beszélgethettünk. Szabó Gyula, a pataki kollégium igazgatója lemaradt, lekapcsolódott tőlünk. Alaposan – ki tudja, hányadszor már? – meghánytuk-vetettük a történeteket. A vége felé, amikor már igen meleg viszony, sőt közösség alakult ki köztünk, Zoltán bá' vitte a szót.

– A nyár folyamán velem beszélt először Péter János a teológiák megszüntetéséről. Körülbelül egy óra hosszat tartott ez a párbeszéd, de ebből én 58 percet beszéltem, kettőt ő. Amit ilyen viszonylag rövid idő alatt mondott, annak summája ez volt: *Kedves Szoltán, ha hitben vizselnéd ezt a kérdést, egész mászként látnád.* (Ugyanis Péter János kicsit pöszén beszélt.)

– Zoltán, Zoltán, te nemcsak a szöveget ismertetted most, hanem a dallamot is – intette tréfásan Lajos bá'.

A nagy kacagás, amely ezt a közbeszólást követte, nem zavarta Zoltán bá't. Nekihevülve, kipirosodva folytatta:

– János, mondtam erre neki, még az Isten sem kíván annyi hitet, mint ti.

Ezen mindnyájan elgondolkoztunk. Rövid szünet után folytatta:

– A minap hallottam, hogy ez a rendszer 120.000 embert tüntetett el, akiről senki nem tud semmit. Döbbenetesen nagy szám ez. Menjetek csak vissza Debrecenbe, nincs semmi értelme ujjat húzni.

Közös imádsággal vettünk búcsút egymástól.

Alig léptünk ki a Bethesda kapuján, megpillantottuk Cimborá⁹⁴ kedves alakját. Kitérő lelkesedéssel üdvözlöttük a megkésétt profeszszort. Vele inkább Zsiga beszélgetett érdeklődésünktől kísérve. Zsiga még mindig a küzdelem folytatása mellett kardoskodott. Hiszen őket

---

⁹⁴ Nagy Barna

állítólag a győri lelkipásztor⁹⁵ és a győri gyülekezet szívesen fogadná. Egy ilyen illegális vagy „házi” teológiát viszont nem tűrne meg az állam.

– Az Úrhoz való ragaszkodás legyen a döntő – vetett véget a vitának igazgatónk. – Pápához az Úrért ragaszkodjatok, ne pedig Pápáért ragaszkodjatok az Úrhoz.

Úgy gondoltuk, illő lenne a debreceni dékánnal⁹⁶ is találkozni, aki szintén hivatalos a zsinatra. Érdeklődésünkre a Kálvin tér 8. számú házban azt a felvilágosítást adták, hogy még nem érkezett meg. Másnap, szerdán reggel ismét felkerestük ezt a házat, Kulcsár Pista, Jóska, meg én. Éppen mosakodni készült.

– Várjatok egy kicsit, mindjárt jövök – szölt, miután megmondtuk, milyen ügyben keressük.

A beszélgetés elején bemutatkoztunk. Már nem emlékezett név szerint ránk. Nekem csak ennyit mondott:

– Terád nem emlékszem. Az ilyen mosolygós fiatalembereket – mutatott Jóskára – hamarabb megjegyzem, mint azokat, akik állandóan lecsüszesztett fejjel járnak.

A ház előtt a járdán sétálva folytattunk eszmecsere-t. Elöl a dékán ment, balján Jóskával, mögöttük mi, a két Pista.

– No, hát miről van szó? – kérdezte a dékán.

– Bocsánatot kérünk – kezdte Jóska –, hogy eltávozásunkat nem jelentettük be a dékán úrnak, de érthető okokból nem tehattük. Most illendőnek tartjuk ezt elmondani dékán úrnak.

Vagy egy félórát beszélgettünk egyre bizalmasabb hangnemben. Végül egész kedélyes hangulatban váltunk el egymástól.

Délután Jóska utazott Kiskunhalasra a húgáékhoz, mi ketten pedig másnap a reggeli személlyel Patakra vettünk irányt.

Amikor Patakon leszálltunk a vonatról, nagy csodálkozásunkra az ifjúság ott várakozott útrakészen. A profok közül Újszászy Kálmán kísérte ki őket. A kölcsönös üdvözlés után magyarul fordult hozzám:

– Amint látja tiszteletes úr, ezek a fiúk visszamennek Debrecenbe most a gyorsal. Van valami különös mondanivalója, amiért itt maradjanak és csak holnap menjenek?

Rövid habozás után csak ennyit mondtam:

– Nincs. Menjenek nyugodtan.

---

⁹⁵ Nagy Sándor

⁹⁶ Tóth Endre

– Te nem mégy? Kihoztuk az itt hagyott csomagodat is – szólt közbe Száz Béla.

– Én nem megyek. Majd holnap.

Így történt, hogy az egyik Pista visszament az ifjúsággal Debrecenbe, a másik, mármint én, ott maradtam még egy napig.

– Ha semmi mást nem ért ez a hazajövetelük, kedves tiszteletes úr, – folytatta még az állomáson Újszászy úr – annyit mindenesetre ért, hogy az ifjúság, míg maguk oda voltak, csendesnapot tartott. És ez a csendesnap mindent megért, akármilyen következzék ezután. Nagyon mélyen összehangolódtak, komolyan imádkoztak és többen böjtöltek is.

A teológia igazgatóságán részletesen beszámoltam a jelenlevő profoknak és a visszamaradt teológusoknak küldetésünkről.

– És maguk elhitték – kérdezte a kis öreg –, hogy a püspök úr az igazat mondja?

Ezzel a kérdéssel a budai beszélgetésre célzott.

– Igen, el – válaszoltam, mint aki természetesnek tartja ezt ebben az esetben.

Egyébként itt értesültem arról, hogy a gimnáziumi tanárok elég csúnyán viselkedtek a teológus ifjúsággal szemben. Nem akartak köszönet adni nekik, nem értették, mire jó ez az egész. Úgy látszik, féltették pozíciójukat.

A csendesnapról, amit az ifjúság távollétünkben Patakon tartott, csak annyit tudok, hogy Orosz Imre tartott egy beszédet. Ebben három várakozásról tett említést: várjuk a professzorok elhelyezését Debrecenbe, másodszer a teológia visszaállítását, harmadszor Krisztus visszajövetelét. Ebből úgy tűnik, mintha már ekkor ismert tény lett volna előttük próbálkozásunk kudarca és az a tény, hogy vissza kell menni Debrecenbe. Hogy mi más történt a csendesnap keretében, arról sajnos nekem nincs tudomásom.⁹⁷

Másnap észrevétlenül elhagytam Patakot és visszatértem Debrecenbe.

---

⁹⁷ Ez a csendesnap tulajdonképpen két teljes napot jelentett, amelyet szigorú napi-rend szerint töltöttek a hallgatók. Benke György visszaemlékezése szerint azokat a csendesnapokat pótolták be, amelyek az évnnyitó elmaradásával elvesztek. Koncz Sándor a Filippi levelet magyarázta, bibliaórákat, istentiszteleteket, áhítatokat tartottak; beszélgettek a professzorokkal, várták a híreket és nagyon jól érezték magukat együtt (Várady József: *50 éves találkozó és az Exodus*, Debrecen 2004. 52-53.). – Vö. még a pataki hallgatók *Függelékben* közölt válaszaival (14. kérdés).

4. Fogadtatás Debrecenben

Az első órán, amit a dékán tartott nekünk, IV-V. éveseknek Debrecenbe való visszaérkezésünk után, közvetlenül az előadás megkezdése előtt ennyit mondott:

– Felejsük el, ami közöttünk történt. Úgy folyjék tovább itt az élet, mintha a patakiak exodusa meg sem történt volna.

Ezt követően rögtön megkezdte előadását.

Péter János pedig a következő szövegű táviratot küldte a dékánia-ra: „*A patakiakat fogadják szeretettel.*”

Amikor ez ismeretessé vált előttünk, mindannyian föllélegeztünk. Helytelenül azt a következtetést vontuk le ebből, hogy az exodusnak semmi kellemetlen következménye nem lesz ránk nézve.

Török professzor, amikor értesült a pataki ifjúság távozásáról, lemondott zsinati tagságáról. Örömmel elfogadták. Ő volt az egyetlen, aki jól számolt a következményekkel.

Hogy fogadtak minket a debreceni fiúk? Néhány neheztelt ránk azért, mert nem közöltük velük távozásunkat. Csak nehezen értették meg, az volt a legbölcsebb megoldás, ahogy történt, ahogy csináltuk.

Különösen a konviktusban, az étkezések alkalmával egyikünk sem fogyott ki a részletek elmeséléséből. Most már szabad volt a vásár, most már a gondosan titkolt részleteket is nyilvánosságra lehetett hozni, most már ámulatba ejthettük a debrecenieket. Az exodus után mintha megnőtt volna a tekintélyünk, a pataki ifjúságé, a debreceniek előtt. Nyilvánvalóvá vált az is, hogy itt két ifjúság van, egy debreceni és egy pataki. Tekintélynövekedésünket jó értelemben kell venni, mert ugyanakkor közelebb is került egymáshoz a két ifjúság. Külsőleg élesebb lett a határvonal a kettő között, de a debreceni fiúk irántunk tanúsított megbecsülése lelkileg közelebb vitt bennünket hozzájuk.

Így bármennyire veszélyes vállalkozás is volt az exodus, bármennyire nem hitből fakadt, már tudniillik olyan hitből, amely Isten akaratával is megegyezett, mégis nagyon sok pozitív haszna volt. Maga a pataki ifjúság is egységre jutott, a debreceniekhez is közel kerültünk. De kérdés, hogy mindent megért-e, ahogy azt Újszászy úr mondta nekem a pataki állomáson? Ez a kérdés most még csak szorongó sejtés formájában nyugtalanított bennünket. Nem is beszélünk sokat erről, hiszen az

ember, amitől fél, arról mélyen hallgat. Inkább élvezték az exodusnak nemes, másokat bámulatba ejtő hatásait. Nem csoda, hogy az étkező minden alkalommal olyan volt, mint valami zsidóvásár. Egyszerre kérdeztek és egyszerre feleltek. Biztos akadt a debreceniek között olyan is, aki egy kicsit irigyelt bennünket ezért a bátorságért, amellyel megszerveztük és véghez vittük eltávozásunkat.

IV. KÖVETKEZMÉNYEK

1. Meglepetések órája

Egyik ebéd közben a szénior erős hangjával túlharsogva az evőeszközök, tálak, tányérok zörejét, de a beszélgetések moráját is, a következő tudnivalót hirdette ki:

– Az összes pataki teológus ebéd után azonnal jelenjen meg a Balogh Ferenc-teremben ceruzával fölszerelve.

Egyesek ezt úgy értékelték, hogy bizonyára összefügg ez a közlemény a profok délelőtti tanácskozásával. Veszélyre nem gondolt senki, hiszen a dékán, de a püspök is elintézettnek látja a kérdést. Ha nem így lenne, nem fogadott volna minket az első órán oly kedvesen a dékán, de a püspök sem utasította volna a debrecenieket a pataki ifjúság szeretetteljes fogadására. Ennek ellenére azonban bizonyos nyugtalanság vett erőt rajtunk, amely a bizonytalanságból eredt.

Amikor a megjelölt helyen és időben izgatott, halk suttogással vártuk a továbbiakat, a dékán titkára, Irlanda Márta, V. éves teológus kukkantott be.

– Mind együtt vannak? – kérdezte.

– Igen – mondtuk kórusban.

Nem sokkal ezután a dékán a prodékán⁹⁸ kíséretében belépett a terembe, és helyet foglaltak a katedrán. Kicsit úgy éreztük, a prodékán amolyan zsendár szerepet töltött itt be.

– Itt van mindenki a patakiak közül? – hangzott az első kérdés üdvözlét helyett.

– Aki Debrecenben tartózkodik, az itt van.

– Hát ki nincs Debrecenben? – kérdezte tovább szokásos orrhangján. Vagy két nevet említettek.

– Mindenkit arra figyelmeztetek, hogy az igazat írja. Itt vannak papírlapok, ezeket tessék kiosztani. Aki teleírta, repetálhat⁹⁹.

Ez a száraz közlés és hivatalos rövidség szokatlan volt a dékán részéről. Arckifejezése is nem mindennapi eseményre engedett következtetni. Most már kevesek előtt volt kétséges, hogy a délelőtti tanácskozás és a jelenlegi helyzet szorosan összefüggenek. De hát akkor mire vonatkozott a püspök távirata, hogyan kell azt érteni...?

⁹⁸ Pákozdy László Márton

⁹⁹ Itt: kérhet újat; a szó jeletése: ismétlés (*lat*).

S most a következő kérdéseket diktálta fel, illetve tette fel lassanként, az egyes kérdések között hosszú szünetet tartva. A kérdéseket nekünk nem kellett leírni, csak sorszámmal jelölni és a választ rögtön megadni rá. A következő kérdést addig nem ismertette, amíg az előzőre mindenki meg nem adta a választ, amíg tehát mindenki el nem készült az előző kérdésre adandó válasz megfogalmazásával, írásban történt rögzítésével. Ismertetem a kérdéseket és az azokra adott válaszaimat. Sajnos, nem áll módomban minden pataki teológus válaszát közölni, pedig csak akkor lenne teljes a kép¹⁰⁰.

1. Kitől, mit, mikor hallott először a pataki tervről?

Válaszom (továbbiakban V.): 1951. X. 18-án.

2. Kitől kapott útiköltséget?

V.: Az anyagi ügy közösen intéztetett.

3. Milyen megbeszélésen vett részt?

V.: Az összes ezzel kapcsolatos megbeszélésen.

4. Milyen fogadalmat tettek le, kinek a kezébe?

V.: Nem volt ilyen fogadalom, amit bárkinek is a kezébe tettem volna.

5. Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?

V.: Meggyőződésem, hogy Isten akarata a sárospataki teológia további fennállása. A pataki teológia törvényesen nem szűnt meg még ma sem. Ezért mentem.

6. Ki hívta?

V.: Senki.

7. Beszélt-e a dolgról Sárospatakon valamelyik professzorral, mikor, mit és kivel?

V.: Az összes professzorral 19-én, 20-án, 21-én, 22-én és 24-én az összes ezzel kapcsolatos szempontokról.

8. Mi volt a célja a közös kivonulásnak?

V.: A pataki teológia azonnali megnyitása.

9. Mi eredményét vagy hasznát látja az illető?

V.: Lelki hasznát látom.

10. Milyen összefüggésben állott ez az egész a szupplikációra való készüléssel?

V.: Lényegileg semmilyenben.

---

¹⁰⁰ A Függelékben közöljük valamennyi pataki teológus válaszát.

11. Miért jött vissza?

V.: Mert a pataki teológia nem nyílhatott meg.

12. Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek és a professzoroknak?

V.: Negatív és elutasító.

13. Kik ebben az ügyben az irányítók és szervezők?

V.: Az ifjúság.

14. Mit csináltak Sárospatakon az ott töltött idő alatt?

V.: –

Erre az utolsóra tényleg nem tudtam mit felelni, hiszen én magam akkor nem voltam Sárospatakon, amikor az ifjúság.

Míg a dékán a kérdéseket hosszú szünetekkel feltette, az ifjúság egyre inkább kifejezésre juttatta elégedetlenségét. A terem különböző részeiből morgások hallatszottak. Végül is én öntöttem szavakba mindnyájunk érzését:

– Tessék megkérdezni szóban. Szívesen felelünk mindenre, hiszen most már úgylis vége az ügynek.

Legyintés volt a válasz. Amikor a papírlapokat összeszedték, újból a dékán szólalt meg:

– Most pedig a következő urakat kéretem a dékániába: Kőrössy, Kotsis, Orosz, Kulcsár.

Lassan, tagoltan olvasta a neveket. Mint aki érzi, hogy ezzel egy újabb lavinát indít meg. A többiek szétoszlottak, míg mi négyen balsejtelmekkel a szívünkben, némán, lehajtott fejjel beballagtunk a dékán irodájának előszobájába.

Erre az írásbeli kihallgatásra természetesen nem készülhettünk fel. A jámborabb, járatlanabb fiúk közül néhányan neveket írtak még ott is, ahol személyek nevei után nem is érdeklődtek. Mindezt, de egyáltalán a nevek említését egyszerűen el lehetett volna hagyni.

A dékánhoz egyenként hívtak be minket. A másik háromra, aki kint maradt, a prodékán vigyázott. Olyan feszes légkör támadt közöttünk, mint a fegyencek és a fegyőr között. Ennek ellenére néhány kérdést megkockáztattunk:

– Milyen következmények várhatók?

– Kérem, nem tudok semmit – hangzott a merev, elutasító válasz.

A prodékán most, ebben a különleges és fura szituációban nem nyeregből beszélt, mint oly sokszor. Jóska meg többször odasúgta nekem:

– Ne kérdezzess ilyesmiket. Még azt hiszi, hogy félünk.

A dolog természeténél fogva később enyhült körünkben a légkör. Annyira, hogy Pákozdy prof is közölt egy-egy személyes benyomást.

– Nekem is jobb lenne otthon végezni a dolgom, mint itt magukat strázsálni.

Később halkan azt is elárulta, hogy a müncheni Szabad Európa magyar adásában nyilvánosságra hozta az ügyet. Igaz, hogy ezt ő maga a saját füleivel nem hallotta, csak mások mondták neki.

– Nekem szándékomban volt pénteken – folytatta később, – másfél héttel ezelőtt ebédkor figyelmeztetni az ifjúságot, hogy ne tegyenek semmit. Mert a maguk elmeneteléről sejtettem valamit. Azonban ez a figyelmeztetés, magam sem tudom miért, elmaradt. Bánt egy kicsit a dolog.

A prodékánnal való viszony végül már annyira megszelídült, hogy Jóskával teológiai eszmecserét is folytatott, míg Jóskára sor került. Ez Jóskának lekötötte a figyelmét, ráadásul nagyjából megismerkedett egy számára egészen új teológiai irányzattal, gondolkodásmóddal.

Közben a dékán szobájában folyt a kihallgatás. Orosz Imrét hívatata elsőnek. Ugyanazokat a kérdéseket tette fel mindnyájunknak, csak persze részletesebben, mint amiket az imént, írásban. A kihallgatás jó sokáig tartott, mert személyenként körülbelül háromnegyed óra hosszúra voltunk a dékánál. Tőlünk főleg a pataki professzoroknak az exodusban elfoglalt szerepe iránt érdeklődött. A korábbi megállapodás szerint többen egyáltalán nem nyilatkoztunk erről, de volt négyünk között olyan is, aki kétértelmű felelettel igyekezett kivágni magát a kutya-szorítóból.

Amikor egyikünkkel végzett, nem hívatta minden esetben azonnal a másikat. Ezekben a szünetekben, akárcsak kollokviumokon, kérdésekkel ostromoltuk azt, aki már levitézlett. A szegény áldozat felelt, amennyire az idő és lelki állapota ezt lehetővé tette. A dékántól a magam részéről ezzel a megjegyzéssel vettem búcsút:

– Majd tíz év múlva dékán úr, mint történész, megörökítheti a történeteket.

Keserű fejbólintással válaszolt.

Már vacsorára csöngettek, amikor a dékán végzett mind a négyünkkel. Társaink nagy érdeklődéssel és izgatottsággal hallgatták a részleteket.

2. A megbolygatott méhkas

Ez a tömeges és négy szemközti kihallgatás csak a kezdete volt az egész exodus legapróbb részletekre is kiterjedő felgöngyölítésének. Viszont alaposan felzaklatta a kedélyeket. Az ifjúság élete minden vonatkozásban és minden területen, hosszú heteken és hónapokon át ennek következtében valóban egy megbolygatott méhkasozóhoz hasonlított. Hamarosan tudomásunkra jutott az is, hogy a megindított vizsgálat mögött Péter János áll.

Az élet, a munka, az előadások ennek ellenére tovább folytak a teológián. Azonban szinte nem volt olyan nap, hogy Kőrössyt, engem, Kulcsár Pistát, Imrét, később Janka Lajost, az elnökünket ne hívták volna. Volt úgy, hogy előadásról szólítottak ki, máskor meg délután. Hamarosan megbarátkoztunk azokkal a bőrfotelekkel, amelyek a dékániában álltak rendelkezésünkre. Gyakran letelepedtünk itt és hallgattuk az újabb és újabb kérdéseket. Persze, minden ilyen csevegés után kiértékeljük a helyzetet. Magától értetődik, hogy az egész ifjúság, de különösen a pataki, élénk érdeklődéssel kísérte a fejleményeket. Hiszen az összes pataki ügye volt ez, nem négyünknek vagy ötünknek a magánügye. Az ifjúság többi tagjai is éppúgy résztvettek az exodusban, mint mi, ők is éppúgy vállalták annak minden következményét. A közvélemény a teológián úgy könyvelte el négyünknek az exodusban vállalt és viselt szerepét, mint az ifjúság megbízását.

Találón jellemezte ezeket a napokat Imre egy beszélgetés alkalmával, és tréfásan is egyben:

– Olyan komikus sokszor a helyzet. A folyosók kanyarulatainál, eldugott sarkokban „négy-öt magyar összehajol”¹⁰¹. Amikor aztán a látóhatáron feltűnik valamelyik prof, akkor hirtelen szétrebbenek, mint a megriasztott madarak. Különösen akkor, ha Pákozdyt pillantják meg.

A vizsgálat végeredménye persze még ismeretlen volt előttünk, de éppen ezért voltunk nagy-nagy bizonytalanságban. Mi, akiket a nap bármely percében hívtak, állandóan készenlétben voltunk, sohasem tudtuk, mikor üzen a dékán értünk. Minden elfoglaltságunkra rányomta a bélyegét ez a lebegő, bizonytalan állapot. Nem tudtuk: érdemes-e több időt, energiát igénylő munkának nekifeküdni?

---

¹⁰¹ Utalás Ady Endre: *Négy-öt magyar összehajol* c. versére.

Még a kántus-kórusban kifejtett tevékenységünk felett is, ami pedig szórakozásszámba ment, ott függött Demokles kardjaként¹⁰² ez az állandó bizonytalanság. Még az itt átélt kedves epizódokat is megkeserítette ez. Pedig de sok kedves emlék fűződik ehhez az aránylag itt töltött rövid idő ellenére is! Még élénken emlékszünk az egyik próbánkra, amelyen a tanár-elnök, Erdős Kari bá' is megjelent. Alacsony, zömök természetével, ősz hajával és bajszával, kedvesen csillogó, apró szemeivel, kissé rekedtes hangjával és nyugodt beszédével a klasszikus öregember benyomását keltette. Ilyenek már csak Jókai regényeiben találhatók. Szigethy tanár úr, a karnagy javaslatára ekkor határozta el, hogy a kántus nevet a kántusban résztvevő patakiak iránti megbecsülésből „kántus-kórus”-ra változtatják át.

Önkéntelenül is összehasonlítást tettünk a pataki kórus és debreceni kántus-kórus élete között, mégpedig a debreceniek javára. Itt ugyanis sokkal szabadabb, közvetlenebb, kötetlenebb volt a szellem, mint Patakon. Többre haladtunk itt, lényegesen többre, mint ott. Ezenkívül itt a karnagy maga dolgozott fel nem egy új éneket négy szólamra, ennél fogva igen sokat is dolgozott a kántus-kórusért. Ez pedig imponált¹⁰³ a fiúknak, és több kedvvel vettek részt a munkában, mint Patakon. Ott Szabó Ernő sokszor csak a maga művészi egyéniségét akarta kiélni a kórusban, annak teljesítményeiben. Ezenfelül Patakon egy-egy próba alkalmával Ernő bá' kirohanásai alig elviselhető légkört teremtettek körünkben. Nincs kizárva, hogy jó néhányszor rászolgáltunk, de az is igaz, hogy az ő idegessége károsan hatott ránk. Itt, a kántus-kórusban ennek nyoma sem volt. Hosszabb küzdelem után a kántus-kórus is csak egyházi énekekkel szolgált Debrecenben és vidéken egyaránt. Valamikor még világi nótákat is előadtak, de ennek sok káros következménye lett. Szigethy tanár úr Debrecenben 3-4 énekkart is vezetett, de egyik sem volt olyan nagy létszámú, mint a teológiáé. Talán ő volt az egyetlen, aki hasznot húzott a pataki teológia megszűnéséből, hiszen alaposan felduzzadt a teológus énekkar és nem is akármilyen hanganyaggal! De a próbák alatt, minden közvetlenség mellett

---

¹⁰² Helyesen: Damoklész kardjaként. Cicero *Tusculanae disputationes* c. művéből terjedt el a közismert anekdota. Damoklész addig irigykedik az uralkodói hatalomra, míg végül a király trónra ülteti és hatalommal ruhazza fel, de a feje fölé egy éles kardot függesztet egy szállal rögzítve. A kard a bármely pillanatban bekövetkező és mindig fenyegető veszély jelképe.

¹⁰³ tetszett, elismerést keltett (*ném*)

is érezni lehetett a megindított vizsgálat folytán létrejött feszültséget, bizonytalanságot.

Ebben a megbolygatott méhkasban, pezsgő életsodrásban egy nagyon örvendetes esemény is történt. Az írásbeli vizsgán az egyik kérdésben melegen érdeklődtek: miben látjuk az exodus hasznát? A feleletben többen megemlékeztek a pataki ifjúság összekovácsolódásáról. Persze erről a „szemérmes” ifjak között nyíltan még nem esett szó eddig. Egyik este én tettem szóvá Jóskának:

– Jó lenne Imréékkel beszélgetni.

– Én is gondoltam már rá – válaszolt ő.

Az együtt töltött évek során sok hasonló esetben kiderült, hogy majdnem egyszerre gondoltunk ugyanarra. Egyszer egyikünk, más-szor másikunk tette szóvá előbb a tennivalót. Nem csupán annak a következménye volt ez, hogy a teológián eltöltött esztendőök összekovácsoltak minket, még csak nem is annak, hogy a másikat lelkünk jobbik felének éreztük, *animae dimidium meae*¹⁰⁴, hanem éppen ilyen esetekben tapasztalhattuk a Szentlélek Úr Isten közösségformáló erejének áldásait.

Az elhatározást tett követte. Pár nap múlva vacsora után átmentünk Imréék szobájába, ahol szerencsére csak őket kettejüket találtuk. Rövid üdvözlés után azonnal a tárgyra tértünk. Ilyen esetekben a köntörfalazással, hosszas bevezetéssel csak tompítani lehet a szóban forgó ügyet, ködösíteni és elmismásolni.

– Én a magam részéről bocsánatot kérek azért a magatartásért, amit veletek szemben tanúsítottam. Tudom, hogy nem Isten akarata szerint való volt ez. Bocsássatok meg érte – kezdte Jóska.

– Én is ezt mondhatom a magam részéről – folytattam én. – A helyett, hogy meghallgattalak volna benneteket bizonyos kérdésekben, esetekben, előítéllettel fordultam el tőletek. Ne haragudjatok érte.

– Engem is nagyon bántott és nyugtalanított ez a közöttünk való viszony. Örülök, hogy idáig jutottunk – vette át a szót Imre.

– Bennem nagy harag volt irántatok. Még a köszönéseket sem fogadtam, se nem köszöntem nektek. Valami egészen aljas indulat vett erőt rajtam – fejezte be a bűnvallást Kulcsár Pista.

Hát erre kellett az exodus. Ennyi haszna mindenestre volt. Exodus nélkül ez nem történt volna meg. Sokaknak volt kívánságuk, hogy mi négyen egyezzünk meg. Sokan bizonyára imádkoztak is ezért, Nagy

---

¹⁰⁴ A jó barát lelkem fele (*lat*) – részlet Horatius egyik költeményéből (*Carminum Liber I., III.*)

Feri meg állandóan a szívéen viselte a mi megbékélésünket. Végre, beteljesedett. Arra azonban nem gondolt senki, hogy ehhez egy exodusra lesz szükség. A beszélgetést közös imával fejeztük be.

Természetesen az események sodra, lendülete, a közös sorsvállalás és veszélyeztetettség bizonyos törvényszerűsége hozta magával, hogy az exodus alatt Debrecenben maradt patakiakkal a viszony igen-igen kiéleződött. Csak példának egy esetet a sok közül.

Egyik este, vacsora előtt a folyosón félrehívta Jóskát Nagy Tibi és Farkas Zoli.

– Még mindig azt hiszitek, hogy helyesen cselekedtetek? – szegeztek neki a kérdést.

– Ti meg még mindig azt hiszitek, hogy nektek van igazatok? – vetette ellen indulatosan Jóska.

A széniorhoz és a teológus gyülekezet hivatalos köreihez is megváltozott a viszonyunk. Érdekes módon míg az előbbiekkal szemben elmérgesedett, a széniorékkal szemben barátságosabbá vált, legalább is külsőleg. Közrejátszott az a tény is, hogy az exodus óta Imrééknek sem volt több becsületük a szénior előtt, mint nekünk. Ettől függetlenül azonban Jóska most sokkal merevebben elzárkózott a széniorától, mint az exodus előtt. Erre az szolgáltatott okot, hogy a szénior egyik ingerült pillanatában – mert gyakran volt az, az istenadta – kijelentette:

– Inkább menjenek kocsmába a teológusok, mint Berényi Jóskához közösségi órára!

Barátomat ez egészen elkésérítette.

– Most már beszélj te a széniorral. Amióta hallottam, hogy ezt mondta, nem tudok vele beszédbe elegyedni. Egészen felfordul a bentsőm, ha erre gondolok.

– Vedd tekintetbe, hogy idegbeteg emberrel van dolgunk. Minek lehetne más egyébként tulajdonítani ezt a minősíthetetlen magatartást?

– Bocsáss meg, még ha idegbeteg is, de ha hívő, amint magáról állítja, ilyen nem mondhatott volna.

Minderről a szénior természetesen semmit nem tudott. Tény, hogy valamilyen oknál fogva bevont mindkettőnket a kollégiumi szolgálatba, ami csak tavasszal indult volna meg. Kicsit elhamarkodott dolog volt ez részéről – velünk szemben...

3. A szupplikáció

Az első terv szerint október 27-én vette volna kezdetét a szupplikáció, a pataki Főiskola vezetősége ezt ajánlotta főképp az exodus miatt. A debreceniek viszont november 10-ét javasolták kezdési időpontul. Az egyházi vezetőségnek az volt az akarata, hogy a két főiskola egyszerre, egy időben szupplikáljon. Az erre vonatkozó állami engedély olyan tág kezdési és befejezési határidőt szabott meg, hogy mindkét időpont belefért volna. Végül is november 10-ben állapodott meg a két főiskola vezetősége.

Mondják, hogy október 27-én reggel két ávós jelent meg Patakon és a főiskola alkalmazottjaitól (altisztek, takarító személyzet) érdeklődött, nem ma indul-e szupplikálni a diáksereg?...

November 7-én délután Nagy Barna és Szabó Gyula igazgató urak leutaztak Debrecenbe a szupplikáció ügyében. Délután találkoztak a pataki ifjúsággal – ugyanabban a teremben, ahol az írásbeli vizsgálat folyt annak idején. De mennyivel más volt a hangulat most, mint akkor!

A debreceni vezetőség részéről megjelent ezen a találkozón a dékán, Péter Zoltán kollégiumi igazgató, Illyés Endre gyakorlati „profeszszor”, akinek a hírek szerint egész kopjafa-bazára van.

Most majd – így gondolkodtak közülünk nem is minden alap nélkül sokan –, ízelítőt kapnak a debreceniek a pataki szellemből. Meglátják, milyen óriási különbség van a két teológia szelleme között. Régen vártuk annyira a szupplikációt, mint most. Egy kis szünetet, lélegzetvételt, felszabadulást jelentett az állandó zaklatás alól. Kis pihenést, megkönnyebbülést biztosított nekünk.

Illyés Bandi kivételével mind a négy igazgató szólt hozzánk néhány szót.

– Elbocsátunk titeket Patakra, hogy az ottani vezetőség bocsásson ki benneteket. Ne felejtsetek, hogy ti most két kollégiumot fogtok képviselni, – mondta a dékán.

– A fölösleges fecsegéstől tartózkodjatok – intett a maga megszott, közvetlen modorában Nagy Barna. – Minden szavakat figyelik, és a jövő évi szupplikáció sok tekintetben a mostani magatartásotoktól függ.

Legtovább emlékezetes maradt számunkra Péter Zoltán fiatalos, szenvedélyes szónoklata.

– Olyan fegyelmzettséget tanúsítatok a szupplikáció folyamán, mint amilyet az exodus alatt. Arról az exodusról nem tudott senki, sem

a vezetőség, sem a debreceni teológusok, senki, aki a kollégiumhoz tartozik. Ugyanilyen fegyelmezetten viselkedjétek a szupplikáció alatt – fejezte be egyre emelkedettebb hangon, nyílt elismerésnek beillő, nagy ovációval¹⁰⁵ fogadott beszédét.

A gyűlés után találkoztam Éliás Józseffel, aki Hajós Emil és felesége társaságában lejött Debrecenbe zsidómissziós előadásokat tartani.

– Hogy érzitek magatokat Debrecenben?

– Nehéz kérdés. Debrecen jellege miatt egyáltalán sehogy. Se nem nagy város, mint Pest, se nem kis helység, mint Patak.

– Tudod – szötte tovább gondolatait oktató hangnemben –, azért volt szükséges a pataki teológiát ide átültetni, mert az állam olyan kis helyen, mint Patak, nem tudja kellőképpen ellenőrizni a teológia életét. Abban, amit mondtál, igazad van. Debrecen csak mint mezőváros nagy. De azért ilyen helyen mégis könnyebb ellenőrzést, felügyeletet gyakorolni a teológia élete felett, mint Patakon.

– Csak azt nem értem, miért korlátozzák itt a szolgálatokat a profok? – tértem át más tárgyra. – Ezzel is megelőzik az állami kívánságokat, elébe vágják az eseményeknek. Pesten más a helyzet.

– Nem – szólt hirtelen. – Ott is előbb-utóbb bekövetkezik mindez ilyen éles formában. Mert állami kívánság ez, nem a profok önkéntes lépése. Pesten is megvan már mindez.

Végül az igehirdetésről beszélgettünk.

– Történt egy érdekes eset. Valamelyik igehirdető nemrégiben így kezdte a szolgálatot: „Testvéreim! Nap mint nap hallom az utcai újság-árusok hangját: Világosság! Itt van a Világosság! – Testvéreim, nem az a Világosság, hanem Jézus!” Az volt ugyanis az Igéje, hogy: „*Én vagyok a világ világossága.*”¹⁰⁶ Szerencsére egy jóindulatú kommunista hallgatta ezt, akivel lehetett nyugodtan beszélni. Megmagyaráztam neki, miről volt szó. Persze, az igehirdetőnek is megmondtam, hogy máskor kerülje az ilyesmit. Magyarázza meg „világosan”, hogy miről beszél. Válassza el egymástól a dolgokat.

Este Janka Lajossal felkerestem a széniorot. Ez volt az első és egyetlen találkozásom vele, most beszéltem vele közvetlenül először és utoljára. Amikor a patakiak idekerültek, a szénior nem átalotta közhírré tenni: minden teológustól elvárja, hogy tisztelgő látogatáson jelenjen meg előtte. Én csak azért sem tettem eleget ennek a felhívásnak. Ezért

---

¹⁰⁵ éljenzéssel, tetszésnyilvánítással (*lat*)

¹⁰⁶ Jn 8,12.

is tekintett az exodusig úgy, mint a levegőt. Most részben ezt a mulasztást akartam pótolni, részben pedig az ifjúság nevében akartunk elköszönni tőle a szupplikáció előtt. Néhány barátságos szót váltottunk, összehasonlítást tettünk az exodus és a jelenlegi hivatalos elbocsátás között. Szóba kerültek a rendetlen életmódot folytató teológusok, akikre a szénior nagyon panaszkodott. Időközben bejött a teológus gyülekezet főgondnoka¹⁰⁷ is, akiről egy alkalommal valaki így nyilatkozott:

– Nem lehet megbízható az az ember, aki egy ilyen széniornak a jobbkeze.

A főgondnok bejövetele után mi hamarosan távoztunk.

November 8-án a hajnali vonattal utaztunk Patakra, hogy ott a gimnazistákkal közösen készüljünk a szupplikációra. Nagy sürgés-forgás verte fel hajnalban a lustálkodókat. Csoportosan vagy kettesével hagytuk el a kollégium komornak tetsző főépületét. Néhány csillag még akkor is pislákolat halványan az égen, amikor a vonat nagy erőlködéssel, sístergéssel kígördült a pályaudvarról. Mennyivel másként éreztük magunkat most, mint az exoduson! Nem sokat beszéltünk arról, de tekintettünk annál többet árult el. Egy-egy titkos kacsintás, bujkáló mosoly hűen tükrözte legrejtettebb gondolatainkat, hangulatunkat. A társaságunkat feszélyezte Pákozdy prof jelenléte, aki a debreceni Kollégium nevében kísért el minket Patakra.

Barna bá' Nyíregyháza és Szerencs között aludt. Elringatta a vicinális¹⁰⁸ egyhangú zakatolása, a mélabús táj, a feszélyezett társaság, nem utolsósorban a korai felkelést kísérő álmoság, ami különösen a későn fekvő embert környékezi meg, amilyen Barna bá' is. Már a Tisza hídján „robogtunk”, amikor a vele szemben ülő Pákozdy prof nagyot csapott alvó kollégája térdére:

– Barna, Tiszáninnen vagyunk!

– Mi? Hogy...? – kérdi zavartan. – No, akkor Isten hozott! – találta fel magát egy szempillantás alatt. S ezzel széles, puha tenyerét társa felé nyújtotta.

Ez a rövid, de velős jelenet hatalmas hahotát váltott ki a kupében utazó fiúk körében. Fokozta a jó kedélyt Pákozdy erőltetett mosolya, amely nyílt beismerése volt annak, hogy fordítva sült el a puska. Mint sokáig lefojtott puskapor, szinte bántó merészséggel robbant ki ebben a nevetésben a sokáig visszafojtott érzelmek áradata. A Debrecenben ve-

¹⁰⁷ Bacskay László

¹⁰⁸ Mellékvonalon járó személyvonat.

lünk szemben alkalmazott erőszakos vezetés, gyakori zaklatás, amiben különösen az exodus óta volt részünk, a bizonytalanság elleni tiltakozás ez egyszer nyíltan utat talált magának ebben az egetverő hahotában.

Patakon széles ölelésekkel üdvözlöttük a pesti patakiakat. Az ifjúság egyik része a Kossuth internátusban, a másik a volt teológiai előadótermekben étkezett, mivel az egykori konviktust időközben följárnították az államnak. A délutáni közös csoport-próbát jó néhányan elbliccelték és inkább szeretett professzoraikat keresték fel.

Többen meglátogatták az idős, nyugalomba vonult Marton János professzor urat. Azelőtt rettegetek tőle növendékei, most szeretettel vették körül. Nem azért tartottak tőle a kollokviumokon, mintha nagyon szigorú lett volna, hanem azért, mert egészen kiszámíthatatlan volt. Senki nem tudta, mit kérdez majd tőle s legtöbbször olyan kérdést tett fel, amelynek az égvilágon semmi köze nem volt az anyaghoz. Volt néhány delikvense, akiknek majdnem elkoptak a lábai, miután egyik próbálkozás után a másikkal kopogtattak be hozzá, szinte állandóan Cannosát jártak nála¹⁰⁹. Nem tudni, mi okból, kiszemelt magának néhány ilyen áldozatot. Ezek közül a legemlékezetesebb az öreg Tussay Tivadar, akit akár harcsabajuszáért, akár dörmögő hangjáért vagy esetlen természetéért, iszákosságáért, papi pályára Marton úr szerint alkalmatlanságáért, nagyképűségéért, de öt év alatt vagy 45-ször kollokváltatott. Így minden egyes félévi anyagból minimum háromszor. Állítólag ez volt a rekord. Tussay kezdetben csak nevetett az öreg professzoron, később unta már a sok kollokviumot, aztán belefásult, végül már élvezte a helyzetet. Persze volt Marton úrnak olyan tanítványa is, akit minden szeszélyes kollokviumon simán átengedett. A szeszélyesség természetében rejlett, fiatal, öreg korában egyaránt így viselkedett tanítványaival szemben. Darányi Lajos bá' fején találta a szöveget:

– Hogy kit vegyünk fel a teológiára, ki ne, kit távolítsunk el időközben, erre nézve az öregnek igen jó érzéke volt. Nem mondom, hogy minden esetben helyes véleményt alkotott, de nyolcvan százalékos eredményt mindenesetre elért.

---

¹⁰⁹ A szólás IV. Henrik német-római császár esetére utal, aki 1077-ben négy napig várakozott étlen-szomjan, vezeklőingben Canossa vára előtt, várva, hogy VII. Gergely pápa maga elé bocsássa őt és feloldozza a kiközösítés alól, amelyben az investitúraharc miatt részesült. A szólás ma általában hosszas megalázkodásra, nehéz bocsánatkérésre vonatkozik.

Az öregúr legalább négy idegen nyelvet beszélt. A szabadelvű franciás szellem hatotta át egész lényét. Az ébredés által támasztott feszültségek között a pataki professzorok közt ő volt az egyik, aki a legtöbb megértést tanúsította a bethánisták iránt, minden szabadelvűsége mellett. Egyszer Szikszai Béni is felkereste és kedélyesen elbeszélgettek egymással, több, mint egy órán át. Csodálatos, hogy a liberális életszemlélet és a fegyelmezett gondolkodásmód milyen közel hozta ezt a két férfit egymáshoz.

Marton úr most már nagyon megöregedett. Túl volt a hetvenen. Amilyen jól bírta magát eddig, olyan hirtelen roppant össze. Külsőleg inkább, mint belsőképpen. Fogatlan szájjal, egészen fehér, gyér hajjal, reszketős kezekkel, vizenyős hupikék szemekkel, meghajlott háttal, bizonytalan, apró léptekkel ment ajtót nyitni teológus vendégeinek. A régi épületben, a fürdő mellett kapott lakást nyugalomba vonulása óta. Itt ütötte fel tanyáját feleségével, a mosolygós, mindig vidám idős asszonnyal és 13 unokájával. Ha kicsit nagyot hallott is, azért felfogott mindent, és válaszolt is mindenre. Olykor nevetett egy-egy jó tréfán, olykor szenvedélyes haragra gerjedt egykori diáktársa, Móricz Zsiga¹¹⁰ ellen. Ilyenkor kis kerek, piros foltocskák tűntek fel orcáin, homloka pedig ráncba verődött. Mintha tehetetlenségét akarta volna ezekkel palástolni. A hetven esztendő minden öröme, bánata, próbálkozása, sikere, kudarca, kalandja, szerelme, gondja, tévedése, kísértése, bűne, nyomorúsága, bukása, zúgolódása, öröme és áldása nyomta elaggott vállait. Aki oly sok embert tanított világléletében, akit oly kevesen szerettek őszintén diákjai közül, lassan a minden élők útjára készült.

Szabó Zoltánhoz is benéztünk többen, aki a teológiai internátus igazgatói lakásában rendezkedett be Marton úr nyugalomba vonulása után, sok álmos teológus bánatára. Felesége elmesélte, hogy Mátraházán értesültek az exodusról és férjét nagyon meglepte a hír. Zoltán bácsi, aki a régi világban képviselő volt, megtört és elkeseredett ember lett. Fivérét politikai okok miatt eltették láb alól. Talán keserűségében szokott rá a cigarettára. Kezdetben csak sutyiban szívta, mint én is még a nyáron. Ha egy teológus észrevette, eldugta az égő cigarettát, s mind-

---

¹¹⁰ Móricz Zsigmond (1879–1942) író 1894–97 között a sárospataki gimnázium tanulója volt, de nem érezte magát otthonosan Patakon. Később Debrecenben rövid ideig teológiát is hallgatott, még később írói munkásságával, különösen a *Fáklya* c. regényével sok református lelképásztor neheztelését váltotta ki.

ketten roppant szégyenkeztek. Később egyre nyíltabban elégitette ki szenvedélyét.

Újszászy úrnál tett látogatásunk során többnyire az exodus következményeit latolgattuk. Gondoltunk arra is, hogy végső soron néhányunkat talán még a teológiáról is eltávolítanak. Éppen ezért megkérdeztük Újszászy urat, hogy ebben az esetben lenne-e hely részünkre a sárospataki könyvtárban?

– Ennek semmi akadálya – adta meg a megnyugtató választ –, azonban én nem gondolom, hogy az exodus ilyen súlyos következményekkel ér véget. Esetleg félév-vesztés. Gondoljon csak arra – fordult felém –, milyen ellenhatást váltana ez ki a református papság és a nép körében.

– „Ők” azonban nem szívbajosok – jegyeztem meg csendesen, lezárva ezt a témát.

Mások Darányi Lajos bá’hoz látogattak el. Többször volt már szó a vele való beszélgetésben arról, hogy meg kellene mondani az egyházpolitikusoknak: nem helyes, amit tesznek. Erre ő így nyilatkozott:

– Igen. Akinek erre indíttatása, megbízatása van, mondja meg.

Más alkalommal, amikor a pataki professzorok elhelyezésének kérdése került szóba, csak ennyit mondott:

– Amikor az ember kérni megy, nem támad neki segítőknek.

Az egyházkerület őszi ülésén, amikor a pataki teológia megszüntetésének kérdését tárgyalták, igen komolyan hozzászólt a kérdéshez.

– Elmulasztottuk kötelességeinket. Esküszegők vagyunk. Én első sorban. Krisztus keresztje alá kell állni mindannyiunknak. Nekem első sorban.

Egyik este felkerestük Nagy Barna igazgató urat. Amikor beállítottunk hozzájuk, ő még nem volt otthon. Megérkezve meglepetéssel üdvözült bennünket, bethánistákat. Jó humorával fűszerezte a társalgást. Felesége viszont igen el volt keseredve kilátástalan helyzetük miatt, no de azért is, hogy kedves férje könnyen veszi, mert lám, még ilyenkor is horgászik. Barna bá’ erre csendesen megjegyezte:

– Ha már embereket nem halászhatok, legalább halakat fogjak.

Ehhez viszont nem sok szerencséje volt... Bizonyosra vette, hogy őket el fogják helyezni. Az utolsó percig ki akart tartani a pataki főiskolánál, mint jó hajóskapitány. Annyira egy lett ezzel a skólával¹¹¹. Felesége sokszor hajtogatta:

---

¹¹¹ iskola, régiesen

– Legjobb lenne elmenni lelkipásztornak valamelyik gyülekezetbe.

Sok minden más mellett arról is beszélgettünk, hogy Isten akarata volt-e az exodus? Engem igen nyugtalanított, foglalkoztatott ez a kérdés, mert azok is, akik eljöttek akkor Patakra és azok is, akik a patakiak közül hitre hivatkozva Debrecenben maradtak, magatartásukat egyaránt Isten akarata szerintinek tüntették fel. Kíváncsi voltam Barna bá' véleményére, nyílt színvallásra szerettem volna készíteni őt. Távozóban még egyszer megkérdeztem:

– Lehetséges-e, hogy Istennek ugyanarra a dologra nézve két, elentétes irányú akarata legyen?

– Nem tartom kizártnak, hogy Isten akarata számukra az volt, számotokra meg ez – adta meg a diplomatikus választ.

Hazafelé menet meg Jóska ugrott nekem:

– Egyet szeretnék tőled kérdezni. Te nem látod Isten akaratának azt, amit tettünk? Ha nem láttad annak, miért jöttél el?

Nem tudtam mit felelni neki. Annyi bizonyos, hogy ebben a kérdésben ekkor már nem voltunk egyek.

Még a szupplikáció előtt több érdekes hírt hallottunk. Persze nem állt módunkban ezek hitelességét ellenőrizni. Először is azt, hogy Erdei miniszter és egyben főgondnok a pataki teológia megszüntetését azért tartotta kívánatosnak, mert Patak szerinte sovíniszta¹¹² beállítottságú. Kossa, az Állam és Egyházügyi Hivatal akkori vezetője meg állítólag azért, mert a teológus ifjúság így intenzívebben bekapcsolódik a szocializmus vérkeringésébe. Az a hír is járta, az államnak az az elve, hogy főiskola helyébe főiskolát kell állítani. Persze, ez az új főiskola már nem egyházi intézmény lenne.

Az exodusról is furcsa hírek keringtek ekkortájt. Hogy Bereczky és Kiss Roland az Állam és Egyházügyi Hivataltól értesült a pápaiak elmeneteléről, az állami szervek pedig a külföldi rádióadók magyar nyelvű adásainak ellenőrzése során szereztek minderről tudomást. Az állami szervek ennek alapján vonták felelősségre Bereczkyéket, akiket a szituáció szerfelett bosszantott, másokat viszont mulattatott. – Hogy a Hope College¹¹³, a pataki teológia testvér-intézetének egyik professzora

---

¹¹² Fanatikusan hazafias (*fr*). Abban az időben a hazaszeretet és a nemzeti elfogultság minden formája és fokozata egyaránt súlyos negatívumnak minősült a hivatalos ideológiában.

¹¹³ Hope College (Holland, Michigan) Holland bevándorlók által alapított teológiai főiskola az Egyesült Államokban. Eugene M. Osterhaven professzor (Gönczy Ár-

néhány soros írást juttatott Bereczkyhez, amelyben érdeklődött a teológia megszüntetésének valódi oka iránt. Amennyiben anyagi fedezet hiánya miatt zárták volna be a pataki teológiát, a teológia fenntartásához szükséges összes költségek vállalására ígéretet tett¹¹⁴. Bereczky erre az ajánlatra nem válaszolt. Egyébként a Hope College szolgálatába utazott el Patakról 1947 őszén Zsiros József professzor. Neki köszönhető az a sok-sok adomány, amiben a pataki főiskola tanárai, diáksága és személyzete részesült.

Száz Béla is most mesélte el az egyik legizgalmasabb kulisszatitkot:

– Amikor október 21-én, vasárnap visszamentél Debrecenbe, Barna bá' azt mondta: No Dugó, ha most nem jönnek, akkor ugrasz értük...

A gimnáziumi ifjúságra, mint mondják, általában jó hatást tett az exodus. Azon túl, hogy elismeréssel adóztak az addig megvetett teológusoknak, kissé mintha megkomolyodtak volna.

A szupplikációról is néhány epizódot jegyezek fel.

Az egyik faluban csendesesen zúgolódott a lelkész:

– Miért pont minket tüntettek ki Farkas igehirdetésével? Oly magas volt, hogy senki nem értett belőle semmit.

Farkas prof tavaly még nem mert igehirdetést vállalni a szupplikáció alatt. De most már II. éves teológus!

Igen jó hangulatban teltek a napok. A gyűjtés eredménye is kielégített minket. Több volt általában az adomány, mint tavaly. Egyesek ezt a forint állítólagos romlásának tulajdonították. Lelkészekkel érintkezve az egyházpolitikáról is óhatatlanul szó esett.

– Megdöbbenő – mondta az egyik helyen a lelkész –, hogy éppen azok állnak be ebbe a vonalba az egyházi vezetők közül, akik azelőtt ébredési emberek voltak.

– Igen – vette át a szót Laci bá' –, éppen ezért félttem Pistát. – S itt jelentősegteljesen rám nézett.

Hazafelé menet a miskolci pályaudvaron találkoztunk Kegyes Hédivel, aki családi okok miatt hagyta abba a teológiát¹¹⁵. Nővére férjhez ment, édesanyja súlyos betegen feküdt, szükség volt a kenyérkeresőre. Ugyancsak itt futottunk össze Solival, rendes nevén Soltész Gusztival,

---

páddal és Vincze Károllyal való személyes ismeretsége, valamint magyar származású felesége révén) 1946-ban vette fel a kapcsolatot a sárospataki Teológiával, hogy magyar vendéghallgatók fogadásával támogassák az intézményt.

¹¹⁴ Ezt az információt megerősíti Koncz Sándor is *Feljegyzésében* (idézi Bojtor István i.m. 83.), a levelet Osterhaven professzor írta.

¹¹⁵ Kegyes Hédi 1954-ben feleségül ment Bárdos Zoltánhoz, a pataki ifjúsági elnökhöz.

aki szintén abbahagyta a teológiát az abszolutórium vagy a kápláni vizsga előtt. Az exodusról vele is beszélgettünk.

– Csuda klassz fiúk vagytok. A jobb körökben nagyon jó vélemény alakult ki rólatok.

Miskolcon a Patakra induló szerelvénybe beszállva több szupplikációs csoport is összehámozott. Nagyon jó kedvünk kerekedett. Farkas prof kívánság-hangversenyt tartott, áriákat énekelt, ahogy nemegyszer tette ezt a szupplikáció alatt. Patakon a vonatról leszállva elhatároztuk, hogy Szabó Ernőnek, a zenetanárnak szerenádot adunk. Még hozzá azt énekeljük el, amibe október 31-én és a pataki szupplikációs műsor alatt is belesült a csoportjával. – Az ablakban nem gyúlt gyertya, rózsát sem dobtak a lábunk elé. Csendháborításért sem kísértek az őrszobára. Mihelyt azonban véget ért a szerenád, azonnal eliszkoltunk, nehogy kellemetlen következményeknek legyünk áldozatai.

A teológusok zöme a szupplikáció után azonnal visszatért Debrecenbe, illetve Pestre. Többen, köztük én is, még egy napot Patakon töltöttünk. Ezalatt beszélgettem Bojtor Pistával, aki akkor sárospataki segédlelkész volt.

– Nem hinném – mondta –, hogy ennek az exodusnak valami következménye lenne. Hidd el, oly gyorsan rohannak az események egymás után. Az idő túlhaladta már ezt az ügyet.

Én ezt nem hittem el. Ő is tévedett, mint annyi sokan.

Még egy kirándulásra is futotta időnkből. Újszászy úr vezetésével Cseh Lali, Nagy Tibi, Asbóth Mari meg én indultunk útnak. A hegyen, ahová felértünk, omladozó várromok vártak minket. Gyönyörű kilátás nyílt innen a környékre. Megpillantottuk a Tokajnál összeölelkező folyókat: a szeszélyes Tiszát és a csendes Bodrogot. A másik oldalon hegylanc hegylanc mögött sorakozott. A katlanszerű völgyekben egy-egy falu bújt meg, mint megannyi virág a mező füvei között. Az időjárás is nagyon kedvezett. Ősz volt már, de a bágyadt napsugarak a hideget nem engedték érvényesülni.

Nem sokat beszélgettünk. Jólesett a nagy-nagy rohanásból a kikapcsolódás. Mari is jól érezte magát köztünk, bár ő nem ilyen társasághoz volt szokva, különösen azóta, hogy kimaradt az ősz elején a teológiáról.¹¹⁶

Másnap visszautaztunk Pestre, illetve Debrecenbe. Nehéz volt az elválás Pataktól most is, mint mindig.

---

¹¹⁶ Kotsis István téved vagy félreérthetően fogalmaz: Asbóth Mária nem maradt ki a Teológiáról. 1954-ben végzett Budapesten.

4. További fejlemények

Debrecenbe való visszatérésünk után egy hétig békét hagyott a dékán. Ez azonban nem tévesztett meg minket, inkább még jobban nyugtalanított. Azt szerettük volna, ha már vége lenne az egésznek, ha egyszer s mindenkorra befejeztük volna az exodus ügyét, mindegy, hogyan. Csak már vége lenne. Az időt azonban nem töltöttük tétlenül, hiszen az élet a maga sokrétűségével nem állt meg, nem pihent. Az élet eseményei és az egy hét múlva felújult zaklatás természetesen párhuzamosan folytak.

Az egyik órán Erdős Kari bá' görög órát tartott nekünk, IV-V. éveknek. Éneklés, imádság után, amikor már mindenki elfoglalta helyét, kalapját ismét fejére illesztette.

– Tekintettel arra, hogy erősen meghültem, engedjék meg tiszteletes uraimék, hogy kalapomat fejemen hagyjam.

Nagy derültség között – megadtuk az engedélyt.

Egy decemberi délután Borbély Béla magához kéretett engem és Jóskát Vajda Mariska néni lakására. Ott volt Kántor Tibor, az egyik V. éves debreceni teológus és Kovács Tibor, a Nagytemplom akkori káplánja is. Meleg szobával, finom és bőséges uzsonnával vártak minket. Amikor belsőképpen is összemelegedtünk már egy kicsit, Béla bá' rátért a lényegre.

– Csak azt szeretném mondani nektek, Jóska és Pista, hogy amit tettetek, tudniillik az exodus, nem volt helyes. Óriási történet-politikai kár származik ebből az ébredésre.

Nem szóltunk erre semmit. Nem értettük egészen ezt az utolsó mondatot, Béla bá' meg nem magyarázta meg bővebben. Csak az fájt nekem egy kicsit, hogy a dolgunkba mindenki beleszólhat, mindenki söpör a mi portánk előtt, amikor elég szemét van mindenkinek a maga portája előtt is. Hogy mást ne mondjak, a debreceni bethánista közösségek akkor, abban az időben éppoly mereven ragaszkodtak az időközben feloszlott bethánista közösségi alkalmakhoz, mint mi Patakhoz. Éppoly kevésbé tudtak felszívódni, só és kovász lenni a debreceni gyülekezetek életében, mint mi magunk a debreceni teológián. Nincs tehát mit egymás szemére hányunk.

– Úgy hallottam – riasztott fel minket gondolatainkból Mariska néni hangja –, hogy maguk, Pista, kicsit fölényesen kezelték Patakon a mi fiainkat tavaly.

S itt Horváth Zolira, Bojtor Pistára, Sólyom Ferire és Tariska Jenőre gondolt, akiket tavaly távolítottak el Debrecenből Mariska néniék

szerint bethánista voltukért, túlbuzgalmukért. Tűnődtem ezen a vádon s aztán így szóltam:

– Lehet, hogy ők úgy érezték, de én igyekeztem nem így viselkedni velük szemben.

– Nem – szólott közbe Béla bá’ –, ott Horváth Zoliék ültek egy kicsit a nyeregben.

– Egyébként ha szükséges, hajlandó vagyok az akkor és a most történeteket is átbeszélgetni.

– Nincs rá szükség – felelték szinte kórusban.

S én ismét elgondolkoztam: azért kérettek ide, hogy beszéljünk ezekről a dolgokról, s amikor már nekik kellemetlen, akkor egyszerűen fölösleges a beszélgetés. Egy kicsit bántó, egy kicsit visszás ez a magatartás.

– Pápán – vette fel a szót ismét Béla bá’ –, nem a hívők vitték dűlőre az ügyet és nem is a kiváló előmenetelűek, mint nálatok.

Mit szóljunk minderre? Éreztük, hogy itt végeredményben nem baráti, testvéri eszmecsere-ről van szó, hanem a bethánista debreceni sovinizmus¹¹⁷ diktálta fejmosásról. Inkább hallgattunk, hogy mint testvérek válhassunk el.

A debreceni bethánista teológusok részéről a szolgálat tekintetében tapasztaltunk egy kevés féltékenységet. Nem jár messze az igazságtól, aki a teológusok féltékenysége és az előbbi párbeszéd szelleme között összefüggést lát, mindkettőt egy töről sarjasztatja.

A patakiak megfogadták Barna bá’ intelmét: tanulmányi tekintetben is igyekeztek megelőzni a debrecenieket, nehéz viszonyok között is. Bár az év vége, tehát a pályamunkák kidolgozásának és beadásának időpontja még nagyon messze volt, mégis 20–25 pataki fiú összefogott, hogy vagy száz újtestamentumi kulcsfogalmat precízen definiáljon. Az anyagot egymás között megosztották, és az egyes fogalmakról szóló fejtegetésnek egy-egy példányát mindegyik munkatárs megkapta. A közös munka vezetője Jóska volt.

Más alkalommal Kecskés József, az akkori debreceni esperesi segédlelkész üzent értem: szeretne velem beszélgetni. Arra egyáltalán nem számítottunk, hogy Debrecenbe való visszatérésünk után ennyire „kapósak” leszünk.

– Azt szeretném megkérdezni – kezdte a kölcsönös üdvözlés után –, mi vitt rá titeket arra, hogy Patakra menjetek?

---

¹¹⁷ Itt a kifejezés a debreceni elfogultságra utal.

Gondolkodtam a válaszon. Mit mondjak egy ilyen sima arcú, nyugodt hangú, cigarettafüstöt eregető, seszinű szemű fiatalembernek? Mi van a kérdés mögött?

– A szolgálat és az arra való felkészülés – mondtam röviden.

– De hiszen a felszabadulással érvényre jutott kommunizmussal álltatok szembe!

– Nekünk azonban nem az emberi áramlatok a mérvadóak, hanem Isten Igéje, amely kétezzer év óta, sőt a világ teremtése óta érvényben van.

– De hát nem látjátok – próbált gyakorlatiasan meggyőzni –, hogy Isten ítél a történelemben és amit megítél, ahhoz szükségtelen továbbra is ragaszkodni, sőt – engedetlenség!?

– Mi – idéztem hivatkozás nélkül Barna bá't –, az Úrért ragaszkodtunk Patakhoz, nem pedig fordítva.

Valaki bejött, így a beszélgetés megszakadt. Én távoztam, azóta sem kerestem a vele való találkozás alkalmát, pedig hívott máskorra is.

Közben folyt a kivizsgálás. A dékán gyakran utazgatott Pestre. Amint telt-múlt az idő, úgy engedett fel ő is hivatalos komolyságából, már amennyire nála erről szó lehetett.

Jó néhány kihallgatás után a dékán összeállította a történetek sematikus vázlatát. Ennek alapján referált¹¹⁸ feletteseinek. Mielőtt azonban ezt a referátumot Pesten előterjesztette volna, a titkárral felolvastatta Jóska és én előttem. Néhány lényegtelen módosítást kértünk.

A kollektív írásbeli kihallgatás papírlapjai íróasztalának fiókjában pihentek. Megnyugtattott bennünket, hogy azok nem kerülnek másnak a kezébe. Azt is örömmel vettük tudomásul, hogy azok kilencvenkilenc százalékban egybehangzottak.

– Van azonban egy százalék, ami kételkedésre ad okot. Egyébként te – mutatott rám – igen röviden intézted el az egészet.

Ezt nem is tagadtam. Minek erről olyanoknak sokat írni? – gondoltam magamban. Rövid hallgatás után ismét megszólalt.

– Ha van valami az exodussal kapcsolatos irat nálatok, azt hozzátok le és csatoljátok ehhez a vázlatához.

A lényegtelen feljegyzéseket tartalmazó papírszeletkéket lehoztuk azonnal. A többit, bár nem sok volt és nem is olyan lényegesek, nem.

A következő napokban azután érdeklődött, hogy Szikszai Béninek és Borbély Bélának mi szerepe volt az exodusban? – mert már minden-

---

¹¹⁸ Hivatalos jelentést készített.

ki, barát és idegen egyaránt, exodusnak nevezte a pataki kirándulást, már csak a rövidség és a közérthetőség kedvéért is. Nagy Tibi ismertette vele Béni bá' álláspontját (amíg állammal nem állunk szembe, addig csináljuk). Jóska nyomban nekiugrott a megszeppent, nyurga legénynek.

– Hogy tehetél ilyet? Nem látod, hogy itt nemcsak rólunk van szó, hanem az ébredés embereinek is ki akarják tekerni a nyakát? Magadról mondj, amit akarsz, de ahhoz nincs jogod, hogy másokat is eláztass!

Szerintem is nagyon helyénvaló rendreutasítás volt ez Jóska részéről. Tibi csak hümmögött. Mi mást tehetett volna?

Másszor azt kérdezte a dékán tőlem:

– Mit akartatok elérni ezzel az exodussal?

– Hogy mennyire van benne az állam keze – feleltem.

– És megtudtátok?

– Meg.

– Megsúgom neked, hogy a pataki teológia megszüntetése benne volt az öt éves tervben. De ha ezt elmondod valakinek, leszedem a fejed. Én is úgy „véletlenül” hallottam meg. Elszólta magát valaki.¹¹⁹

Nagyot néztem erre.

– De föltekett olyan kérdést is: „Kőrössy milyen származású? Hát Kotsis?” Épp akkor, amikor egészen mással voltunk elfoglalva Pesten, a tárgyaláson. Ezek az odavetett kérdések teszik szükségessé, hogy még bizonyos dolgok után érdeklődjem.

Valóban, a dékán minden egyes beszélgetést egyre bizalmasabb hangnemben folytatott, úgyhogy nagyon sok kulisszatitkot tudtunk meg így. Ekkor már emígyen kezdett: „*Most még csak azt szeretném megkérdezi tőled, hogy...*”; „*Az exodusnak ez a pontja nem egészen világos előttem...*”; „*Szeretnék tisztán látni ebben a homályos dologban...*”. Jó humora nem hagyta cserben:

– A ti helyzetekben én is így tettem volna, sőt még a harangot is meghúztam volna: „utánam, fiúk!” csatakiáltással vezettem volna a többieket. A múltkoriban – mesélte tovább a történész –, azt kérdezte

---

¹¹⁹ A témára vonatkozó kutatások fényében úgy tűnik, hogy bár természetesen stratégiai cél volt a teológiák számának csökkentése (hosszabb távon valamennyinek megszüntetése), a református egyház vezetése elébe ment az állami követeléseknek, viszont a belső kommunikációs csatornákon állami kényszerre hivatkoztak. (Ld. még: [sic!] *Válogatott kövek a református egyház és az állam kapcsolatának medréből*, Szerk. Ladányi Sándor, Keresztes Dániel, Hamarkay Ede, Erdőkertes, Exodus, 2006. 379-385.)

tőlem valaki: „Mivel foglalkozol, Bandi?” – „Együgyű lettem.” „Hogy-hogy?” „Mostanában csak egy ügyem van: a patakiak exodusa.”

Valóban, a tiszteletreméltó dékán éjt nappallá téve dolgozott ezen az ügyön. Maga sem tudná megmondani, hány idegcsillapító pirulát szedett a kivizsgálás ideje alatt. Legszívesebben leköszönt volna a dékánságról, de akkor saját bevallása szerint utána dobták volna a tanári katedrát is. Más alkalommal a pesti eljárással egybevetve hangsúlyozta:

– Itt még nincs is fegyelmi, csupán házi vizsgálat. Pesten már fegyelmit akasztottak a fiúk nyakába. Vagy 128 oldalra rúg eddig is a jegyzőkönyv terjedelme. Ti pedig – mutatott ránk – szakképzett egyházjogászok lettetek.

Néha elismerőleg nyilatkozott:

– Sajnálom, hogy ilyen körülmények között ismerkedtünk meg. Szívesebben vettem volna, ha másképpen kötöttünk volna ismeretséget. Az viszont bizonyos, hogy sokkal jobban megismertem így a patakiakat. Hibáikat, fogyatékoságaikat, de a jó tulajdonságaikat is.

Előtte is voltak bizonyos rejtélyek, amelyeket a legnagyobb szemfülességgel sem tudott kinyomozni. Ilyen volt a következő is.

– Péter János, erre emlékezhetsz – mondta nekem –, amikor az exodusról visszajöttetek, azt táviratozta, hogy fogadjunk titeket szeretettel. Erre föl hétfőn megindult a nyomozás. Hogy a közbeeső idő alatt mi történt, azt senki nem tudja. Valami rendkívüli eseménynek kellett végbemennie, annyi bizonyos.

Annak viszont mindannyian nagyon örültünk, hogy az útiköltség kérdését nem bolygatták. Noha az írásbeli kihallgatás alkalmával fel tett kérdések között szerepelt az is, hogy „kitől kapott útiköltséget”, a szóbeli kihallgatásokon ezt nem firtatták. Egyébként arra az esetre, ha szóba jönne, Tankó Pista Patakról írt levélben a következőt ajánlotta:

„Kedves Pista!

Nagy Barna igazgató úr még nem jött haza, de Szabó Gyula igazgató úr szerint minket is terhel a felelősség, hogy hazajöttetek, mivel az útiköltséget mi küldtük. Lajosnak 1.200.- Ft-ot küldtem, többről ne is tudjatok. Szóval azt akarják kisütni, Pesten azt tárgyalgatták, hogy vagy kétezer forintot kaptatok a főiskolától a hazajövetelre.

Én ezt az álláspontot képviselem és így nyilatkoztam: okt. 8-án adtam fel számotokra 1.200 Ft-ot, amit a szupp-

likációs bizottság nekem megengedett. Én másféle pénzt nektek nem is adtam.

Szeretettel kérek, Orosz Imrével így beszéld meg és a többieket is informáld erről, hogy az útiköltségről hallgasanak, sőt jó volna, ha azt beszélnétek meg, hogy az úti-költséget elosztottátok és mindenki vállalta a ráeső részt. Ez nagyon megnyugtatóná a pataki tanárok idegeit.

Az Úr legyen veletek, szeretettel csókol:

Sárospatak, 1951. okt. 26.

Pista.”

Ebben a kérdésben Koncz Sándor Pesten azok előtt, akik igen firtatták, így nyilatkozott:

– Bármelyikötöknek a fizetése van annyi, amennyit ezek a fiúk az exodus útiköltségére felemésztettek.

A pénzügyi kérdés azért merült fel és került elő, mert állítólag a pápaiak pénzügyei összekapcsolódtak valamelyik külföldi eredetű szekta pénzügyeivel. Súlyosbító körülményként esett latba az is, hogy ebben az időben fogadta el az amerikai kormány azt a törvényjavaslatot, amely 100 millió dollárt irányzott elő a demokratikus államrendet felforgató provokátorok¹²⁰ és kémek támogatására. Az exodus és e törvény között összefüggést kerestek. Nagyon érzékeny ez az egyházi vezetőség, viszont veszélyes is, mert a zsinat és a konvent akkori összetételében az államot az egyháztól elválasztani bajos lett volna.

A pénzügyeket végül is nem firtatták tovább. Tény azonban, hogy a szükséges összeg mindig a rendelkezésünkre állt, s az előbbi levél szavaiból nem kétséges, honnan és hogyan. Az is igaz, amit Koncz Sanyi bátyánk mondott még abban az esetben is, ha futárszolgálatom alatt körülbelül 1800 km-t tettem meg vonaton, főképp gyorsal.

A vizsgálat tovább folyt s egyre bizonyosabbá vált, hogy súlyos ítélettel végződik.

– Mit érthettek a pápaiak azon – kérdezte a dékán –, hogy „a patakiak is cselekedjenek úgy, mint mi”? Azt, hogy ők is rúgassák ki magukat? A pápaiak ugyanis így jártak.

– Nem tudom. Tessék tőlük megkérdezni – válaszoltam.

---

¹²⁰ Bujtogató, beugrató személy (*lat-fr*); gyakran agent provocateur, azaz beugrató ügynök értelemben.

– No jó, de hát mégis mit gondolsz?
– Azt, hogy próbáljanak meg ők is síkra szállni a teológiáért.
– Különben nálatok is volt egy Szabó Zsiga. Az te voltál, ugye?
– Igen – mondtam egyenesen, hiszen itt nincs mit tagadni.
– Még csak az nem áll előttem világosan, hogy Cseh Lalinak mi szerepe volt az egészben? Csak az, hogy eljött és értesített titeket és azután végleg leállt?

– Igen – feleltem röviden.

– Cseh Lali engedély nélkül tartózkodott az épületben. A szénior sem tudott róla. Ez is súlyos hiba.

No, még csak az kellett volna, hogy a szénior is tudjon róla, gondoltam magamban.

A továbbiakban már olyan részletek után érdeklődött, amelyekre hat hét után bizony nem emlékeztünk. Ő meg hümmögött, mintha kétkedne.

– Ígérd meg, hogy azt a büntetést, amit kaptok, személyedben vállalod – így a dékán.

Gondoltam: próbáljam ne vállalni! Mit tehetek ellene?

– Minden további nélkül – mondtam fennhangon.

– És azt megígéred-e, hogy a többieket le fogod beszélni a kollektív ítéletvállalástól?

Honnan fúj a szél?

– Ezt most nem. Mégpedig azért nem, mert ha a többiek nem hallgatnak rám, egyszerűen szószegővé válok, másrészt azért nem, mert nem tudom, hogy dékán úrral szemben mennyire lehetek bizalmas most. De ha az „ítélet” megszületik, azonnal választ fogok adni.

A dékán arcán a fájdalom árnyéka suhant át. Meggörnyedten nyújtotta kezét búcsúzóul.

A válaszom magyarázata egyszerű: az ifjúság elhatározta, és becsületszóra meg is fogadta, hogy ugyanabban az ítéletben kívánnak valamennyien részesedni, amivel néhányunkat akarnak sújtani. Hiszen ők is részt vettek az exodusban, ők is mindent vállaltak kezdetben. Úgy gondolkoztak, hogy a kollektív ítéletvállalással lehet egyedül sakkban tartani a profokat és kizárólag ilyen módon lehet megakadályozni azt, hogy súlyos büntetést szabjanak ki ránk. Ebben az időben a félév-vesztést emlegették, mint a várható büntetés maximumát. Kérdés, hogy ez méltó büntetés lett volna-e azért a 13 rendbéli szabályszegésért, amit a dékán egy alkalommal Kulcsár Pistának felsorolt, s amit a dékán állítása szerint az ifjúság vezetői és tagjai valamennyien el is követtek? Per-

sze ezt is meg lehet kérdőjelezni, hogy tudniillik valóban elkövettünk-e ennyi szabálysértést, és hogy mily súlyosak azok?

Nagyon jól tudtuk mi magunk is, amit Borbély Béla bá' egy alkalommal mondott:

– Nektek van egyedül jogotok arra, hogy az ifjúságot adott szava alól feloldjátok. Ezt sem a profok, sem senki más meg nem teheti. Nektek viszont meg kell tennetek.

Az eseményeknek azonban nem akartunk elébe vágni sem úgy, hogy idő előtt elhagyjuk a teológiát és ezzel örömet szerezzünk ellenfeleinknek, megkönnyítve helyzetüket, sem úgy, hogy idő előtt játsszunk ki egy-egy nyomós érvet, mint például a kollektív ítélevállalás. Viszont ezt a profok mégis megtudták, és tartottak is tőle. Erre jellemző a következő eset.

Egyik este Jóskát, Nagy Tibit, Pálóczy Bercit és engem meghívott lakására Pákozy prof, a prodékán. Igen udvariasan, de kimérten fogadott bennünket. Felesége éppen nem tartózkodott otthon, így a gyerekek körüli munka is házi feladatai közé tartozott. Míg vártunk rá, alaposan szemügyre vettük a szobáját, ahol letelepedtünk. Az asztalon már gőzölgött a finom tea. Amikor a prof végzett munkájával és közbenk telepedett, kitöltötte a teát. Nem volt hozzá sem sütemény, sem felvágott. Csak magában iszogattuk és vártuk, hogy ő szólaljon meg elsőnek. Nem sokáig váratott magára:

– Csak azért kérettem magukat, mert hallottam, hogy az ifjúság bizonyos kollektív büntetésvállalást forgat a fejében. Nyomatékosan intem magukat, hogy ettől tartózkodjanak.

Néma csend követte ezt a bejelentést, jobban mondva intelmet. Elsőnek Berci szólalt meg közülünk, akiről senki, még ő maga sem tudta, hogyan került a meghívottak közé.

– Úgy gondolom, hogy ha nem büntetnének meg senkit, ez egyszerűen megoldaná a nehéz kérdést. Hiszen mindenki ugyanabban a „bűnben” vétkes. Vagy ha ez nem megy – miután maga is érezte, hogy ez meglehetősen naív elgondolás –, a dolog simább elintézése kedvéért ajánlatos lenne, ha a professzor urak közvetlenül érintkeznének az ifjúsággal.

– Nem hinném, hogy a professzori kar ebben az ítélelhozatalban autonóm lenne – fejeztem ki én is a véleményemet. Miután pedig az „autonóm” kifejezést sűrűn használtam, a prof végül is felfigyelt rá.

– Most kapcsolok csak, hogy annyiszor emlegeti ezt az autonóm szót, amely önállót jelent. Mit ért maga ezen?

– Azt, hogy nem a kartól, hanem magasabb szervektől függ a minket érő ítélet súlyossága.

– Ugyan kérem, egészen felesleges így gondolkodni – legyintett fölényesen. Más kérdés, hogy tényleg így vélekedett-e, vagy csak diplomatikus megfontolás készítette erre a nyilatkozatra.

Közben másra terelődött a szó, többek között a pataki professzorokra. Elmesélte, hogy amikor a szupplikációra menő patakiakat elkísérte, arra kérték őt a pataki professzorok, ne bántsa az ébredést, mert ezt csak az teheti, aki belül van az ébredésen.

– Nem is tudtam – folytatta kissé ironikusan –, hogy ilyen rémhírem van odaát – s halkán felnevetett. – Egyébként magát – és itt rám mutatott – melegen figyelmembe ajánlották Patakon.

Nagyon jót mulattunk ezen valamennyien.

– Na nem úgy értem – kapott észbe hirtelen, s ő is velünk nevetett.

– Ez a félév elment úgy – vette fel ismét a szót –, hogy semmi komoly munkát nem végeztünk. Minden időt és energiát lekötött ez az exodus. Elherdált félév volt ez. Na és – fordított egyet ismét a témán –, hogyan fogadnák az ítéletet?

Rövid szünet után válaszoltam. Jól tudtam, mit és hol mondok, tisztában voltam szavaim súlyával.

– Tudom, hogy azoknak, akik Istent szeretik, minden javukra van. Ez is. Akármilyen lesz is az ítélet. Mert szeretem az én megváltó Uramat.

A prof szeme idegesen rándult egyet. Este 10 óra körül ültünk le nála beszélgetni, és amikor eltávoztunk, az éjfél is elütötte már az óra. Úgy mentünk el, hogy semmi ígéretet nem tettünk arra, hogy az ifjúságot lebeszéljük a kollektív büntetésvállalástól.

Hogy milyen büntetést rónak ki ránk, az mindenkit izgatott, de senki nem tudta. Az általános meggyőződés az volt ebben a vonatkozásban, hogy félév-vesztésnél szigorúbb büntetés senkit sem ér majd. Felmerült az a gondolat is, hogy esetleg csak legáció-elvonás¹²¹ lesz, de erre Czeglédy prof csak annyit mondott, hogy az nem büntetés, mert a tiszáninneri református lelkészek úgyis összeadnák az összeget.

Illyés Bandi, a „prof”, nem hivatott ugyan senkit, de majdnem minden órán előszeretettel, sokszor csak homályos célzások formájában foglalkozott a várható fejleményekkel. Eljátszotta már a tekintélyét ahhoz, hogy akármilyen egyszerű kérdésben, nemhogy az exodus dolgának bármelyik részletében akárki is komolyan vegye. Sokan joggal

---

¹²¹ A legáció során kapott adomány megvonása.

méltatlankodtak azon, hogy ez az ember teológusokat oktathat. Még a professzori fizetését is valamilyen adminisztrációs hibának köszönheti abból az időből, amikor a teológia a debreceni egyetemről kivált. Minősíthetetlen magatartásáról legendák keringtek. A hívő fiúkkal szemben ravasz és sunyi módon viselkedett, és mindenki előtt nevetségessé vált. Maga is érezhette ezt. Tudnia kellett, hogyha valamikor sokat ígérő egyéniségnek is ígérkezett, mint leendő professzor, nagy reményekre jogosította professzortársait, ma már nem több, mint egy egyszerű, szárnalmas komikus.

5. Az ítélet

December 7-én, pénteken délben megérkezett a dékán Pestről. Még ebédkor kihirdették, hogy másnap, azaz szombaton, december 8-án a teljes ifjúság kivétel nélkül jelenjen meg a 18-as teremben. Körülbelül mindenki tudta, hogy miről lesz szó: kihirdetik az ítéletet. Egyrészt örültünk, mert ez a sok hercehurca végét jelentette, másrészt izgalmunk a tetőfokra hágott: mi lesz hát az ítélet számunkra?

December 8-án néhány perccel tíz óra előtt nagy volt a sürgés-forgás a 18-as terem előtt. Néhány perccel tíz óra előtt az ifjúság tagjai helyet foglaltak a teremben. Nem sokkal a profok érkezése előtt érkeztünk mi is a helyszínre, az egyik szobából, ahol a rendkívüli alkalom előtt közösen imádkoztunk. A terem érkezésünkkel már tele volt. Valaki kedves tréfássággal megjegyezte:

– Itt jön a vezérkar.

Szerettek már ekkor minket a debreceniek is.

Közel ültünk egymáshoz, hogy szükség esetén a távolság ne gátoljon minket az érintkezésben. A veszély idején nagy szükségünk van arra, hogy egymást bátorítsuk. Sorstársunk közeli jelenlétének pusztá tudata is erős támaszt jelentett.

Tíz óra után néhány perccel bevonult a tanári kar a dékán vezetésével. A dékán a katedrán helyezkedett el, a professzorok a katedra két oldalán. Mindannyian álltak. A későn jövőkre rosszalló pillantást vetett a dékán.

– Az ifjúság tagjain kívül van-e jelen valaki? – tette fel a kérdést a dékán. A pataki szénior jelentkezett, aki a legáció-választás végett jött Debrecenbe. A professzorok tudomásul vették és helyben hagyták. A hivatalos formaságok elintézése után megkezdte a hivatalos iratok felolvasását.

Mi előbb a professzorok arcáról kívántunk leolvasni valamit. A dékán kezében remegett a papír. Mérges arckifejezést erőszakolt magára, hogy így tartsa vissza a belső elkeseredés folytán kitörni készülő könnyeit. Akik az első sorokban ültek, azt mondták, hogy Pákozdy prof sikertelenül küszködött könnyeivel, bár arckifejezése semmitmondó volt. Illyés Bandi úgy állt ott, mint egy fatuskó. Mindvégig közömbös maradt, mint akinek mindenképpen jó. Sem megindulást, sem részvétet, sem felháborodást nem tükrözött az arca. Kállay Kálmán bácsi betegségére hivatkozva maradt el erről az együttlétről. Egész félévben betegeskedett. Alig tartott néhány órát. Egyik este szerenádot adott neki a kántus-kórus, több évtizedes professzorsága idején először. Roppant meghatódott. Igen finom és rendkívül jóindulatú ember volt diákjaival szemben. Nagy tudású. Félték, hogy hamarosan meghal. Makkai Sándorral is így történt: alighogy felköszöntötte a kántus, szemeit lecsukta örökre. Kari bá', a kedélyes, öreg ember arcára szokatlan komolyság telepedett. Semmi több, de ez nála mindennél több.

Annál riasztóbb, félelmetesebb volt Török és Czeglédy Sándor professzor tekintete. Török amúgy is keskeny arca beesett, mint egy aszkétáé. Nem sok hiányzott ahhoz, hogy a halált jelenítse meg. Tekintete a földre szegeződött, mintha a lábai előtt megnyílt mélység rettentette volna meg. Kezeit háta mögött összekulcsolta.

Valamivel még borzasztóbb volt Czeglédy prof arca, amit rossz szokásához híven felfűjt. Magas homlokának minden ráncja a szeme körül gyűrűzött. Két kezét, ellentétben kollégájával, hasánál fogta össze. Fejét merészen felszegezte, rettenetesen morc, csúnya tekintetével a mi arcunkat kémlelte. Egyik fiúról a másikra ugrott a pillantása, mintha bátorítani, erősíteni akart volna minket. Vagy mintha tőlünk várt volna segélyt?...

A dékán egyik iratot a másik után olvasta. Dugó és még egy-két fiú gyorsírással jegyezték a szöveget, előzetes megbeszélés alapján. Csak a harmadik irat tartalmazta a tulajdonképpeni ítéletet. Szorongó érzésekkel vártuk ennek tartalmát.

Consilium abeundival négyünket távolítottak el a teológiáról: Janka Lajos, Kotsis István, Kőrössy József és Kulcsár István. Hét társunkat félév-vesztésre ítélték.¹²²

---

¹²² Az ítélet teljes szövegét a *Függelékben* közöljük. – A határozat szerint Kőrössy Józsefet és Kotsis Istvánt kizárták. Janka Lajosra és Kulcsár Istvánra vonatkozott a consilium abeundi. Ez a kifejezés – eltanácsolás (*lat*) – hangsúlyozottan a

Úgy ért bennünket mindez, mint valami hideg zuhany, mint valami villámcsapás. Éreztük, hogy valami rettenetes van készülőben, egyáltalán nem ringattuk magunkat illúzióba, nem tápláltunk túlzott reményeket az ítélet kíméletessége felől, mégis, amikor meghallottuk, mintha letaglózta volna minket. Tompa kábultság zúgott fejünkben.

Az ítélet következményeit az első percekben persze nem is tudtuk fölmérni. Mit jelent életünk további alakulására nézve, hogy immár nem vagyunk teológusok? – hogyan is tudtunk volna erre felelni! Homályosan felderengett emlékezetemben a pataki pályaudvaron útra készen álló ifjúság a pataki csendesnap után, és egy hang, mely ezt mondta:

– Tiszteletes úr, ez a pár nap mindent megért!

Most megkérdeztem magamtól:

– Mindent? Még ezt is?

És feleltem is rá gyorsan:

– Igen, még ezt is. Ha az ifjúság ott egymásra talált, ha annak az „utolsó”, rettenetesen szégyentelen ifjúsági gyűlésnek minden bűne, fertelmes indulatossága azon a csendesnapon eltisztult, ha a hívő teo-

---

távozásban való megegyezésre, közös szándékra utal (egy konkrét intézményre vonatkozóan). Jelen esetben erről szó sem volt, az ítélet mind a négy hallgatónak számára az összes magyarországi teológiáról való egyoldalú kitiltást jelentette. A félév-vesztésre ítélték névsora: Barcza József, Batka Ferenc, K. Kovács János, Nagy Tibor, Orosz Imre, Szabó Albert, Tóth Gábor. Az ítéletet a debreceni Teológia kara nevében Tóth Endre dékán hirdette ki, de meghozatalához vajmi kevés köztük volt. December 6-án a konvent elnökségi tanácsulása meghallgatta a budapesti és debreceni jelentéseket a pápai és sárospataki exodusokra vonatkozóan, majd az ügyet kivonta a teológiai illetékességéből, és a konventi elnökség döntött a büntetésekről, jogalap nélkül (Várady i.m. 57-58, és az ítélet szövege). Valójában azonban még a konventi elnökség szerepe is tovább szűkíthető: Bereczky Albert püspök-elnök és Kiss Roland főgondnok, világi elnök, valamint a testület tagságának érdekérvényesítő ereje eltörpült Péter Jánosé mellett. – Péter János hatalmáról és az exodussal kapcsolatos ítéletekben betöltött szerepéről érdekes adalékkal szolgál Kardos István *Apám, Dr. Kardos János* c. memoárjában: „Apám intervenciói a barátságukat erősen hangoztató Bereczkynél soha nem sikerültek. Amikor a pápai és pataki diákok fellázadtak és tüntetőleg hazatértek Pápára, illetve Sárospatakra, Apám az ösztökélemre elment Bereczkyhez és irgalomra kérte velük szemben. A válasz elutasító volt, illetve Bereczky minden felelősséget Péter Jánosra hárított. Meglehet ez igaz is volt, mert Apám szerint Bereczky kezéből nem is csúszott ki a hatalom, hanem soha nem is volt igazán hatalma. Zsinati elnök volt, de az igazi hatalmasság a félelmetes és sokban Rajk Lászlóra emlékeztető Péter János volt” (Ráday Könyvtár, Benda Kálmán különgyűjtemény, BK-0476. London, 1989. Soksz. gépirat 55. p.)

lógusok ott egymásra találtak, ha a hitetleneket ott szíven ütötte az Ige, akkor még ezt is megérte, akkor még ez is belefér a mindenbe. Akkor nem volt hiábavaló, mégha személy szerint nehéz is mindezt elfogadni, az ítéletet lélekben és alázattal feldolgozni, megemészteni.

Révedezésünkből, töprengésünkből a dékán fátyolos hangja riasztott fel.

– A debrecenieket arra kérem, hogy hagyják el a termet.

Mégis csak jó pedagógus ez a dékán. Tapintatos ember. A debreceniek mint a gyászolók, fájdalmas némasággal emelkedtek fel helyükről. Lassú, kimért, megfontolt léptekkel, csendben, szinte lábujjhegyen hagyták el a termet. Mikor az utolsó betette maga mögött az ajtót, felélegettünk: magunkban vagyunk jelenlegi tanárainkkal, professzorainkkal.

– Arra intem és kérem az ifjúságot, – szólalt meg ismét a dékán –, hogy semmiféle kollektív megmozdulást ne tegyen. Elsősorban pataki tanáraitokra, azután most olvasott társaitokra, végül magatokra hoznátok ezzel bajt.

Csönd. Légy szárnya bent, sem künn nem hallatik.¹²³

– Most pedig kérem azt a tizenegy fiatal embert, hogy jöjjenek be az irodába.

Megindultunk kifelé. Kinn a debreceniek sűrű, kíváncsi sorfala közt. Az irodában a tanárok és a diákok egyaránt lesújtva foglaltak helyet.

– Hát most szóljatok ti.

Úgy hangzott ez a felszólítás ajkán, mint egy megkönnyebbült sóhaj. Ő már túl van a nehezén, most rajtunk a sor.

– Tessék megengedni – szóltam –, hogy még a mai nap folyamán beszélhessünk a pataki ifjúsággal.

– Gondolod, hogy ez megnyugtatná a kedélyeket?

– Feltétlen.

A kar is beleegyezett.

– Nem tartanátok szükségesnek, hogy püspökkel beszélhessetek? – kérdezte a dékán.

Hosszabb hallgatás után ismét én szólaltam meg.

– Mindenekelőtt szabad legyen megköszönnünk dékán úrnak, de a tanári kar minden tagjának jóindulatát, amit a kivizsgálás egész ideje

---

¹²³ Idézet Arany János: *A walesi bárdok* c. verséből („Áll néma csend; légy szárnya bent, / Se künn, nem hallatik”).

alatt tapasztalhattunk. Szíveskedjenek eltekinteni a bizalmatlanságtól, amelyet éreztettünk. Mentségünkre szolgáljon, hogy nem tehattünk másként. Ami pedig a püspök úrral való esetleges beszélgetésünket illeti, nem hiszem, hogy sok jó jönne ki belőle és akármilyen mértékben is befolyásolná helyzetünket. A magam részéről különben is meglehetősen bizalmatlan vagyok az egyházkormányzat ténykedéseivel szemben.

A beszélgetés közben mégis az a vélemény alakult ki, hogy a dékán úr kérjen a négy eltávolított részére egy beszélgetési alkalmat a püspök-nél, lehetőleg már holnap.

– Mehetnek-e legációba az eltávolítottak? – vetette fel a kérdést Nagy Tibi.

– Rossz kérdésre rossz választ lehet csak adni – felelte Pákozdy.

– Ezt a kérdést nem hallottuk – toldotta meg Czeglédy prof.

A beszélgetés végeztével a profok mindannyiunkkal melegen kezét fogtak. Jóska meg én még bent maradtunk, hogy néhány függőben lévő ügyet tisztázzunk. Így például a megkezdett vagy a közeljövőben kezdődő, de már kellőképpen előkészített szolgálatok dolgát. A kar egyöntetű véleményét juttatta kifejezésre a dékán.

– Legjobb lesz, ha a szolgálatokat a félreértés elkerülése végett átadjátok másoknak.

Még a kántus szegedi kiszállásán sem vehettem részt, pedig Szigethy tanár úr már engem is beosztott.

– Az irataitok benn maradhatnak – szólt a dékán, amit fejbólintással vettünk tudomásul.

– Különben – szólt közbe Czeglédy –, ezt a félévet beszámítjuk maguknak, mint lehallgatott szemesztert. Ebből már csak kollokválni kell, ha visszajönnek.

Ezzel az egész kar egyetértett, mi pedig távoztunk.

S most következett az ítélet kiértékelése.

Mindenekelőtt megállapítottuk, hogy a profok hangulata milyen barátságos lett irántunk, különösen azóta, hogy az ítélethirdetés megtörtént. Most már egyáltalán nem úgy léptek fel, mint vizsgabírák, bár a vizsgaidőszak alatt is túlzás lenne akármelyikről is ezt mondani, hanem mint megértő, együttérző, együtt szenvedő emberek. Ez volt a lehető legtöbb vigasztalás és elégtétel számunkra.

Czeglédy prof egy alkalommal összehasonlítást tett a mi és Bojtor Pistáék tavaly történt eltávolítása között. Leszögezte, hogy ez az ügy tisztább, ebben nincs semmi zavaró jelenség. Bojtorék annak idején, noha az Úrért égték, mégsem tartottak be több olyan előírást, ami egyáltalán

nem ütközött volna nehézségbe, de hitükkel, szolgálattal sem hozta volna őket ellentétbe. Igaz, hogy az ő ítéletük nem is volt olyan súlyos, mert őket csak a debreceni teológiáról távolították el, minket viszont az összes magyarországi református teológiáról eltanácsoltak. Egy lelkiismeretes professzornak, mint Czeglédy úr, természetesen egyáltalán nem közömbös, hogy két éven belül akárhogy, és akármiért is, de kétszer sújtott az egyházkerületi elnökségi végzés, illetve a kar a legszigorúbb büntetésekkel néhány fiatalembert. A teológiára sem vet valami jó fényt ez a gyakori büntetés. Indexünkben természetesen a büntetésnek semmi nyoma nincs, ezt oda nem vezették be, és ez az egyszerű tény igen gyanússá teszi a kiszabott büntetés tisztaságát, egyenességét és igazát.

Sokat gondolkoztunk azon: hogyhogy Janka Lajos és Kulcsár Pista is velünk, Jóskával és velem egyenlő elbírálásban részesült? S hogyhogy Orosz Imre kimaradt a consilium abeundisok közül? Igaz, hogy Lajosnál volt a pénz, azt ő adta ki. Az is tény, hogy ez súlyos hibának minősült a bírák szemében. De nem súlyosabb igazságos elbírálás szerint, mint Imre ténykedése. Csodálkoztunk azon is, hogy Nagy Tibi is félév-vesztést kapott, noha ő nem jött velünk Patakra. Azonban ez nem menti fel a kezdeti tevékenység, a kezdetben, a mozgalom elején elkövetett „mulasztások” alól. Október 18-án Patakra ő adta fel a táviratot, ő toborozta az ifjúságot. Czeglédy prof szerint igazságos és méltányos Tibi büntetése, még ha hitre hivatkozva ki is vonta magát az exodusból.

Közben Pestről is befutottak a hírek. Ott is hasonló sors várt az exodusban vezető szerepet játszó teológusokra. Cseh Lali is consilium abeundit kapott. Patakiak többen részesültek ebben a büntetésben, mint a pápaiak, viszont náluk tíznél többen kaptak félév-vesztést. Persze a pápaiak közül is többet távolítottak volna el, ha ők is úgy megoszlottak volna két teológia között, mint mi. Debrecenben csak egy pápai lézengett: Kiss Pista.

Jóleső érzéssel vettük tudomásul, hogy az egyházi vezetés a pataki exodust egységes szervezettségére való tekintettel veszélyesebbnek minősítette a pápainál. Gyakorlatilag persze ez sovány vigasz, de az adott helyzetben erkölcsileg mégis csak sokat jelentett nekünk.

6. Utolsó simítások

Eredetileg úgy terveztük, hogy csak délután beszélünk az ifjúsággal, de bizony az egész társaság egybeseregelve várt minket, amikor a dékáni irodából kijöttünk. Így eredeti szándékunkat módosítani voltunk

kénytelenek. Az ifjúság a 18-as teremben hangoskodott, zárt ajtók mögött. Sőt a dupla ajtó közé odaállt Ötvös Karcsi ellenőrizni, nem hallgatózik-e valaki illetéktelen?

Egyetlen kérdés körül folyt a vita: vállalják-e írásban, az egyházkerületi elnökséghez intézett kérvényben kollektíven az ítéletet, mint ahogy erről már nem is egyszer volt szó közöttük egészen komoly formában, vagy nem? Bekapcsolódtunk mi is a beszélgetésbe.

– Ha rajtunk akartok ezzel segíteni – szóltam –, akkor arra kérlek benneteket, hogy álljatok el ettől a szándékotoktól. Rajtunk most azzal tudtok segíteni, ha hallgattok és csendben maradtok.

– Igen öregem, de szavunkat adtuk. Mégis csak ki kell állni és meg kell mutatni, hogy van bennünk bátorság – vetette ellen Dezső, az erdőbényei pap fia¹²⁴.

– Hitből tennéd ezt?

– Az mindegy, öregem. Nem ez itt a kérdés.

Mindenfelől kérdésekkel ostromoltak minket. Sehogy sem akarták megérteni, hogy most már semmi értelme a kollektív helytállásnak. Ha a kollektív megmozdulás nem vezetett eredményre akkor, amikor Patakra mentünk, hogyan vezetne most? Valaki az egyházkerületi gyűlés határozatára kívánt hivatkozni.

– Az sem helyes dolog – vettem ellenükbe. – Mert azt, amit tetünk, nem palástolhatjuk azzal a határozattal még akkor sem, ha lényegében az szolgált alapul az exodushoz.

Szondy Péter helyeslően bólintott.

Nem lehetett a fiúkkal érvekkal szembeszállni. A logikus meggyőzés nem használt semmit. A túlfűtött indulat, az elkeseredés lett úrrá a szíveken. Hívók és hitetlenek egyek voltak ebben a kérdésben, egyaránt azon fáradoztak, hogy a kollektív ítéletvállalást írásba foglalják és eljuttassák az egyházkerületi elnökséghez. Míg mi a profokkal beszélgettünk, Mészáros Pisták már meg is fogalmazták a szöveget a következőképpen¹²⁵:

„Főtiszteletű Egyházkerületi Elnökség!

Alulírottak, mint a volt sárospataki teológiai akadémia hallgatói, az egyházkerület elnökségének a Sárospa-

¹²⁴ Makó Dezső Kálmán

¹²⁵ TtREL II.2.c.59.

takra távozásunk ügyében hozott határozatával kapcsolatban szeretettel és tisztelettel kérjük, hogy annak a négy testvérünknek a büntetését, akiket a határozat a legsúlyosabban érintett, olyan formán szíveskedjék módosítani, hogy tanulmányaikat folytathassák, illetve befejezhessék.

Kérésünkkel kapcsolatban a következőket hozzuk fel:

Sárospatakra eltávozásunkat külön-külön egyenlő felelősséggel határoztuk el és hajtottuk végre. Pusztán elhatározásunk végrehajtása érdekében választottunk magunk közül megbízottakat, illetve kiküldötteket.

Az irántuk való szeretetünkön kívül az indított erre a kérésre, hogy a fentiekből kifolyólag a felelősségből egyenlő részt vállaltunk, ezért úgy érezzük, hogy a felelőség az ő súlyos büntetésükért minket terhel s így lelkiismereti kötelességünknek tartjuk, hogy mellettük felemeljük kérésük szavunkat és kérjük testvéreink büntetésének az enyhítését. Hogy ezáltal megszabaduljunk attól a nyomasztó és marcangoló önvádtól, amely most ránehezedik az egész ifjúságra és megakadályoz minket hivatásunkra való komoly készülésünkben.

Abban a reményben, hogy a Főtiszteletű Egyházkerületi Elnökség kérésünknek helyt ad és ügyünket megértőleg intézi, maradunk szeretettel és tisztelettel:

Debrecen, 1951. december hó 12.

Hézszer Lajos, Mészáros István, Orosz Imre, Sóhajda Gyula, Benke József, Batka Ferenc, Béres Balázs, Farkas Zoltán, Horváth Lajos, Keresztessy László, Komjáthy György, Nagy Tibor, Pálóczy Bertalan, Pándy András, Szabó Zoltán Aladár, Tankó István, Veress Borbála, Ágoston István, Bacsó Bertalan, Botka György, Juhász Zsófia, Juhos János, K. Kovács János, Mózes Mihály, Ötvös Károly, Semsey Klára, Sóhajda Béla, Soós Lajos, Szabó Albert, Száz Béla, Takács Béla, Timár Pál, Tóth Gabriella, Varga József, Várady József, Benke György, Bögödi Dezső, Gidófalvi Andor, Hajdu Lajos, Iszlay Jenő, Makó Dezső, Móré László, Szabó Gabriella, Tóth Árpád, Barcza József, Tóth Gábor, Bartha Béla, Major Gyula, Sárosi Irén, Szaniszló László, Szombathy Gyula, Vadas Gyula.

Összesen ötvenketten.

A debreceniek igaz szolidaritásból hasonló értelemben keresték meg az egyházkerületi elnökséget. Az ő beadványuk szövege így hangzott¹²⁶:

„Főtiszteletű Egyházkerületi Elnökség!

Tisztelettel kérjük a Főtiszteletű Egyházkerületi Elnökséget, hogy nekünk a régi debreceni theológusoknak az alább írt sorait méltóztassék elolvasni és szívvel figyelembe venni. Kérésünkben Istenben vetett reménységünk után abban a reménységben is tesszük meg, hogy amikor mi a Főtiszteletű Egyházkerületi Elnökséghez szólunk, akkor mi Istentől fölénk rendelt vezetőinkhez, illetve atyáinkhoz szólunk.

Szabad legyen elmondanunk azt, hogy tudjuk, hogy amikor Isten megítéli az ő népét, az ítéletet alázatos engedelmisségben el kell fogadni. De hisszük, hogy Isten ebben az alázatosságban megengedi az ő népének azt a lehetőséget, hogy az imádság szárnyán hozzá szálljon és kérje Őt kegyelme gazdag kiadásáért. Éppen így a Főtiszteletű Egyházkerületi Elnökségnek a határozatát is, amelyet az u.n. pataki ügyben hozott, mi, akiket ez a határozat csak közvetve érintett, alázatosan tudomásul vesszük. De minden engedetlenséget és lázadást kizárva szeretettel és tisztelettel kérjük a Főtiszteletű Egyházkerületi Elnökséget, hogy a volt pataki testvéreink kérését méltóztassék úgy venni, mint a mi kérésünket is.

Imádkozva Istenhez, kérjük, hogy Szent Lelke által úgy világosítsa meg a Főtiszteletű Egyházkerületi Elnökségnek ebben a tisztségben lévő tagjait, a mi atyáinkat, hogy megláthassák a kérvényben adódott új helyzetben az ő tegnap és ma és mindörökké egy és ugyanaz akarátát.

Atyafiúi tisztelettel és szeretettel:

Debrecen, 1951. december hó 12.

(79 debreceni testvérünk aláírása.)”

¹²⁶ TtREL II.2.c.59.

Annyit sikerült csak elérni az ifjúsággal, hogy ezeket a kérvényeket most még ne adják be. A kérvényekből, főleg a debreceniekéből kiderül, hogy néhányunkon kívül senki nem számolt ilyen súlyos ítélettel.

Másnap, vasárnap délben hívatott a dékán. Éppen ebédeltünk. Be akartuk fejezni az ebédet, azonban a dékán másodszer is üzent értünk. Ennek már a fele sem tréfa! Felkaptuk a süteményt és a hideg vacsorát, és a dékánnal együtt egy üres szobában telepedtünk le. A dékánon és négyünkön kívül senki más nem vett részt a most következő párbeszédben.

– Volt alkalmam a püspök úrral szót váltani – kezdte, rátérve azonnal a lényegre. – Kérdezte, milyen ügyben szeretnétek vele beszélni? Megmondtam ezt is. Ő is kíváncsún tartja ezt a közvetlen érintkezést, azonban nem akarja öt perc alatt elintézni. Kimerítően szeretné átbeszélgetni veletek ezt a dolgot. Két órát is szívesen rászán. Most azonban nem ér rá. El kell utaznia, és el kell készülnie a püspöki jelentéssel a küszöbön álló egyházkerületi gyűlésre. Ellenben karácsony és újév között majd értesíti közületek Jóskát, illetve írj neki Jóska és érdeklődd meg, melyik dátum felelne meg neki. Eszerint értesítsd aztán majd a többieket is.

Azután különösen, furcsán, mereven ránk nézett. Álltuk a pillanását.

– Tűnjetek el Debrecenből a legközelebbi vonattal. A püspök úgy gondolja, hogy jelenlétetek izgatólag hat a fiúkra.

– Éppen megfordítva áll a helyzet – válaszolt Jóska –. Mi tartjuk féken az ifjúságot.

– Tudom én. Mondtam is a püspök úrnak, de ebben nem hallgatott ránk. Ragaszkodott kívánságához.

– Ha elhagyjuk a teológiát, külső hatalmasságok részéről nem lesz bántódásunk? – tette fel a kérdést Jóska.

– Erről is beszélgettünk. Azt mondta, amennyiben az itt maradó ifjúság között semmiféle kollektív megmozdulás nem történik, akkor nem. De mihelyt valami ilyesmi üti fel a fejét, felelőssége abban a pillanatban megszűnik. Azt pedig bizonyára tudjátok, hogy a püspök szűkszavú ember. Ha valamire azt mondja, hogy nem, akkor állja a szavát. Nála súlya van a szónak. De ezen túlmenően a keze messze elér. Például valakit kilakoltattak. Az illető hozzá fordult segítségért. 24 órán belül visszaköltözhetett a lakásába. Én személyes ügyben nem szoktam segítséget igényelni. Lányom egyetemi felvételi dolgában azonban erre kényszerültem. A megyei tanácson

megkérdezték a lányomat: „Mi az apja foglalkozása?” – „Teológiai dékán.” – „Hát az meg mi?” – A lányom megmagyarázta. Elmosolyodtak. – „Ugyan kérem. Forduljon az apja Péter Jánoshoz. Egy telefonértesítés a minisztériumba és el van intézve az egész.” – A püspök úr előtt erre hivatkoztam. Ő is elmosolyodott. S egy telefonértesítés nyomán bejutott a lányom az egyetemre, ahová eddig semmiképpen nem tudott bejutni.

– Viszont ma nem tudunk elmenni, dékán úr – mondtam.

– Miért?

– Mert ma vasárnap van, és egy csomó függő dolgot kell még elintézni, de azokat csak hétköznap lehet.

– Például miket?

– Rendőrségi kijelentkezés, kollégiumi tartozások kiegyenlítése, kölcsönadott holmik visszakérése. Meg aztán – folytattam kesernyésen –, még a kilakoltatásnál is adnak 24 órát.

– Hát akkor mikor tudnátok elmenni?

– Holnap délelőtt.

– Szóval holnap 10–11 között jelenthetem a püspöknek, hogy elmentetek?

– Igen.

– Van még valami kérdés?

– Az ifjúság a mi ügyünkben szeretne kérvényt beadni az egyházkerületi elnökséghez. Hogyan lehetne ezt elintézni?

– Ez úgyis hivatalos úton megy. Adják be egész nyugodtan akár holnap hozzám. Én majd két-három napig pihentetem az asztalfiókban, és később majd továbbítom. Addig egy kicsit lecsillapul a helyzet, és túl lesz már a püspök úr is az egyházkerületi közgyűlésen.

Akár továbbította, akár nem, akár csak az elejét akarta venni ezzel a taktikai sakkhúzással egy esetleges későbbi bonyodalomnak, akár valóban így is gondolta, meggyőződésem szerint a mi szempontunkból ez már teljességgel közömbös volt.

Rövid gondolkodás után, mintha megsejtette volna titkos szándékunkat, ennyit mondott:

– Tanácsként mondom: Patakra ne menjetek.

Bólintottunk egyet. Kifelé menet megkérdezte tőlem a kívül vára-
kozók felé intve:

– Szükséges, hogy velük is beszéljek?

– Azt hiszem, nem.

Délután Jóska meg én Dugó kalauzolásával felkerestük Török professzort a lakásán, de nem volt otthon. Czeglédy viszont szívélyesen fogadott.

– Kérem, vendégeim vannak. Legyenek szívesek ebbe a szobába befáradni – és betessékelt egy másik szobába.

Róla mesélik, hogy egy ízben saját gyermekét sem ismerte meg, annyira elmerült a gondolataiban. Roppant értékes ember. Előadásaiiban ebben a félévben is izgalmas módon foglalkozott időszerű kérdésekkel, az ébredési, tradicionális és egyházpolitikai igehirdetésekkel. Közöltük vele a dékán szavait.

– 1945 óta nem volt a magyar református egyháznak ilyen súlyos esete – állapította meg. – A félév-vesztesekért nem aggódom. Azok be hozzák. A maguk ügye bánt engem.

Figyelemre méltó megjegyzés Péter János sógorának¹²⁷ szájából. A pápaiak esetéről és a legációról beszélgettünk aztán.

– És mit csinálnak a püspök úrral való beszélgetésig? – kérdezte, amikor már távozni készültünk.

– Hazamegyünk.

– Hová valósiak?

– Miskolc. (Jóska)

– Aggtelek. (Lajos)

– Nyomár. (Kulcsár Pista)

– Pécs. (Én.)

– Pedig úgy néz ki, mintha vérbeli tiszáninneri lenne.

Szellemességben nincs hiány.

Hirtelen elhatározásunk következtében felugrottunk Pákozdyhoz is. (Lajos és Kulcsár Pista később csatlakoztak hozzánk, illetve velük nem sokkal Czeglédy lakása előtt találkoztunk össze minden előzetes megbeszélés nélkül.)

– Emlékeznek még arra az írásbeli kihallgatásra? – tette fel a kérdést, miután helyet foglaltunk az ismert szobában.

– Hogyne.

– Hát azt másképpen nem lehetett volna megcsinálni. Csak úgy rajtaütésszerűen. Bojtorék esetében is ezt az eljárást alkalmaztuk. Csak így lehet célt érni. Különben igen sajnálom, hogy péntek délben nem figyelmeztettem a társaságot, az exodus előtt. De lehet, hogy így jobb. Mert maguk akkor is elmentek volna Patakra, és akkor ez a figyelmez-

---

¹²⁷ Czeglédy Sándor testvére, Margit, Péter János felesége volt.

tetés súlyosbító körülmény lett volna. Sajnálom a szupplikáció utáni egy hét kiesést is. Talán előbb célhoz értünk volna, ha nem hagyjuk ki azt az időt. De ez az exodus agyoncsapta az egész félévet.

Szó esett az ítéletről is.

– Most már sejtem, mit akart mondani azzal, hogy a Kar nem autonóm – intézte hozzám szavait. – Mi nem gondoltunk arra, hogy kivesszük a kezünkből az ügyet. Éppen ezért javasoltam múltkor az egyik kari gyűlésen, vegyük jegyzőkönyvbe, hogy mi csak félév-vesztést adnánk. A kar azonban erre nem volt kapható. Így hát az utókor előtt nem vagyunk fedve.

Mit higgyünk el mindebből? Ilyenkor mindenki olyan sokféle-képpen beszél. Mi igaz ebből is, amit az imént mondott ez a prof, ki tudja? Az viszont tény, nem gondoltuk volna, hogy vele így is, ilyen közvetlenül is lehet beszélgetni. Egészen más emberként ismertük meg itt, mint a katedrán, ahol bizony sokszor nagyon pongyola stílusban nyögdecsejt. Volt, amikor készültségét akarta ezzel fedezni. Igaz, más irányú elfoglaltsága nagyban lekötötte, de ez nem menti fel őt professzori kötelezettsége alól.

– Hol lesz már ez az ügy fél év múlva! – vette fel ismét a szót. – Hol leszünk már akkor ettől! Az új események egészen el fogják temetni.

– Én is pont erre gondoltam – kapcsolódott az eszmecsérébe Jóska –, és akkor talán még vissza is jöhetünk.

– Tudják, legfontosabb a humor – szólt hozzánk a prof. – A németek egyik legnagyobb tragédiája az volt, hogy hiányzott belőlük a humor. Az angolok pedig a legnagyobb afrikai vereség idején viccelték ki leginkább önmagukat. Maguk is így viseljék ezt az ítéletet, humorral.

Rövid szünet után megtoldotta szavait:

– Azt hiszem, nem cserélnének maguk azokkal, akik maguk fölött ítéleztek.

– Hát nem – tette hozzá nevetve Jóska.

Miután így végigjártuk a profokat, akikkel közelebbi kapcsolatban voltunk, hazatértünk, hogy e búcsúzás után megtegyük az utolsó simításokat és előkészüljünk a másnapra útra.

Mennél jobban közeledett a végleges elválás ideje, annál nehezebb lett a szívünk. Reggel, másnap 7-8 óra között nagyon sokan gyűltünk össze ismét minden különösebb értesítés vagy előzetes megállapodás nélkül az egyik tágasabb diákszobában. A visszamaradottak nevében Bán Pista búcsúztatott minket. A Szentírásból a Jel. 3:14–20 verseket

olvasta fel¹²⁸. Jóska a távozók nevében a Malakiás 3:6¹²⁹ alapján köszönt el addigi társainktól. Bizonyágtételének magva Isten hűségének, szeretetének és ígéreteinek változhatatlansága volt. Valóban szívből beszélt. Én pedig a II. Korinthus 4:17–18 versek¹³⁰ alapján arra buzdítottam társainkat, hogy maradjanak a helyükön, legyenek hűek továbbra is lelki anyjukhoz. Nekünk mennünk kell, de így is egyházi szolgálatban szeretnénk maradni. Végül elénekeltük az „Isten velünk viszontlátásra” kezdetű Hallelujah-éneket¹³¹ és könnyek, csókok, testvéri ölelések között elváltunk.

A rendőrségi kijelentkezést Takács Béla volt szíves elintézni. A szupplikációs segélyből még ránk eső részt hosszú vonakodás, utánjárás után, nagy keservesen, végül is csak a püspök egyenes utasítására adták ki. Hiába, amilyen barátságatlanul fogadott a hivatalos Debrecen minket annak idején, ugyanúgy bocsátott is el.

Nagy volt a sürgés-forgás a teológián. Az előadásokat eddig is kevesen hallgatták, most ezen a napon még gyérebb volt a hallgatóság az előadótermekben. Ezek is csak ímmel-ámmal figyelték az előadásokat.

Jóska hosszabb időre eltűnt. Sokáig kerestem. Egyszer csak megpillantottam a lépcsőház ablakából, amint Gulyás Katalin, az egyik debreceni teológával – azóta már feleségével – eltűnt az egyik folyosó kanyarulatában. Mikor aztán előkerült, négy szemközt csendesen megjegyeztem:

– Salamon király elmondta Sába királynőjének mindazt, ami a szívet nyomta...?

---

¹²⁸ „A Laodiczeabeli gyülekezet angyalának is írd meg: Ezt mondja az Ámen, a hű és igaz bizonyosság, az Isten teremtésének kezdete: Tudom a te dolgaidat, hogy te sem hideg nem vagy, sem hűv; vajha hideg volnál, vagy hűv. Így mivel langymeleg vagy, sem hideg, sem hűv, kivetlek téged az én számból. Mivel ezt mondog: Gazdag vagyok, és meggazdagodtam és semmire nincs szükségem; és nem tudod, hogy te vagy a nyomorult és a nyavalyás és szegény és vak és mezítelen: Azt tanácsolom néked, hogy végy tőlem tűzben megpróbált aranyat, hogy gazdaggá légy; és fehér ruhákat, hogy öltözeted legyen, és ne láttassék ki a te mezítelenségednek rútsága; és szemgyógyító írral kend meg a te szemeidet, hogy láss. A kiket én szeretek, megfeddem és megfenyítem: légy buzgóságos azért és térj meg.”

¹²⁹ „Mert én, az Úr, meg nem változom, ti pedig, Jákóbnak fiai, nem emésztettek meg!”

¹³⁰ „Mert a mi pillanatnyi könnyű szenvedésünk igen-igen nagy örök dicsőséget szerez nekünk; Mivelhogy nem a láthatókra nézünk, hanem a láthatatlanokra; mert a láthatók ideig valók, a láthatatlanok pedig örökkévalók.”

¹³¹ A Bethánia Egylet gondozásában kiadott énekeskönyv.

December 8-án fejezte be Jóska az ebesi evangélizációt, ahol Sába királynőjének Salamonnál tett látogatása alapján hirdette az evangéliumot.

S aztán még egyszer az elutazásunk előtt benyitottunk a dékániára. Elbúcsúztunk mindenkitől, a dékántól is, aki akkor is kevés órát tartott volna, ha nem jön közbe az exodus. Török prof lépett hozzánk.

– Nagyon köszönöm, hogy tegnap felkerestetek. Igen sajnálom, hogy nem lehettem otthon.

Tudtuk, hogy a Nagytemplomban volt, ahol Győry Elemér dunántúli püspök beszélt, azt követően Péter János. A két püspök nyilatkozatára mindenki kíváncsi volt, csak úgy tódult a sok nép a templomba.

– Egyre kérlek titeket – folytatta.

Kérdőn néztünk rá.

– Nagy Barnának ne rójátok fel hibául, hogy nem szállt síkra az érdekekben annyira, mint Benedek igazgató úr a pápaiakért. De értsétek meg, hogy egészen más az ő helyzete.

– Igen, ezt tudjuk.

Állítólag Benedek Kiss Rolanddal nyaralt azon a nyáron, aki kijelentette róla, hogy Magyarországon csak egyetlen gyakorlati professzor van, s az Benedek. Tanév elején még azt is rebesgették, hogy ő lesz a pesti teológia igazgatója. Még ha időközben vesztett is az addig nyert kegyekből, sokkal több előnye volt, mint Barna bácsinak. Mondják, hogy Benedek úgy állította be a pápaiak exodusát a pesti tanácskozáson, hogy Kiss Roland végül már védelmébe vette a pápaiakat. Barna bá'ra viszont már eleve rossz szemmel tekintettek.

Török prof ugyanazt kérte Janka Lajoséktól is, akik külön köszöntek el tőle, mint tőlünk. Nagyon szívén viselte kollégája sorsát.

A profok búcsúzáskor rendkívül szívélyesek voltak velünk szemben. Őszintén kimutatták együttérzésüket. Mindegyikőjüknek volt egy-egy kedves szava, tanácsa a részünkre.

A fiúktól még nehezebb volt a válás. Reggel már elköszöntünk ugyan tőlük, de egészen más az indulás pillanatában az utolsó köteléket is eltépni. A pataki teológák a rendelkezésükre bocsátott teremben tartózkodtak délelőtt, amikor nem volt órájuk. Tőlük is elköszöntünk. Sírtak, szipogtak, mint a záporosó. Értelmeset képtelenek voltak mondani. Szabadjára eresztették érzelmeiket, nem feszélyezte őket a nyilvánosság. Jóska így nyilatkozott ezekről a pillanatokról:

– Minden erotikától mentesen szívesen megcsókoltam volna mind-egyiket, mint testvéremet.

A többség megszívlelte a dékán intését: a kollégium kapujában végleg elváltak tőlünk. De vagy tízen az állomásra is kikísértek. Amikor a kalauz „beszállást” kiáltott, amikor a vonat lassan kigördült a pályaudvarról, előkerültek a zsebkendők, a kalapok és integettünk egymásnak, amíg egy fordulóban el nem tűntünk egymás szemei elől. Új szakaszt jelképezett ez a forduló a mi életünkben is. Tudtuk, éreztük, bármennyire bizonytalan is a jövő, akiktől elváltunk, azoknak nehezebb most, mint nekünk.

7. Föl-földobott kő¹³²

Csak Nyíregyházán vetette fel Jóska az ötletet, hogy mégiscsak jó lenne előbb Patakra menni. Sokáig tanáctalankodtunk. Lajosnak és Kulcsár Pistának kevés, nagyon kevés pénze volt, végül azért mi más is tehettek volna? – beleegyeztek, velünk tartottak.

Korán sötétedett. Az út a Tiszáig szinte észrevétlenül elfogyott. A hold teljes fényében pompázott. Sugarai aranyosan játszadoztak a Tisza fodrocskáin, melyeket halk szellő hozott ringásba. A Tisza túlsó partján vagy három óra hosszat vártunk a csatlakozásra, másokkal együtt. Társaink nem rejtették véka alá bosszankodásukat a rossz vasúti csatlakozás miatt. Mi meg a várakozás idejében bebarangoltuk a környéket, amely így este kísértetiesen szép volt. Terveket szőttünk, hogyan fogunk elhelyezkedni Patakon, milyen tudományos és gyakorlati munkákat fogunk végezni.

Végre föltűnt a szerelvény. Széltől védett és tűrhetően világos helyen voltunk legalább a kupében. Az örömünk azonban korántsem lehetett teljes. Az egyik utas azt mondta, hogy a mozdonyvezető új ember, és valahol elhagyták a szénmerő lapátot. Most kézzel szórják a szenet a mozdony tüzelőjébe. Ezért megyünk olyan lassan. A másik rákontrázott:

– A mozdony víztartálya is lyukas.

Szép kis kirándulás! A vidék amúgy is vadonszerű.

– Kőrössy! Kellott neked Patakra jönni! – kiabált mérgesen Pista barátom. – Szerencs felé már rég ott lennénk!

– Nemcsak hogy a duplájába kerül nekem az útiköltség – toldotta meg Lajos a barátja kifakadását, mivel ő a másik vonalra váltott jegyet –, de még az éjszakám is rámegegy!

---

¹³² Utalás Ady Endre *A föl-földobott kő* c. versére; itt a Pataktól való elszakadás képességét jelzi.

– Az iskoláját neki! – dörmögi fogai közt Jóska, velük együtt boszszankodva.

Már majdnem éjfél volt, amikor leszálltunk Patakon. A főiskola homlokzati bejáratánál megpillantottuk a püspök, Enyedy Andor kocsját. Hej, de megörültünk, hiszen vele különben is szerettünk volna beszélni Miskolcon. Szent lett a béke közöttünk, mindenki elismerte, mégis csak okos ember ez a Jóska, hogy Patakra irányította lépteinket.

Felzörgettük a háznagyot, Király Bélát. Tőle tudtuk meg, hogy a profok ma este Darányiéknál jöttek össze. Szállást persze a régi helyen biztosított a háznagy. Kapukulccsal is ellátott. Rohantunk Lajos bácsiékhoz. De bizony ott az életnek a leghalványabb nyomát sem találtuk. Tüzetesen körüljártuk a házat, megvizsgáltunk minden repedést, de sehol sem szűrődött ki egyetlen fénycsík sem. Szaladtunk legott Barna báékhoz. Tudtuk, hogy ő mindig későn fekszik, reméltük, hogy még ébren találjuk. Szerencsénk volt. Nagy társaságot találtunk náluk: Juditnap volt éppen, Cimbora feleségének és egyik lányának a nevenapja. Mi azonban a konyhába húzódtunk vissza. Az ítéletről ő már régen tudott, hiszen a teológiák igazgatóit is odarendelték Pesten az ítélelhozatalra.

– Könyökig véresek voltak – mesélte –, délelőtt 10-től délután 3-ig várakoztattak. Anélkül, hogy szóba álltak volna velünk, elbocsátottak.

– Az útiköltséget megadták? – kérdezte az időközben betoppánó Farkas prof.

– Meg. Nem is hagytam volna a zsebükben – válaszoltam.

– Enyedy püspök úr is résztvett a december 6-i tárgyaláson?

– Igen. Neki nagyon nehéz volt. Gondolhatjátok.

Aztán szépen sorban elmeséltük az ítélet részleteit. Közben megvendégeltek, amit a bőséges útravaló ellenére jóízűen elfogyasztottunk.

– Na és most mit szándékoztok csinálni? – vetette fel a kérdést a házigazda.

– A püspök úrral szeretnénk beszélni a könyvtári elhelyezkedés tárgyában.

– Tudtommal a Kossuthban szállt meg. Holnap, illetve ma reggel 8–9 között keressétek fel. Előzőleg kérjétek meg Újszászy urat, hogy menjen veletek. Valószínűleg én is felnézek 9 felé.

Ezzel elváltunk. Farkas prof is velünk tartott. Hazafelé menet mintegy magának dörmögte:

– Jogi szempontból is jó lenne a levéltár részére megszerezni a kihallgatások jegyzőkönyveit. Mi a csudát tudtak annyit összeírni?...

Aznap reggel Barna bá' tanácsához híven elszaladtunk Újszászy úrhoz. Kicsit szokatlan időben kopogtattunk nála, és ő is meglepődött, amikor meglátott minket.

– Isten hozta magukat. Jöjjenek beljebb. Mi szél hozta mifelénk?

Elmondtuk jövetelünk célját.

– No, akkor üljenek még csak. Gyorsan megborotválkozom.

S aztán siettünk a püspökhöz. Rövid várakozás után behívtak bennünket hozzá. Ezen a beszélgetésen a püspökön és négyünkön kívül résztvett Újszászy úr, az időközben ígéretéhez híven berobogó Barna bá', Szabó Zoltán és Horváth Elemér, egyházkerületi főgondnok. A püspök meglepetten üdvözölt minket. Elmondtuk, hogy Péter János karácsony és újév között fogad minket. Az a kérdésünk, hogy elhelyezkedhetünk-e a pataki nagykönyvtárban?

– Tegnap beszélgettünk a ti ügyetekről – kezdte a püspök válaszképpen halk, méltóságteljes hangján –, és arra a megállapodásra jutottunk, legjobb lenne, ha a konventi elnökségtől írásban kérnétek a pataki könyvtárban való elhelyezkedéseitekhez az engedélyt. Hivatkozva arra, hogy továbbra is egyházi szolgálatban kívántok maradni, mivel remélték, hogy papi pályán maradhattok.

– Mivel Péter Jánossal amúgy is beszélgetni fogunk – szóltam –, nem lenne célszerű vele dűlőre jutni ebben a kérdésben? Hiszen Péter János gyakorlatilag egyenlő a konvent elnökségével, másrészt könnyebb egy emberrel szőben érintkezni, mint nyolccal írásban.

Ezt mindenki hallgatólagosan helyeselte.

– Legációba mehetek? – kérdezte a püspök.

– Ettől nem tiltott el senki, de jobbnak látjuk, hogy ne menjünk.

– És a legátum?

– Az az elgondolásunk, hogy azok a helyek, amelyek nekünk jutnának, karácsonyra nem kapnak legátust, de a legátus összegét eljuttatnák hozzánk – ismertette Jóska az álláspontunkat.

– Ez mindenesetre jobb, mint amit tegnap Sóhajdának tanácsoltunk – mérte fel rögtön a helyzetet Újszászy prof. Magyarázólag fordult felénk:

– Tegnap ugyanis azt tanácsoltuk Sóhajdának, hogy az ifjúság legátuma tíz százalékát adja maguknak. Ezzel kárpótolva is lennének, és az ifjúság ily módon legalább képletesen osztozik a terhek viselésében.

– És nektek az elekción¹³³ kihagyták a helyeket? – kérdezte Barna bá’.

– Igen.

– Ti hová mentetek volna? – érdeklődött a püspök.

– Miskolc felsőváros, Szerencs, Mezőcsát, Ózd és Lali Sajó-ecsegre.

– Ezeknek a gyülekezeteknek a lelkészeivel tudok beszélni. Csak az ózdival, Dóczyval nem – szólt a püspök.

– Talán jó lenne, ha Orosz Imre, a Miskolc-belvárosi legátus menne el Ózdra, és én a belvárosi legátumot kapnám meg – javasoltam.

– Így jó lesz – hagyta helyben a püspök.

– No, hogy túl vagyunk ezeken – folytatta rövid szünet után –, két tanácsot szeretnék nektek adni. Először is fölöslegesen senki előtt ne fecsegtetek. Ha pedig majd Péter Jánossal fogtok beszélni, vele mondassátok ki, amit el akartok érni. Tehát ha megkérdezi, mit szándékoztok most csinálni, kérdezzetek vissza: püspök úr mit tanácsol? Mint apátok pedig hadd kérdezzem meg: van-e pénzetek?

Hümmögtünk. Ő pedig búcsúzóul kezét fogott a „jövendő püspökeivel”. Kulcsár Pistát a püspök elvitte kocsiján Miskolcra, onnan hazafelé vette útját. Így hát tőle is elköszöntünk. Az autó lassan, méltóságteljesen kigördült az iskolaudvarról. A püspöki pár között helyezkedett el Pista. Mindaddig integettek valamennyien, ameddig láttak bennünket.

– Akkor tiszteletes urakat szívesen látjuk ebédre – mondta Ruszkay igazgató, aki az exodus alkalmával nem látta nagyon szívesen a teológusokat. Ezt már félig-meddig meg is bánta. A mulasztottakat ezzel a kedves meghívással akarta helyrehozni.

A pataki könyvtárban tervbevett elhelyezkedésünkről még Debrecenből írtam Újszászy profnak, aki levelemre válaszolva lényegében ugyanazt írta, amit az előbbi beszélgetésen Enyedy püspök úr mondott. A levelét így fejezte be:

„Nagyon szeretném, ha e sorok hivatalos jellege mögött is megéreznék a maguk iránt aggódó és féltő szeretetet. Kérem, hogy ez ügyben tett lépéseikről mielőbb értesítsenek s addig is, amíg ez meg nem történik vagy személyesen nem találkozhatunk, vagyok igaz szeretettel:
Újszászy Kálmán.”

¹³³ választáson (lat)

Levelében persze sokkal részletesebben foglalkozik a beadandó kérvény tartalmával és azzal az úttal, amit annak meg kellene járnia.

Szabó Zoltánnal mentünk vissza a főépületbe. Útközben két könyvet ajánlott átolvasásra, ami szerinte meglepően tükrözi Péter János lelki kisiklását.

Az igazgatói irodában akadtunk össze Koncz Sándorral. Itt ismét megkérdezték zsebünk tartalmát.

– Bátorabban beszélhetek, mint a püspök úr jelenlétében – bízott Zoltán bá'. Aztán választ sem várva fejenként száz forintot kaptunk.

Debrecenből visszaérkezett a szénior is. Hírül hozta, hogy Sójáda roppant nagy port vert a tíz százalékos legációk megajánlásával. Külön gyűlést hívott össze ezért. Nem attól féltünk, hogy ily módon Suhaj jobb legációhoz jut, hanem attól, hogy a külön ifjúsági gyűlést majd úgy fogják fel, mint az ifjúság kollektív megmozdulását. Ez pedig a jelenlegi helyzetben veszélyes következményekkel járhat. Jóska azon melegében egy nem éppen barátságos hangú levelet írt neki. Én meg Imrének a legáció-csere ügyében, ahogy arról püspök úrral beszélgettünk.

Majd felkerestük Koncz Sándort a szemináriumi helységben. Ő közölte velünk a hírt, hogy jövőre, 1952-ben lesz 1900 esztendeje annak, hogy Pál apostol Európa földjére lépett. A jubileumi év alkalmából a református egyház vezetősége egy Pál apostol-konferenciát vett tervbe, amelynek egyik előadójául őt kérték fel. Előadásának címe: „*Pál és a római impérium*”. Kényes tárgy, Koncz Sanyi számára könnyen buktató lehet. Nem véletlenül kérték fel éppen őt erre az előadásra. Beszélgetésünket közös imádsággal fejeztük be és így váltunk el tőle.

A profok tervbe vették, hogy érintkezésbe lépnek Péter Jánossal, hogy a mi helyzetünkön könnyítsenek és elősegítsék esedékes beszélgetésünk jó kimenetelét. Azonban ez csak terv maradt.

Délután temette Darányi Lajos Jakob Károlyt, a gimnázium egyik tanárát, a régiségtár igazgatóját. Ezen a temetésen vegyes érzésekkel mi is részt vettünk. Van abban valami szimbólum, hogy éppen temetésre érkeztünk Patakra. A régiségtár igazgatójának személyében temettük most már végérvényesen, a sikertelen exodus után a kollégiumot, amiért küzdöttünk, amiért áldozatot is hoztunk. Temettük papi jövőnket, mert azzal fizettünk a múltért. S ezen a temetésen vettem búcsút egy futó, de mély pillantással attól a lánytól, akit akkor szerettem.

Legutoljára hagytam Újszászy urat. Szinte szokásommá lett, hogy tőle futólag veszek búcsút, mert már közeleg a vonat. Még a teát sem

várhattam meg, éppen csakhogy elköszöntem Jóskaéktól az állomáson. Elbúcsúztam hát mindenkitől, akihez közel kerültem, a múlttól, a kollégiumtól, a barátoktól, az emlékektől, amikor Bodroghalász mellett robogott már a gyorsvonat...

Sötét volt már, sár és hűvös idő. Szívtam a „békét”¹³⁴, és csak azt kívántam magamnak: bárcsak békét hagynának nekem az emlékek! Aztán bevettem magamat a fülkébe, hogy a feledés fátylának jótékony takaróját ráborítsam szívem sajtó sebeire.

Jóska és Lajos aznap este bementek a lányinternátusba. Elcsevegtek. Úgy tervezték, hogy még aznap az esti személlyel hazamennek, de bizony másnap lett belőle.

Csapodár szívüket ügyes kis madarak tartották fogva.

1951. december 11-ét írtak ekkor.

---

¹³⁴ Korabeli cigarettafajta.

1. Otthon töltött karácsony

Az éjszakát Pesten, a Rádayban töltöttem. Találkoztam pesti barátainkkal, akiktől megtudtam, hogy a pápaiakat nemhogy egybekovácsolta az exodus, mint minket, patakiakat, hanem inkább szétzilálta.

A délutáni vonattal mentem haza Pécsre. Szüleim már előzőleg értesültek az ítéletről, így nem érte őket egészen váratlanul sorsfordulásom. Persze, rosszul esett nekik is, hogy ismét kettétört életpályám.

Annak, hogy a karácsonyt odahaza tölthettem, annyi haszna mindenetre volt, hogy a fizikai fáradtságot, a sok izgalmat kipihenhettem és sok év után először mint egyszerű íghallgató vehettem részt a karácsonyi istentiszteleteken.

Egyik este felkeresett a zsinat egyik legfiatalabb tagja. Elmondta, azon a napon, amikor a régi zsinat decemberben összeült, a következő volt napi igéje: „*Fiam, ha a bűnösök el akarnak csábítani téged, ne fogadd beszédüket.*”¹³⁵ Akkor nem értette, hogy mire vonatkozik ez. Amikor viszont mint a zsinat egyik legfiatalabb tagját felültették az emelvényre, tudta, mi annak az igének a jelentése az életében. Máskülönben erősen vitatta, hogy a pataki teológia visszaállítása Isten akarata lett volna.

A karácsonyi legátus is több érdekes hírt hozott. Bereczky állítólag betegségére hivatkozva le akart mondani a püspökségről, de nem fogadták el. Mackey úr¹³⁶ egy alkalommal előadást tartott az ifjúság szerepéről a pesti teológián, amit a teológusok nagy üdvölgéssel, tetszésnyilvánítással fogadtak. Berci bácsi az előadás végén felállt és summázva kijelentette, hogy keresztyénség ide, keresztyénség oda, „ez az úr nyugati, mi pedig keletiek vagyunk.”

Vége 28-án, pénteken délután megérkezett Jóskától a várva-várt távirat: „*Vasárnap délelőtt 11 órára légy Debrecenben. Én már szombaton megyek. Jóska.*” Másnap a hajnali gyors repített Pest felé.

¹³⁵ Péld 1,10.

¹³⁶ Robert C. Mackie skót misszionárius. – Szóba jöhetne még John Alexander Mackay skót lelkipásztor is, de a budapesti Teológia centenáriumi monográfiája Mackie-t nevezi meg az 1951-es év külföldi vendégelőadójaként. Pap László visszaemlékezése szerint Robert C. Mackie 1951 májusában tartózkodott Budapesten (*Tíz év és ami utána következett 1945–1963*, szerk. Bárczay Gyula, Bern, EPMSz, 1992. 85.).

2. Előzetes tusakodás

– Béni bácsi itthon van? – volt az első kérdésem Pesten a Gyulai Pál utca 9. sz. házban.

– Szerencséje van – nyugtattak meg. Nem sokat kellett várnom.

– Hát Pista – kezdte a „pópust”, amikor a kölcsönös üdvözlés után leültünk beszélgetni –, nem tagadom, hogy most a fejedet akarom megmosni. Nem közvetlenül azért, amit tettetek. Ott kezdem, hogy ti nem a pesti teológiára jöttetek, ahogy azt nyáron Alcsúton megbeszéltük.

– Arra, hogy én a pesti teológiára jövök, Béni bácsinak sem közvetlenül, sem közvetve ígéretet nem tettem. Másrészt az az érv, amit Béni bácsi a pesti teológiára jövetel mellett hozott fel, hogy tudniillik itt Pap László személye kellő garancia a hívő fiúk biztonsága szempontjából –, nem eléggé meggyőző. Ki tudja, a pesti profokat is mikor váltják le?

– No jó, de itt Pesten azért mégis más a szellem a papok körében. Ha Pap Lászlót leváltják, helyébe akkor is valaki hasonszórú kerülhet, mert itt ilyen a garnitúra¹³⁷.

S aztán az exodusra terelődött a szó. Béni bá' két kezével eltakarta az arcát, mintha imádkozna, és úgy szólalt meg.

– Nézd Pista, ti ebben a dologban Isten ellen lázadóknak találtattatok. Itt Magyarországon most Isten ítélete folyik így is, hogy elvette ezt a két teológiát. Eltekintve attól, hogy valóban luxus ilyen kis országban négy református teológiát fenntartani. Isten most leállítja nálunk az ébredést, visszaszorítja és sor került a teológiákra is.

– Béni bácsinak hivatalosan is tudtul adták, hogy ne szolgáljon többet? – vettem közbe.

– A leghivatalosabban. – S fölolvastott néhány ígét a Bibliából.

– Patakon sem én, sem te – folytatta – nem árasztottunk olyan életszentséget, amely meggyőző lett volna. Hűtlenül végeztük a ránk bízottakat, hűtlenül sáfárkodtunk azokkal. Megérdemeltük tehát, hogy elvegyék tőlünk a teológiát. De Patak nem is vette be az ébredést. Hiába volt részünkről is az a sok odaszánás. Nemrégiben beszélgettem Erzsébet testvérral. Elmondott néhány dolgot a pataki diákváros kalandjairól. Megérdemeltük, hogy Isten elvegye tőlünk.

– Ez mind igaz, Béni bácsi, de a teológiát nem törvényes úton szüntették meg. A teológia visszaállítását nemcsak az ifjúság, hanem az

---

¹³⁷ Itt: személyi állomány.

egész kerület kérte. Nem volt a hívő papok között senki, aki ellenkező álláspontra helyezkedett – tudtommal.

– Pápán legalább volt ilyen. Mért nem kérdeztetek meg minket, atyáitokat?

– Egyrészt nem akartuk ezzel terhelni például Borbély Bélát, másrészt Béni bácsit több ízben is kerestük, s mint utólag kiderült, még jó is, hogy nem találtuk.

– Az kétségtelen, hogy az utókor titeket fog igazolni. Én is látom, hogy amit veletek cselekedtek, nem törvény szerint való. Meg is mondtam egy alkalommal Farkas Jóskának. Az is igaz, hogy az ébredés szempontjából is van haszna az exodusnak: egy pillanatra mintha megtorpantak volna az ébredés elnémitésában. Olyan dolog ez, mint amikor a robogó autó előtt keresztbe áll egy lovasszekér. A sofőr fékezni kénytelen. Ennek ellenére állítom, hogy amit tettetek, nem Isten akarata szerint történt.

Hivatkoztam egy előbbi kijelentésére, hogy amíg állammal nem állunk szembe, addig csináljuk. Kitartott most kifejtett álláspontja mellett.

– Most hová mégy? – kérdezte.

– Péter Jánoshoz, beszélgetni erről az ügyről és további sorsunkról.

– Csak úgy van értelme a vele való beszélgetésnek, ha ezt megmondod neki.

– Még magam miatt megmondanám, Béni bácsi. Hiszen kezdettől fogva volt bennem valami bizonytalanság, hogy Isten akarata-e vagy nem az exodus? Ahogy utólag visszagondolok, amit tettem, nem is annyira ezen az alapon vittem véghez, hanem inkább történeti alapon. Ha azonban a többiek ezt nem vállalják, amit most beszélünk, nem tudom, mi lesz. Viszont embereknek, Péter Jánosnak beismerni, hogy tévedtünk, nagyon nehéz dolog.

– Mindig nehezebb emberek előtt megalázkodni, mint Isten előtt. Nem így van?

Ezt készséggel elismertem. Éreztem, hogy a pópusnak igaza van. Nem volt nehéz dolga, hogy meggyőzzön engem. Viszont azt is tudtam, hogy Péter Jánossal ilyen értelemben beszélni sokkal nehezebb feladat lesz, mint az exodus összes eddigi eseménye együttvéve. Így hát még mindig nincs vége a dolognak, még hátra van tehát a keserű pirula, a feketeleves.

– Nézd – tért át más témára, – nem tartom kizártnak, Isten azt mondja valakinek közülünk, hogy álljon ki az utcák szegletére és hirdesse:

„még negyven nap és elpusztul a népi demokrácia.” De még most nem tartunk itt. Egyre több hívó ember kapja parancsképpen az Úrtól, hogy hallgasson és engedelmesskedjék.

– Ezt mind én is készsággel elfogadom. Csak azt szeretném megkérdezni, hogy Béni bácsi szerint van-e az Újszövetségnek politikai vonatkozású kijelentése?

– El tudok képzelni olyan esetet, hogy Isten ilyen kijelentést ad valamelyik szolgájának. De ez egyes esetekben lehet buktató is némelyek számára. Örülök például, hogy Békefi kiugrott, beállt ebbe a vonalba. Így a legközelebbi ébredésben nem lesz fék.

Ezzel véget is ért beszélgetésünknek az exodussal foglalkozó része. A továbbiak során elmesélte, hogy a magyar református ébredés történetét szeretné feldolgozni a reformációtól napjainkig, ezért vette fel a kapcsolatot Révész Imrével, aki nagyon meleg hangú levélben az egyik egyháztörténeti könyv áttanulmányozását ajánlotta figyelmébe. Megtudtam tőle azt is, hogy a Szabadság-téri előadás-sorozat is megszakadt.

Amikor szombat este megérkeztem Debrecenbe, másik három társam már mélyen aludt.

Mindent előre elkészítettek a számunkra. A dékán értesítette a portást, a konviktusi személyzetet, az összes illetékeseket, hogy minden rendben és előzékenyen történjen. Mennyivel szívélyesebb volt ez a fogadtatás, mint szeptemberben, és mégis sokkal kisebb várakozással tekintettünk most Debrecenre, a kollégiumra, mint akkor. A kálvinista Róma képe már nem izgatta képzeletünket, már túlon túl ismertük ahhoz, hogy titokzatosságával, jó hírével merész váradalmakat ébreszthetett volna bennünk.

A püspökkel való beszélgetés a püspök elfoglaltsága miatt vasárnapról hétfőre halasztódott. A rendelkezésünkre álló időben felkerestük Czeglédy profot, de még délelőtt egy taktikai megbeszélésre is jutott idő. Janka Lajos délelőtt nem volt velünk, így hármásban folyt a diskurzus. Ismertettem társaimmal Béni bácsi tanácsát. Kicsit szurkoltam, hogy mereven elzárkóznak e felfogás elől, hiszen nemcsak úgy tálatam, mint valami idegen kovászt, hanem úgy is, mint amivel én magam is egyetérték. Délben úgy nézett ki, hogy Jóskaék meghallgatnak, fontolóra veszik, amit mondtam, magukévá is teszik. Bár nem nyilatkoztak azonnal. Maga az a tény, hogy ekkor nem torkoltak le, eléggé megnyugtatót, de korai volt még az örööm.

Mert este kitört közöttünk a háborúság. Viszont ekkor már én is magamra találtam, eltűnt a szívemből a szorongás. Ismertettem Lajos jelenlétében még egyszer, amit szerintem el kellene mondani a püspöknek. Három pontban foglaltuk össze a mondanivalónkat:

1. Isten ítéletének fogadjuk el, ami velünk történt.
2. Van-e lehetőség arra, hogy teológiai tanulmányainkat belátható időn belül befejezhessük?
3. Mit csináljunk addig, illetve elhelyezkedhetünk-e addig is egyházi szolgálatban, mint laikusok¹³⁸?

A 2. és 3. pontnál nem sokat időztünk, hiszen azokon nem különböztünk össze. Az elsőt annál inkább.

– Csak úgy van értelme ennek a beszélgetésnek – szóltam –, ha Péter Jánosnak megmondjuk, hogy ami ma folyik hazánkban, az Isten ítélete s mi ez ellen lázadtunk fel. Jóhiszemű tévedésből tettük, amit tettünk.

– Csak nem akarod neki megmondani, hogy őt tekinthetjük Isten ostorának? – nevetett fel nyersen Jóska.

– Ne lovagoljunk most szavakon. Nagyon jól tudod, mire gondolok.

– Érdekes, hogy Tiszáninnen sokan aggódnak sorsunkon, mi meg egészen más kérdésen rágódunk! – bosszankodott. – De hát tényleg tévedés volt, amit tettünk? – kérdezte mintegy önmagától. – Talán jó lenne megmagyarázni neki azokat a mottókat¹³⁹, amelyek minket az exodusra bírtak.

– Fölösleges – vettem közbe. – Jogokra való hivatkozásnak tűnhetne.

Tudtam, most ők tusakodnak azon, amin én már átestem. Este vagy két órán át beszélgettünk, vitakoztunk ezen. Egy alkalommal egész heves szóváltás történt köztünk nevetséges semmisség miatt. Mert a nagy kérdés körüli vitában előbukkantak egészen apró, jelentéktelennek tűnő esetek, amelyek megfertőzték a közöttünk levő viszonyt. Sok kicsi sokra ment, túlfeszített idegállapotban is voltunk valamennyien, nem csoda, ha kölcsönösen kifakadtunk egymásra. De legalább az exodus alatt történt apró és kellemetlen helyzetek következtében felgyülemlett keserőségünk is kifolyt belőlünk egyszer s mindenkorra. Ilyenkor kínos hangulat lett úrrá köztünk. Lajos és Pista barátom próbált csitítani

---

¹³⁸ Itt: civil, nem egyházi személy (eredetileg: nem szakmabeli, *laï*)

¹³⁹ A mottó (*ol*) jelentése jelige vagy jelmondat, általában idézet. Itt inkább az indítékokról lehet szó.

minket. Viszont még mindig nem jutottunk dűlőre a holnapi eszmecsere első pontját illetően. Ez szüntelenül izgatott, nyugtalanított valamennyiünket. Végül is Jóska mindegyiküinktől megkérdezte, hogy el meré-e ezt így mondani Péter Jánosnak?

– Lajos?

– Én nem látom így a dolgot.

– Kulcsár Pista?

– Én sem.

– Te Pista?

– Igen – szóltam rövid habozás és várakozás után. – És te? – fordítottam vissza a kérdést.

– Nehéz kérdés. Az biztos, hogy most, a jelenlegi látásommal nem tenném meg még egyszer azt, amit akkor.

Még sokáig töprengtünk, beszélgettünk most már csendesebb hangnemben, aztán közös imádságban próbáltunk feloldódni egymással szemben, és úgy tértünk nyugovóra.

3. Szemtől-szembe

A dékán értesítése nyomán az év utolsó napján a homiletikai szemináriumban várakoztunk a kihallgatás kezdetéig. Bejött ide időközben Sipos Lenke, az esküdt menyasszonya és egy másik teológus is.

– Igaz, hogy Péter János Péter Gábornak, az államvédelmi hatóság fejének édes testvére? – fogadta ezzel a kérdéssel Jóska a lányokat, akik szomorúan igent bólintottak. Ezt a hírt tegnap én újságotlaltam, most a lányok megerősítették. Jóskát láthatóan nagyon nyugtalanította, felzaklatta a hír és semmiképpen nem akarta elhinni. A lányok igenlő válasza sem győzte meg.¹⁴⁰

– Utánajártam és nekem az ellenkezőjét mondták.

– Legyen néked a te hited szerint¹⁴¹ – hagytam rá.

Hamarosan bementünk a dékániára. A dékán átkísért négyünket a püspöki hivatalba. Amint kiléptünk a kollégium ajtaján, megkondult az öreg templom nagy harangja.

---

¹⁴⁰ Péter János nem állt rokonságban Péter Gáborral (akinek az eredeti neve Eisenberger Benjámín volt), de a szívós és közkeletű vélekedést táplálta, hogy mind a ketten hatalmas befolyással és hatalommal rendelkeztek ebben a korszakban, és nem riadtak vissza semmilyen eszköztől.

¹⁴¹ Kotsis István Jézus szavait idézi (Mt 8,13).

– Az öreg Qasimódó¹⁴² úgy látszik megbolondult – jegyezte meg tréfás-keserűen a dékán. Egyhangú ütemességgel pontosan addig kongott, amíg a püspöki palotába léptünk. Mintha valaki ezt direkt így rendezte volna meg.

Nagy jövés-menés verte fel a püspöki hivatal csendjét. Megilletődve foglaltunk helyet a püspöki titkár üdvözlése után a bőrfotelekben. Jó néhány írógép kattogott a hivatalban. Békefi Benő, a leendő új esperes leereszkedően elegyedett szóba a dékánal. Ő is a püspökre várt.

Végre megérkezett. Belülről jött, magánlakosztályából. Csak az ajtónyitásból tudtuk meg, hogy itt van. A félig nyitva hagyott ajtón át magas alakját is megpillantottuk.

– Tessék, parancsoljatok – szólt a titkár, amikor kijött főnökétől.

A püspök az ajtón belül fogadott minket. Kézfogással üdvözölt. Magas termetén fekete ruhát viselt és szemüveget. Puritán egyszerűség jellemezte. Semmi külső jelből nem következtethettünk belső hangulatára. Szempillája, arcizma egyszer sem rezdült meg. Nyugodt maradt mindvégig, az egész beszélgetés alatt, idegesítően, megtévesztően, kiismerhetetlenül nyugodt.

– Szükséges, hogy én is itt legyek? – kérdezte a dékán.

– Ahogy gondolod, ahogy tetszik – válaszolt a püspök.

A dékán rövid habozás után betette maga után az ajtót és eltávozott. Öten maradtunk a szobában. Leültünk. Kis asztal állt a szoba közepén, körülötte négy bőrfotel, a sarokban íróasztal szerénykedett. Néhány régi püspököt ábrázoló kép díszítette a falakat. Az egyik kép alatt hosszabb bőrdívány simult a fal mellett. Párnázott ajtók zárták el a szoba két kijáratát.

A püspök jobbán Kulcsár Pista, balján én telepedtünk le. A püspökkel szemben Jóska foglalt helyet. Lajosnak már csak a bőrdíványon jutott hely.

– Nézzétek – kezdte a püspök közismert selypítő hangján –, bizonyára nem fog kielégíteni titeket az, amit én mondani szándékozom. Egy apa, amikor vesszővel fenyíti gyermekét, nem vonhatja ugyanakkor magához és nem csókolhatja meg.

– Mi a bennünket ért fenyítést Isten kezéből fogadtuk el alázattal ítéletnek – reflektált elsőnek Jóska.

---

¹⁴² Helyesen: Quasimodo – célzás Victor Hugo: *A párizsi Notre-Dame* c. regényének púpos harangozójára.

Alig észrevehetően mély sóhaj szakadt fel belőlem. Jóskának ez a vallomása annyit jelentett, hogy ő is elfogadta, magáévá tette, amit én ajánlottam neki. Nem volt hiábavaló tehát a tegnapi esti csatározás. Egyébként is a püspökökkel folytatott beszélgetéseken általában ő volt a szószóló.

– Engedd meg – szakította félbe a püspök, – hogy mindjárt szavadba is vágjak. Ennek a pataki ügynek összes iratait, okmányait az első betűtől az utolsóig átolvastam. Mindenütt azt a jól ismert, fölényes magabiztosságot tapasztaltam. Az egész ügyben ez az első keresztyéni hang, amit megpendítettél.

– Akkor – folytatta Jóska, az exodus idejére célozva –, sok mindent másként láttunk, mint most. Gondoltuk, hogy magyarázatképpen elmondjuk, minek alapján tettük azt, amit tettünk.

– Nem, erre nincs szükség – tiltakozott felélénkülten a püspök. – Ismerem az egészet.

– Csak azt szeretném mondani – erősködött tovább Jóska –, hogy a pataki teológia megszüntetését kimerítően nem magyarázta meg nekünk senki.

– Hiszen az év elején én magam közöltem veletek! – felelt a püspök.

Tegnap, amikor ez közöttünk szóba került, mondtam Jóskának, kár felhozni, mert a püspök úgyis arra fog hivatkozni, amit az év elején ismertetett velünk. Jobban mondva, hogy ő mindezt tudomásunkra hozta a tanév első napjaiban. Így lett. Nem ez volt az első eset immár, hogy hatodik érzékemmel megszimatoltam az eseményeket, olykor egyes emberek véleményét egyik vagy másik dologban. Nem egyszer kinevettek vagy pesszimistának tituláltak¹⁴³, végül mégis azok maradtak szégyenben, akik olyan könnyedén vették jóakarató tanácsomat előzőleg.

Néhány percig feszült csend telepedett közénk. Csak néztük egymást, mint a vívók a döntő összecsapás előtt. S aztán a püspök törte meg a kínos hallgatást.

– Félreértés elkerülése végett szeretném előttetek tisztázni, hogy mit jelent az a bizonyos távirat: „*a patakiakat fogadják szeretettel.*” Nem akartam, hogy a Debrecenben lábrakapott fejtelenségből kifolyólag elhamarkodott intézkedések szülessenek meg. Az egységes eljárás kedvéért ezzel intettem csendre közvetlen feletteseiteket. Az ítéletet is

---

¹⁴³ neveztek (*lat*)

én magam akartam kihirdetni, azonban elfoglaltságom megakadályozott ebben.

Ilyen, milyen egyszerű a rejtély kulcsa, amit a dékán sem értett, mi is félreértettünk és talán kivétel nélkül mindenki. Valahol a tudatom mélyén halkán motoszkált a püspök egy előbbi szava: minden iratot végigolvasott. Eszerint a kollektív írásbeli anyagot is. Pedig azokról a papírlapokról azt mondta a dékán, hogy nem kerülnek senki másnak a kezébe. Így tehát vagy az egyik értelmezte egy kicsit leszűkítetten a „minden”-t, vagy a másik egy kicsit kitérítve a „senki”-t. Az egyik rejtély tehát megoldódott, a másik viszont most lett igazán azzá. Töprengésemből Jóska hangja riasztott fel.

– Van-e lehetőség arra – tért át a megbeszélésünk szerinti 2. pontra –, hogy teológiai tanulmányainkat befejezhessük?

– Vegyétek úgy ezt az ítéletet, „mintha” töletek ez a lehetőség egyszer s mindenkorra elvételét volna. Ezért mondtam a beszélgetésünk elején: lehet, hogy csalódnai fogtok mondanivalómban. Ezért mondtam azt is, hogy az apa előbb megveri a gyermekét, és csak idő múltával csókolja meg.

Ezt a „mintha” szócskát többször is emlegette. Nagyon is jól emlékeztünkbe véste. Viszont kétségtelenül kétértelmű, elsődrendűen alkalmas diplomatikus válaszokra.

– Hallottam olyan feltevést is – folytatta –, miszerint az állam keze is benne van az ítélethozatalban. Kénytelen vagyok kijelenteni, hogy teljes egészében, elejétől végig egyházi ügyként kezeltük az esetet. (Következtesen került az exodus kifejezést.) Állami nyomás a legkisebb mértékben sem érvényesült az ítélet létrehozásában.

Itt is hagyott egy nyitott kaput. Ez így csak féligazság. S mint ilyen, igaz. De ő csak a végeredmény megalkotásából zárta ki az állam tevékeny szerepét. Arról egy szót sem mondott, amire Enyedy püspök úr Pesten célzott. Megelőzően sem volt benne az állam keze? Vagy nem egyházpolitikai túlbuzgóság eredménye ez az ítélet is, mint annyi más az egyház életében?

– Csalódik a püspök úr, ha azt hiszi, hogy ez bennünket nem elégíti ki. Ha az Úr elvégezte már szívünkben az ítélet alázatos elfogadását, akkor a külső ítélet a belsővel egybevág és nem okoz különösebb fájdalmat – szólaltam meg én is.

Másrészt ismét bizonyos elégtételt éreztem, mert tegnap Czeglédy profnál latolgattuk, hogy egyáltalán mit is fog mondani a püspök. Annak a véleménynek adtam hangot, hogy olyan felelettel fog majd meg-

lepni, amit így is, úgy is lehet érteni, amiből ezt is, azt is ki lehet olvasni. Véleményemet azzal támasztottam alá, hogy egy politikushoz ilyen felelet illik. Kinevettek érte. De így lett. Gondoljunk a „mintha”-ra.

Ezzel végeztünk a második napirendi ponttal. Szigorúan tartottuk magunkat ehhez. Következett a harmadik.

– Addig mihez kezdjünk? – tért rá Jóska az utolsó témakörre.

– Menjetez új egzisztenciát¹⁴⁴ keresni. Helyezkedjetez el új életformák között.

– Egyházi szolgálatba nem mehetünk?

– Nem. Ez nem lenne az ítélet teljes elfogadása, sem hiánytalan, maradéktalan megalázkodás. Ha ezt tennétek, kikerülnétek a mélyponthoz, amit meg kell járatok.

Ezzel az utolsó reménységünk is kialudt. Az ítélet harmadik, utolsó és egyben legnehezebben fogadott szakasza. Az első, hogy nem sikerült a pataki teológia visszaállítás, a második, hogy eltávolítottak a teológiáról, és az utolsó, hogy még laikusként sem dolgozhatunk az egyházban. Az utolsó napokban erre a harmadikra tettünk fel mindent, és itt is rajtavesztettünk. Erre még én sem számítottam, pedig a püspöknek abban igaza volt, hogy ha egyházi szolgálatban maradnánk, mint laikusok, nem fogadtuk volna el teljesen az ítéletet ítéletnek. Ezek után meg sem kíséreltük, hogy a pataki könyvtárban való elhelyezkedésünket előhozzuk. Csak ültünk a helyünkön kifejezéstelen szemekkel.

Újból megkondult az öreg templom nagy harangja. Túlharsogott minden utcai zajt, autótülkölést, kocsizörgést, kerékpárok csengetését, kiabálást, motorzörejt, egyszóval az élet lüktetését. „Mintha” nagyon távolról szűrődött volna a szobába a harangzúgás. De „mintha” az öreg harang hangja szelíden, bizalmasan, dörgölődve, öregesen, sok-sok tapasztalattal biztatni akart volna, új reménységeket önteni szívünkbe az összetört reménységek helyett. A püspök hangja ébresztett fel méltóságunkból.

– Nagyon jól tudom, hogy nem ti indítottátok el ezt a folyamatot. Ha így lenne, szóba sem álltam volna veletek.

Ebből megértettük, amit Bereczky valamelyik zsinati beszédében kifejtett, hogy most az „öregék”, a professzorok és a tiszáninneni egyházkerületi vezetőség kerül hurokra.

– Azt is tudom – folytatta rövid megszakítással, amikor látta, hogy belőlünk ezek után vajmi nehezen húzhat ki még néhány értelmes mon-

¹⁴⁴ foglalkozást, megélhetőséget (*lat*)

datot –, hogy Patakon emberileg is ti voltatok az ifjúság legtöbbet mutató rétege.

Ezzel önkéntelenül, tudtán kívül megint csak lezárt egy sokat vitatott kérdést. Jóska szentül meg volt arról győződve, hogy mi négyen lutriszerűen kerültünk terítékre az ifjúság közül. Minden pataki teológus nevét felírták egy-egy papírdarabra, ezeket egy kalapban összekeverték és a mi négyünk nevét húzták ki. Én meg amellet kardoskodtam, hogy ha az ítéletben van is valami aránytalanság, amit megfejtteni nem tudunk, mint például Orosz Imre enyhe és Kulcsár Pista meg Janka Lajos szigorú elbírálása, azért mégsem lutriszerűen kerültünk éppen mi a terítékre.

– Ha majd megtaláljátok az Úrtól nektek rendelt helyeteket, értesítsetek. Sőt, ha az elhelyezkedésnél támogatásra lenne szükségetek, szívesen segítek.

A hazatérőben Jeruzsálemet messze elkerülő keleti bölcsek története jutott nyomban az eszembe. Hosszabb csönd után még megkérdezte:

– Hol élnek szüleitek?

– Nyomár.

– Özvegy édesanyám Miskolcon.

– Aggtelek.

– Pécs.

– Már régóta?

– Ott is születtem – vágtam ki nem titkolt büszkeséggel.

Felháborító, hogy a püspök ezen sem lepődött meg.

– Ha olyan lelkiállapotban vagytok, imádkozzunk.

Öt fej meghajolt az Úr Isten előtt. Halkan mondtuk egymás után, amit a szívünk diktált.

Kezet fogtunk szép sorjában. Erősen megszorította kezünket, mi az övét. „Mintha” örök barátságot akartunk volna kötni. Mélyen a szemébe néztünk, ő viszont, „mintha” örökre meg akartuk volna jegyezni egymás tekintetét. Némelyikünknek könnycseppek ragyogtak szempil-láján. A püspökén persze nem.

Az előszobában szó nélkül vettük föl kabátunkat. Az ott várakozó Békefi, akit gyermekkoromból személyesen ismertem, a szokásos kérdést tette fel:

– Hogy vagy?

– Köszönöm, jól.

Mi mst mondhattam volna?

Lehajtott fejfel egymást tuszkoltuk ki a szobából. Csak a szabad levegőn tértünk egy kicsit magunkhoz.

4. Utoljára a jól ismert helyeken

Debrecen–Sárospatak–Miskolc–Budapest és onnét a nagyvilág. Még egyszer nem keringtünk már ezen a pályán. Jó néhányszor megtettem, most már vége. Ez lesz az utolsó.

Még a püspöki hivatalban megkaptuk az útiköltséget. A dékániában pedig az iratainkat. S aztán végleg búcsút vettünk a dékántól. Csipőre tett kézzel, előre lógatott fejjel, terpeszállásban meredt maga elé. Arcán a keserűség mély barázdákat szántott. Persze előzően részletesen beszámoltunk neki a püspöki audienciáról. Most úgy állt közöttünk, mint aki sokat, nagyon sokat szeretne mondani, de valahogy mégsem tudja szavakba önteni gondolatait. Szívünkbe zártuk kedves alakját. Mi meg már mindent elmondtunk. Minek ismételgessük önmagunkat? Így hallgattunk néhány percig. Aztán hirtelen megmozdult, mint aki erőszakkal szakítja ki magát valamilyen bűvös körből és kezét nyújtott:

- No, Isten veletek.
- Isten megáldja, dékán úr.
- A viszontlátásra.
- Áldás, békesség.
- Jó napot kívánok.

S aztán sietett a belső szobába, nehogy a zokogás előttünk vegyen erőt rajta.

Pákozdy profhoz is beugrottunk utoljára. Mindig tartalékolt néhány csemegét. Most azzal traktált, hogy az Állami Egyházügyi Hivaltól nála is járt egy ember és „lekáderezte”¹⁴⁵ őt. Előre készült erre az alkalomra. A másik csemege pedig:

– Barth Károly nyílt levelét, amelyben éles kritikát gyakorol a magyar református egyházkormányzat álláspontja felett, s mely vagy hét oldal terjedelmű, az egyik külföldi rádió beolvasta.¹⁴⁶

---

¹⁴⁵ A korszak jellegzetes zsargon-kifejezése. A káder (*fr*) a Párt szempontjából megbízható, vezető pozícióra kiválasztott, képzett embert jelentett. A káderezés pedig azt, amikor a kinevezés előtt a személyzeti ügyek felelőse alaposan kikérdezte, felmérte a kiválasztottat.

¹⁴⁶ Karl Barth Bázeltől, 1951. szeptember 16-án kelt levelében éles hangú, kemény bírálatban részesítette Bereczky Albert egyházpolitikáját. Részlet: „...miért hallgatta el előlem, hogy takarékosági okokból feloszlatták a sárospataki és pápai Teológiai Akadémiákat, noha mindkettőt meglátogattam, a sárospatakinak tiszteletbeli tanára vagyok ... úgy vélem, hogy Ön a kommunizmus igenlését már a keresztyén igehirdetés részévé, hitvallásává teszi.” (Szépfalusi István fordítása,

Jó néhány könyvvel is megajándékozott mindegyikünket. De azért most sem állhatta meg, hogy kedvenc vesszőparipáján, a bethánista evangélizátorok igehirdetési módszerén, az úgynevezett „lemezes” igehirdetésen¹⁴⁷ ne lovagoljon. Nem szóltunk rá semmit. Ráhagytuk. Sajnáltuk.

Czeglédy profnál is jártunk utoljára. Helyeselte, hogy a konventi elnökséghez nem adtunk be kérvényt egyházi munkakörbe való elhelyezkedésünk tárgyában, hanem hogy ezt Péter Jánossal beszéltük meg személyesen. Szó volt arról is, a pápaiak beszélnek-e Bereczkyvel? Állítólag majd a tanév végén próbálkoznak.

Délután a gyakorlati szemináriumban vettünk búcsút a Debrecenben tartózkodó teológusoktól és teológáktól. Kiértékeljük a történeteket. Mindenekelőtt ismét összehasonlítottuk Bojtor Pistáék magatartását a miénkkel. Mondják, hogy annak idején Sólyom Feri még hadonászott is, úgy állította a maga igazát a püspök előtt. Megállapítottuk, hogy a debreceni profok is félnék Péter Jánostól. Majd arról beszélgettünk, hogy az előző pataki V. évfolyam nem lett volna alkalmas az exodus vezető szerepének ellátására. Úgy láttuk, hogy a teológiák összevonásával, de az exodusban hozott határozattal is az egyházkormányzat az állam malmára hajtja a vizet, mert a teológusok lassan, de biztosan lemorzsolódnak. A tömeges teológus-lemorzsolódást az állami stratégia most még nem tartja megengedhetőnek. Majd eljön ennek is az ideje – gondoltuk.

Az egész exodus egyik pozitív hasznát valaki így fogalmazta meg:

– Legalább néhány ember lelkiismerete megmozdult.

– Van ezeknek lelkiismeretük? – vetette ellene csodálkozva a másik.

Hát ez bizony fogas kérdés. Kár is erre szót vesztegetni.

A lányok, amikor meghallották a végeredményt, ismét sírva fakadtak. Még mi vigasztaltuk őket.

– Higgye el, Éva – szóltam az egyikhez –, ritkán volt szívemben ilyen megkönnyebbült öröm.

---

megjelent: Ordass Lajos: Önéletrajzi írások, Bern, 1985. 255. jegyz. 829-831.). A levelet Bereczky Albert természetesen nem terjesztette, híre informálisan terjedt. Hogy a BBC magyar adása vagy a müncheni Szabad Európa Rádió ismertette-e, ma már nehezen lenne ellenőrizhető.

¹⁴⁷ A kifejezés Timár Pál szerint azokra a bethánista evangélizátorokra utal, akik bármely bibliai szöveg kapcsán ugyanazt az evangéliumi üzenetet mondják el, ugyanazt a „lemezt” teszik fel.

– Ugyan, ne tréfáljon.

– Komolyan mondom, egészen lelkiéppen tárgyalt velünk a püspök úr. Mégpedig elfogadhatóan – toldotta meg a vigasztalást Jóska.

– Noha megnyerő egyéniség, a felkínált segítséget nem óhajtom igénybe venni – egészítette ki Lajos.

Közös imádság után elindultunk a pályaudvarra. Barátaink kikísérték minket. Nagy Ferit itt hagytuk az egész ifjúság összes terhével, a magunk eddigi szolgálatát is átadva neki, a lányokat bánatukkal és azzal rejtéllyel, hogy miképpen tudtunk Pákozdyval annyira összemegledni? Pedig ez is egyszerű, mint az élet: rendkívüli helyzetek rendkívüli viszonyokat teremtenek.

Az úton a bőséges útravalóból falatoztunk. Egyszer csak arra letünk figyelmesek, hogy valaki a szomszéd kupében az egyik közismert ébredési ének dallamát füttyörészi. Mi is rázendítettünk. Akkor ismeretlen barátunk hallgatott el. Enyelegettünk, mint nyáron az énekesmadarak. Végül az idegen átjött hozzánk. Nemsokára leszállt. Addig is beszélgettünk.

Ez a kis epizód a jövő előíze, a múlt árnyéka. Lehetséges, hogy nemsokára a hívő emberek így fogják csak felismerni egymást, így tarthatnak kapcsolatot egymással, így erősíthetik egymást. Mint valamikor régen az őskeresztyének a homokba, a földre rajzolt kereszt jelével, a kenyér és a hal képével, betűivel.

A gyors késése miatt az óév utolsó és az újév első perceit a vonaton töltöttük.

A kollégium kapuján hiába dörömböltünk, senki nem nyitott ajtót. Végül a faluszeminárium ablakában Kegyes Hédi feje tűnt fel. Ő is, mi is meglepődtünk.

– Hát maga hogy kerül ide? – kérdeztük köszönés helyett.

– Eljöttem szilveszterezni Patakra.

– Eresszen be valahogy.

– Várjanak, szólok a háznagynak.

De az nem volt itthon. A szénior is szilveszterezik valahol. A hátsó ajtón végül is besurrantunk. A faluszemináriumban ütöttünk tanyát, Hédit pedig áthelyeztük a háznagy szobájába. Ezután fölkerestük Barna bá'ékát, akiknél vendégek voltak ugyan, de érkezésünk után hamarosan távoztak. Elmeséltük itt is Péter Jánossal folytatott beszélgetésünket. Persze Hédi is velünk tartott.

Újév első napján a délelőtti istentisztelet után a kórus-teremben jöttünk össze még egyszer, profok és diákok. Ismét beszámoltunk a

Péter Jánossal lefolyt eszmecszeréről. Barna bá'nak rendkívül jó kedve volt, úgyhogy a többieket is jó kedvre hangolta, magával ragadta. Néhány jó tanáccsal láttak el az elhelyezkedést illetően. Pedagógiai főscolát ajánlották melegen a figyelmünkbe, hiszen Nemcsik Pali, Jónás¹⁴⁸ mily kitűnően megállják ott a helyüket. Érdeklődtek aziránt is, szüleink hogyan fogadták az ítéletet?

– Az én édesanyám elájult – újságolta Lajos –, hiszen már a palástom is készen volt.

Közös imádság után elhagytuk ezt az emlékezetes termet, ahol az exodus előtt először beszélgettünk egykori professzorainkkal. Jóskát Koncz Sanyi, Lajost Nagy Barna, Kulcsár Pistát Darányi Lajos, engem Újszászy úr látott vendégül ebédre. Újszászy úr előtt kifejttem: nem hiszem, hogy ebben az érában¹⁴⁹ minket valaha is visszaengednének a teológiára.

– Végső esetben feltételezhetjük, hogy Péter János azt a bizonyos „minthát” beválthatja majd aprópénzre, viszont senki sem biztosít afelelől, hogy ő még akkor is ilyen számottevő pozíciót tölt majd be. Sokan és nálánál magasabb állásban levő emberek is lebuktak már.

Újszászy úr elismerte, hogy realisan látom a helyzetet.

Ebéd után átmentem Újhelybe, Nagy Tibi édesapjával váltottam szót, mivel Tibi nem volt otthon. Abaújszántóra ment, régi szolgálati helyére. Édesapja annyit mondott, ő volt az egyetlen, aki az október 15-i egyházkerületi közgyűlésnek a pataki teológiával foglalkozó határozatát ellenezte. A legkényesebb mondatot ki akarta húzatni, de Idrányi nem engedte. A kettőt Szabó Zoltán olvasztotta egybe, így az éle sokkal jobban vágott. Miután azonban a kerület többi hívő lelkésze letorkolta, nem hallatta többé hangját.

Másnap Aranka nénitől, Keresztessy Laci édesanyjától, a konviktus vezetőjétől is elköszöntünk. Felidéztük, emlegettük azokat az órákat, amelyeket kezdetben kettesben töltöttünk el, és együtt tusakodtunk a pataki ébredésért. Milyen nagy port vert fel akkor a megtérés evangéliuma a pataki fellegvárban, az ősi fészekben! Most már ennek is vége, az Úr mást akar.

– Isten áldjon meg benneteket, fiúk! – búcsúzott kedves, anyai hangon tőlünk.

---

¹⁴⁸ Nemcsik Pál V. éves, Jónás Zoltán III. éves sárospataki teológushallgató volt a Teológia bezárásakor. Ők nem folytatták teológiai tanulmányaikat, hanem tanárszakra léptek át.

¹⁴⁹ politikai korszakban (*lat*)

– Kezét csokolom Aranka néni – köszöntünk el tőle mi is.

A délelőtti vonattal elutaztunk Miskolcra.

Délután négy óra tájban felkerestük a püspököt. A felesége nyitott ajtót, és rövid várakozás után bejött a püspök is. Melegen üdvözölt. Röviden ismertettük vele is Péter Jánossal folytatott beszélgetésünket. A püspök keveset beszélt, s amit mondott, azt is halkán ejtette ki. Ez a halk beszéd nagyon illett a szobában uralkodó félhomályhoz. Milyen fáradtnak tűnt most a püspök, nem úgy, mint évekkal ezelőtt, amikor Rákosi Mátyásnak egyik, a zsúfolásig megtelt teremben a nagy nyilvánosság előtt tett megjegyzésére, melyben a tömör, vastag falak ellen tett kifogást, mint amelyek az új áramlatot nem képesek befogadni, oly szellemesen replikázott¹⁵⁰:

– Igen, vastagok a falak. De a vastag falak között széles és tágas ablakok nyitnak utat, hogy a mindig jobb, friss szellem akadálytalanul behatolhasson.

Most megtört a püspök, nagyon. Pénztárcáját kész volt most is megnyitni előttünk. Kért, hogy értesítsük sorsunk alakulásáról. Közös ima után mintha megelevenedett volna egy kicsit, kezét nyújtotta és mosolyogva köszönt el tőlünk:

– Fogadjatok barátotoknak!

Az exodus kezdete óta most találkoztunk negyedszer a püspökkel. Minden alkalommal új vonást fedeztünk fel benne. Először megismertük úgy, mint aki messzire lát. Másodszor úgy, mint aki oktalanul nem kockáztat semmit. Harmadszor úgy, mint egy prófétát. Most legvégül pedig úgy, mint idős barátot. Első alkalommal leszamarazott bennünket, másodszor a magyar élet reménységét szemlélte bennünk, harmadszor püspökséget jósolt nekünk, most pedig barátságát kínálta fel.

Mikor elváltunk, fájdalmat hagyunk magunk után. Mert ő is ott volt, amikor kiszabták ránk a büntetést. Hasztalan tiltakozott az ellen. Ott kellett lennie, végig kellett szenvednie az eljárást, tehetetlenül kínlódva. S ez jobban bántotta őt, mint az a tudat, hogy nemsokára kihajítják őt a püspöki székéből, talán még a palástot is elveszík tőle.

Itt, Miskolcon megkaptuk a legátumot is. Ezt a napot még Miskolcon töltöttük. Találkoztunk közös ismerősökkel. Elbeszélgettünk erről, arról. Január 3-án, miután Jóskaéktól is búcsút vettem, a déli sebessel elutaztam Pestre, ahol Lali már várt rám. Neki is beszámoltam a történetekről. Ismét a Rádayban szálltunk meg, ahol összetalálkoztunk néhány

---

¹⁵⁰ vágott vissza (*fr*)

fiúval. Néhány részletet hallottunk tőlük Pap Béla karcagi lelkész eltűnésének előzményeiről és körülményeiről.

Másnap délután felkerestük Szikszaiékat. Itt is hallottunk néhány furcsaságot Kiss Rolandról. Egy esetben – mesélték – francia lelkészetet kalauzolt. Zsúfolt kávéházba tértek, de Roli bácsi néhány asztalt kiürített, amin a külföldiek módfelett megrökönyödtek. Máskor kocsijával karambolozott és a helyszínen a kényelmetlen helyzetből államminiszterségének fitogtatásával igyekezett szabadulni, ami persze nem sikerült. Jobbnak látta, ha gyorsan elkocog onnét. Egy templomszentelési beszédet állítólag így kezdett:

– Mivel ma reggel éppen ott nyitottam ki a Bibliát, ahol az Ó- és Újszövetséget elválasztó üres, fehér lap van, ezért most nem olvasok Igét.

Újságolták azt is, hogy egyik gyülekezetbe Béni bácsit akarták főgondnoknak, de a beiktatásra elfelejtették meghívni. A beiktatást Kiss Roland végezte, és amikor már Béni bácsiról minden jót elmondott, felkérte, álljon elő. Ez persze lehetetlen volt. Nagy botrány lett az esetből.

Szóval igen magas egyházi pozícióba is kerültek sajnos nem kevesen olyanok, akik sokkal kisebb állami vagy vállalati beosztásban sem állták volna meg a helyüket szakmailag.

Béni bácsiék második csemetéjének meglátogatására jöttünk tulajdonképpen. Úgy vettünk a látogatás végén búcsút tőlük, mint hasonszörűek, mint laikusok.

1952. január 4-én, szombaton délután elköszöntem Lalitól is. Ő ment Kecskemétre, én Pécsre, mindketten haza. Nehéz, nagyon nehéz szívvel, főként a jövő miatt bizonytalankodva szorongó érzésekkel váltunk el egymástól, mint két utolsó pataki közös küzdelmünk végén. Tudtuk, csak annyi marad vissza utánunk Patakon és egyéb, eddigi szolgálati helyeinken, amennyit az Úr végezhetett el általunk. Ez volt egyetlen vigaszunk a nagy vigasztalanságban.

Azóta már több, mint tíz esztendő telt el. Szükségesnek tartom röviden vázolni, hogy mi történt ennyi idő alatt az exodus főbb szereplőivel, és egyúttal néhány megjegyzést tenni.

Péter János 1956 után a püspöki tisztségről leköszönt, és állami hivatalt vállalt. 1960 körül külügyminiszter lett. Enyedy Andor hamarosan nyugalomba vonult, Győry Elemér csak 1961. október 1-vel. Darányi Lajos sárospataki lelkész 1956 után előbb esperes, majd hamarosan a visszaalakított tiszáninneri egyházkerület püspöke lett – amelyet nem sokkal a pataki teológia megszüntetése után ugyancsak felszámoltak, illetve a tiszántúli egyházkerülethez csatoltak. Békefi Benő nyíregyházi lelkipásztor és esperes 1956 után budapesti teológiai professzor, majd dékán, 1962. január közepén dunántúli püspök lett. Bereczky püspök 1957-ben lemondott¹⁵¹. A volt pataki professzorok helyzete is megoldódott. Nagy Barna igazgató úr kezdeti zökkenők után végül is a budapesti teológián professzoroskodott, később mint a konvent tudományos munkatársa dolgozott. Újszászy Kálmán a pataki nagykönyvtár igazgatója maradt továbbra is, most már professzorság nélkül. Szabó Zoltán és Koncz Sándor gyülekezeti lelkipásztorok lettek. Szabó Ernő zenepedagógusként más gimnáziumban folytatta életét.

Janka Lajos és Kulcsár Pista tanítók lettek a falujukban. Körössy Jóska a Magyar Nemzeti Banknál helyezkedett el. Jelenleg is ott dolgozik vezető beosztásban. Cseh Lali hosszú ideig a Betonútépítő Vállalat alkalmazottja volt Pesten, körülbelül 1960 óta a KPM¹⁵² másik vállalatánál dolgozik ugyancsak a fővárosban. Én a Beruházási Bank komlóí, majd pécsi fiókjánál nyertem alkalmazást kezdeti nehézségek, rövidebb ideig tartó más munkavállalások után. 1957-ben a pesti teológián befejeztem teológiai tanulmányaimat és 1958-ban megszereztem a lelkészi diplomát. Rövid veszprémi segédlelkészség után a pécselyi református gyülekezet lelkipásztora lettem 1959-ben. A félév-vesztesek és a többiek a debreceni teológián szereztek oklevelet, és többségük azon a vidéken lett lelkipásztor. Bárczay Gyula 1956 után Svájcban telepedett le, és az egyik svájci teológia munkatársaként dolgozik tudtommal. Nagy

---

¹⁵¹ Bereczky Albert az 56-os forradalom idején, november 1-én mondott le tisztségéről, de ezt később nem tekintették érvényesnek. Hivatalosan 1958 végéig püspök maradt, noha egészségi állapota miatt nem tudta ellátni hivatalát.

¹⁵² Közlekedési és Postaügyi Minisztérium

Tibi nagydobosi lelkész, Szondy Péter az exodust nem sokkal élte túl, betegségben meghalt. Tankó Pista néhány éve a debreceni nagytemplom egyik lelkésze.

Mi öten valamennyien megnősültünk. Legelőbb Kulcsár Pista és Janka Lajos, hazatérésük után körülbelül egy esztendővel. Cseh Lali az 55-ös évben Szegő Verát vette el, aki Patakon járt gimnáziumba. Most Pesten élnek. Valamivel előbb lépett házasságra Körössy Jóska Gulyás Kátival. 1958-ban, társaim közül legutolsónak nősültem meg én, Körmöndi Icát vettem el, akit Veszprémben ismertem meg.

Az exodus történetét nem sokkal hazatérésünk után, még 1952-ben fektettem írásba. Tehát akkor, amikor még egészen frissek voltak a benyomásaim. Az egészet emlékezetből vettem papírra, hiszen az exodus eseményeinek gyors egymásutánja nem is nyújtott volna módot másra. Az exodus alatt nem is gondoltam arra, hogy a történeteket írásban megörökítsem. Csak hazatérésem után érlelődött meg bennem ez az elhatározás egészen magamtól. Senki nem ösztönzött vagy biztatott erre, nem is kért fel erre senki. Hazatérésem után viszont nem egyszer fél éjszakákon át dolgoztam emlékeim írásba foglalásán. Most láttam elérkezettnek az időt, hogy a kéziratot letisztázzam, néhány helyen átdolgozzam, természetesen az adatok megváltoztatása nélkül. A kéziratban olvasható egészen magánjellelű és gyerekes részleteket természetesen nem vettem át, de ezek mellőzése mind tárgyi, mind esztétikai szempontból előnyére válik – megítélésem szerint – e beszámolóknak.

Szerkezetileg az anyag nem egységes. Ugyanarról a dologról több helyen is szó van. Ez részben az exodus, az események, az élet természetéből következik. Ezen nem akartam erőszakot elkövetni mesterséges csoportosítással. Azt viszont nem tagadom, hogy a könnyebb áttekinthetőség kedvéért egyes tényeket szerencsésebben lehetett volna csoportosítani anélkül, hogy ezzel abba a hibába estem volna, amit az előbbieket szerint mindenképpen kerülni szándékoztam. Talán túlon túl nem fogja zavarni az olvasót ez a kissé laza, rapszodikus szerkesztés. Egy következő átdolgozás során, ha erre egyáltalán sor kerül még, ezt a hibát is ki kell küszöbölni.

Tudom – bármennyire nevetségesen is hat esetleg –, hogy a feldolgozott anyag hatalmas. Mégis Isten előtt állítom, hogy senki, e dolgozatban szereplőnek a szájába nem adtam olyan nyilatkozatot, amit ne mondott volna, viszont senkivel sem mondtam többet, mint amennyi a valóságban elhangzott. Még akkor is így van ez, ha az egészet utólag, emlékezetből rekonstruáltam. Így tehát amit írtam, nem légből kaptam.

Nem regényt írtam, hanem csak azt, ami tényleg megtörtént. Azért tartom szükségesnek ezt nyomatékosan hangsúlyozni, mert egyik-másik jelenet, párbeszéd már ma is hihetetlennek tűnik – mennyivel inkább az lesz néhány év, pláne évtized múlva. Természetesen azt, hogy e beszámolóban foglaltak valóban megtörténtek, méghozzá úgy, ahogy megörökítettem, semmivel sem tudom igazolni, mert tudtommal a párbeszédet rajtam kívül senki nem foglalta írásba.

Dolgozatom jelentőségét leméri majd az utókor, a történelem. Azt viszont nem szabad elfelejteni, szem elől téveszteni, hogy itt nem csupán egy teológia megszüntetése a fő kérdés, hiszen számos utalás van az egész magyarországi ébredés leállítására, az egész egyházkormányzat gyökeres, baloldali pálfordulására. A pataki teológia megszüntetésének története ilyen értelemben csupán függvénye egy sokkal nagyobb szabású mozgalom kibontakozásának. Ennélfogva ez a dolgozat is csak úgy lenne teljes, ha a pápai teológia megszüntetésének a történetét is feldolgozná valaki, a konventi jegyzőkönyveket is ide csatolhatnánk az illetékes egyházkerületek közgyűléseinek határozataival, és még néhány, e tárgyban írt levéllel. Ami melléklet rendelkezésemre állt, azt bedolgoztam, de ezek nem voltak birtokomban. Legfontosabb lenne a többi főszereplőt is egy-egy alkalommal meginterjúvolni, emlékeiket felidéztetni. Ilyen értelemben beszámolóom csak úgy tekintendő, mint a teljes exodus egy része.

A fő kérdést: Isten akarata volt-e teológia megszüntetése és az exodus – ki-ki hite szerint döntse el, de szabad legyen Augustinusra hivatkozni: Semmi nincsen Isten akarata nélkül, ami Isten akarata ellen látszik történni¹⁵³.

Pécsely, 1962. május eleje.

Kotsis István
ref. lelkész

---

¹⁵³ „Csodálatos és kibeszélhetetlen módon, nem az Ő akarata nélkül történik, ami az Ő akarata ellenére történik is. Mert nem történnék meg, ha Ő nem engedné, hogy megtörténjék.” (Propterea namque magna opera Domini exquisita sunt in omnes voluntates eius, ut miro et ineffabili modo non fiat praeter eius voluntatem quod etiam contra eius fit voluntatem, quia non fieret si non sineret, nec utique nolens sinit sed volens; nec sineret bonus fieri male, nisi omnipotens et de malo facere possit bene.) Augustinus: *Enchiridion ad Laurentium* cap. 100. – Ezt a locust a II. Helvét Hitvallás is tartalmazza.

FÜGGELÉK

A sárospataki teológushallgatók írásos tanúvallomásai
az exodusról 1951. október 29-én¹

Ágoston István III. évf.

1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?

Időpontot nem tudok írni, tervünk szájról szájra járt a patakiak között, s én magam is több fiútól hallottam egyszerre ill. egymás után valamelyik nap. Csupán csak annyit hallottam, hogy visszamegyünk és maradunk ott a vissza- ill. a megnyitásig.

2) Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.

Útiköltségemet senkitől sem vettem át, mert csoportosan váltott jegyünk volt.

3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?

Semmiféle közösségben ezzel kapcsolatban nem vettem részt.

4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?

Semmi fogadalom-tételről nem tudok és ilyent formailag nem is tettem.

5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?

Lelkiismereti okok csoportjába sorolhatom be azt, hogy fontosnak ill. szükségesnek tartottam azt, hogy mivel a Magyar Ref. Egyháznak szüksége van lekipásztorokra, azért ehhez az is szükséges, hogy megfelelő számú Teológián minél több teológus tanulhasson és készülhessen az Ige szolgálatára.

6) Ki hívta?

Senki nem hívott, csak mentem a többivel, kötelességemnek tartva a többi fiúkhoz való tartozásomat.

7) Beszélt-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dologról? Kivel, mikor és mit?

Erről az ügyről professzorokkal nem tárgyaltam.

8) Mi volt a célja a közös kivonulásnak?

Azért mentünk el, hogy mivel Teológiánk csak szünetelt, ha pedig

¹ TtREL II.2.c.59. – A hallgatók válaszait névsor szerint közöljük.

szünetelt, nem szűnt meg, tehát akkor miért ne folytathattuk volna ott tanulmányainkat.

9) Mi eredményét vagy hasznát látja?

Ezideig még semmi eredményét, sem hasznát nem láttam.

10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?

Esetleg ilyenről is szó lehetett volna, hogy szupplikációs előkészületek miatt megyünk haza. A magam részéről bővebbet nem tudok.

11) Miért jött vissza?

Semmi értelme nem lett volna ott maradni, tudniillik az odamenetelünk célja sem az volt, hogy tanulmányainkat félbeszakítsuk. Azért jöttünk vissza, hogy meglévő Teológiánkon tanuljunk, s azért, mert további ott tartózkodásunk eredménytelen. S nem utolsósorban Dékán úr felhívásának engedve nem akartunk engedetlenek lenni továbbra is az ő parancsával szemben.

12) Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?

A magam részéről ilyenről nem tudok.

13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?

Tulajdonképpen az egész ifjúság akarata volt az, amely irányította az egész ügyet.

14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?

Ott tartózkodásunk alatt az ott lévő professzorok előadását, bibliamagyarázatát hallgattuk.

Bacsó Bertalan III. évf.

1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?

Hétfőn reggel láttam, hogy nincsenek patakiak, mentek az állomásra, mivel együvé tartozunk, mentem én is, mert ez kötelességem. – Mentem, mert hallottam, hogy a pataki Teológia nem szűnt meg. Ezt pedig az egyházkerületi határozat után hallottam meg. Csak ennyit hallottam. Hogy kitől? Pataki testvéreimtől.

2) Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.

Volt nálam pénz és abból.

3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?

Nem volt megbeszélésem. Nem vettem részt semmilyen megbeszélésen, amely ezt a dolgot érintette volna.

4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?

Semmi, mert fogadalmat és esküt nem tettünk.

5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?

Nem lelkesedésből, nem ifjúkori kalandvágyból, hanem a pataki iskola iránti szeretetemből és lelkiismeretem meggyőzése [!] alapján, mert hittem, hogy Isten akarja.

6) Ki hívta?

Önként mentem. Senki nem hívott.

7) Beszült-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dologról? Kivel, mikor és mit?

Elmenetelünk előtt senkivel sem beszéltem erről a dologról. Együtt az egész ifjúság Isten színe előtt beszélünk professzorainkkal.

8) Mi volt a célja a közös kivonulásnak?

A pataki Teológia tanévének az újra megnyitása, mivel az nem szűnt meg.

9) Mi eredményét vagy hasznát látja?

Az Isten megerősített bennünket távollétünk alatt hitben annyira, hogy ezt sehol máshol nem érhattük volna el, és hitben meggazdagodva térhettünk vissza.

10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?

Ezt a három napot a szupplikációs csoportok énekpróbájára fordítottuk, mert délutánonként a csoport tagjaival próbáltunk.

11) Miért jött vissza?

Azért, mert célunkat nem tudtuk elérni. Mivel Patakon nem lehetett tovább tanulni, én pedig hivatásomat szeretném megtartani, s céloimat szeretném elérni.

12) Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?

Semmilyen.

13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?

Mi együttesen a s[áros]pataki teológus ifjúság.

14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?

Hétfő: du. megérkeztünk 4 ó. Elszállásolásunk megtörtént. 6 órakor bűnbánó istentiszteletre mentünk. Utána megvacsoráztunk, majd utána esti áhítatot tartottunk. Áhítat után az utánunk küldött két pataki testvérünket hallgattuk meg. Lefeküdtünk. Kedd. Reggeli után

½ 9 órakor imaközösséget tartottunk a rövid bibliamagyarázat után. Ezután professzorainkkal beszélgettünk. Kijelentem, hogy egyéni beszélgetés volt, lelki életünk felől. Utána ebéd volt. ½ 3 ó du. hogy az időt ne pazaroljuk hiába, szupplikációs próba volt. Este 6 ó. újra bűnbánó istentiszteletre mentünk. Vacsora után újra esti áhítat volt, amelyet mi tartottunk imaközösséggel. A szerdai napon ugyanez történt eljöveteleünkig. Mielőtt eljöttünk volna, még volt egy rövid záró áhítat.

Barcza József I. évf.

1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?

Talán csütörtökön, Kőrössy Jóskától, aki közölte a pápaiak tervét, s lehetőséget adott arra, hogy az egyházkerületi eljárásához küldendő kérvényt aláírhassam. Megbeszéltük, hogy előreláthatólag szombaton utazunk (szökünk). Feltárta a legmesszebbmenő nehézségeket, amelyek megfontolása után is örömmel csatlakoztam társaimhoz.

2) Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.

Az első évek útiköltségét én vettem fel K. Kovács Jánostól, de a jegyet nem tudtam megváltani s Vadas Gyulát kértem meg a 6 jegy megváltására az utolsó pillanatban. Benn kellett maradnom az internátusban. Vissza közös csoportjegyet váltattott a Főiskola, Tankó István váltotta ki.

3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?

Az első évek „bizalmasa” voltam, s talán naponként, esetleg többször is összegyűltünk a 99. szobában, hogy beszéljünk a terveinkről s a változásokról. Az utolsó gyűlés vasárnap este 10 óra körül volt, amely alkalmával végleg fixáltuk az indulás időpontját.

4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?

A 99. szobában Kőrössy Jóskával beszélgettünk arról, hogy ezt nem szabad senkinek elmondani, ami természetes is. Nem volt eskü. Becsületbeli kötelességemnek tartottam, hogy nem beszélek róla senkinek.

5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?

Úgy éreztem, mennem kell. (Világos, félreérthetetlen megérzéseim

nem csálnak meg.) – A Főiskola iránti kötelességérzet is szerepet játszott.

6) Ki hívta?

Senki. Sőt mindenki inkább lebeszélni akart, mint ahogy én is ezt igyekeztem tenni az elsővésekkel.

7) Beszélt-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dologról? Kivel, mikor és mit?

A professzor urak Patakon, lelki világukat csak sejteni lehet, azt tartották reálisabbnak, ha visszatérünk. – Személy szerint, kimondottan erről nem beszélgettem senkivel.

8) Mi volt a célja a közös kivonulásnak?

Az, hogy Patakon megnyíljon a Teol[ógiai] Akadémia s pataki teológus lehessenek. – Szerintem, ha az egyházkerületi eljáráság Miskolcon tartózkodik, el is érnék célunkat.

9) Mi eredményét vagy hasznát látja?

Még jobban összefortunk a szeretetben. Jellemző szolidáris szellemünk nőtt. Engedelmisséget, alázatot tanultunk. – (Emberismeretem bővült.)

10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?

Különösebb összefüggést nem látok.

11) Miért jött vissza?

Mert nem lehettem pataki teológus s jelenleg a Teológiám nem a rendelt helyem.

12) Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?

Semmilyen. Minden beleegyezésük ellenére történt. (Még vasárnap délután is telefonáltak, hogy nehogy elmenjünk.)

13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?

Mindannyian egyformán. Akik látszólag „vezettek”, nem tettek mást, mint engedelmeskedtek az ifjúság felszólításainak és talán elveik ellenére engedelmeskedtek mindannyiunknak.

14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?

Hétfőn gyűlést tartottunk megérkezésünk után rögtön s felküldtük Körössyt, Kotsist, Kulcsárt Pestre ügyeink elintézésére. – Elszállásoltunk. – A húgomat meglátogattam. – Kedden, szerdán délelőtt áhítat, imaközösség. Azután sétáltam s a Nagykönyvtárban olvastam délig. – Kedden Újszászy professzor urat és Palumby Gyula volt tanáromat látogattam meg. Este bűnbánati istentiszteleten való

részvétel a templomban. Vacsora után áhítat, imaközösség. – Szerda délután búcsú-összejövetel. Elköszöntem utána a húgomtól.

Bartha Béla I. évf.

1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?

Az ifjúság körében hallottam röpködni a dolgot (a patakiak között) okt. 18-án délután, hogy megyünk a napokban Patakra, de hogy miért, azt akkor még nem tudtam tisztán.

2) Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.

Barcza Józsefen keresztül.

3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?

Nem vettem részt.

4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?

Esküt nem tettem csupán csak szolidaritásból hallgattam. És azt megfogadtam, hogy nem szólok senkinek.

5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?

Úgy éreztem lelkileg, hogy nekem is mennem kell.

6) Ki hívta?

Senki.

7) Beszélt-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dologról? Kivel, mikor és mit?

Senkivel nem beszéltem erről egy [!] semmit.

8) Mi volt a célja a közös kivonulásnak?

Hogy Patakon folytathassuk tanulmányainkat.

9) Mi eredményét vagy hasznát látja?

Sajnos, semmi célt nem ért el.

10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?

Nem tudom.

11) Miért jött vissza?

Hogy tovább tanuljak.

12) Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?

Tudtommal nem volt semmi szerepük.

13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?

Az egész ifjúság.

14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?

Imaközösségünk volt, bibliamagyarázat, este bűnbánati istentiszteleten vettem részt. Majd egyénileg meglátogattam egy magyar órát. Sétáltgattam az iskolakertbe stb ...

Batka Ferenc IV. évf.

1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?

1951 okt. 18-án délelőtt Cseh Lajostól, hogy a pápai teológusok aláírtak egy ívet, melyben kérik a pápai teol[ógiai] Akad[émia] helyreállítását. Mi is így cselekedtünk, hivatkozással arra, hogy a Konvent nem illetékes fórum az Akad[émia] megszüntetésére. Ezt az írást az Egyh[áz] kerületi Elnökségnek címeztük.

2) Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.

Oda Janka Lajostól. Vissza Tankó István váltott 50 személyre szóló csoportjegyet, melyet nekünk átadott.

3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?

Több alkalommal, több helyen. Okt. 18 délelőtt. 22 délelőtt és este.

4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?

Isten előtti felelősséggel fogadtuk, hogy az ügy érdekében minderről hallgatunk, 18-án délelőtt.

5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?

Isten akaratának ismertem fel a Teológiánk életbenmaradását, és ha a legkisebb reménnyel is biztat erre valaki, kész vagyok megtenni.

6) Ki hívta?

7) Beszélt-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dolgról? Kivel, mikor és mit?

Személyes beszélgetésem egy professzorral sem volt.

8) Mi volt a célja a közös kivonulásnak?

Hogy megjelenésünkkel kész helyzet elé állítsuk az egyházkerületet. Hogy elrendelhesse a tanév megkezdését.

9) Mi eredményét vagy hasznát látja?

Az eredeti cél nem sikerült. De hét nap alatt sok áldásban részesültem. Bizonyos vagyok felőle, hogy elmondott imáimra Isten meg

fogja adni a feleletet. A mikor felől kérdezősködni nem az én dolgom.

10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?

Semmilyen az elmenetelre vonatkozólag. Ha már egyszer ott voltunk, jobban elkészültünk.

11) Miért jött vissza?

Az egyházi fennhatóság ellentétes véleménye miatt ott maradásom feleslegessé vált. Ami rajtam állt, azt megcselekedtem.

12) Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?

Semmi.

13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?

Én és az egész ifjúság.

14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?

Csendesnapokat és bűnbánatot tartottam. Estéknként együtt imádkoztunk és énekeltünk, reggel 1/2 9 h Koncz Sándor tartott áhítatot.

Benke György II. évf.

1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?

17.- vagy 18.-án Kőrössy Józseftől, hogy a Tizsáninnyi egyh[áz] ker[ület] határozata alapján lehetőség van arra, hogy a pataki Teológia megkezdhesse az 1951-52. évet.

2) Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.

Az útiköltséget, ill. a jegyet közösen intézték.

3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliórán vett részt?

Csak egymásközt, néhányan beszélgettünk erről, olyan összejöveteleken, ahol mindnyájan részt vettünk volna, nem voltam.

4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?

Ilyen fogadalom nem volt, ezért mindnyájan tanácsosnak vettük azt, hogy nem beszélünk erről.

5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?

Hitem szerint Istentől adott akaratomnak láttam ezt, a pataki teol[ógia] visszaállítására, aminek érdekében mi ennyit csinálhattunk.

- 6) **Ki hívta?**
Senki.
- 7) **Beszélt-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dologról? Kivel, mikor és mit?**
Nem beszéltem.
- 8) **Mi volt a célja a közös kivonulásnak?**
Hogy újra a pataki teológia diákjai legyünk.
- 9) **Mi eredményét vagy hasznát látja?**
Azonkívül, hogy a kötelességünket megtettük, még inkább összekovácsolódtunk, és a hitben megerősödtünk.
- 10) **Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?**
Az ottartózkodásunk [!] alatt a szupplikációra készültünk a gimnazistákkal közösen.
- 11) **Miért jött vissza?**
Mert az év megnyitását nem engedélyezték.
- 12) **Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?**
Semmilyen.
- 13) **Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?**
Mindnyájan, de mivel mindnyájan nem utazgathatunk és tárgyalhatunk erről, megbíztuk ennek az ügyünknek intézésével 3 tagot (Orosz, Kőrössy, Kotsis)
- 14) **Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?**
Közösen imádkoztunk, beszélgettünk, sétáltunk, könyvtárat megéneztük, és más ilyen apróságot.

Benke József IV. évf.

- 1) **Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?**
Okt. 18-án csütörtökön adtak ide egy ívet, amelyen az volt, hogy a még meg nem szűnt, de meg nem nyílt pataki teológia megnyitását kérvényezik a volt pataki teológusok. Arról szó nem volt akkor még, hogy Patakra megyünk, legalább is én nem hallottam arról semmit. Aláírtam az ívet. Vasárnap reggel hallottam, hogy du. megyünk Patakra.
- 2) **Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.**
Az állomáson kaptam meg a jegyet, már nem emlékszem arra, hogy kitől. Visszafelé nem adtak ide jegyet.

- 3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?**
Nem vettem részt, mert elkéstem a megbeszélésekről.
- 4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?**
Fogadalmat nem tettem, sőt nem is hallottam ilyesmiről.
- 5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?**
Azért nem éreztem semmi lelkiismeretfurdalást, hogy Patakra megyek, hanem azért volt egy kis lelkiismeretfurdalásom, amiért dékáni engedély nélkül hagyom el D[ebrecen]t. Mivel úgy hallottam, hogy hétfőn különben is mennének Patakra szuppl[ikációs] ügyben, azért mentem el. Különben azt gondoltam, hogy minden volt pataki velünk tart.
- 6) Ki hívta?**
Vitt a szívem, azután meg a vonat.
- 7) Beszélt-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dologról? Kivel, mikor és mit?**
Kifejezetten erről az ügyről nem.
- 8) Mi volt a célja a közös kivonulásnak?**
Utazás Patakra és hogy – megnyitjuk a pataki teológiát, gondolván azt, hogy most úgyis mindenütt alulról indul a kezdeményezés.
- 9) Mi eredményét vagy hasznát látja?**
Az eddig is eléggé összetartott társaság még jobban összekovácsolódott és nagy lelki áldásokat kaptam Patakon.
- 10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?**
Közös szupplikációs próbáink voltak Patakon.
- 11) Miért jött vissza?**
Visszarendeltek és engedelmességből jöttem vissza.
- 12) Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?**
Semmi.
- 13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?**
Az ifjúság.
- 14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?**
Az esti bűnbánó ist[en]tiszteleten résztvettem mindig. Közös áhítaton voltam. A könyvtárban szétnézve megnéztem az új könyveket. Meglátogattam gimnazista öcsémet. Sétáltam az iskolakertben. Sokat ettem, meglátogattam 11 év alatt gyűjtött ismerőseimet. Kialudtam magam. Szupplikációs próbán voltam minden alkalommal.

1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?

Én 18-án hallottam a dologról először azután, miután a pápaiak már elmentek. Egyik pesti barátomtól hallottam ezeket először, név szerint Cseh Lajostól, majd Kőrössytől.

2) Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.

Csoportosan történt.

3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?

Csütörtökön, amikor aláírtuk a kérelmet.

4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?

Az egészet Isten előtt tettük, szöveg nem volt.

5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?

Iskolánk szeretete, „nyáj hajlam”.

6) Ki hívta?

Együttesen beszéltük meg.

7) Beszélt-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dologról? Kivel, mikor és mit?

Beszéltem akkor, amikor már ott voltunk Patakon Koncz professzor úrral kedden. Arról beszélgettünk, hogy én miért jöttem el. Erre az 5. pontot feleltem.

8) Mi volt a célja a közös kivonulásnak?

Pataki teol[ógia] visszaállítása, ill. megnyitása.

9) Mi eredményét vagy hasznát látja?

Az én életemben egy nagyon mély szeretetnek a megérezése és megérintése egy részben Isten, másrésztben professzoraim irányában. Lélekben gazdagodtam.

10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?

Mi már akkor szerettünk volna (azon a héten) szupplikálni menni.

11) Miért jött vissza?

Mert vissza kellett jönni az eredménytelenség miatt.

12) Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?

Semmilyen szerepe nem volt.

13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?

Mi mindnyájan.

14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?

Minden reggel áhítaton vettem részt, Ige és ima közösségben voltunk egymással, szétnéztem ismét régi munkahelyemen, a nagykönyvtárban. Olvasgattam, egy keveset az iskolakertben sétáltam, a szupplikációs énektanulását is hallgattam a gimnazistáknak.

Bíró Béla III. évf.

1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?

Okt. 18-án. Nem tudom már, de többtől.

2) Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.

Nem emlékszem már.

3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?

Nem vettem részt.

4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?

Semmilyen fogadalmat nem tettem senkinek.

5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?

A fiúkkal való érzés.

6) Ki hívta?

Vagy 20-an hívtak, és nem tudom, hogy kik voltak névszerint.

7) Beszél-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dologról? Kivel, mikor és mit?

Professzorral erről nem beszéltem.

8) Mi volt a célja a közös kivonulásnak?

A Teológia visszaállítása Patakon is.

9) Mi eredményét vagy hasznát látja?

Az ébredés továbbvitele, hogy így több lehetőség van a szolgálatra a Tiszáninnen is.

10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?

Ezt nem tudom.

11) Miért jött vissza?

Mert csak itt tudom a Teológiát tovább folytatni.

12) Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?

Semmilyen.

13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?

Az egész ifjúság.

14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?

Csendességben voltunk, amely megújulást és gazdag áldást hozott. Már ezek az áldások megérték, – emberileg nézve – a Patakra való menetelünket.

Bottka György III. évf.

1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?

Erre a kérdésre lelkiismereti okból nem felelek.

2) Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.

Kovács Jánostól oda. Vissza saját pénzemre jöttem, amit azonban utólag Kotsis István megtérített.

3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?

Debrecenben közösségben nem beszéltem erről.

4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?

Erről nem tudok mit írni.

5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?

Határozott hitbéli meggyőződésem nem volt ennek helyességéről vagy nemhelyességéről.

6) Ki hívta?

Senki nem hívott. Magamtól mentem. Mondhatnám, a szívem hívott.

7) Beszélte-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dologról? Kivel, mikor és mit?

Erről az ügyről pataki professzorral nem beszéltem.

8) Mi volt a célja a közös kivonulásnak?

Hogy titokban történjék. Gondoltuk, hogy Patakon maradhatunk.

9) Mi eredményét vagy hasznát látja?

Anyagilag semmi. Lelkileg volt haszna.

10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?

Próbáltunk a gimnazistákkal.

11) Miért jött vissza?

Tanulmányaim folytatására.

12) Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?

Tudtommal semmilyen.

13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?

Nem tudom. Az ifjúság.

14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?

Imádkoztunk. Áhítaton voltunk. Szétnéztünk a nagykönyvtárban.

Bögödi Dezső II. évf.

1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?

Pataki diákoktól október 18-án – és csak annyit, hogy a pataki iskola nem szűnt meg, csak még az iskolaévet nem nyitotta meg – amit én már régen tudtam.

2) Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.

Szupplikációra már volt pénzem.

3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?

Közös megbeszéléseken nem vettem részt, és nem is tudok ilyenről.

4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?

Fogadalmat nem tettem, – ilyenről nem is tudok.

5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?

Reméltem, hogy még egyszer pataki diák lehetek. – Isten akaratát láttam benne.

6) Ki hívta?

Senki nem hívott, – önként mentem.

7) Beszél-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dologról? Kivel, mikor és mit?

Nem beszéltem pataki tanárokkal.

8) Mi volt a célja a közös kivonulásnak?

A szünetelő pataki teológia 1951-52. tanévének megnyitása.

9) Mi eredményét vagy hasznát látja?

Lélekben gyarapodva és a pataki diák-összetartozás rendíthetetlen-ségében tértem vissza.

10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?

Volt szupplikációs próba, amelyen részt vettem.

11) Miért jött vissza?

Eredménytelen volt.

12) Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?

Semmi.

13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?

Az ifjúság, mi magunk.

14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?

Megérkezésünk után imaközösséget tartottunk, utána gyűlést. Hat órákor bűnbánati istentiszteleten vettem részt. Vacsora. Ismerős diákokkal beszélgettem, utána lefeküdtem. – Kedden a bibliakörön nem vehettem részt, mert katonai ügyemet kellett volna intézennem. A város nevezetességeit néztem meg. A könyvtárban olvastam. Egész délután, – sötétedésig – szupplikációs próbán voltam; a gimnazistákén is. Hat órákor bűnbánati istentisztelet. Vacsora. Ismerősöknél voltam. Kilenc órákor lefeküdtem. – Szerdán délelőtt bibliakörön voltam. Utána sétálgattam. Ebéd után beszélgettem a csoportombeli (szupplikációs-) diákokkal. Három után záró áhítat. Csomagolás. Ötkor hagytam el Patakot.

Czinke Zoltán II. évf.

1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?

Talán 19-ikén. 2) Nem tudom már, hogy kitől. 3) Az Egyházkerület nem szüntette meg a Pataki teológiát.

2) Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.

Senkitől.

3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?

Nem vettem részt.

4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?

Senkinek nem fogadtam semmit, személyes ügyemnek is tartottam, hogy senki ne tudjon a dologról, mert azt akadálnak gondoltam.

5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?

Gondoltam, hogy elősegíthetem teológiánk visszaállítását.

6) Ki hívta?

Személyre nem emlékszem.

7) Beszél-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dologról? Kivel, mikor és mit?

Nem beszéltem.

8) Mi volt a célja a közös kivonulásnak?

Patakon végezni a teológiát.

9) Mi eredményét vagy hasznát látja?

Két napi közös tusakodás imádságban és hitben való megerősödésem.

10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?

A másik cél mellett készülés a szupplikációra.

11) Miért jött vissza?

Mert Patakon nem nyithattuk meg a teológiát.

12) Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?

Semmilyen.

13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?

Együtt vállaljuk a következményeket.

14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?

Közös bibliaórákat, imaközösségeket tartottunk és készültünk a szupplikációra.

Csonka Júlia II. évf.

1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?

Juhász Zsófi és Szabó Gabi szólt erről a tervről az elmenetel előtt való nap, hogy a Püspök Úr kéri a teol[ógus] ifjúságot, hogy álljon az Egyházkerület háta mögé azzal, hogy visszamegy Patakra, t[udni]i[l]ik az Egyh[áz]ker[ület] nem fogadta el a pataki teológia felosztását.

2) Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.

Nem mentem el, s így nem is tudtam ezeket átvenni.

3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?

Nem vettem semmilyen közös alkalmon részt.

4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?

Akik közölték velem a hírt, azok kértek nagyon komolyan arra, hogy ne szóljak az elmenetelig senkinek semmiről.

5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?

Mivel illegálisan mentek, engedetlenségnek láttam, és az Úr kezéből csendességemben azt az igét kaptam: „Miért háborodtatok meg és támadtak közöttetek okoskodások!”² Ezért nem mentem el.

6) Ki hívta?

Pataki teológák valamennyien.

7) Beszélt-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dologról? Kivel, mikor és mit?

Nem.

8) Mi volt a célja a közös kivonulásnak?

Tudomásom szerint a pataki teológia visszaállítása.

9) Mi eredményét vagy hasznát látja?

Semmi eredménnyel, és semmi hasznát nem látom.

10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?

Nem tudom.

11) Miért jött vissza?

El se mentem.

12) Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?

Nem tudom.

13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?

Azok, akik elindították és kiviteleztek ezt az egész ügyet.

14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?

Nem tudom.

Gál Győző III. évf.

1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?

A múlt csütörtökön. – Kőrössy József. – Az Úr lehetőséget adott arra, hogy Patakra visszamenjünk, ezért a püspök úrtól aláírással ellátott kérelemmel kérjük, hogy azonnali hatállyal nyissa meg a hivatalosan még meg nem szűnt sárospataki teológiát.

2) Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.

Csoportos jegyváltás történt.

² Lk 24,38.

- 3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?**
Csütörtökön, mikor az ívet aláírtuk. – Vasárnap.
- 4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?**
Semmiféle szövege nem volt. – Hogy hallgatunk, azt csütörtökön határoztuk el. Az Úr előtt fogadtuk ezt!
- 5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?**
Az Igéből nyert üzenet alapján engedelmességből mentem el. (Józsue 18:3)³
- 6) Ki hívta?**
A csütörtöki megbeszélés.
- 7) Beszélt-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dologról? Kivel, mikor és mit?**
A kétnapos pataki tartózkodás alatt a közös beszélgetések alkalmával Koncz Sándorral, a megtörtént dologról.
- 8) Mi volt a célja a közös kivonulásnak?**
Azért, hogy megnyissák Patakon a teológiát!
- 9) Mi eredményét vagy hasznát látja?**
Az Úr egyé tett bennünket patakiakat, szeretetben. Még soha anynyira egyik nem voltunk az Úr előtti tusakodásban, mint az a két nap alatt.
- 10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?**
Akkor szándékoztunk visszamenni Patakra, de mivel az eltolódott, kénytelenek voltunk hamarabb.
- 11) Miért jött vissza?**
Mert vissza kellett, hogy tovább tanulhassak.
- 12) Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?**
Semmi!
- 13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?**
Az ifjúság együtt!
- 14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?**
Az Úr előtt töltöttük a két napot ige és imaközösségben. – Délutánonként szupplikációs énekpróbák voltak.

³ „Monda azért Józsue Izráel fiainak: Meddig vonakodtok még elmenni, hogy elfoglaljátok a földet, a melyet néktek adott az Úr, a ti atyáitoknak Istene?”

Gidófalvy András II. évf.

- 1) **Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?**
Mikor családi ünnepegünkről visszajöttem, okt. 18-án reggel 2. vagy 3. óra között kb.
- 2) **Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.**
Csoportosan intéztetett a jegyváltás. Vissza az egész társaság 50% kedvezménnyel „egy” visszajegyen jött.
- 3) **Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?**
1 megbeszélésen.
- 4) **Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?**
Ilyen nem volt.
- 5) **Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?**
Abban a hitben mentem, hogy ez az Úr akarata.
- 6) **Ki hívta?**
Senki.
- 7) **Beszélt-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dologról? Kivel, mikor és mit?**
Senkivel, semmit és semmikor.
- 8) **Mi volt a célja a közös kivonulásnak?**
A pataki teol[ógia] visszaállítása.
- 9) **Mi eredményét vagy hasznát látja?**
Az egész ifjúság lélekbeli egysége. Sok megáldott csendességben volt részem.
- 10) **Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?**
Annyit tudok, hogy ott szupplikációs műsort próbáltunk a gimnazistákkal.
- 11) **Miért jött vissza?**
Mert visszarendeltek, s tanulmányaimat csak itt folytathatom.
- 12) **Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?**
Semmilyen szerepe nem volt.
- 13) **Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?**
Az ifjúság egyöntetűen.

14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?

Mikor megérkeztünk, ifjúsági gyűlés volt imaközösséggel. Utána vacsora, azután áhítat imaközösséggel. Másnap reggel istentiszteleten voltunk, azután reggeli. 9h-kor egy áhítat imaközösséggel. Azután megnéztem a Bodrogot s a bejelentkezés (ideiglenes) ügyben jártam el ebédig. Ebéd után szupplikációs próba. 6h-kor istentisztelet a templomban, bűnbánati hét volt. Vacsora után áhítat imaközösséggel. Szerdán reggel istentisztelet, reggeli és 9h-kor egy áhítat szintén imaközösséggel. Utána mindenki azt csinált ebédig, amit akart. Én pl. egyik évfolyamtársammal a városban sétáltam, megnéztük az internátusokat, a volt pedellussal beszélgettünk. Ebéd után egy rövid kis áhítat volt, olyan búcsúztatás-szerű ige „Áldja meg az Úr a te be és kimeneteledet” a 121. zsolt[ár] utolsó verse alapján. Együtt kivonultunk az állomásra és 16.50-kor a gyorsal eljöttünk. Az első este is voltunk és voltam a bűnbánati istentiszteleten.

Hajdu Lajos II. évf.

- 1) **Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?**
951. X. 21.
- 2) **Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.**
Nem vettem át útiköltséget és jegyet.
- 3) **Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?**
Nem volt közös megbeszélés.
- 4) **Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?**
Nem tettünk senkinek fogadalmat.
- 5) **Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?**
Hívás nem volt. Amikor megtudtam, hogy Patak nem szűnt meg, mentem.
- 6) **Ki hívta?**
Az előbbi feleletben erre a kérdésre is feleltem.
- 7) **Beszélt-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dologról? Kivel, mikor és mit?**
Nem beszéltem.
- 8) **Mi volt a célja a közös kivonulásnak?**
A Főiskola érdekében.

9) Mi eredményét vagy hasznát látja?

Hitemben erősödtem.

10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?

Délutánonként készültünk a szupplikációra.

11) Miért jött vissza?

Ha az Úr nem adta meg azt, amit kértünk, de adta Önmagát. Ezzel tértem vissza.

12) Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?

Semmi szerepe nem volt a dolgokban.

13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?

Nem személyes ügy, hanem valamennyiünk ügye.

14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?

Könyörögtem, tusakodtam, böjtöltem és készültünk a szupplikációra.

Horváth Lajos IV. évf.

1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?

Cseh Lajos mondta el, hogy a pápaiak hazamentek, lehet hogy mi is visszatérünk. Ne szóljunk róla senkinek, a debreceni diákoknak se. Csütörtök lehetett.

2) Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.

Nem utaztam el.

3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?

Egyszer négy ívet aláírtam, melyben a pataki iskola visszaállítását kértük. Szombaton elutaztam, vasárnap csendesnapon voltam. Mikor hívtak, nem próbáltam lebeszélni őket, bár erős belső ösztönzést éreztem.

4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?

Az ívek aláírásakor a Kotsis Kőrössy szobájában megkértek, hogy míg nem lesz biztos döntés, hallgassunk. Cseh Lajos is ott volt, Budapestről.

5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?

A kántorjánosi csendesnap tisztító és szívvidámító hatása alatt nem

volt kedvem egy ilyen kamaszos kiránduláshoz. Láttam, hogy nem jogos és törvényes, – csak érzelmi reakció, tudtam, hogy visszajönnék.

6) Ki hívta?

Kulcsár István.

7) Beszélte-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dologról? Kivel, mikor és mit?

Nem.

8) Mi volt a célja a közös kivonulásnak?

Megkezdődik a tanítás Patakon.

9) Mi eredményét vagy hasznát látja?

Patakon minden ősszel és tavasszal az ifjúság közösös (!) kirándulást rendezett. Ezt a jó szokást nem akarták elhagyni. Sajnos a kerektek és a formák nem voltak ideálisak.

10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?

Az események lélektanilag és nem logikailag függenek össze.

11) Miért jött vissza?

Nem mentem el. Jézus Krisztus nem csak tegnap és ma, hanem itt is és ott is ugyanaz. Mi nem szerethetjük Patakot és az iskolát, csak egyedül az Urat. Mindig botránkozás számomra, ha öreg lelkipásztorok a kövekért s nem az Úr Lelkéért lelkesednek.

12) Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?

Nem tudom.

13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?

Nem tudom.

14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?

Nem tudom.

Iszlay Jenő II. évf.

1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?

Okt. 19-én egy kérvényt írtunk alá közös megállapodás útján.

2) Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.

Én dékáni engedéllyel távol voltam hétfőn reggel a távozáskor. Az elutazásról csak hétfőn este értesültem, amikor Debrecenbe visszatértem.

3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?

4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?

Nem volt fogadalom.

5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?

Én 24-én szerdán este érkeztem Patakra, mert a szupplikációs megbeszélés alapján csütörtökre terveztük az átmenetelt – előkészülni a szupplikációra.

6) Ki hívta?

Senki.

7) Beszélt-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dologról? Kivel, mikor és mit?

Senkivel semmit, mert én csak egy éjszakát töltöttem Patakon, amikor már senki sem volt ott.

8) Mi volt a célja a közös kivonulásnak?

Nem tudom, mert az elinduláson nem voltam itt Debrecenben.

9) Mi eredményét vagy hasznát látja?

Nincsen ezzel kapcsolatban semmi látásom.

10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?

Nem tudok semmit erről.

11) Miért jött vissza?

A többiek – a szupplikáció eltolódása miatt – visszajöttek, mire én odaérkeztem.

12) Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?

Nem tudok semmiről.

13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?

Nem tudom.

14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?

Én szerdán és kedden otthon tartózkodtam Kisvárdán, mert a szupplikációs előkészület csak csütörtökre volt megbeszélve és így készültem otthon a szupplikációra.

1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?

Csütörtökön, okt. 18-án reggel hallottam a dologról. A pápaiak hazamentek Pestről s kérik a teológia megnyitását. Előbb már hallottuk az egyházkerület határozatát a pataki iskola ügyében. A pápai események híret pestről [!] hozták. Cseh Lajostól hallottam az eseményekről.

2) Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.

Az útiköltséget nem vettem át senkitől. Jegyet magam váltottam.

3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?

Csütörtökön 18-án reggel vettem részt egy megbeszélésen, mely nem közös megbeszélés volt, hanem személyes megbeszélések voltak csupán, később is és akkor is.

4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?

Fogadalom tétel nem volt. Hallgatólagos megegyezés, hogy nem beszélünk. Szolidaritás.

5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?

Egyéni tusakodás után hitben vállaltam az elmenetelt Isten előtti felelősséggel.

6) Ki hívta?

Senki nem hívott.

7) Beszélt-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dologról? Kivel, mikor és mit?

Nem beszéltem előtte senkivel. Mikor Patakra értünk, bejelentettük otlétünket a professzori karnak s egyben bejelentettük, hogy az ifjúság küldöttei Pestre utaznak. Ezen az összejövetelen Dr. Nagy Barna, Dr. Újszászy Kálmán, Dr. Koncz Sándor és Darányi Lajos volt jelen.

8) Mi volt a célja a közös kivonulásnak?

A pataki Teológiai Akadémia megnyitása.

9) Mi eredményét vagy hasznát látja?

Egy biztos eredménye van az én életemben is: lelki elmélyülés, hitem erősödése. Az ifjúság ebben az elmenetelben és ott tartózkodásban teljesen összeforrott, gyülekezetté vált az Isten előtt.

10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?

Nem állott vele összefüggésben. Bár szeretnénk volna már akkor menni szupplikálni.

11) Miért jött vissza?

Hitben vállaltam az elmenetet, hitben tudtam vállalni a visszajöve-
telt is, vállaltam a kudarcot is, mert Isten szolgálatára készülök s itt
a szolgálat a fontos, nem a kudarc.

12) Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professoroknak?

Semmi szerepük nem volt a dologban. Próbáltak lebeszélni és visz-
szaküldeni.

13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?

Az ifjúság egyeteme, egésze. Személyek csak az ifjúság megbízottai
voltak.

14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?

Hétfőn este bűnbánó istentiszteleten vettünk részt. 9h-kor közös
bibliaolvasáson és imádkozáson. Kedden ½ 9h-tól Igetanulmányo-
zás volt. Utána közös imádkozás, amely 11 óráig tartott. Délután
szupplikációs próba. Este Istentisztelet s 9h-kor áhítat. Szerda dél-
előtt a keddi program. Délután búcsúáhítatot tartottunk. Abban az
időpontokban [!], amelyekről nem beszéltem még és szabad maradt
a közös elfoglaltságtól, egyéni csendességet tartottam, fiúkkal be-
szélgettem, a könyvtárban olvastam. Kedden délután én meglá-
togattam Sátoraljújhelyben egy nagyon kedves ismerős családot.

Juhász Zsófia III. évf.

1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?

1951 okt ? Nem tudom mikor hallottam, hogy az egyh[áz]kerület
nem fogadta el, hogy a teológia megszűnt.

2) Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.

Közösen váltottuk a jegyet.

3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?

Nem.

4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?

Nem is volt fogadalom sehol és senkinek.

5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?

Ige alapján, és az egyh[áz] kerület határozata döntötte el bennem.

6) Ki hívta?

Senki nem hívott.

7) Beszélt-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dologról? Kivel, mikor és mit?

Nem.

8) Mi volt a célja a közös kivonulásnak?

Hogy súlyt adjunk a kerület döntésének.

9) Mi eredményét vagy hasznát látja?

Az Úr áldása megnyugodott rajtunk, a sok imádkozás sokunkat elmélyített, az ifjúság teljesen egyé forrt.

10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?

Nem tudom, hogy összefüggésben lett volna.

11) Miért jött vissza?

Engedelmességből.

12) Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?

Semmilyen.

13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?

Az egész ifjúság együtt volt.

14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?

Sokat imádkoztam, böjtöltem, csendben voltam az Úr előtt.

Juhos János III. évf.

1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?

Elöljáróban megemlítem, hogy az egész ügy közösségi ügy, mindannyian egy véleményen voltunk, ezért neveket nem említek, és ez szerintem nem is fontos, és ha büntetnek, akkor mindannyian vállaljuk a következményeket. – Körülbelül két hete tartott miskolci egyházkerületi közgyűlés után hallottam, hogy a sárospataki teológia nem szűnt meg, csak a tanévkezdés tolódik el, ugyanis nem az államhatóság rendelte el a pataki teológia kapuzárását. Az egyházkerület nem egyezett bele a teológia bezárásába, tehát kérésünkre megnyílik. Azóta már látom, hogy másként áll a dolog.

2) Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.

Ez nem volt lényeges probléma egyénileg, mert a szuppl[ikációs] pénzzel utaztunk tudtommal.

3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?

Csak egy-két ember társaságában beszéltem róla.

4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?

Semmi.

5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?

Azok után, amit az első feleletben említettem, hogy abban a tudatban voltam, hogy az egész pataki teológia bezárása nem az államhatóságtól ered (ugyanis tudtommal a róm[ai] kat[olikus] teológiák mind megvannak) iskolánkhoz való ragaszkodásomból tettem.

6) Ki hívta?

Egy véleményen voltam teológus testvéreimmal, ez közös ügy volt.

7) Beszélt-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dologról? Kivel, mikor és mit?

Nem.

8) Mi volt a célja a közös kivonulásnak?

Hogy ott maradhassunk teológiánkon.

9) Mi eredményét vagy hasznát látja?

Az eredmény nem az lett, amit szerettünk volna, ebbe azt hiszem, mindannyian nyugodtan belenyugszunk, mert azalatt a két nap alatt, míg ott voltunk, az Úr Isten sok áldásban részesített, sok mindenre megtanított engem.

10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?

Szerintem semmi, nem az volt a cél, de az énekkarok próbát tartottak az egyik délután.

11) Miért jött vissza?

Azért, mert az Úr nem engedte meg azt, amit akartunk, ezért is Néki legyen hála, hogy meghagyta még ezt a lehetőséget is, hogy itt Debrecenben készülhetünk az Ő igéjének szolgálatára. Itt megemlítem, hogy nem valami Debrecen ellenes hangulat vitt engem Patakra, hanem úgy értettem, hogy ezt amennyiben lehetséges, kötelességem megtenni iskolánkért.

12) Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?

Tudtommal semmi.

13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?

Az egyetemes ifjúság teljes egészében, én magam is személy szerint.

14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?

Mindkét délelőtt Koncz Sándor professzor úr írásmagyarázatát hallgattam, ami kb. másfél óráig tartott. Amint említettem is, sokat üzent nekem ezeken az alkalmakon az Úr. Azután amint említettem is, szupplikációs énekpróbán is részt vettem. Azután imaközösségben is egy alkalommal és két este a templomi bűnbánati istentiszteleten is részt vettem. A közbe lévő időben ismerőseimnél, barátaimnál voltam. Egy alkalommal jelen voltam Koncz professzor úrral való közös beszélgetésen is.

K. Kovács János III. évf.

1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?

Október 18-án, pataki diákoktól. Mit? Csak azt, amit én magam is tudtam, hogy a pataki Teol[ógiai] Akadémia hivatalosan még nem szűnt meg.

2) Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.

Volt nálam pénz, és abból váltottam meg a jegyet.

3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?

Semmi olyan közös megbeszélésen nem vettem részt, ami abból a célból hívatott volna egybe, hogy csak a pataki dolgokról tárgyaljunk. Ha valakivel beszélgettem, esetleg szöbakerült ez a dolog is.

4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?

Fogadalmat, esküt nem tettünk, vérszerződést nem kötöttünk.

5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?

Nem romantikából, nem ifjú lelkesedésből, nem Lenkey huszárkodásból⁴ mentem Patakra, hanem azért, mert hittem, hogy ez Isten akarata.

6) Ki hívta?

Önként mentem. Senki sem hívott.

7) Beszélt-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dologról? Kivel, mikor és mit?

---

⁴ Lenkey János honvédtábornok (1807–1850) 1848-ban a forradalom hírére huszár századával együtt visszaszökött Magyarországra hivatalos szolgálati helyükről. Galíciából.

Egyénileg senkivel nem beszéltem. Együtt, az egész ifjúság keretében, Isten színe előtt imádságban beszéltünk az egész dologról volt professzorainkkal, a dolognak minden természetéről és minden esetleges következményéről.

8) Mi volt a célja a közös kivonulásnak?

A sárospataki teológia 1951-52. tanévének megnyitása.

9) Mi eredményét vagy hasznát látja?

Lelkileg meggazdagodva, az ifjúság teljes egységében térhettünk vissza.

10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?

A Patakon töltött idő alatt volt szupplikációs próba és készülés, amin részt vettünk.

11) Miért jött vissza?

Azért, mert célunkat nem sikerült elérni.

12) Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?

Semmilyen.

13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?

A sárospataki Teol[ógus] Ifjúság.

14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?

Megérkeztünk. Bementünk az iskolába és imaközösséget tartottunk, utána pedig ifjúsági gyűlést. Este 6 órakor bűnbánati istentiszteleten vettünk részt. Utána ismerőseimet látogattam meg, náluk vacsoráztam. Vacsora után aludni tértem. Másnap reggel áhítaton és imaközösségen vettem részt, délután pedig szupplikációs próbán. A közbeeső szabadidőt ismerőseimmel töltöttem. Este ismét bűnbánati istentiszteleten voltam. Szerdán reggel áhítat és imaközösség. Délután záróáhítat, utána csomagolás és 5 órakor elhagytam Sárospatakot. Minden időt, ami szabad volt, ismerősökkel való beszélgetéssel töltöttem.

Keresztessy László IV. évf.

1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?

Okt. 17 körül Tankó István, Száz Béla elejtett beszélgetésből, szavakból tudtam meg annyit, hogy lehet, hogy hazajönnek hétfőn 22-én. Hogy miért, azt nem mondták. Én ekkor Patakon voltam,

- dolgozni, hogy Édesanyám és magam és 3 társam anyagi helyzetén könnyítsek.
- 2) Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.**
Senkitől. T[udni]j[Il]lik] aznap 22-én itt voltam és saját költségemen mentem haza.
- 3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?**
Patakon voltam. Nem vettem részt.
- 4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?**
Nem tettem fogadalmat.
- 5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?**
Amit tettem, hitből tettem, Isten iránti szeretetből.
- 6) Ki hívta?**
Senki.
- 7) Beszélt-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dologról? Kivel, mikor és mit?**
Okt. 23-án este Koncz prof[esszor]al, csupán annyit, hogy mi lesz ebből, mire a válaszom az volt, hogy Isteni csoda lesz, ha itt teológia lesz.
- 8) Mi volt a célja a közös kivonulásnak?**
Pataki teológia visszaállítása.
- 9) Mi eredményét vagy hasznát látja?**
Földi nyomait nem látom, lelki nyoma: szorosabb kapcsolat Jézussal.
- 10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?**
Annyiban, hogy míg Patakon voltunk, készültünk a szupplikációra.
- 11) Miért jött vissza?**
Mivel a pataki teológia nem nyílhatott meg.
- 12) Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?**
Semmi.
- 13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?**
Az egész ifjúság felelős, már akik Patakon voltak.
- 14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?**
Hétfőn du. a személlyel érkeztem vissza ½ 5-re. Este bűnbánati istentiszteleten voltam. Kedden reggel áhítaton, 10 ó. imaközösségen voltam, utána Édesanyám dolgait intéztem, este bűnbánati isten-

tiszteleten voltam. Délután még szupplikációs próba volt. Szerdán reggel áhítaton, 10 ó. imaközösségen voltam, utána saját dolgaimat intéztem. Du. szupplikációs próba, majd megbeszélés, hogy az öt órai gyorssal jövünk Debrecenbe. Ezután búcsúzás és utazás volt.

Komjáthy György IV. évf.

1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?

Egy budapesti teológus érkezett ide; – aki elmesélte azt kb. előző csütörtökön, hogy a pápaiak hazamennek. – Ekkor merült fel, – Névszerint nem tudom megmondani, – hogy ki volt, akitől először hallottam. Az indítást a B[uda]p[est]ről vett hír adta, – alighanem automatikusan jött.

2) Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.

Csoportvezetőtől – (ha szükséges megnevezem)

3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?

A megbeszéléseknél nem vettem részt, – Mátészalkán voltam, – de a küldöttséget megvártam, s beszéltem velük, – szombaton reggel ill. délelőtt. Azzal a hírrel, hogy szupplikálni megyünk, – s nem jövünk vissza. Ez módosult, –

4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?

Nem volt ilyen.

5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?

Patak volt az az iskola, amelyik szüleim halála óta otthonom volt. Úgy éreztem, hogy tehetek érte így valamit.

6) Ki hívta?

Senki.

7) Beszélt-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dolgról? Kivel, mikor és mit?

Darányi Lajos ref. lelkipásztorral. – Kijelentette, hogy örül annak, hogy eljöttünk, de jobban becsül, hogy visszamegyünk. Nekünk az a feladatunk, hogy lelkipásztorok legyünk. Ha Isten ide rendelt minket, – akkor Debrecenben kell folytatni a szolgálatra való felkészülést. Nagy Barna, Újszászy Kálmán, Koncz Sándor hasonló szellemben tartották a csendesnapokat, – amíg Patakon tartózkodtunk.

8) Mi volt a célja a közös kivonulásnak?

A kerület döntése ill. nyilatkozata szerint az iskola ill. a teológia nem szűnt meg – és kérték a megnyitását. Mi azt akartuk elérni, hogy, ha kapunk rá engedélyt, – megkezdjük az évet.

9) Mi eredményét vagy hasznát látja?

Egy akarattal, sokat imádkoztunk. Az életben azt tapasztaltam, hogy meghallgatatlan imádság nincs. Feltártuk nyomorúságainkat, bűneinket Istennek, s kértük, hogy segítsen rajtunk, – de úgy, hogy arra kértük, hogy mindenekfelett az Ő akarata legyen meg. Lelkileg erősödtem, – mert őszintén tudtam imádkozni.

10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?

Gondoltuk, hogy úgy megyünk el, hogy ez egybeesik a szupplikációval.

11) Miért jött vissza?

Mert nem vagyok reakciós. Én nem forradalmat gondoltam, hanem egy olyan lehetőséget, ami mindannyiunkban felmerült. Mert, ha Isten elzárta az utat Patakon, – adott még lehetőséget Debrecenben. Mert lelkipásztor akarok lenni, – mert ha törvényteleniséget csináltam, – bizonyos fokon, – miután láttam, hogy helyesebb – mert itt már nem használok, hanem ártok, – jöttem.

12) Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?

Semmi.

13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?

Külön megnevezni nem tudom. Itt aki akart, az lemaradhatott. Ezt mindnyájan határoztuk.

14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?

Hétfőn délután érkeztünk. Felmentünk az imaterembe és imádkoztunk. Kedden délelőtt ½ 9–11 ig az áhítatteremben közös csendesnap – imaóra volt. – Vártuk a választ Enyedy püspök úrtól ill. a ker[ület]től. – Este bűnbánati istentiszteleten vettünk részt. Szerdán délelőtt ugyanaz volt a program. Délben Nagy Barna teol[ógiai] ig[azgató] táviratát kaptuk meg. Délután záróáhitat volt. Megvártuk a küldöttséget. Ők is ezzel jöttek. – A következő vonattal jöttünk vissza.

- 1) **Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?**
1951. X. 18-án.
- 2) **Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.**
Az anyagi része a dolognak közösen intéztetett.
- 3) **Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?**
Az összes, ezzel kapcsolatos megbeszélésen.
- 4) **Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?**
Nem volt ilyen fogadalom, amit bárkinek is a kezébe tettem volna.
- 5) **Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?**
Meggyőződésem, hogy Isten akarata a sárospataki teol[ógia] további fennállása. A pataki teol[ógia] törvényesen nem szűnt meg még ma sem. Ezért mentem.
- 6) **Ki hívta?**
Senki.
- 7) **Beszélt-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dologról? Kivel, mikor és mit?**
Az összes professzorral, 1951. X. 19-én, X. 21-én, 22-én, 24-én. Az összes ezzel kapcsolatos szempontról.
- 8) **Mi volt a célja a közös kivonulásnak?**
A pataki teol[ógia] azonnali megnyitása.
- 9) **Mi eredményét vagy hasznát látja?**
Lelki hasznát látom.
- 10) **Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?**
Lényegileg semmilyen.
- 11) **Miért jött vissza?**
Mert a pataki teol[ógia] nem nyílhatott meg.
- 12) **Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?**
Negatív és elutasító.
- 13) **Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?**
Az ifjúság.
- 14) **Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?**

- 1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?**

Csütörtökön, okt. 18-án, a Tiszáninneni egyházkerület határozatából. Pestről hallottunk hírt a pápai diákokról. Cseh Lajos teológus közölte a hírt velünk (Ő Pestre ment volt pataki teológus.) A hír az volt, hogy kérjük a pataki Teológia megnyitását, mivel egyházkerületi Közgyűlésünk értelmében még nem szűnt meg az iskola.
- 2) Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.**

Szupplikációs útiköltség volt, amit már előzőleg elküldöttek részünkre.
- 3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?**

Személyes beszélgetések voltak csak. Nem volt sem közös bibliaóra, sem közös megbeszélés.
- 4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?**

Fogadalomtétel nem volt! Pataki szolidaritás következtében hallgattunk.
- 5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?**

Felelősök vagyunk a pataki iskoláért az utókor előtt. Befolyásolt az Egyházkerületi Közgyűlésünk döntése is. – Egyházkerületünk egyhangú döntése mellé próbáltunk felsorakozni mi is.
- 6) Ki hívta?**

Senki nem hívott. Mikor megtudtuk az egyházkerületi döntést és a Pestről lejött hírt, akkor láttuk, hogy ezt kell nekünk is kérnünk.
- 7) Beszélt-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dologról? Kivel, mikor és mit?**

Pénteken beszéltem először. Elmondottuk az ifjúság kérését. Az összes volt pataki teol[ógiai] tanárral beszélgettünk. Kértük, hogy nyíljon meg a teol[ógiai] Akadémia. Az ő válaszuk az volt, hogy ők nem illetékesek erre, hanem csak az egyházkerületi elnökség adhat erre engedélyt. Másodszor hétfő délután beszélünk. Ekkor egy kérést szövegeztünk meg az egyházkerületi elnökséghez a pataki teol[ógiai] akadémia megnyitása ügyében. Én személyszerint Pesten is beszéltem Nagy Barna és Szabó Zoltán prof[esszor] úrral. Velük az egyházkerületi elnökség döntéséről szövegeztünk és arról, hogy az ifjúság menjen vissza Patakról Debrecenbe – azonnal.
- 8) Mi volt a célja a közös kivonulásnak?**

Hogy megnyilhasson a Pataki Teológia. Az egyházkerületi tanács nyári döntésére hivatkozhatott, amelyben az állott, hogy az egyházkerületi Közgyűlésig a Teológia nem nyilhat meg. Nos, most megvolt az egyházkerületi Közgyűlés és az nem szüntette meg a Teol[ógiai] Akadémiát. És így a mi jelenlétünkkel kértük sürgős megnyitását.

9) Mi eredményét vagy hasznát látja?

Lelkileg sok válaszfalat lerombolt közöttünk patakiak között. Régi haragosok kibékültek. S ha meg is szűnik a pataki iskola, Isten és ember előtt nem vádol a felelősség, hogy egy lépést sem tettem érdekében. Pozitívum az is, hogy melléje álltunk az Egyházkerület döntésének. A volt prof[esszor] urak felé is a pozitív kiállás megerősítése volt.

10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?

Szerintem az két külön vonal, csak esetleg időben esett volna össze a két esemény.

11) Miért jött vissza?

Egyházkerületi Elnökségünk úgy döntött, hogy jelenleg nem ad engedélyt az iskola megnyitására, s így tárgytalan lett további pataki tartózkodásunk. Azonnal üzentünk Patakra, hogy induljanak vissza Debrecenbe.

12) Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?

Mi voltunk a kezdeményezők. Ők nagyon meglepődtek, mikor meghallották kérésünket. Próbáltak lebeszélni. De ők is patakiak, és szívők szerint ők is örültek volna, ha megnyílik az iskola. S hátha éppen az ifjúságot használta volna fel Isten most erre? Ők a helyzet komoly felmérésére szólítottak fel minket.

13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?

A teljes ifjúság döntött így. Nem vezetői voltak az ifjúságnak, hanem megbízottai. Amit bármelyik pataki vállalt: azt vállalta a megbízottja is. Csak az ő szájába adták, hogy továbbítsa kérésüket. Egy ilyen megbízatást Patakon és Pesten én is teljesítettem. Az összifjúság bízott meg...

14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?

Én az a idő [!] alatt Pesten voltam, hogy az egyházkerületi elnökségünkhöz eljuttassuk az ifjúság kérését. Itt a tiszáninneni püspök úrral beszéltem, továbbá Nagy Barna, Szabó Zoltán és Darányi Lajos

lelkipásztor úrral. Itt nyílt alkalmunk szerda reggel (okt. 24) Tóth Endre dékán úrral való beszélgetésre is.

Kulcsár István IV. évf.

1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?

Csütörtökön (okt. 18-án) tudtam meg, hogy a Tiszáninnyi egyházkerület határozata értelmében a főiskolánk a miénk és hogy a pápai teológusok már hazamentek – Cseh Lajostól. A terv bennünk azután született meg, amikor a 3. emelet egyik szobájában összegyűltünk vagy hatan és megbeszéltük a dolgokat.

2) Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.

Szupplikációs útiköltségből én vettem fel Janka Lajostól a pénzt 6 személy részére.

3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?

Az egész társaság föl volt osztva 7 csoportra. Egy ilyen csoportnak én is felelőse voltam és azokkal beszélgettem személyesen arról, hogy mit lenne jó vinni és hogy lenne legjobb az utazás.

4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?

Fogadalomtétel nem volt, de becsületből és az itteni vezetőség kímélése miatt hallgattunk.

5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?

Az iskoláért úgy gondoltam – felelősek vagyunk. Sőt még ezzel kapcsolatban többért is. Hitben is tisztázódott bennem a kérdés.

6) Ki hívta?

Senki, mikor az első kérdésben mondottakat megtudtam, azt mondtam: megyek.

7) Beszélte-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dolgról? Kivel, mikor és mit?

Miután mindenki megérkezett Patakra, akkor beszéltem Nagy Barna, Újszászy Kálmán, Koncz Sándor professzor urakkal és Darányi Lajos nagytitkár úrral. Ott eléjük terjesztettük azt a kérésünket, amelyet az egyházkerületi elnökséghez vittünk Pestre. Ennek a kérésnek a lényege az, hogy azonnal nyissa meg a püspök úr a teológiát. Ezt a prof[esszorok] elfogadták, hiszen teljesen az ifjúság akaratáról volt szó.

8) Mi volt a célja a közös kivonulásnak?

Hogy Patakon újra teológia legyen.

9) Mi eredményét vagy hasznát látja?

A gyakorlatban eredményt nem láthattunk. Haszna az, hogy az utókorra nézve is megtette az ifjúság azt, amit ezzel kapcsolatban megtehetett. Azután hasznos volt, mert hitvallásos cselekedet volt.

10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?

Én tisztában voltam azzal, hogy amit teszek, a szupplikációtól függetlenül kell tennem. Egyébként nem mondanám hitvallásos cselekedetnek. – A kettő két külön vonal.

11) Miért jött vissza?

Mert az egyházkerületi elnökség sem és mi sem tudtunk az ügygel kapcsolatban többet tenni és tovább menni.

12) Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?

Semmi, teljesen az ifjúság csinált mindent. Miénk volt az első és utolsó lépés is.

13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?

A pataki ifjúság egésze döntötte el a kérdést. Akik utaztak, azok az ifjúság megbízásából mentek.

14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?

Én az ifjúság képviselőjeként Pesten voltam egyházkerületünk elnökségéhez. Innét csak szerdán du. érkeztem Patakra. Pesten beszélgettem: Enyedy püspök úrral, Dr. Szabó Z[oltán] professzor úrral, Darányi L[ajos] lelkipásztor úrral, Szabó Gyula gimn[ázium]i igazgatóval és Nagy Barna prof[esszor] úrral. Szerdán reggel pedig (24-én) Dr. Tóth Endre dékán úrral.

Major Gyula I. évf.

1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?

Elindulásunk előtt egy pár nappal hallottam, de nem hittem el később kimentem a városba, amikor a 99-esbe mondták s mire már visszajöttem, nekem azt mondták, ne szólj egy szót se, később (elindulásunk előtt 1 ½ nappal) Barcza József mondta, hogy készülődjünk, de, hogy neki ezt ki mondta azt nem tudom!!!

2) Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.

Oda: Bartha Béla és Barcza József. Vissza: Csoportjegy volt.

3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?

Már írtam az első kérdésben is, hogy pont akkor mentem ki a városba, s így nem vehettem részt itt Debrecenbe semmin!

4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?

Nem volt semmi fogadalom, nekünk a szavunkban is megbíznak, ha azt mondjuk, hogy nem mondjuk el, különben is ha Patakról van szó (kivételem 1-2 spicli) mindenki mindent áldoz!!! Tisztelet annak az egy kivételnek aki az ige fényénél látta meg, hogy helytelen elmenni.

5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?

Ha valaki azért jött el, mert virtuskodni és nagyfiúskodni akart vagy mert Patakot szereti azért jött velünk; akkor inkább ne is jött volna!!! Én este határozta meg csak el (ha jól emlékszem vasárnap volt) mielőtt elmentünk. Egy csendességem után. Sajnos az ígére nem emlékszem!

6) Ki hívta?

1-ső kérdés vége!

7) Beszélt-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dolgról? Kivel, mikor és mit?

Újszászy Kálmán professzor úrnak azt mondtam, hogy de jó lenne ha visszaállna a teológia. Erről többet nem beszéltem vele, mert átment a beszéd fonala Debrecenre s az ottani viszonyokra, azután pedig elkezdtek a templomba harangozni s elindultam a templomba. Az időpontra nem emlékszem, mivel az órák elromlott. kb. ½ 5-6 között lehetett!

8) Mi volt a célja a közös kivonulásnak?

A pataki teológián a tanítás azonnali megkezdését s a professzorok azonnali visszaállítását követeltük!!!

9) Mi eredményét vagy hasznát látja?

Az a haszna, hogy a professzorainkat most már nem bocsátják el, remélhetjük, hogy legalább Debrecenbe áttesznek egyet!!! Az ügy maga sajnos megbukott mivel egy óriással nem állhat ki egy törpe harcolni, előbb a törpének meg kell nőni vagy okosabbnak lenni mint az óriás!!!

10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?

Semmilyen összefüggés nem volt köztük szerintem.

11) Miért jött vissza?

Nem az államhatalomtól való félelmemben, hanem azért, mert Debrecenben van rá alkalom, hogy lelkipásztorrá képezzem magam.

12) Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?

Semmi, mert ezt az egész dolgot nem a sárospataki professzorok eszelték ki, hanem mi pataki teológusok egyetemesen készítettük elő.

13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?

Az egész egyetemes pataki teológusok!

14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?

Réggel felkelés után megreggeliztem; azután a kisáhítat teremben tusakodtunk majdnem délig, ebéd után sétáltunk, csendességet tartottam, templomban voltam, vacsoráztam az angol int[ézet]ben. Sétáltam és lefeküdtem, többet olvastam bibliát 2szer [!] mint átlag szoktam!!! Vége!!!

Makó Dezső II. évf.

1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?

Sárospatakon, amikor már ott voltak a fiúk. Hogy kitől személyszert, nem tudom. Mit? Azt, hogy lehet, hogy megnyílik Patakon a teológia.

2) Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.

Senkitől.

3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?

Nem tartózkodtam Debrecenben, nem voltam megbeszélésen.

4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?

Nem tudok ilyenről.

5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?

6) Ki hívta?

Senki.

7) Beszélt-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dologról? Kivel, mikor és mit?

Nem.

8) Mi volt a célja a közös kivonulásnak?

A teológia megnyitása Sárospatakon.

9) Mi eredményét vagy hasznát látja?

Eredménye, haszna: az ifjúság egysége.

10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?

Nem tudom.

11) Miért jött vissza?

Hogy folytassam tanulmányaimat.

12) Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?

Nem tudok semmi ilyenről.

13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?

Az ifjúság.

14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?

Délelőttönként áhítaton, délutánonként könyvtárban voltam.

Mészáros István V. évf.

1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?

Okt. 21, a pataki teológusoktól, hogy az egyházkerületi gyűlés határozata alapján a pataki teológia nem szűnt meg.

2) Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.

Saját költségesen utaztam.

3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?

Az elutazást megelőző estén érkeztem meg otthonról, ilyenről nem tudok.

4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?

Ilyen fogadalom nem volt.

5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?

A tiszáninneni egyházkerület az egyedül illetékes a pataki teológia ügyében. Mivel pedig az egyházkerület gyűlése a fent említett határozatot hozta, kötelességemnek tartottam, hogy a magam részéről is teológus testvéreimmel együtt érvényt szerezni az egyházkerületi gyűlés határozatának.

6) Ki hívta?

Patakról senki sem hívott.

7) Beszélt-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dologról? Kivel, mikor és mit?

Patakon való tartózkodásunk alatt mindegyik professzor úrral, de nem erről.

8) Mi volt a célja a közös kivonulásnak?

Hogy megmutassuk ragaszkodásunkat a pataki teológiához és ebben csak feleltünk az egyh[áz]ker[ületi] gyűlés határozatára.

9) Mi eredményét vagy hasznát látja?

Egy lelki eredmény hogy egyesek tudtunk lenni abban, hogy ez a hit útja, bár külső eredmény nem látszik.

10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?

Nem tudok ilyen összefüggésekről.

11) Miért jött vissza?

Professzoraink felszólítására.

12) Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?

Amit tettünk, a magunk felelősségére tettük. Nekik nincs szerepük a Patakra való távozásunkban.

13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?

Az ifjúság minden tagja vállalta a felelősséget, szervezők nem voltak.

14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?

Az ott töltött időnek legnagyobb részét közös bibliatanulmányozással és közös imádsággal töltöttük, várva az Úr Istentől az ő útbaigazítását és segítségét kérve ahhoz, amibe belefogtunk. – Imádságaink nem maradtak meghallgatás nélkül, az Isten olyan lelki áldásokkal halmozott el minket, amiért érdemes volt elmenni Patakra a látszólagos kudarc ellenére is.

Mózes Mihály III. évf.

1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?

Október 18-án egy csoportban beszélgettünk először róla. A tiszán-inneni Egyházkerületnek arról a határozatáról beszélgettünk, melyben nem tekinti megszüntnek a Pataki Teológiát.

2) Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.

Nem emlékszem.

3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?

Közös megbeszélésen nem vettem részt.

4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?

Ilyen fogadalom-szövegről nem tudok.

5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?

Szeretem a Pataki iskolát.

6) Ki hívta?

Senki nem hívott, csak beszélgettünk róla és én önként mentem.

7) Beszélte-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dologról? Kivel, mikor és mit?

Nem beszéltem.

8) Mi volt a célja a közös kivonulásnak?

A cél az volt, hogy Patakon járjunk iskolába.

9) Mi eredményét vagy hasznát látja?

Még most nem látom a hasznát.

10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?

Nem tudom.

11) Miért jött vissza?

Tovább szeretnék tanulni ott, ahol lehet.

12) Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?

A mi hazamenetelünkben nem tudok róla, hogy lett volna.

13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?

A felelősség mindnyájunkon egyformán volt rajta.

14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?

Ottlétünket egy áhítattal kezdtük. Én azután, mivel közel van Patakhoz a falum, hazamentem. Másnap azaz kedden reggel egy igetanulmányt hallgattam végig, melyet Koncz professzor úr tartott. Utána egy imaközösségen vettem részt. Aztán ismét hazamentem. Szerdán reggel mentem vissza Patakra és szintén egy igetanulmányi órán és egy imaközösségben vettem részt. Ezután hallottam, hogy jövünk vissza Debrecenbe. Akkor harmadszor is hazamentem és csak vonatinduláskor értem vissza Patakra.

1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?

Édesapám leveléből értesültem az egyh[áz]ker[ület] határozatáról. Csütörtök reggel Cseh Lajostól hallottam a tervet.

2) Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.

Nem utaztam a csoporttal. Saját pénzen utaztam a csoport után, s vissza is.

3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?

Szobáinkban, udvaron, s ahol találkoztunk azokban a napokban csak erről beszéltem minden volt „patakival”. Bibliaórán nem vettem részt, tudtommal nem is volt ilyen Debrecenben. Kőrössy Jóskaival kértünk egyszer közös imádságban világos útmutatást Urunktól.

4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?

Fogadalmat nem tettem. Megkértük egymást, hogy hallgassunk! – Engem is sokan, én is másokat.

5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?

Az első napokban erősen a menés mellett voltam, mert szeretem „Patakot”, az volt az első otthonom. De már Debrecenbe jövetelemtől a Jeremiás tanulmányozása közben Isten ítéletét láttam bekövetkezni pataki teológusságomon. S emiatt nem tudtam jó lelkiismerettel tovább lenni reggeltől, ill. már csüt[örtök] délután is voltak aggályaim. Először a fiúkat kérdeztem a dolgok felől, de ez nem volt megoldás, mert a menetel megokolásában nem láttam az ítéletet elvállaló alázatot. S ezután az ige mondanivalója és az események alakulása következtében nem mehettem. „Lelkiismeretem” nem engedett!

6) Ki hívta?

Nem hívtak, s nem is kell Patakra hívni, mert oda bármikor megyek, ha „lehet”. – Csak arról volt szó, hogy mehetünk, de nem volt citálás!

7) Beszélt-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dologról? Kivel, mikor és mit?

Nagy Barna, Koncz Sándor, Újszászy Kálmán professzor urakkal beszéltem hétfőn este ill. kedd reggel: „Itt vannak a fiúk, a mi fiaink; kosztot, lakást kell adni nekik, s várunk!” – kb. ez volt a feleletek, beszélgetések summája! –

8) Mi volt a célja a közös kivonulásnak?

Hogy a pataki teológián meginduljon az előadás!

9) Mi eredményét vagy hasznát látja?

A heterogén társaság eggyé kovácsolódott, s hitben mélyebbre jutott egyéneiben és együttesen.

10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?

A hétfői szupplikációs út – Nagy Barna kérése szerint – jó lett volna. S ott is készültek a testvérek a gimnazistákkal együttesen délutánonként, s de. az igehirdetésekre.

11) Miért jött vissza?

Küldetésem letelt.

12) Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?

Örültek az ifj[úság] kezdeményezésének, s bizonytalankodtak, mit csináljanak a lelkes ifjakkal.

13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?

Az ifjúság!

14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?

Beszéltem a fiúkkal, professzorokkal, hogy jöjjenek vissza!

Orosz Imre V. évf.

1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?

Csütörtök reggel Cseh Lajostól, hogy mit tettek a pápaiak, az egyházkerületi gyűlésük határozata nyomán, s nekünk is az egyházkerületi határozat nyomán cselekedni kell. –

2) Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.

Oda Kulcsár István váltott nekem jegyet. Visszafelé nálam volt a csoportjegy, azt Tankó István adta nekem, ide Patakon.

3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?

Amikor hívtak, akkor voltam megbeszélésen. Nem egy helyen. – Vagy 3-szor.

4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?

Semmi. Jobbnak láttuk senkinek sem beszélni erről.

5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?

Többek hitbéli meggyőződése biztosan az Úrtól valónak mondotta e dolgot, s én vettem olyan komolyan ezek hitét, hogy velük tudtam, és mertem menni.

6) Ki hívta?

Senki nem hívott személyesen, csak azt mondták, hogy mennünk kell. –

7) Beszélt-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dologról? Kivel, mikor és mit?

Csütörtök este éjfélkor mentem Patakra először, másik 2 társammal, mert küldtek a többiek. Ott az összes professzorokkal beszélünk. Azok nagyrésze óva intett az elindulástól. – Nagy Barna igazgató úr különösen feddett tervünk miatt. Azonban azt mondták, ha már ott leszünk vissza nem küldenek, bár nem tőlük függ az iskola megnyitása. – Azután az ott tartózkodásunk alatt is beszéltem Újszászy prof[esszor] úrral, akivel azt beszéltek, (úgy mint, aki a többiekért is felelősséget érzek) hogy ha a küldöttség visszatér, bírjuk rá a fiúkat, hogy azonnal térjünk vissza mindnyájan Debrecenbe. – A többi prof[esszor]al különösebbet nem beszéltem. –

8) Mi volt a célja a közös kivonulásnak?

Azt gondoltuk ez az egy út lehetséges, és ez az idő a pataki teol[ógia] esetleges megnyitására.

9) Mi eredményét vagy hasznát látja?

Azt gondolom a hitvalló egyház egy lépésének tekinthetjük ezt. S még most lemérhetetlen ennek a jelentősége. – Közvetlen haszna nincs, de én erre nem is számítottam.

10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?

Mi 27.-én akartunk menni szupplikálni. Így az ott töltött időnket illetve annak egy részét szuppl[ikációs] készüléssel is töltöttük. Azt utóbbi ottani (szerdai) napunk alatt tudtuk meg, hogy a szuppl[ikáció] eltolódott. –

11) Miért jött vissza?

Nagy Barna ig[azgató] úr rendelkezése és a küldöttség nemleges válasszal való visszatérése miatt.

12) Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?

Annyi, hogy szóba álltak velünk és vártak arra, hogy az egyh[áz] ker[ületi] elnökség ha utasítást ad, engedelmességednek. –

13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?

A teljes ifjúság egyeteme. A pápai hír után minden közös akaratból történt. –

14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?

Csendesnapok voltak. Én az időm nagy részét könyörgéssel és böjtöléssel töltöttem, hogy legyen meg ebben a dologban az Úr akarat. – Vártuk a küldöttségünk értesítését. – Szerdán délután kaptam Pestről Nagy Barna ig[azgató] úrtól telefon értesítést, hogy térjünk vissza Debrecenbe. – Én a fiúknak tovább mondtam s a legközelebbi vonattal útnak indultunk. – Én hiszem nem volt hiábavaló utunk. Áldom érte az Urat, hogy elrejtett eddig s azért könyörgöm legyen meg továbbra is az Ő akarat. –

Ötvös Károly III. évf.

1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?

A Küldöttség tagjaitól, akik Patakra jöttek, ugyanis ebben az időben Patakon tartózkodtam. Akkor még csak az írásbeli kérést olvastam, amit felelősséggel alá is írtam. Dátumot nem tudok.

2) Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.

Váltották részemre a jegyet oda és vissza.

3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?

Nem vettem részt, csak vasárnap egy beszélgetésen. (21.-én.)

4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?

Nem tudok róla. Volt ilyen?!

5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?

Az egész ügyet az én Megváltóm ügyeként kaptam. Azért vállaltam, mert azt akartam, hogy a Tiszáninneri gyülekezet részére tovább éljen egy olyan hely, ahonnan a misszió kiindul.

6) Ki hívta?

Én is akartam menni. Senki sem hívott.

7) Beszélt-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dologról? Kivel, mikor és mit?

Koncz professzor úrral. A véleményét kértem. Ő nem mondhatott róla semmit. Az eljövételt, illetve a Patakra menetelt ellenezte. (Időt nem tudok.)

8) Mi volt a célja a közös kivonulásnak?

A meg nem szűnt pataki teológia évnyitása.

9) Mi eredményét vagy hasznát látja?

Az eredeti célt nem értük el. De haszna volt: A debreceni körülmények miatt szétszórt testvéri légkör ismét körülvett bennünket. Imádkozó szívvel tudunk ismét egymás mellett lenni.

10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?

Könnyebben tudtak volna a másorra csoportok elkészülni, mivel vezetőik otthon voltak. Egyébről nem tudok.

11) Miért jött vissza?

Mert elfogadtam az Úr akaratát, hogy az Ő művének a végrehajtásához gyarló vagyok, és erőtelen. Viszont az Ő szolgálatában akarok maradni, s itt tudok rá felkészülni.

12) Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?

Semmi.

13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?

Mi mindnyájan. Én is.

14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?

Csendesnapi formában töltöttük az időt. Az Úr Igéje mellett ültünk, és vártuk a küldöttség által végzett dolgokról az értesítést. Sokat imádkoztunk. Szabad időmben a már megkezdett szupplikációs előkészítő munkát folytattam. Közben végig látogattam a Könyvtárat, a régiségtárat és az iskolát.

Pálóczy Bertalan IV. évf.

1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?

Kinek van szüksége arra, hogy bűnbakokat nevezünk meg?

2) Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.

3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?

4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?

5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?

Hitvallásom.

6) Ki hívta?

Anyagi okokból maradni akartam, de az Úr két kijelentésben értsemre adta, hogy hitvallásos cselekedet ez. Isten ügye iránti felelősségből tettem. Mondhatom, hogy az egész ügyből azt vettem a legkomolyabban, hogy az Úr akaratával nem kerülök-é ellentétbe. Mivel nem láttam ellentétet, sőt teljességgel hitvallásos cselekedetnek láttam, ezért amit tettem, az én Uram iránti engedelmségből tettem. Ezzel azonban nem a felelősség alól akarom kivonni magam, sőt teljességgel vállalom annak következményét.

7) Beszélte-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dolgról? Kivel, mikor és mit?

Nem beszéltem.

8) Mi volt a célja a közös kivonulásnak?

9) Mi eredményét vagy hasznát látja?

Megtanultam azt, hogy nem akarja az én Uram Patakot végleg megsemmisíteni, mert Patakon „élet” van. Két napig tiszta evangéliumot hallottam Máté ev. 8. rész első fele alapján. Hitben megerősödve térhettem vissza. Tudom, hogy az Úr azért engedte meg ezt a válalkozásunkat, hogy tisztán lássuk, kik és mivel állják útját Patak továbbmunkálkodásának.

10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?

Készülés a szupplikációra.

11) Miért jött vissza?

Mivel nem zárták be debreceni professzor uraink a teológiát előttem, ezért visszajöttem. Nem illegálisan, hanem ahogy illik a kapun jöttem be. És hálát adok az Úrnak azért, hogy a „kapu nyitva volt előttem”.

12) Milyen szerepe volt a dolganban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?

13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?

Én is felelős vagyok, mert ha nem is voltam ugyan vezetője Patak visszafoglalásának; – de nem is fejtettem ki ellenkező irányú propagandát, sőt én is közéjük álltam, habár anyagi oldalát nézve a

---

⁵ Talán erre céloz: „Mikor pedig Troásba mentem a Krisztus evangélioma ügyében és kapu nyitott nekem az Úrban” 2Kor 2,12.

Debrecenben való teológuskodást sokkal olcsóbbnak és kedvezőbbnek találtam magamra nézve is. Őszintén be kell vallanom, hogy ez az anyagi könnyebbsége a dolognak pár napig teljesen visszatartott attól az elhatározástól, hogy Patakra visszatérjek.

14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?

Imádságban az Úr előtt.

Pándy András IV. évf.

1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?

1951 október 19-én Kotsis István és Kőrössy József V. é[ves] t[eológusok]tól: „Egyházkerületünk (Tiszáninneri) nem szüntette meg a pataki teológiát. Ez a Konvent határozata, illetve kérése volt. Tehát kérjük mindnyájan a pataki teológia megnyitását. Aki akarja, hogy a s[áros]p[atak]i teológia tovább exisztáljon [!], írja alá a következő íveket. A kerületi iskolát csak a kerületi közgyűlésnek van joga beszüntetni.” Példának felhozták a pápai teológusok intézkedését.

2) Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.

Senkitől. Nem láttam helyesnek az elmenetelt és itt maradtam.

3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?

Csak az 1. pontnál jelzett megbeszélésen vettem részt.

4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?

Fogadalomszövegről nem tudok. Kőrössy József mondta: „Az Úrra kényszerítlek benneteket, hogy erről mindenki hallgasson, akkor is, ha vállalja ezt a dolgot, akkor is, ha nem.”

5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?

Nem láttam világosnak ezt az egész ügyet. Félttem, hogy egész Egyházunknak kára származhatik ebből a vállalkozásból. Október 21-én Spurgeon „Arany sugarak” c. áhítatos könyvében való Ige is megerősített abban, hogy maradjak.⁶

---

⁶ Haddon Charles Spurgeon áhítatoskönyve több kiadásban is megjelent magyar nyelven a 20. század első felében (*Harmatgyöngyök és arany sugarak*, illetve *Arany sugarak* címen). Pándy András valószínűleg az *Arany sugarak* 1934-es kiadását olvasta, amelyben az október 21-i Ige: „Miért háborodtatok meg és miért támadnak szívetekben okoskodások?” Lk 24,38. A kapcsolódó elmélkedés feddést, vigasztalást és nyugalomra intést tartalmaz.

- 6) **Ki hívta?**
- 7) **Beszélt-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dologról? Kivel, mikor és mit?**
Nem, semmit, semmikor, senkivel.
- 8) **Mi volt a célja a közös kivonulásnak?**
- 9) **Mi eredményét vagy hasznát látja?**
- 10) **Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?**
Nem tudom.
- 11) **Miért jött vissza?**
El se mentem.
- 12) **Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?**
Nem tudom.
- 13) **Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?**
Kőrössy József, Kotsis István, Orosz Imre. Ezekről tudok, akik irányítólag voltak az ifjúságra.
- 14) **Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?**

Sárosi Irén I. évf.

- 1) **Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?**
Vasárnap délben hallottam, hogy egy mód van arra, hogy a sárospataki teológiát megnyissák, és ez az, hogy mi Sárospatakra megyünk, és kérvényezzük a megnyitást. Az első lépést már megtette az egyházkerület, amikor tiltakozott a sárospataki teol[ógia] bezárása miatt.
- 2) **Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.**
Csoportosan utaztunk és együtt váltottunk jegyet.
- 3) **Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?**
Egyen sem.
- 4) **Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?**
Semmiféle fogadalmat nem tettem.

5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?

Úgy láttam, hogy az Úrtól van ez a dolog, és hittem, hogy az Úr megadhatja nekünk.

6) Ki hívta?

Senki.

7) Beszélt-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dologról? Kivel, mikor és mit?

Nem beszéltem eggyel sem erről.

8) Mi volt a célja a közös kivonulásnak?

Hogy a pataki teol[ógiá]t megnyissák.

9) Mi eredményét vagy hasznát látja?

Külső hasznát nem látok, de Isten nevelőmunkáját látom benne.

10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?

Nem állt összefüggésben tudomásom szerint.

11) Miért jött vissza?

Miután láttam, hogy a pataki teol[ógia] megnyitása nem lehetséges, gondoltam, hogy ez az Úr akarata hogy visszajöjjek.

12) Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?

Semmi szerepük nem volt benne.

13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?

Mindnyájan felelősek vagyunk.

14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?

Otthon voltam, csak imaközösségre gyűltünk össze. Egyszer szupplikációs próbát tartottunk és az esti bűnbánó istentiszteleteken vettem részt.

Schillinger Attila IV. évf.

1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?

Nem emlékszek.

2) Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.

Nem tudom már.

3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?

Semmilyenen.

4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében

hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?

Ilyen nem volt.

5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?

Az ilyen érzést, okot nem lehet meghatározni, éreztem, hogy nekem is menni kell.

6) Ki hívta?

Személyre nem emlékszek. Máskülönb: az Alma Mater utáni vágy.

7) Beszélt-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dologról? Kivel, mikor és mit?

Nem beszéltem. Senkivel, semmit.

8) Mi volt a célja a közös kivonulásnak?

Ma is érvényben levő Egyházi Törvény, ide vonatkozó paragrafusa szerint jogos 1951/52 tanév megnyitása.

9) Mi eredményét vagy hasznát látja?

Sajnos, semmit.

10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?

Nem tudom.

11) Miért jött vissza?

Hogy az ideiglenesen szünetelő pataki Teológia helyett, itt folytassam tovább a lelkészi pályára való felkészülésemet.

12) Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?

Nem volt tudtommal semmi közük.

13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?

Személyek nem voltak. Felelős az Ifjúság kollektívája.

14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?

Imádkoztam. Csendességet tartottam. Séta, városnézés és ismerősök meglátogatása volt a további programom.

Semsey Klára III. évf.

1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?

1951. okt. 20.-a körül hallottam, hogy egyházkerületünk nem ajánlotta fel a Teológiánkat, csak az évkezdést halasztotta el.

2) Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.

Együtt váltottunk jegyet.

3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?

Nem vettem részt semmiféle bibliaórán, sem közösségen.

4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?

Semmiféle fogadalmat nem tettem.

5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?

Az Ige alapján. Isten láttatta meg velem, hogy mennem kell.

6) Ki hívta?

Senki. Én döntöttem így.

7) Beszélt-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dologról? Kivel, mikor és mit?

Nem.

8) Mi volt a célja a közös kivonulásnak?

Az, hogy a zsinat előtt világosan álljon, hogy nem csak a kerület, hanem mi is szeretnénk, ha a Teológiánk fenn állna.

9) Mi eredményét vagy hasznát látja?

Mélyebbre jutottunk a hitben és a szeretetben.

10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?

Nem tudom. Próbáltunk Patakon.

11) Miért jött vissza?

Még a zsinat nem döntött és ülését csak nov[ember] végén tartja meg és így Patakon nem tanulhattam volna.

12) Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?

Semmi.

13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?

Az ifjúság.

14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?

Imádkoztunk, böjtöltem, templomba mentem, próbáltunk.

Soós Lajos III. évf.

1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?

Pénteken hallottam azt, hogy szupplikációs ügyben eltávoztunk

S[áros]patakra, mert Patakról levelet kaptunk, hogy mehetünk előkészületre. Ezt az egész ifjúság tudta, és azt is, hogy az egyházkerületi határozat tiltakozott az iskola bezárása ellen és utasította a professzorokat, hogy kezdjék el a munkát. Mi úgy gondoltuk, hogy ezért is haza kell menni.

2) Kítől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.

Szabó Albert adta a jegyet, és Patakon közös jegyet kaptunk.

3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?

Nem vettem részt közös megbeszélésen.

4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?

Ilyenről nem tudok semmit, fogadalom nem volt.

5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?

Isten nekem az Igéből azt mutatta meg, hogy ha a s[áros]pataki iskoláról van szó menni kell.

6) Ki hívta?

Személyesen nem hívott senki, egymástól hallottuk, hogy megyünk.

7) Beszélt-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dologról? Kivel, mikor és mit?

Professzorokkal nem beszéltem erről a dologról.

8) Mi volt a célja a közös kivonulásnak?

Én úgy gondoltam, hogy ha már Sárospatakon vagyunk, akkor a tanárok munkába állanak a kerület utasítására, és elkezdjük a munkát.

9) Mi eredményét vagy hasznát látja?

Csupán azt, hogy illően elbúcsúztunk a főiskolától és az ott eltöltött időt Isten megáldotta. Nagyon komoly csendesnap volt két napig. És úgy gondolom, hogy így a főhatóság foglalkozik a megszűnt iskolák kérdésével, mely eddig nem volt.

10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?

Az egyes csoportok az állami gimnazista tanulókkal gyakorolták volna az énekszámokat és egy-két próbán részt is vettünk.

11) Miért jött vissza?

Mivel nem sikerült az iskola megnyitása, ez volt a legjobb megoldás, hogy engedelmeskedve visszatérjünk, mivel erre lehetőség adott Nagy Barna úrtól B[uda]pestről.

12) Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?

Nem volt semmi szerepük tudtommal.

13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?

Az egész ifjúság egyetemlegesen.

14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?

Koncz Sándor professzor úr tartott Bibliatanulmányt. Ez egész délutelt vett igénybe. Nagyon komoly dolog volt. Majd az otthonlévő professzorokkal beszélgettünk. Részt vettünk a próbákban is. Este bűnbánati istentiszteleten vettünk részt. Nagyon rövid volt az idő. Tartottunk imaközösséget kétszer. A könyvtárban olvasgattunk. És a szupplikációs prédikációval foglalkoztunk. Igyekeztem hasznos dologgal tölteni az időt. A harmadik nap nagyon izgalmas volt, hogy maradunk-e vagy jövünk.

Szabó Albert III. évf.

1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?

Vasárnap délelőtt hallottam Tóth Gábortól, hogy du. megyünk. Eddig semmit sem hallottam az elmenetelre vonatkozóan. Du. nem mentünk s a cél a legközelebbi vonat volt.

2) Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.

Az útiköltséget K. Kovács Jánostól vettem át.

3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?

Semmilyen közösségben nem tárgyaltam erről. Olyan megbeszélésben, ahol erről volt szó, 3-8-as csoportokban mindnyájan résztvettünk.

4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?

Közös ügy volt s ez zárta le az árulás ajtaját.

5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?

Az egyházkerület döntése alapján még magunkénak tudjuk az Akadémiát, mely az ébredést befogadta s az Úr ott akar ennek következtében tartani minket.

6) Ki hívta?

Senki sem hívott.

7) Beszél-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dologról? Kivel, mikor és mit?

Nem.

8) Mi volt a célja a közös kivonulásnak?

A még meg nem nyílt, de még a mi Akadémiánk elfoglalása.

9) Mi eredményét vagy hasznát látja?

Összebb kovácsolt bennünket az Úr. Engem is közelebb vitt a többi fiúkhoz. Még jobban látom az Úr munkáját.

10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?

Nem tudom, hogy összefüggés volt-e köztük.

11) Miért jött vissza?

A Nagy Barna professzor úr telefonálása miatt s hogy ha egyenlőre ott nem, itt folytassam előkészülesemet a lelkipásztori szolgálatra. Várván míg az ügy végleg elintéződik.

12) Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?

Semmi.

13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?

Egyetemesen felelősek vagyunk.

14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?

Bibliát olvastunk és imádkoztunk. Csendesnap volt az ott töltött idő. Szupplikációs előkészületben vettünk részt Dr. Szabó Ernő tanár úr vezetése alatt.

Szabó Gabriella II. évf.

1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?

Nem tudom, kitől hallottam először kb. 18-án, az egyházkerületünk döntését, és a pápai híreket.

2) Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.

Saját magam váltottam a jegyet.

3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?

Nem.

4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?

Semmi. Hallgatáshoz nem kell fogadalom.

5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?

Az igéből világosan láttam, hogy meg kell tennem ezt a lépést, az egyh[áz]kerületi döntésből kifolyólag, ragaszkodva a joghoz.

6) Ki hívta?

Senki.

7) Beszélte-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dologról? Kivel, mikor és mit?

Nem beszéltem velük.

8) Mi volt a célja a közös kivonulásnak?

Hogy mi is kifejezzük egyh[áz]kerületünk döntéséhez és jogához való ragaszkodásunkat.

9) Mi eredményét vagy hasznát látja?

Eredménynek, haszonnak láttam azokat a lelki áldásokat, melyben Sárospatakon részesültem, azonkívül megerősíthettük egyh[áz]kerületünk kérését.

10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?

Semmi.

11) Miért jött vissza?

Engedelmességből, a sárospataki professzorok határozott kérésére.

12) Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?

Semmilyen. Legfeljebb a visszaküldés.

13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?

Mindnyájan kivétel nélkül, akik elmentünk.

14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?

Közösen együtt voltunk; igetanulmányozás, imaközösség töltötték ki az ott töltött időt.

Szabó Zoltán Aladár IV. évf.

1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?

X. 20.

2) Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.

Senkitől sem, mivel itt maradtam, nem mentem el Patakra.

3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?

Nem vettem részt közös megbeszélésen.

4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?

Nem tettem fogadalmat senkinek sem.

5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?

A szentírásból azt a feleletet kaptam, hogy nekem itt a helyem.

6) Ki hívta?

Senki nem hívott.

7) Beszélt-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dologról? Kivel, mikor és mit?

Nem, mert nem voltam egyáltalán Patakon.

8) Mi volt a célja a közös kivonulásnak?

Nem tudom.

9) Mi eredményét vagy hasznát látja?

10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?

Nem tudok róla, hogy összefüggésben állott volna, engem annyiból nem érdekelt a dolog, mivel nem megyek szupplikációba a helységgel kapcsolatban, egészségügyi dolgok miatt.

11) Miért jött vissza?

Mindvégig itt maradtam.

12) Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?

Erről nincs tudomásom, hogy lenne.

13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?

Nem tudok róla.

14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?

Mindvégig itt maradtam.

Szaniszló László I. évf.

1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?

Mint új tag nem ismerem névről, elutazás előtt kb. 4-5 nappal. Csak annyit, hogy vissza fogunk menni.

2) Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.

Vissza és oda csoportjeggyel mentünk, Nyíregyházáig valaki a kezembe nyomott a tömegben egy jegyet, az izgalom miatt nem érdekelt a személye.

3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?

Közösségben, bibliakörben mely ezt a célt szolgálta, – nem vettem részt. Különben a 99-es szobában volt megbeszélés, ez volt az első alkalom, amikor megtudtam a dolgot.

4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?

„Fogadalomtétel” nem volt. Azt hiszem egy teológusnak elég hiteles az igen, vagy nem szava. (Kivételek mindig vannak.)

5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?

Amikor arról van szó, illetve eshetőségnek a látszata, hogy a sárospataki főiskolát megmenthetjük, a tanulásnak az Úr szolgálatára, akkor nyilván kötelességemnek tartottam, hogy ezt a lépést megtegyem, bár előre láttam, hogy jó siker nem lesz, mivel adott körülmények nem olyanok.

6) Ki hívta?

„Hívni” nem hívott senki, ellenben felhívták figyelmemet az esetleges következményekre.

7) Beszélt-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dologról? Kivel, mikor és mit?

Nem beszéltem erről a témáról.

8) Mi volt a célja a közös kivonulásnak?

A Pataki teológia visszaállítása, a tanítás megkezdése.

9) Mi eredményét vagy hasznát látja?

Nevelő hatással volt ránk, részemről úgy érzem megerősödtem amúgy különben gyenge hitemben, megtanultam szeretni az embereket s megérteni őket.

10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?

Úgy gondoltam, hogy Patakon találkozunk gimnazista szupplikáló csoportjainkkal, de ilyen irányú kapcsolat nem alakult ki.

11) Miért jött vissza?

Azért, mert itt van lehetőség az ige szolgálatára való felkészülésre.

12) Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?

Semmi, ez a fiatalság ügye volt.

13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?

S[áros]pataki teol[ógus] ifjúság, nem sok vezetés kellett, vonatra magától is felszáll az ember.

14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?

Szükséges dolgokat. Megérkeztünk, imateremben imaközösség. Utána kipakolás (apró holmik). Vacsora, áhítat este. Másnap reggeli, csendesnap, szokásos hétköznapiság. Kedden, szerdán délelőtt

áhitat, szerdán du. visszajövetel. Egy órán hospitáltam is. (I. humán magyar óra.)

Száz Béla III. évf.

1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?

Patakon, de nem emlékszem, kitől; s azt, hogy már ott vannak a fiúk. Emlékezni személyre nem emlékezhetek, mert Patakon mindenki arról beszélt.

2) Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.

Én nem utaztam, mert már okt. 10.-től távol voltam Debrecenből.

3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?

Nem voltam itt.

4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?

Erről nem is hallottam.

5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?

6) Ki hívta?

Senki.

7) Beszélt-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dologról? Kivel, mikor és mit?

Patakon tartózkodásom alatt minden professzor úrral beszélgettem, de erről a dologról nem beszélgettünk, csak mikor már megtörtént.

8) Mi volt a célja a közös kivonulásnak?

Mivel az egyházkerület még nem szüntette meg az iskolát, annak megnyitását s az előadások megtartását kértük.

9) Mi eredményét vagy hasznát látja?

Ha a kívánt célt nem is értük el, annyi eredménye volt, hogy kifejeztük a pataki teológiához való ragaszkodásunkat. S ebben az ifjúság nagyon egységes volt. S ez haszon!

10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?

Nem tudom.

11) Miért jött vissza?

Tanulni!

12) Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?

Az ifjúság kezdeményezése volt, tehát semmi.

13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?

Az ifjúság!

14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?

Okt 11 – okt. 26 ig dolgoztam, hétfőn és kedden imaközösségek voltak. Azokon résztvettem.

Szombathy Gyula I. évf.

1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?

Kb. csütörtökön Körössy Józseftől. A napra azonban 100%-os pontosan nem emlékszem. (Ez a csütörtök elutazásunk előtti csütörtök 18-a.) A következőket hallottam: A pápaiak már hazautaztak Pestről azért, hogy amennyiben lehetséges, iskolájukat visszaszerezhessék. Innen is indul egy akció hozzájárulok-e.

2) Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.

Barcza Jóska váltotta kollektíven az I. évfolyamnak.

3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?

Az 1., pont alatt említetten kívül tudtommal nem vettem részt semmilyen megbeszélésen.

4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?

Ez nem eskü volt, hanem fogadalomtétel, hogy „erről a dolgról Isten iránti felelősséggel senkinek nem szólok”. Ezt a fogadalmat Körössy Józsefnek tettem.

5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?

Becsületbeli köteleességből mentem.

6) Ki hívta?

Tudtommal senki.

7) Beszél-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dolgról? Kivel, mikor és mit?

23-án kedden a reggeli áhítat után Koncz professzor úr kérdezte meg, hogy miért jöttünk mi S[áros]patakra, mi volt az az indítók? Azt feleltem, hogy közösségi érzésből és becsületből jöttem. Ami Debrecenhez köt, az a Varga Zs[igmond] ig[azgató]h[elyettes] úr

közössége, ami miatt, ha Isten is úgy akarja, lehet, hogy egy év múlva visszamegyek a II.-ik évfolyamra, ha az I. évfolyamot S[áros] patakon is töltöm.

8) Mi volt a célja a közös kivonulásnak?

Hogy az egyházkerület visszakapja ismét a s[áros]pataki teológiát.

9) Mi eredményét vagy hasznát látja?

Visszamenve S[áros]patakra a s[áros]pataki fiúk jobban egybeforrtak.

10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?

Semmilyen összefüggést nem látok.

11) Miért jött vissza?

Mert nem nyílhatott meg a s[áros]pataki teológia.

12) Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?

Tudtommal semmi.

13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?

Az ifjúság.

14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?

Megérkezésünk után áhítattal zártuk a napot. Minden nap reggel bibliamagyarázaton vettünk részt. Délelőtt elmentünk volt osztályfőnökünk magyar órájára. Éjszakára S[áros]patakról 2 km-re levő Bodroghalászbába mentem szüleimhez. Kétszer a gimnazistákkal szupplikációs próbát csináltunk.

Szondy Péter IV. évf.

1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?

1951. október 18-án reggel Cseh Lajos Pestről hírt hozott a pápaiak Pápára utazásáról; s a tiszáninneni egyházkerületnek a pataki iskolával kapcsolatban hozott határozmányával tárgyalva felvetődött a patakiaknak is esetleges Patakra való útja.

2) Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.

Nem utaztam.

3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?

1951. október 18-án résztvettem az első kérdésre adott feleletben érintett megbeszélésen.

4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?

1951. október 18-án – ha jól emlékszem a 99. szobában Kőrössy Józskáéknak [!]. Kötött szövege nem volt, csak arra kértek, hogy erről senkivel – lehetőleg még magunk között se – beszéljünk.

5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?

Isten útmutatása számomra világos volt, hogy engedelmességet kíván az Úr, nem áldozatot és az igéből én másként ismertem meg az engedelmességet. Helytelennek láttam a titkolózást. S meggyőződésem szerint az Úrnak az útja az, hogy Debrecenben vagyunk. Bár igen szeretem Patakot, s ha lehetne Patakon járnék gondolkozás nélkül, de Debrecenbe úgy jöttem, hogy Isten kezéből vettem idejöveteletem. Erről igen sokat tudnék írni, de nincs idő.

6) Ki hívta?

Sokan hívtak.

7) Beszélt-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dologról? Kivel, mikor és mit?

Nem beszéltem.

8) Mi volt a célja a közös kivonulásnak?

A pataki teológia megnyitása.

9) Mi eredményét vagy hasznát látja?

A pataki teológia különböző kegyességi típusai [!], vezérekdő egyéniségei sokkal közelebb kerültek egymáshoz.

10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?

Nem állott összefüggésben.

11) Miért jött vissza?

El se mentem.

12) Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?

Tudtommal semmi; annál is inkább, mert 1951. október 21.-én este S[átor]a[lja]új helyen a sárospataki segédlelkészről, mint a pataki professzorok üzenetét hallottam meg, hogy mivel a szupplikáció elhalasztódik, az ifjúság maradjon Debrecenben.

13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?

Az ifjúság hangadói.

14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?

Nem voltam ott.

- 1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?**
Okt. 22-én Debrecenbe való érkezésem után. Akkor már a patakiak nem voltak itt. Az eltávozásukat Szabó Zoltántól tudtam meg.
- 2) Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.**
A Patakra való visszautazásomat saját pénzemből fedeztem. A visszautazás csoportjeggyel történt.
- 3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?**
Ez idő alatt nem tartózkodtam Debrecenben.
- 4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?**
Erről nem tudok semmit.
- 5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?**
Okt. 22-én és 23-án én még itt maradtam Debrecenben, gondolva arra, hogy visszajönnek a fiúk, de miután megtudtam, hogy egyelőre nem jönnek vissza, én is utánuk mentem okt. 22-én délben. Nem akartam kimaradni a többiek közül, mivel én is pataki vagyok.
- 6) Ki hívta?**
Senki nem hívott.
- 7) Beszélt-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dologról? Kivel, mikor és mit?**
Nem.
- 8) Mi volt a célja a közös kivonulásnak?**
A kivonulásban én nem vettem részt. A pataki teológia visszaállítást célozta az elmenetel.
- 9) Mi eredményét vagy hasznát látja?**
Egyelőre még semmit.
- 10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?**
Nem tudok róla, hogy ez kapcsolatban állt volna egymással.
- 11) Miért jött vissza?**
Mert a többiek is jöttek, és ezt a felszólítást kaptuk.
- 12) Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?**
Semmilyen.
- 13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?**
Az ifjúság maga irányította magát.

14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?

Patakra 23-án ½ 5-kor érkeztem. Előírt program nem volt, az áhítatokat kivéve. Egyébként mindenki azt csinált, amit akart.

Timár Pál III. évf.

1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?

18-án csütörtökön délelőtt, Kotsis Istvántól. A szimpla beadványt – a pataki teológia megnyitásával kapcsolatban – ismertette, s kért hogy írjam alá, ahol már több pataki név szerepelt. (A dolog természetesen nem Kotsistól indult el.)

2) Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.

Oda: a jegyet vettem el Szabó Alberttől. Vissza: csoportjeggyel jött az egész társaság.

3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?

Nem vettem részt.

4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?

Tudtommal nem volt ilyen fogadalom; csak egyszerű szóbeli kérés alapján hallgattam a dologról. Erre amikor tudatták a dolgot, akkor kértek meg. (Ez így természetes.)

5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?

Hogy miért mentem el, annak leghívebb kifejezője az a beadvány (A Tiszáninneri Egyházkerületi Elnöki Tanácshoz), amit Patakra való megérkezésünkkel szerkesztettünk, s írtunk alá. A pataki teológia iránti szeretetből mentem, azért hogy ne szűnjön meg, hanem menjen, s éljen tovább. Azt csaknem biztosra vettem, hogy ez így lesz, s ehhez a volt pataki diákok egységére és visszatérésére volt szükség.

6) Ki hívta?

Tulajdonképpen senki. Magamtól mentem. Az indulásról való közvetlen tudósítást egyik patakitól (Tóth Gábor) hallottam meg.

7) Beszélt-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dologról? Kivel, mikor és mit?

A dologról Patakon egyik prof[esszor] úrral sem beszéltem.

8) Mi volt a célja a közös kivonulásnak?

A pataki teol[ógia] megnyitása. (Helyesebben ennek megkísérelése kérvényezés útján / A Tiszáninneri Kerülethez.)

9) Mi eredményét vagy hasznát látja?

Eredményt nem látok. Haszna az a 2 napos csendesnap volt, amit ott együtt professzorainkkal eltöltöttünk.

10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?

Tudtommal összefüggésben állott a dolog a szupplikációra való készüléssel is. Úgy mentünk, hogy ha célunk nem is sikerül, ott maradunk Patakon a szupplikációra előkészülni. Különben is 25-én a célból mentünk volna Patakra.

11) Miért jött vissza?

Az egész társaság Nagy Barna prof[esszor] úrtól telefonon kérést kapott (Pestről), hogy térjünk vissza. Ennek a kérésnek engedelmeskedtem a többiekkel együtt. (Erre az eshetőségre Ő még Patakra érkezésünkkel megkért bennünket) [*Itt csillaggal jelöl egy kiegészítést, amelyet a lap aljára írt:*] (A 11. kérdéshez. A kérés lényege; hogy tervünk megghiúsulása esetén ne legyünk Jónások, még dachból sem, hanem térjünk vissza oda, ahol Isten fel akar kérésíteni az Ő szolgálatára. Mert nem a hely a fontos, hanem ez a szolgálat.)

12) Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?

Nem tudom.

13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?

Felelős az egész ifjúság egyetemében és egyénenként. Szervezők ill. vezetők a megbízott (az egész ifjúságtól) küldöttség volt.

14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?

Patakon először gyűlést tartottunk, ahol megszövegeztük és aláírtuk beadványunkat, amit egy háromtagú küldöttséggel Pestre küldöttünk a kerületi Elnöki Tanácshoz. Kedden, szerdán csendesnap volt, és egyszer a gimnázium ifjúságával megpróbáltuk a szupplikációs műsort.

Tóth Gábor II. évf.

1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?

Megelőző csütörtökön (okt. 18.), az első hírt nem tudom, kitől kaptam, de konkrét formában a Körössy József szájából hallottam az egész tervet, és pedig azt, hogy az egyh[áz]kerületi határozat értel-

mében megvan a lehetőség a visszautazásra és a Pataki Iskola megnyitására.

2) Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.

K. Kovács Jánostól, vissza csoportos jeggyel jöttünk.

3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?

Nem tudom hányszor, de tudom, hogy többször hajoltunk az Ige fölé, ketten – bár nem imádkoztunk, Isten akaratát keresve beszélgettünk és ennek engedelmeskedve cselekedtünk is.

4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?

Ilyen fogadalom nem volt, sőt még csak nem is kértünk senkit titoktartásra, Isten teremtett közöttünk egységet és Ő vigyázott az Ő akaratára szerinti ügy minden mozzanatára, kimenetelére.

5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?

Isten akaratának engedelmeskedve mentem, tudva azt, hogy ha visszatérek Patakra, hozzá is vissza kell térnem, és az eddiginél jobban kell szeretnem Őt. (Jer. 4:1 : Ha visszatérsz Izráel, ezt mondja az Úr, hozzám térj vissza...)

6) Ki hívta?

Senki nem hívott. Hát kell valakit oda hívni, ahonnan kényszerből jött el?

7) Beszélt-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dolgról? Kivel, mikor és mit?

Senkivel, semmit, semmikor.

8) Mi volt a célja a közös kivonulásnak?

Kihasználni az Istentől kapott lehetőséget, megnyitni a S[áros]pataki Teol[ógiai] Akad[émia] 1951/52-es iskolaévéét (tekintettel arra, hogy iskolánk egyházi törvényeink értelmében nem szűnt meg).

9) Mi eredményét vagy hasznát látja?

Azon túl, hogy ez dokumentum a történelem és az egész mai keresztyén világ számára, sokkal inkább megtanított Isten arra, hogy ezután még több és még buzgóbb imádságban kérjem Istentől a pataki iskolában való tanulás lehetőségét.

10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?

Patakon a csoportokkal való együttműködésben készülhettünk volna a szupplikációra.

11) Miért jött vissza?

Mert azt láttam, hogy Isten még több odaadást, áldozatot és imádságot kér tőlünk Iskolánkért.

12) Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?

Semmi.

13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?

Felelős személyek nincsenek, mindannyian egy akaraton voltunk, akik elmentünk, maga az Úr Isten irányította bennünket.

14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?

Megerkezve imaközösséget tartottunk, hálát adva az Úrnak és tőle kérve a további eligazítást, és egy küldöttséget küldtünk az egyh[áz] kerületi elnökséghez azzal a kéréssel, hogy adjon utasítást professzorainknak az iskolaév megnyitására és az előadások megkezdésére. Az ott eltöltött további két nap csendesnap volt. Délelőtt Isten igéjével foglalkoztunk és imádkoztunk közösen egészen ebédig. Délután szupplikációs próbát tartottunk csoportonként. Én a két nap alatt meglátogattam Sátoraljaújhelyben lakó édesanyámat is, de éppen csak éjszakára mentem haza, mert Patakon kevés férőhely volt.

Vadas Gyula I. évf.

1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?

Legelőször 18-án csütörtökön délután hallottam az ifjúság körében, hogy fogunk menni Patakra, de azt még nem tudtam pontosan, hogy miért, vasárnap délután tudtam meg.

2) Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.

Barcza Józseftől.

3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?

Nem vettem részt sehol.

4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?

Isten iránti felelősséggel fogadtam, hogy senkinek nem szólok róla, hogy Patakra megyünk.

5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?

Úgy éreztem, hogy nekem is menni kell.

6) Ki hívta?

Senki.

7) Beszélt-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dologról? Kivel, mikor és mit?

Kedden délelőtt beszélgettünk az áhítat után Koncz professzor úrral.

8) Mi volt a célja a közös kivonulásnak?

Hogy Patakon folytathassuk a tanulást.

9) Mi eredményét vagy hasznát látja?

Nem ért el semmi eredményt.

10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?

Erről nem tudok semmit.

11) Miért jött vissza?

Mert tovább szeretnék tanulni.

12) Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?

Szerintem semmi.

13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?

Az egész ifjúság csinálta.

14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?

Voltam minden este és reggel bibliaórán, egyszer bűnbánati istentiszteleten és szerdán délelőtt voltam a volt osztályfőnökömnek egy magyaróráján. Sétáltam az iskolakertben és az internátusban voltam.

Várady József III. évf.

1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?

1951. okt. 21.én reggel. Egyik kollégámtól. Nevére nem emlékszem. Szupplikációs utazásról hallottam, és az egyházkerületi határozatról.

2) Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.

Odautazásra kölcsönkértem pénzt egy évfolyamtársamtól, mivel nem volt saját pénzem, később ezt megkaptam Patakon.

3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?

Semmiféle megbeszélésen nem vettem részt.

4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?

Fogadalom egyáltalán nem volt.

5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?

Az utolsó percig nem akartam elmenni, de akkor nagyon rosszul éreztem magam, hogy itt kell maradnom.

6) Ki hívta?

Az utolsó távozót látva én is elindultam, saját elhatározásból.

7) Beszél-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dologról? Kivel, mikor és mit?

Nem beszéltem erről Patakon, csak Újszászy Kálmán professzor úrral a lakásán. Neki semmi reménye nem volt az ügghöz; az iskola visszaállításához.

8) Mi volt a célja a közös kivonulásnak?

Egységesen kérni a pataki iskola visszaállítását.

9) Mi eredményét vagy hasznát látja?

Haszna a Patakon töltött 2 csendesnap, amely megerősített mindnyájunkat. Eredménye talán az lesz, hogy volt professzorainkat mielőbb el fogják helyezni.

10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?

Ottlétünk idején a gimnazistákkal közös szupplikációs próbát tartottunk egy egész délutánon keresztül, és vártuk, hogy azalatt Pesten meg is kapják az engedélyt azon a héten való szupplikációra.

11) Miért jött vissza?

Reménységünk nem vált valóra. Azért jöttem vissza, hogy a megmaradt alkalmat kihasználva készüljek az Úr szolgálatára.

12) Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?

Tudtommal a patakiaknak (a vezetőségnek) semmi szerepe sem volt a dologban.

13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?

Az ifjúság egyetemlegesen felelős a dologban.

14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?

Hétfőn délután 3 órára értünk Patakra. A délutánt együtt töltöttük. Imaközösség volt. Vacsora után lefeküdtem, hiszen fáradtak voltunk, kedden és szerdán egész délelőtt együtt voltunk. Áhítat, imaközösség volt. Kedden délután szupplikációs próba volt és Újszászy Kálmán úrhoz mentem el meglátogatni őket, régi szokás szerint. Kedden este ismét áhítat volt. Szerdán délután jöttünk vissza.

1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?

Elindulás előtt egy pár nappal. Hogy kitől, arra nem emlékszem. Hogy mit hallottam? Azt tudják, hogy miért mentünk. Ebben láttam az Isten akaratát.

2) Kitől vette át az útiköltséget vagy a jegyet? Oda és vissza.

Csoportjegy volt. Nem tudom, ki váltotta meg.

3) Milyen közös megbeszéléseken, bibliaórán vett részt?

Nem vettem részt.

4) Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették? Kinek a kezébe?

Fogadalmat nem tettem, de nem tartottam szükségesnek erről beszélni. Nem kérdeztek, feleslegesen pedig nem szoktam beszélni.

5) Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak?

Amiért mentem, fontosabbnak tartottam, mint a rendszabályok át-hágását.

6) Ki hívta?

Senki nem hívott!

7) Beszélt-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dologról? Kivel, mikor és mit?

22-én (hétfőn) este Dr. Újszászy Kálmán megkérdezte, hogy miért mentünk Sárospatakra. Válaszom ennyi volt: „Én úgy érzem, ezt meg kellett tennem és a következményeivel számoltam.” Erről az ügyről ennyit beszéltünk.

8) Mi volt a célja a közös kivonulásnak?

Amit célul tűztünk ki, azt meg is tettük; kértük a Sárospataki Főiskola visszaállítását.

9) Mi eredményét vagy hasznát látja?

Az ott töltött csendesnapok alatt megmutatta Isten a visszafelé vezető utat.

10) Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készüléssel?

Szupplikációs műsorpróbák voltak és reméltük, hogy szombaton menni is fogunk.

11) Miért jött vissza?

Hogy folytassam az abbahagyott munkát.

12) Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?

Tudomásom szerint semmi. Azt láttam, hogy váratlanul érkezünk.

13) Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek?

Az egész ifjúság. Mindenki maga döntött és cselekedett.

14) Mit csináltak a Sárospatakon töltött idő alatt?

Kedden, szerdán délelőtt igemagyarázat, utána imaközösség. Kedden délután szupplikációs próba, este bűnbánó isteni tisztelet és áhítat. Közben ebédet hordtam, megnéztem a régiségtár új kiállítását és beszéltem az ismerősökkel.

Veress Borbála IV. évf.

1) Mikor hallott először a pataki tervről? Kitől és mit?

Klinikán feküdtem. X. 6 – X. 27ig.

A sárospataki teológushallgatók ítéletének teljes szövege⁷

A tiszántúli egyházkerület elnökségétől

Tárgy: A tiszántúli egyházkerület elnökségének határozata a debreceni teológusok engedély nélkül történt tömeges eltávozása ügyében.

A tiszántúli egyházkerület elnöksége magáévá teszi a konventi elnökségi tanácsnak az egyetemes konvent elnöksége útján hozzá intézett, 1951. december 6-án kelt, egyhangú határozatát:

„A konventi elnökségi tanács meghallgatta a budapesti és debreceni teológiai akadémiai tanári karok jelentését a volt pápai és sárospataki teológusok Budapestről és Debrecenből engedély nélkül történt eltávozása tárgyában. A fegyelemsértés mérlegelése után a konventi elnökségi tanács megállapítja és javasolja a következőket:

- a) a fegyelemsértés összefüggéseinek és kihatásainak következtében meghaladja a budapesti és debreceni teológiai akadémiai tanári karok fegyelmi illetékességét.
- b) A teológiai főiskolák fegyelmi rendtartása az Egyházi törvények V.t.c. 125. §-a és a Konventi Teológiai Főiskolai Tanulmányi-, Nevelési és Vizsgálati Szabályzat 12. §-a előírásainak megfelelően még nem jött létre.
- c) A konventi fegyelmi rendtartás hiányában a budapesti és debreceni teológiai akadémiáknál életben lévő fegyelmi gyakorlat a most tárgyalt ügy rendkívüli természetére tekintettel nem alkalmazható megnyugtató eredménnyel.
- d) A konventi elnökségi tanács a fegyelemsértés káros hatásának enyhítése, az egész teológiai ifjúság közösségben, kölcsönös engedelmisségben, evangéliumi fegyelemben való nevelése érdekében rendkívüli eljárást tart indokoltnak.

A fentiekre való tekintettel a konventi elnökségi tanács a konventi elnökség útján felkéri a dunamelléki és tiszántúli egyházkerületek el-

---

⁷ TtREL II.2.c.59.

nökségét, hogy a budapesti és debreceni teológiai akadémiai karok jelentése alapján a fegyelemsértést elkövető teológusokra nézve döntését hozza meg és arról a konventi elnökségi tanácsnak tegyen jelentést.”

A fentiek alapján az egyházkerületi elnökség a következő

h a t á r o z a t o t

hozza:

a teológusok engedély nélküli tömeges eltávazása az elnökségi tanács határozata szerint is és a tanári kar vizsgálatának eredménye szerint súlyos kárt okozott mind a teológiai akadémia, mind az egész magyar református egyház életének, de az elnökség az enyhítő körülményeket figyelembe véve, a fegyelmi szabályokat enyhített formában kívánja alkalmazni, azért

Kőrösi József és Kocsis István V. éves teológusokat a teológiai akadémiáról kizárja,

Janka Lajos V. éves és Kulcsár István IV. éves teológusokat a teológiai akadémiáról tanácslólag elutasítja (consilium abeundi),

Nagy Tibor IV. éves, Orosz Imre V. éves, Barcza József I. éves, Tóth Gábor II. éves, K. Kovács János III. éves, Szabó Albert III. éves, Batka Ferenc IV. éves teológusokat egy félév elvesztésével bünteti,

mindazokat a teológusokat pedig, akik az engedély nélküli eltávazásban részt vettek, megdorgálja,

azokat pedig akik el nem távoztak ugyan, de a memorandumokat aláírták, meginti.

Az egyházkerület elnöksége ezt a határozatát tudomásulvétel céljából közli az akadémia tanári karával, egyben pedig utasítja a teológia dékánját e határozat kihirdetésére és végrehajtására.

Debrecen, 1951. december 6.

Az egyházkerület elnöksége nevében:

Péter János püspök.

Sárospatak

Ref. főiskola

Erzsi néni, a kollégium kapujában uzsonnát áruló görögkatolikus néni

A „dufart” – a főbejárat boltívei

Kisáhitatterem

Tanácsterem

A teológusok egy felújított szobája

Hétköznapi

Teológusok a Bodrog – Tisza útvonalon

A SÁROSPATAKI REF. THEOL. AKADEMIA

1951 évben végzett hallgatói.

Dr. Mihály Horváth

Dr. György Árkai

Dr. Zoltán Zsuzsák

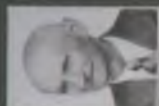
Dr. István Zsuzsák

Dr. Zoltán János

Dr. Miklós Dósa

Dr. Ferenc János

Dr. István Árkai

Dr. István Árkai

Dr. István Árkai

Dr. István Árkai

Dr. István Árkai

Dr. István Árkai

Dr. István Árkai

Dr. István Árkai

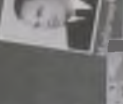
Dr. István Árkai

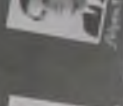
Dr. István Árkai

Dr. István Árkai

Dr. István Árkai

Dr. István Árkai

felelős felelős.

Cyba L.

Az utolsó Patakon végzett évfolyam és tanárai

A költöztetés

Debrecen

Debrecen

Patakiak Debrecenben

Átkelés – a teológusok válasza a határozatra

Negyvenhárman a hatvankettőből

Vadas Gyula, Barcza Jóska, Soós Lajos, Juhász Zsófi, Szabó Gabi, Hajdú Lajos, Semsey Klára,
Kőrössy Jóska, Varga Jóska, Tóth Gábor, Bögödi Dezső, Benke Jofi, Gál Győző

Semsey Klára, Sárosi Irén, Juhász Zsófi, Szabó Gabi

Átkelés

X.29

1. Mikor hallott először a pataki tervről ? Mitől és mit ?
2. Ktől vette át az utiköltséget vagy a jegyet ? Óda és vissza.
3. Milyen közös megbeszéléseken, bibliaóráin vett részt ?
4. Mi volt annak a fogadalomnak a szövege, aminek következtében hallgattak és nem nyilatkoztak? Hol tették ?
Kinek a közébe ?
5. Milyen lelkiismereti okok alapján engedett vagy nem engedett a hívásnak ?
6. Ki hívta ?
7. Beszél-e Sárospatakon valamelyik professzorral a dologról ? Kivel, mikor és mit ?
8. Mi volt a célja a közös kivonásnak ?
9. Mi eredményét vagy hasznát látja ?
10. Milyen összefüggésben állott ez a szupplikációra való készítésével ?
11. Miért jött vissza ?
12. Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak ?
13. Kiket lát ebben az ügyben felelős személyeknek ?
14. Mit színltek a Sárospatakon töltött idő alatt ?

A patakiak vallatásának 14 kérdése

24

Leírás, Iktatószám: X-18

1.

1951. X-18-án

2.

Magyarországi népművelési és kulturális feladatokról.

3.

Az országos népművelési feladatok megvalósításáról.

4.

Az országos népművelési feladatok megvalósításáról és a köznevelés feladatairól.

5.

Az országos népművelési feladatok megvalósításáról és a köznevelés feladatairól. A pártbizottság feladatairól és a köznevelés feladatairól. A pártbizottság feladatairól és a köznevelés feladatairól.

6.

Leírás.

7.

Az országos népművelési feladatok megvalósításáról. 1954. X-19-án, X-21-én, X-22-én, X-24-én. Az országos népművelési feladatok megvalósításáról.

8.

A pártbizottság feladatairól és a köznevelés feladatairól.

9.

Az országos népművelési feladatok megvalósításáról.

Nyomozati anyag, Kotsis István válasza

Varga József, Váradi József, Janka Lajos, Böggödi Dezső

Több, mint 100 esztendő óta tömörítveket nem lehet egy toll-
vonással megírni, hiszen úgy a bodrogvárti Sion, mint a
dunántúli reformátusok asszonyai: gyűjteménye: Schola
reformata Pannonia egyformán odanéztek nekünk szívósság és
csatával leollik nekünk egyházi életünknek, de a magyar
kultúrának is egy-egy fellelőre.

Kétségbevitte megmondolva tárgyát és idők által aszorítottan
és a jobb lelkesítő nevelés által indokoltan a theologiai
oktatás, kétségbevitte racionalizálás, de beszélni és intézkedni
nyit, meg sem várni a próbatéveszések idejét, olyan ténykedés,
amelyre ócsapirudalgal tevényt vizsgál meg az utókor,
amelyik tanulni fog az 1871-81. évi gyűjteményéről a benne
a petáki schola bujdosásról a a egy intézkedéssel kétségbevitte
életünk nem életre, hanem halálra, mert adta bizonyodt.

Fizondja t. hét egyházi, a a megújulásunk, hogy a leg-
szintűbb együttműködés el ocsosítik úgy a edrocsotaki, mint a pé-
rei theol. akadémia közleiben, gondolataikat indokoltan hordja
és együttműködésnek bizonyosága képpen a határozatunk jkvi
kivonatát mindkét theol. akadémián I. angatás gádnak megkülönbözteti
rendeli.

E. s. f.

Zsidó: Tokad, 1951. november 25. PERESI
Küldetés: Turta, 1951. november 25. HIVATALA

A Bihari-Ermelléki Református Egyházmegye 1951 november 6-án
Debrecenben tartott közgyűlésének határozatából

A KICSAPOTTAK

Bal szélén Janka Lajos, jobb szélén Kulcsár István,
Janka előtt Kotsis István

Középen: Kőrössy József

Stony Brook
Mass / N.Y.
Central Station
Littleton
Freehold
Sunder House
Gardens Road
Latham House
Nashua Road
Latham Ave
Huntington Road

A teológusok internátusa

9: Aboliss Miklós néni
Erzsébet néni
Gyöngyös u. 35. n.
Jászentele.

A volt pataki

teológusoknak

Debrecen.

Reformatus Teológiai.

Bedres kis Tinteletes Urak!

Nevnapomra küldött lapju-
kat megkaptam. Nagyon bold-
og vagyok, hogy olyan kedvesek
voltal és gondoltal rám, korö-
nám néhen a jókedvűségüket.
Küldöl egy kis tintelet - napi csö-
magot, hogy maguk is rémesül-
jenek. De ezt csak most küldöm
mert eddig nagyon el voltam foglal-
va. Mindig szeretettel gondolok magukra
és remélem a jó Istent, hogy a jó maguk mindig
jól legyenek. Szép arcuk mindig előttem van. Vi-
gyázzanak magukra. Üdvözlettel Erzsébet néni

„Mindig szeretettel gondolok magukra. Kérem a jó Istent, hogy áldja meg Mindnyájukat. Szép arcuk mindig előttem van. Vigyázzanak magukra. Üdvözlettel Erzsébet néni”

A naplók szövegében említett teológushallgatók mutatója életrajzi adatokkal

ASBÓTH MÁRIA, Adorján Imréné (szül. 1931) III. éves sárospataki teológushallgató 1951-ben, a teológia bezárása után Budapesten folytatta és fejezte be tanulmányait. 1954-55 között a konvent Szeretetszolgálatának segédlelkésze, 1955-58 között a Dunamelléki Református Egyházkerület Püspöki Hivatalában, 1958-65 között Gara-Csátalján segédlelkész. 1965-től 1999-ig a Kecskeméti Református Egyházközség könyvtárának vezetője, beosztott lelkész. **110, 137**

BACSKAY LÁSZLÓ (1928–2006) 1951-ben Debrecenben a teológus gyülekezet főgondnoka, V. éves teológushallgató. 1952-59 között több debreceni gyülekezetben segédlelkész. Aktív szerepet vállalt Berényi József meghurcolásában és Debrecenből való eltávolításában 1957-58-ban. 1960–1997 között a kántorjánosi református gyülekezet lelkipásztora volt. **31, 99, 100, 131**

BALOGH ZOLTÁN (1928–2006) A sárospataki Teológia megszüntetése előtt végzett utolsó évfolyam hallgatója. Már tanulmányai idején is szívesen szolgált az ébredési mozgalomban, és elkötelezte magát a Jó Pásztor Misszió mellett. Lelkészi szolgálatát 1951-ben kezdte el: szerencsi segédlelkészi és ózd-járdánházai missziós lelkészség után Ragályban, Trizsben, 1962-től 1980-ig Nekézsenyben, majd Cserépfalun lett gyülekezeti lelkész. A szocializmus évtizedei alatt szembehelyezkedett annak az egyházi életben jelentkező megnyilvánulásaival, ezért folyamatos mellőzés és megbélyegzés sújtotta. 1969-től bükkszentkereszti nyaralójában missziói alkalmakat tartott. 1981-ben bekapcsolódott az akkor alakult Református Iszákosmentő Misszió munkájába, 1984-ben a misszió vezetője lett. *Álljatok meg a hitben* címmel 1985-ben jelent meg könyve, melyben a keresztyén életről vallott felfogását foglalta össze. 1993-ra újjászervezte a Kékkereszt-mozgalmat, amely ma Dömösön 51 férőhelyes kórházat működtet a szenvedélybetegek gyógyítására. Munkája elismeréseként 1999-ben megkapta a Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztjét, 2005-ben Elige Vitam (Válaszd az életet) életműdíjat kapott. **61**

BÁN ISTVÁN (1931–2006) Teológiai tanulmányait Debrecenben végezte, 1951-ben ő búcsúztatta a Teológia hallgatói nevében a kizárt volt pataki diákokat. 1955-56-ban segédlelkész volt Nyíregyházán. 1956. október 31-én és november 2-án beszédet mondott a nyíregyházi rádióban a református megújulási mozgalommal kapcsolatosan (Békefi Benő helyett, akit nem tartottak hiteles megszólalónak). Emiatt 1957-ben 8 év szabadságvesztésre ítélték. 1962-es szabadulása után – lelkészi hivatását nem gyakorolhatta tovább – segédmunkás, technikus, majd vízgazdálkodási szakmérnök volt. **159**

BARCZA JÓZSEF (1932–2004) I. éves teológushallgató 1951-ben. Mivel Sárospatakon már nem kezdhetette meg tanulmányait, Debrecenbe került, de a sárospataki csoporthoz tartozott. Az exodusban betöltött szerepéért félév-vesztésre ítélték. 1957-ben végzett Debrecenben. Dögén és Tiszucon volt segédlelkész, de már 1957-től a sárospataki Tiszán-inneni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei Nagykönyvtárának munkatársa volt 1966-ig. Ezután az edelényi gyülekezet lelképásztoraént szolgált 1975-ig. Ekkor lett a debreceni Közép–Kelet-európai Reformáció Története Kutatóintézetének tudományos főmunkatársa (1975-89). 1981-ben teológiai doktorátust szerzett. 1989-től az intézet igazgatója, egyúttal a Teológiai Doktorok Kollégiumának főtítkára, a Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltárának igazgatója, 1994-től a Sárospataki Református Teológiai Akadémia Egyháztörténeti Tanszékének vezetője is volt. – Kósa László forrásközlése szerint (ld. *Felhasznált irodalom*) 6-os kartonja volt „Pesti József” fedőnévvel edelényi lelkészsége idején, amelyet 1970-ben „munkát megtagadta” megjegyzéssel zártak le. **101**

BÁRCZAY GYULA (1931–2008) II. éves sárospataki teológushallgató 1951-ben, a teológia bezárása után Budapesten folytatta tanulmányait. II. lelkészképesítő vizsgáját 1956-ban tette le. A budapesti Teológia Rendszeres Teológiai Tanszékének belső ösztöndíjas tanársegéde volt 1955-56 között. 1956 novemberében – legálisan, egy korábban elnyert bázeli ösztöndíjjal – elhagyta az országot. Az ÁEH elnöke, Horváth János 1957-ben hazarendelte, de Pap László diplomáciai úton üzent neki, hogy maradjon külföldön. Ezután Bázelen telepedett le, és ott szerzett teológiai doktorátust 1959-ben. 1960-tól a Bazel melletti Therwil lelképásztora, 1970-től esperes. 1968-ban az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem alapító tagja, amelynek 1986-93 között elnöke is volt.

A chicagói Loyola University és a University of Chicago vendégtanárként is tartott kurzusokat. Nyugalomba vonulása után a németországi Auggenbe költözött. Teológiai és egyháztörténeti (forrásközlő) publikációs tevékenysége is jelentős, emellett a nyugati magyarság meghatózó, iránymutató személyisége volt. **109, 185**

BÁRDOS ZOLTÁN (1927–2014) A sárospataki Teológia megszüntetése előtt végzett utolsó évfolyam hallgatója, 1951-ben ifjúsági elnök, majd szenior volt. Az exodus idején fordult komolyra a kapcsolata Kegyes Hedviggel, aki a Teológia megszüntetése idején III. éves hallgató volt, de nem folytatta tanulmányait. 1954-ben házasodtak össze. Lelkipásztor volt Zubogyban 1954-től 1966-ig, Alsódobszán 1966-tól 1978-ig, végül Kovácsvágáson 1989-ig. 1990-től a sárospataki Kollégium könyvtárában dolgozott. **23, 39, 41, 43, 47, 53, 60, 61, 62, 84, 85, 147, 166, 181**

BARTHA FERENC (szül. 1926) A sárospataki Teológia megszüntetése előtt végzett utolsó évfolyam hallgatója. Egyházi megrovást kapott, amiért 1952-55 között az evangelizációs feladatokat, az ébredés szolgálatát szorgalmazta. Radikális, megalkuvásra nem hajlamos természete miatt szinte évente helyezték át különböző szolgálati helyekre (1950-57 között: Putnok, Sajóvelezd, Rudabánya, Miskolc, Mándok, Sarkad, Mátészalka, Doboz, Nyírkáta, Vésztő). Végül Mezösas lelkipásztora lett 1958-tól 1980-ig. Nyugdíjas éveiben Tiszafüreden élt, 1989 után egyházmegyei tanácsbíró volt. **61**

BATKA FERENC (1929–1956) A budapesti Teológiát kezdte el 1948-ban, de egy betegség miatt nem tehetette le az első minősítő vizsgáját, és helyhiány miatt nem folytathatta tanulmányait. Pap László tanácsára Sárospatakra jelentkezett át. 1951-ben, a teológia bezárása után Debrecenbe került. Az exodusban betöltött szerepéért félév-vesztésre ítélték, ennek letelte után Debrecenben szerezte meg lelkészi oklevelét. 1953 decemberében kérvényezte a Dunamelléki Egyházkerületbe való átvételét, hogy szüleihez és testvéreihez közelebb élhessen. Segédlelkészi szolgálatát Hatvanban végezte 1954 januárjától 1956 februárjáig, majd a Külső-Csepeli egyházközségben 1956. február 1–szeptember 30 között. Ekkor Monor–Kistemplomba helyezték át, de itt alig kezdhetette meg munkáját: a forradalom napjaiban, 1956. október 25-én a Kossuth téri sortűz áldozata lett. November 8-i temetésén egykori pataki tanára, Nagy Barna szolgált. **31, 101**

BOJTOR ISTVÁN (szül. 1928) Debrecenben kezdte meg teológiai tanulmányait, ám 1950-ben eltanácsolták onnan a bethánista kegyességi irányzathoz való elkötelezettsége miatt. A sárospataki Teológián végzett 1951-ben, az exodus idején pataki segédlelkész volt. 1951-56 között segédlelkészként szolgált Kőtegyánban, Makón, Debrecenben, Tiszánánán, Miskolc-Diósgyőrben. 1956 őszétől 1985-ig Göncruszka lelkipásztora, 1962-től Zsújtán, 1974-77 között Fonyban, 1980-85 között Korlátón is lelkész. A szocializmus idején végzett gyermek- és ifjúsági munkájáért egyházi megrovásban és fonyi szolgálatából való felfüggesztésben (1977) részesült – 1985-ben helyezték vissza. 2005-ben ment nyugdíjba. Aktív éveiben ösztöndíjas volt Budapesten és a texasi Austinban (1965-66), és doktorátust is szeretett volna tenni, amely végül nem valósult meg. A Magyar Református Missziói Szövetség elnöke (1994-2001), a Gergelyhegy-Vidéki Népfőiskola elnöke (1996-2013), a New Hope kuratóriumának elnöke (1998-2010), a Knox Fellowship USA missziói bizottságának tagja (1998-2014). A Kazinczy Ferenc Társaság egyik alapítója és alelnöke. Író, a magyar ébredéstörténet és a Tiszáninneneni Egyházkerület történetének kutatója. **61, 67, 99, 137, 138, 151, 152, 158, 180**

BORBÉLY LÁSZLÓ „*az öreg*” (1921-?) IV. éves sárospataki teológushallgató 1951-ben, a teológia bezárása után Budapesten folytatta tanulmányait. Nincs adat róla. **109, 110, 111**

BOTKA FERENC (?-?) Nem szerepel Kotsis István hallgatói listájában (csak Bottka György, illetve Batka Ferenc). Kőrössy József naplója szerint a távollévő Komjáthy György helyett Battka Ferenc volt az exodus egyik csoportvezetője, Kotsis István Botka Ferencet említ. – A legvalószínűbb magyarázat a hasonló névalakok keveredése; ebben az esetben valamennyi említés Batka Ferencre vonatkozik.

CSEH LAJOS (1928-2004) A pataki teológia bezárása után Budapesten folytatta tanulmányait. Az exodusban vállalt szerepéért consilium abeundit, azaz a magyarországi teológiákról való eltanácsolást kapott. Kotsis István a naplójában rögzíti, hogy Cseh Lajos ezután Budapesten telepedett le, hosszú ideig a Betonútépítő Vállalat alkalmazottja volt. 1960 körül a Közlekedési és Postaügyi Minisztérium egy meg nem nevezett vállalatánál dolgozott. Később sem szerzett lelkészi képesítést, jeles közgazdász lett. 1996-ban az *Újszászy Kálmán emlékkönyvben*

(Bp.–Sárospatak, Szabad Tér Kiadó) megjelent a professzorra való visszaemlékezése. A Budahegyvidéki Református Egyházközség presbitere volt. **22, 25, 27, 28, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 88, 90, 94, 95, 96, 102, 110, 111, 137, 144, 152, 165, 183, 184, 185, 186**

CSONKA JÚLIA (1931?–?) II. éves sárospataki teológushallgató 1951-ben, a pataki teológia bezárása után Debrecenben folytatta tanulmányait. Hitbéli meggyőződésből nem vett részt az exodusban, és a teológia megnyitására vonatkozó kérvényt sem írta alá. Évfolyamtársának, Frenczel Bertalannak volt a menyasszonya, végül azonban egy pár évvel korábban végzett lelkipásztornak, Kiss-Rabata Balázsnak lett a felesége. 1957–58 folyamán együtt szolgáltak Érsekcsanádon, ahol férje helyettes lelkész volt akkor. Életútjáról további adatok nem ismeretesek, Timár Pál adatközlése szerint idősebb korokban Németországban telepedtek le. **32**

CSÓSZ LAJOS (1927–2010) V. éves sárospataki teológushallgató 1951-ben, a pataki teológia bezárása után Budapesten végzett. 1953–1958 között Szedresen, Budafokon, Iváncsán és Solton szolgált beosztott lelkipásztorként. 1958–1968 között egyházkerületi gyűjteményi területen dolgozott, de valószínűleg már ekkortól kiegészítő jelleggel, 1968-tól pedig beosztott lelkészként szolgált az Újpest-Újvárosi Református Gyülekezetben is. Gyökössy Endre nyugdíjba vonulása után a gyülekezet a lelkipásztorává választotta, ezt a pozíciót 1980–1999 között töltötte be. **53, 66**

FARKAS ZOLTÁN (1929–1994) IV. éves sárospataki teológushallgató 1951-ben, a teológia bezárása után Debrecenben folytatta tanulmányait. 1955-ben kapta meg oklevelét. Ezt követően egy évig segédlelkész volt Debrecenben, a nagytemplomban, majd Sátoraljaújhelyen 1955 és 1968 között. Ezután ugyanott maradt beosztott lelkészként, de az 1970-es esztendőben Tiszalúcon szolgált. Végül 1970-től haláláig Sátoraljaújhely lelkipásztora volt. – 1970-től a Zempléni egyházmegye ökumenikus előadója, két alkalommal az Egyesült Államokban járt tanulmányúton. – Kósa László forrásközlése szerint 6-os kartonja volt „Pataki Zsolt” fedőnévvel. **32, 103, 128, 136**

HORVÁTH LAJOS (1926–?) IV. éves sárospataki teológushallgató 1951-ben, a pataki teológia bezárása után Debrecenben folytatta tanulmánya-

it. Hitbéli meggyőződésből nem vett részt az exodusban, de a teológia megnyitására vonatkozó kérvényt aláírta. 1953-55 között segédlelkész-ként szolgált Debrecen-Homokkertben, majd Békésen 1956-59 között. Ezt követően vértesi lelkipásztor volt 1962. május 28-ig. (Jelenleg ennyi adat áll róla rendelkezésre.) – Azonos azzal a Horváth Lajos segédlelkésszel, akit Vincze Gábor forrásközlése említ (ld. *Felhasznált irodalom*). A „Nagy Károly” fedőnevű ügynök (Boros János lelkipásztor) 1957. júniusában így jellemzi Horváth Lajost: „segédlelkész Békésen. Egy Szabolcsmegyei gyógyszerésznek a fia. Szédelgő bethanista. Úrigyerek típus. Reakciós. Rendszerellenes. Nehezen várja, hogy legyen vége ennek a kommunista rendszernek, hogy az egyház szabad legyen, szokta mondani.” **32**

HORVÁTH SÁNDOR „Cucu” (1926–1997) A sárospataki Teológia megszüntetése előtt végzett utolsó évfolyam hallgatója. Lelkészi oklevelet Debrecenben szerzett 1952-ben. Segédlelkészi éveit Tiszakarád, Abaújvár, Kistelek gyülekezeteiben töltötte. Pusztafalu választotta gyülekezeti lelkészévé (1956), majd 1967-ben Tiszakeszibe ment át, és innen ment nyugdíjba, de ezután is a településen élt családi otthonában. **61**

HORVÁTH ZOLTÁN (1927–?) Eredetileg asztalos-segéd és hivatásos rendőr. 1944-45-ben embermentési szolgálatot végzett, Révész Imre püspöki engedélyével evangelizációs tevékenységet folytathatott. A debreceni Teológia hallgatója volt, 1950-ben annak az öt hallgatónak egyike, akiket eltanácsoltak Debrecenből. Így lett ő is a sárospataki Teológia megszüntetése előtt végzett utolsó évfolyam hallgatója. 1952-56 között segédlelkész volt Felsőnyáradon, Hidvégardó-Varbócon, Kisvárdán, Hódmezővásárhelyen és Tarpán; 1959-től Bihardancsháza lelkésze. A szabolcsi ébredési mozgalomban betöltött szerepe miatt rendőri felügyelet alá helyezték. Egyházi bírósági ítélettel, mondacsinált ürügyekkel 1960-ban megfosztották palástjától. 1970-től a MÁV többször kitüntetett dolgozója volt. 1980 után kapott útlevelet, Németországban, Hollandiában, Kanadában és az USA-ban járt miszsiós alkalmakra. 1990-ben Kocsis Elemér püspök és Bütösi János, a Magyar református Világszövetség elnöke rehabilitálta Bihardancsházán. „Növekedjete a kegyelemben” c. műve 1991-ben jelent meg. **61, 67, 138, 139**

IRLANDA MÁRTA ÉVA, GUTHY GÁBORNÉ (1927–1999) 1951-ben V. éves debreceni teológushallgató, Tóth Endre dékán titkára. A debreceni professzorok diák-segítőket választottak maguknak a tanszékekre, tehát ez nem rendes állás volt. Irlanda Márta is így lett az általa nagyra becsült dékán munkatársa. A Teológia elvégzése után lelkipásztor férjével együtt szolgált Tomajmonostorán, Kisvarsányban és Túrkevéen, nyugdíjasként Kötegyánban. Öt gyermekük közül ketten szintén lelkészek lettek. **121**

JANKA LAJOS (1926–2004) V. éves sárospataki teológushallgató 1951-ben, a teológia bezárása után Debrecenben folytatta tanulmányait. Ifjúsági elnöki minőségben vezető szerepe volt az exodusban, *consilium abeundival*, azaz eltanácsolással büntették. Hónapokig hiába próbált elhelyezkedni vagy más helyen tovább tanulni (a teológusi múlt miatt ütközött akadályokba). 1952-ben Nyomáron lett képesítés nélküli tanító, és ehhez is Péter János támogatása kellett az ismerős tanácsi vezető pártfogása mellett. Kulcsár Istvánnal barátságban, vele párhuzamos pályát futott be: 1966-tól a Hangácsi Általános Iskola igazgatója, a József Attila Művelődési Ház igazgatója, a Pávakör vezetője. 1969-71 között elvégezte a Marxizmus-Leninizmus Esti Egyetemet. Népművelői tevékenységéért állami kitüntetésekkel kapott. 2004-ben Hangács templomjáró, „istenes embere”-ként halt meg. **24, 26, 33, 108, 125, 130, 142, 148, 152, 158, 161, 162, 164, 167, 171, 172, 173, 174, 178, 181, 182, 185, 186**

JUHÁSZ ZSÓFIA (1928–1990) III. éves sárospataki teológushallgató 1951-ben, a Teológia bezárása után Debrecenben folytatta tanulmányait. Az exodus alatt csoportvezetőként vitte Patakra társait. 1954-ben szerezte meg a lelkészi oklevelet, de kezdetől fogva a diakónia területe vonzotta. A dunaalmási (ma Almásneszmély) fogyatékos gyermekotthon, később a Leányfalusi Református Öregotthon vezetője volt. Elvégezte a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolát is, és 1975-től haláláig az Örbottyáni Református Egészségügyi Gyermekotthont vezette. Mind a három helyen nagy szeretettel ápolta és gyámoltotta a rászorultakat. 1988-ban miniszteri kitüntetést kapott. **30**

KÁNTOR TIBOR (1928–?) 1951-ben V. éves debreceni teológushallgató volt. Segédlelkészként szolgált Nagyecsedén 1957-60 között. 1960-72 között csökmői, 1972-től 1991-ig Tornyospálcán lelkipásztor, végül 1991-98 között Mezőladányban szolgált nyugdíjazásáig. Ezekben az

években pályázati támogatással teljesen felújították és korszerűsítették a mezőladányi református templomot. **138**

KEMENESI TIBOR (1926–2013) A sárospataki Teológia megszüntetése előtt végzett utolsó évfolyam hallgatója. 1951-53 között segédlelkész volt Ózdon, majd lelkészként szolgált Cégénydányádon 1962-ig, Demecserben 1983-ig, majd Nyírbátorban 1989-ig. Egyházmegyei számvevő volt 1957-62 között, egyházmegyei tanácsbíró 1970-83 között. Svájcban, Finnországban, Kanadában is tartott előadásokat. Nyugdíjazása után Miskolcon élt és szívesen vállalt helyettesítő szolgálatot. – Kósa László forrásközlése szerint 6-os kartonja volt „Kovács Tamás” fedőnével. **61**

KERESZTESSY LÁSZLÓ (1930–2001) IV. éves sárospataki teológushallgató 1951-ben, a teológia bezárása után Debrecenben folytatta tanulmányait. 1953-tól segédlelkész volt Lácacséken, Ózdon és Szerencsen. Önálló lelkészként 1959-től 1967-ig Vilyvitányban, majd 1980-ig Pácinban szolgált. Végül 1980-tól haláláig a Miskolc-Martintelepi gyülekezet lelkipásztora volt. 1990-től a helyi Bethánia Egyesület vezetője volt, országsszerte vállalt szolgálatokat. **53, 182**

KISS ISTVÁN BÉLA (1930–2010 körül) 1951-ben ő az egyetlen volt pápai hallgató, aki Debrecenben folytatta tanulmányait. A pápai exodus eseményeiből kimaradt. Segédlelkészi éveit 1955-1960 között Csökmön, Balkányban és Csengeren töltötte. 1960-tól nyugdíjazásáig urai lelkipásztor volt. **152**

KISS PÁL (1926–2006) A katonai hadapródiskolában érettségizett, a II. világháború idején frontszolgálatban volt, majd fél évet szovjet fogságban raboskodott. Ezt követően végezte el a pataki Teológiát, ahol Nagy Barna tanítványának, szellemi örökösének tekintette magát (az ő közvetítésével ismerkedett meg a barth-i teológiával). 1952-54 között belső ösztöndíjasként segédkönyvtáros volt a pataki Kollégium könyvtárában. 1954-től 1992-ig szülőfaluja, Prügy lelkipásztora volt, ahol édesapja szolgálatát folytatta. A zempléni egyházmegye gyűjteményi előadója és a református zsinati tanulmányi bizottság tagja volt. Meghívták a bázeli egyetemre, de sokáig nem kapott útlevelet. Tudományos tevékenységet is kifejtett, a teológia és a filozófia határkérdései foglalkoztatták, de politikai okokból csak 1989-ben doktorálhatott. **41, 61**

KOMJÁTHY GYÖRGY (1926–1958) IV. éves sárospataki teológushallgató 1951-ben, a Teológia bezárása után Debrecenben folytatta tanulmányait. Az exodus alkalmával csoportvezetőnek jelölték, de távollétében ez nem valósult meg. 1953-ban szerzett lelkészi oklevelet. Kirendelt segédlelkész-teológus volt 1951-52 között Aszalón, majd 1952-től segédlelkész Szikszón, végül 1954-től haláláig Hejce lelkipásztora. **30**

KOTSIS ISTVÁN (1927–2002) V. éves sárospataki teológushallgató volt 1951-ben, a teológia bezárása után Debrecenben folytatta tanulmányait. Az exodusban betöltött szerepéért valamennyi teológiáról kizárták. Kezdeti nehézségek, alkalmi munkavállalások után a Beruházási Bank komlóí, majd pécsi fiókjánál helyezkedett el. 1957-ben a budapesti Teológián befejezte teológiai tanulmányait és 1958-ban lelkész lett. Rövid veszprémi segédlelkésség után a pécselyi református gyülekezet lelkipásztora volt 1959-84 között. Ezután öt évig Szentgálon szolgált, majd már nyugdíjasként, négy évig az argentinai szórvány magyar reformátusok lelkigondozását vállalta. Ezt követően részt vett Veszprémben a jutasi lakótelep új templomának alapításában. 1997-ben Budapestre költözött, és a pasaréti gyülekezetben szolgált alkalmanként haláláig. **22, 23, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 77, 80, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 93, 94, 96, 97, 99, 100, 101, 104, 105, 106, 108, 109, 111, 117, 118, 122, 123, 125, 127, 128, 131, 136, 138, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 157, 158, 159, 160, 164, 165, 168, 169, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 182, 185, 186**

KOVÁCS JÁNOS, K. (1929–2000) III. éves sárospataki teológushallgató 1951-ben, a teológia bezárása után Debrecenben folytatta tanulmányait. Az exodusban betöltött szerepéért félév-vesztésre ítélték, 1955-ben szerzett lelkészi oklevelet. Kirendelt segédlelkész volt 1954-ben Debrecenben, majd 1954-56 között segédlelkész Sárospatakon, Nagyecsedén, a Debrecen–Mester utcai gyülekezetben, Abaújvár-Pányokon. 1956-ban Abaújvár-Pányok gyülekezete lelkipásztorának választotta, ezután nyugdíjazásáig ott szolgált. 1974-77 között egyházmegyei jegyzői, 1977-90 között számvevői, 1980-90 között tanácsbírói tisztséget viselt. **30, 101**

KOVÁCS PÁL (?–?) – Nagy Barna mostohafia. Résztvett az ébredési mozgalomban, és 1951-ben, az exodus idején IV. éves teológushallgató volt. 1956-ban elhagyta az országot, az Amerikai Egyesült Államokban, Ligonier-ban élt. **25, 87**

KÖRÖSSY JÓZSEF (1926–1989) V. éves sárospataki teológushallgató volt 1951-ben – ahol tanulmányi eredményei és elkötelezett élete alapján az Újszövetségi tanszék leendő vezetőjeként néztek rá –, a teológia bezárása után Debrecenben folytatta tanulmányait. Az exodusban betöltött szerepéért valamennyi teológjáról kizárták. 1952 májusában miskolci barátait látogatta meg, vasárnap késő este egyedül ment hazafelé, amikor megtámadták és elrabolták. A helyi államvédelmi részlegre vitték és véresre verték, majd az utcára dobták. Idegenek fogadták be és látták el. – 1955-től a Marx Károly Közgazdasági Egyetem levelező hallgatója, ahonnan '56-os munkástanácstagsága miatt '58-ban kizárták. Még 1952-ben a Magyar Nemzeti Bank miskolci részlegénél helyezkedett el, a hatvanas évektől haláláig osztályvezetői tisztségben. Feleségül vette a Kotsis-naplóban említett Gulyás Katalint, aki szintén vádlott volt a debreceni bethánista teológusok 1950-es fegyelmi ügyében. Hirtelen hunyt el élete 59. évében. **22, 23, 25, 27, 28, 33, 47, 52, 71, 72, 77, 78, 80, 84, 85, 86, 88, 92, 93, 94, 96, 97, 99, 100, 101, 102, 104, 105, 108, 111, 113, 117, 123, 124, 125, 127, 128, 135, 138, 139, 140, 141, 145, 148, 151, 152, 156, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 166, 167, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 181, 182, 183, 185, 186**

KULCSÁR ISTVÁN (1928–2013) IV. éves sárospataki teológushallgató volt 1951-ben, a teológia bezárása után Debrecenben folytatta tanulmányait. Az exodusban vállalt csoportvezetői szerepéért *consilium* *abeundiban*, a teológiákról való eltanácsolásban részesült. 1952-ben Rakacaszenden lett képesítés nélküli tanító, és ehhez is Péter János támogatása kellett az ismerős tanácsi vezető pártfogása mellett (már teológushallgató korában is foglalkozott pedagógiával: nevelőtanári, teológus felügyelői és gyermekmissziós feladatokat vállalt). 1954–62 között Hangácson volt tanító, emellett kántori szolgálatot és népművelői tevékenységet is végzett; tanítói oklevele mellé pedig tanári végzettséget szerzett. 1962-ben Mucsony község iskolaigazgatója, 1963-ban az edelényi járási tanács művelődésügyi osztályának felügyelője lett. Néhány évvel később a miskolci megyei Tanács személyzeti osztályára hívták meg, amit elfogadott és nyugdíjba vonulásáig, 1989-ig itt dolgozott. Feladatköre a megyei tanácselnök vezető tisztségviselőivel kapcsolatos személyzeti teendők ellátása volt, de az oktatásügy (szakember-utánpótlás, ösztöndíjak) is hozzá tartozott. Nyugdíjas éveiben a miskolci Deszkatemetőben helyettes temetőgondnokként szolgált. **22, 24, 28, 30, 33, 35, 78,**

81, 87, 101, 108, 117, 118, 123, 125, 127, 144, 148, 152, 158, 162, 164, 165, 172, 173, 174, 178, 182, 185, 186

MADARASSY KÁLMÁN (1926–1994) A miskolci evangélikus Tanítóképzőben végzett 1946-ban, majd a sárospataki Teológián folytatta tanulmányait. A megszüntetés előtt végzett utolsó évfolyam hallgatója volt. 1951-ben Alsóvadászon lett segédlelkész, és részese volt Koncz Sándor professzor meghívásának a Teológia bezárását követően. Ezután rövid ideig Szikszón, majd 1952-től Göncön volt segédlelkész. Gönc gyülekezete 1959-ben lelkipásztorának választotta, és haláláig itt szolgált. **61**

MAKÓ DEZSŐ KÁLMÁN (1930–2012) Az erdőbényei lelkipásztor fia, II. éves sárospataki teológushallgató 1951-ben. A teológia bezárása után Debrecenben folytatta tanulmányait, de végül nem lépett lelkészi pályára. Gépészmérnöki diplomát szerzett és ebben a szakmában dolgozott aktív éveiben. **153**

MATOS JÁNOS (1931–1976) III. éves sárospataki teológushallgató 1951-ben, a teológia bezárása után Budapesten folytatta és 1954-ben befejezte tanulmányait. 1954 és 1965 között segédlelkészként szolgált Kis-kunhalason, Kunszentmiklóson, Szabadszálláson, majd budapesti gyülekezetekben. 1966-tól haláláig Pestlőrinc–Ganzkertváros lelkipásztora volt. **33, 109**

MERÉTEY SÁNDOR (1930–2013) A pápai teológia bezárása után a budapesti Teológián végzett. Lelkipásztorként egész életében Budakeszin szolgált, az 1990-es években az ő vezetésével épült fel az új templom. Emellett zsinati megbízásai is voltak: a zsinati levéltár igazgatója, zsinati tanácsos, a balatonszárszói „Soli Deo Gloria” konferencia-központ újraépítő igazgatója volt. **94**

MÉSZÁROS ISTVÁN (1929–2007) V. éves sárospataki teológushallgató volt 1951-ben, a teológia bezárása után Debrecenben folytatta tanulmányait, ahol 1953-ban végzett. Az exodust követően kezdeményezője volt annak a kérvénynek, amelyet a négy kizárt hallgató büntetésének enyhítéséért fogalmaztak meg. Segédlelkészi éveit 1952-56 között Nagyrozvágyon, Mádon, Újfehértón, Debrecenben, Abaújvár-Pányokon és Miskolc-Hejőbábnán töltötte. 1956-ban Kisgyőr (Borsod megye) gyülekezete választotta lelkipásztorának, ahol 1984-ig szolgált. 1978-ban a

rendszeres teológiából szerzett doktori fokozatot Debrecenben, 1982-83 folyamán a Princetoni egyetem ösztöndíjasa volt. (Doktori dolgozatát már a hatvanas években megkezdte, és több meghívást, tanulmányi ösztöndíjat is kapott az Egyesült Államokba, de politikai okokból csak idősebb korban nyert lehetőséget tudományos munkássága kibontakoztatására.) 1984-től 2003-ban történt nyugdíjba vonulásáig a Miskolc-avasi gyülekezet lelképásztora volt. A Tiszáninneri Református Egyházkerület 1978-ban főjegyzővé, 1990-ben püspökké választotta. Ez utóbbi tisztséget 2002-ig töltötte be. A Sárospataki Teológiai Akadémián 1991 és 2003 között tanszékvezető tanár volt. Miskolc városa 2002-ben díszpolgári címet adományozott számára. 70. születésnapja alkalmából a pataki teológia tanulmánykötettel tisztelgett előtte *Deus Providebit* (Isten gondoskodik) címmel. **105, 153**

MOLNÁR MIHÁLY (?-?) A budapesti Teológia szeniora 1951-ben. – Személyét nem sikerült azonosítani; neve nem szerepel a Teológia jubileumi (1955) Évkönyvében. **96**

NAGY FERENC (1925–2009) Családja 1944-ben Marosvásárhelyről menekült Nyugat-Dunántúlra. 1946-ban kezdte meg teológiai tanulmányait Debrecenben, 1951-ben szerezte meg az abszolutóriumot, ugyanebben az évben kollégiumi esküdtfelügyelőnek választották. Az exodus idején már a menyasszonya volt a szintén teológushallgató Sipos Lenke (szül. 1930), akivel 1954-ben kötöttek házasságot és attól kezdve együtt szolgálták életük minden állomásán. Házasságkötésük egyúttal Nagy Ferenc beiktatásának ünnepe is volt Csengerújfaluban, ahol 1962-ig éltek. Ezután 1980-ig Nagydobosban szolgáltak, 1980-tól 1994-ig, nyugdíjazásukig a Hajdúböszörmény–Kálvin téri gyülekezet lelkészei voltak (Sipos Lenke beosztott lelkészi minőségben). Nagy Ferenc már a nyugdíjazása előtt és jóval utána is részt vett a Református Iszákosmentő Misszió munkájában. 1989 után az újjáalakult Református Lelkészegyesület elnöke volt. **22, 32, 76, 77, 78, 79, 97, 104, 105, 127, 173, 181**

NAGY TIBOR (szül. 1929) IV. éves sárospataki teológushallgató 1951-ben, a teológia bezárása után Debrecenben folytatta tanulmányait. Az exodusban vállalt szerepéért félév-vesztésre ítélték, noha a tényleges akcióban nem is vett részt. Nyíregyházi és nagydobosi szolgálata után 1962-től 1979-ig Veszprémben volt lelkész. 1979-85 között Kecskeméten bácskiskunsági esperes, 1983-96 között a Dunamelléki Református

Egyházkerület lelkészi főjegyzője és a Budapest–Budahegyvidéki Református Gyülekezet lelkipásztora. 1996 őszén nyugdíjba ment, jelenleg a Schweitzer Albert szeretetotthonban él. – Kósa László forrásközlése szerint 6-os kartonja volt „Földi János” fedőnévvel. **21, 22, 23, 24, 28, 30, 32, 33, 53, 81, 83, 84, 90, 103, 109, 110, 111, 128, 137, 141, 145, 151, 152, 182, 185, 186**

OROSZ IMRE (1925–1988) A sárospataki református Tanítóképzőben végzett 1947-ben, majd a Teológia hallgatója lett. A teológia bezárása után, ötödévesként, Debrecenben folytatta tanulmányait. Az exodusban betöltött szerepéért félév-vesztésre ítélték, 1953-ban szerezhette meg oklevelét. Segédlelkész volt Miskolc-Felsővárosban és Miskolc-Hejőcsabán. 1954-ben Martonyi gyülekezete választotta lelkipásztorának, itt szolgált haláláig. **22, 23, 25, 27, 28, 29, 33, 72, 78, 81, 83, 84, 86, 87, 88, 93, 94, 101, 105, 108, 115, 118, 123, 124, 125, 127, 143, 152, 165, 166, 178**

ÖTVÖS KÁROLY (1929–1993) III. éves sárospataki teológushallgató 1951-ben, a teológia bezárása után Debrecenben folytatta és 1953-ban befejezte tanulmányait. 1953–54 között esküdtfelügyelő volt a debreceni kollégiumban. 1954-től 1957-ig kirendelt segédlelkész a pataki Tudományos Gyűjteményeknél, majd Sárospatakon segédlelkész 1960-ig. Ekkor Nyíri választotta meg lelkipásztorának. 1973-tól 1980-ig Tokajban szolgált, 1980–92 között Nyíregyházán volt beosztott lelkész. Nyugdíjazása után haláláig Budapest-Budahegyvidéken alkalmanként szolgált. A tiszánineni lelkészi énekkar karnagya volt. 1993-ban Mezőnyáradon halt meg tragikus autóbalesetben. **53, 153**

PÁLÓCZY BERTALAN (szül. 1929) Miután édesapja 1942-ben elhunyt, legidősebb testvére, a később szintén lelkipásztor Pálóczy László vált a család támaszává. Bertalan IV. éves sárospataki teológushallgató volt 1951-ben, a teológia bezárása után Debrecenben folytatta tanulmányait. Életpályájáról az egyházi forrásokban nincs adat. 1989-ben a Sárospataki Református Kollégium Alapítvány kuratóriumi tagja volt. **145**

PÁNDY ANDRÁS (1927–2013) Kárpátaljáról származott. 1951-ben IV. éves sárospataki teológushallgató volt, a teológia bezárása után Debrecenben folytatta tanulmányait. A pataki teológia visszaállítására vonatkozó kérvényt aláírta, de az exodusban nem vett részt. Faragó

Ottó kutatásai szerint Pándy András a teológiát sohasem fejezte be, és 1956 novemberében feleségével együtt elhagyta az országot. 1958-tól Brüsszel Molnbeek negyedében élt, mint református lelkész (az 56-os fiataloktól nem kérték szigorúan számon a papírokat, ráadásul Pándy Karl Barth ajánlólevelével rendelkezett), vallástanárként is dolgozott. 1992-ben leánya, Ágnes jelentette fel gyermekmolesztálással vádolva, de csak 1997-ben derült fény arra, hogy apjával bűnszövetkezetben hat családtagjukat gyilkolták meg, és Pándy András erőszakos szexuális kapcsolatot létesített saját és nevelt gyermekeivel. Pándy András 2002-ben életfogytiglani börtönbüntetést kapott, tetteit sohasem ismerte be. Börtönlelkésze, az őt régóta ismerő Steffek István zseniális pszichopataként jellemezte, értve ezen kiemelkedő intellektuális képességét és az évtizedeken át sikeresen rejtegetett szörnyű bűnöket. **32, 103**

RÓZSA TIBOR (1927–1989) A sárospataki Teológia megszüntetése előtt végzett utolsó évfolyam hallgatója, Madarassy Kálmán elválaszthatatlan barátja. Segédlelkész volt Tiszaszederkényben, Szerencsen, Egerben, Átányban, Alsózsoltcán, Miskolc-Hejőcsabán. 1956-tól Bócs-Berzék gyülekezetének választott lelkipásztora nyugdíjazásáig, 1989-ig. Félbemaradt jogi tanulmányait is befejezte 1968-ban. Érzékeny volt a társadalmi problémákra, mindenütt meg tudta szólítani az embereket. **61**

SIPOS LENKE, Nagy Ferencné (szül. 1930) Életrajzi adatait ld. Nagy Ferencnél. **173**

SÓHAJDA GYULA „*Suhaj*” (1926–2001) V. éves sárospataki teológushallgató 1951-ben, a teológia bezárása után Debrecenben fejezte be tanulmányait. Exmittált segédlelkész 1952-ben Olaszliszka-Szegilong gyülekezetében, majd 1954-ig segédlelkész volt ugyanott, 1954-55 között pedig Taktaharkányban. Ez utóbbi gyülekezet választotta lelkipásztorává (1955), ahol 1986-os nyugdíjazásáig szolgált. – A *Naplók* szövegében szerepel még egy Sóhajda Béla nevű hallgató is, róla nincs adat. **164, 166**

SÓLYOM FERENC (1928–?) A debreceni Teológia hallgatója volt, 1950-ben annak az öt hallgatónak egyike, akiket eltanácsoltak Debrecenből. Így lett ő is a sárospataki Teológia megszüntetése előtt végzett utolsó évfolyam hallgatója. Segédlelkész volt 1951-59 között Poroszlón, Cse-

répfaluban, Tarcalon, Tiszakarádon, Ibrányban, Nagyhalászbán, Tarpán, Hajdúnánáson. Radikális, megalkuvásra nem hajlamos, konfrontatív természete miatt 1959-ben még Hejcére sem javasolták lelkésznek; lemondásra kényszerült az egyházi szolgálatból. 1960–66 között a hajdúnánási Mentőszolgálat gondnoka volt, innen politikai okokból bocsátották el. 1970-től nyugdíjazásáig, 1986-ig a miskolci Állami Biztosító alkalmazottja volt. 1964-től holland testvérek közreműködésével rendszeresen szállított könyveket és élelmiszert Erdélybe, 1970-től a lakásán szervezett házi istentiszteleteket. Emiatt sok zaklatásban, házkutatásban, bírságban volt része. **61, 67, 138, 180**

SZABÓ ALBERT (szül. 1928) III. éves sárospataki teológushallgató 1951-ben, a teológia bezárása után Debrecenben folytatta tanulmányait. 1954–56 között a balkányi gyülekezetben volt segédlelkész, 1956-ban rövid ideig Kocsordon, majd Dombrádon szolgált. 1962-ben a vitkai gyülekezet választotta lelkipásztorává, ahol nyugdíjba vonulásáig, 1993-ig gondozta a gyülekezetet. 1990–93 között a Felsőszabolcs-beregi egyházmegye missziói előadója is volt. Nyugdíjasként Debrecenben szolgált tovább 1993–2003 között az Erdélyi otthonban és alkalmanként Kárpátalján. **30, 101**

SZABÓ ISTVÁN „Pimpi” (1925–1971) Az utolsó végzős évfolyam hallgatója Patakon, 1952-ben Debrecenben tette le második lelkészképesítő vizsgáját. Exmittált segédlelkész volt 1950–51 között Abaújszántón, Szendrőn és Izsófalván. Segédlelkészi éveit Izsófalván és Böcsön töltötte. 1956-ban választotta lelkipásztorának Kondó, ahol 1961. október 31-ig szolgált. Ezután lelkészi állásáról lemondott. Egyházi tisztséget nem töltött be. **61**

SZABÓ LÁSZLÓ AMBRUS (1927–1991) A debreceni Teológiát végezte el 1946–51 között. 1951-től 1954-ig debreceni kollégiumi szénior, 1954–58 között a debreceni Nagytemplom segédlelkésze. 1958–60 között püspöki titkár. Közben a Teológia szisztematikai teológiai tanszékén fizetés nélküli tanársegéd volt 1951–54 között; az ökumenikai tanszéken tanársegéd 1955–57 között, ugyanott 1958–60 között tanszékvezető docens. 1960-tól teológiai professzor. 1963-tól Debrecen Megyei Jogú Város Tanácsának tagja. Dékán volt 1964–66, 1973–74 és 1982–83 között. 1966-ban teológiai doktori fokozatot szerzett. 1971–73 között résztvett a leuenergi konkordia szövegezésében. – Kósa László forrás-

közlése szerint 6-os kartonja volt „Debreceni” fedőnévvel. **68, 69, 70, 71, 77, 86, 87, 121, 128, 130, 131, 144**

SZABÓ ZSIGMOND (1927–1978) Kuláknak minősülő származása miatt elküldték a Pallagpusztai Gazdasági Akadémiáról, így lett a pápai Teológia hallgatója, 1951-ben IV. éves volt. Annak megszüntetése után Budapesten folytatta tanulmányait és a pápai exodusban töltött be vezető szerepet. Emiatt *consilium abeundit*, azaz a magyarországi teológiákról való eltanácsolást kapott. Ezt követően homokbányában dolgozott, később a környei állami gazdaság alkalmazta. A helyi gyülekezetben presbiter volt és sok szolgálatot vállalt. 1978-ban egy autó halálra gázolta. **34, 100, 112, 114, 115, 116, 117, 144**

SZÁZ BÉLA „Dugó” (1930–2005) Felvidéki illetősége miatt (családja Tornalján élt) sok nehézséggel végezte el a pataki gimnáziumot a bezáródó határ miatt. 1949-től a pataki Teológián folytatta tanulmányait, majd annak felszámolása után Debrecenben, ám ott nem végzett. Betegsége (és két professzor ellenszenve) miatt határozatlan időre halasztották abszolutóriumát, ő pedig felépülése után egészségügyi irodai alkalmazottként, majd ápolóként helyezkedett el. Az 56-os forradalomban való aktív szerepe miatt sokáig megfigyelés alatt állt. 1959-től az Országos Mentőszolgálatnál a Mentőkórházban, illetve a „repülős” (szükség szerint beugró) betegszállítási részlegnél dolgozott. 1965-ben elhagyta az országot, és menedékjogot kapott Németországban. Itt kezdetben ápolóként dolgozott, de 1967-től Heidelbergben folytatta teológiai tanulmányait. 1970-ben tette le I., 1972-ben a II. kápláni vizsgáját, és 1970-től 1991-ig egy Wiesbaden melletti gyülekezetben volt lelkipásztor. Létrehozott egy idősothont és egy ösztöndíj-alapítványt a pataki diákok számára. Nyugdíjasként felváltva élt Sárospatakon és Wiesbadenben. **25, 53, 93, 118, 136, 148, 158**

SZONDY PÉTER (1930–1952) A pataki teológia bezárása után Debrecenben tanult tovább. A bethánista kegyességi irányzat elkötelezett hívének számított. Szülővárosa, Gödöllő lelkésze, P. Tóth Béla nagy hatással volt rá. Kotsis István naplója is rögzíti, hogy nem sokkal élte túl az eseményeket, közelebbről meg nem nevezett betegségben meghalt. **21, 22, 24, 32, 54, 55, 81, 83, 89, 103, 104, 110, 111, 153, 186**

TAKÁCS BÉLA (1930–1997) III. éves sárospataki teológushallgató 1951-ben, a teológia bezárása után Debrecenben folytatta tanulmányait. 1954-ben végzett, segédlelkész volt a debreceni kollégiumi Nagykönyvtárban, majd Hajdúböszörményben. – Amikor Újszászy Kálmán megszervezte a Sárospataki Tudományos Gyűjteményeket, visszahívta Takács Bélát, aki 1958-tól múzeumigazgatóként (1966-tól párhuzamosan tolcsvai lelkipásztorként is) vezette és fejlesztette a Gyűjtemények Múzeumát. Ekkor kezdődött muzeológusi kutató- és publikációs tevékenysége, amelynek fő területe a nyomdászat-nyomdatörténet, üvegművesség, textilművesség, ónművesség (klenódiumok), famunkák műtárgyi számbavétele és művelődéstörténeti keretben való elhelyezése volt. 1973-ban a Debreceni Református Kollégium Múzeuma igazgatójává nevezték ki. 1990-ig itt is lelkészként, a Mester utcai gyülekezet egyik lelkipásztoraként végezte munkáját. A Múzeumot a korszerű muzeológia elvei és gyakorlata szerint működő múzeummá fejlesztette, nevéhez fűződik az első korszerű állandó kiállítás. Figyelmet fordított a tudományos kutatás és a feldolgozás szempontjára és arányára, munkatársaival résztvett minden nagyobb monografikus munkálatban és szorososan együttműködött a debreceni Déri Múzeummal és a Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékével. A Magyar Néprajzi Társaság, a Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajz Szekciójának tagja volt, Kandidátusi értekezése (*Bibliai jelképek a magyar református egyházművészetben*) 1986-ban megjelent. – Tudományos munkásságát Móra Ferenc-díjjal és a Magyar Köztársasági Érdemrend Kiskeresztjével ismerték el. **160**

TANKÓ ISTVÁN (1927–2006) IV. éves sárospataki teológushallgató 1951-ben, a teológia bezárása után Debrecenben folytatta tanulmányait. Miskolcon kezdte meg lelkézi szolgálatát, 1958-tól 1990-ig a debreceni Nagytemplom egyik lelkésze volt. Nyugdíjba vonulása után haláláig egy kis gyülekezet, az Ondód-Macsi Egyházközség lelkipásztori gondozását végezte. – Kósa László forrásközlése szerint 6-os kartonja volt „Tompá Mihály” fedőnévvel. **25, 53, 66, 93, 142, 143, 186**

TARISKA JENŐ (1922–1993) A II. világháború idején hadifogságba került, ezért késve kezdhette meg teológiai tanulmányait a debreceni Teológián. 1950-ben annak az öt hallgatónak egyike, akiket hitbéli meggyőződésük miatt eltanácsoltak Debrecenből és Sárospatakon folytatta tanulmányait. 1951-ben IV. évfolyamos volt. A pataki Teológia megszüntetése után

nem térhetett vissza Debrecenbe, világi pályán való elhelyezkedése teológus-múltja miatt sok nehézséggel járt. Eleinte egy gépállomáson dolgozott, majd a mátészalkai tangazdaság gépésze, később a Mátészalkai Mezőgazdasági Szakközépiskola szakoktatója volt. **67, 138**

TÓTH GÁBOR (1932–?) II. éves sárospataki teológushallgató 1951-ben, a teológia bezárása után Debrecenben folytatta tanulmányait. Édesapja sátoraljaújhelyi törvényszéki bíró volt, de ekkor már nem élt. Az exodusban betöltött szerepéért félév-vesztésre ítélték. Timár Pál adatközlése szerint végül nem lépett lelkészi pályára. **29, 30, 101**

TUSSAY TIVADAR (1914–1982) A pataki Teológia legendás öregdiákja, akit Marton János professzor öt év alatt 45-ször vizsgáztatott, és akit nem tartottak alkalmasnak a pályára. Teológiai alapvizsgáját 1948-ban tette le elégséges eredménnyel, lelkészi oklevelet 1951-ben szerzett. Segédlelkészi, helyettes lelkészi éveit Egerben, Cserépfalun, Imolán és Izsófalván; illetve Szuhafón és Alsószuhán töltötte. 1954-től Szakácsiban, 1956-tól Litkán volt segédlelkész. 1960-tól lelképásztor volt Szinpetriben, végül 1976-tól haláláig Lakon. **132**

VARGA JÓZSEF (1928–2001) IV. éves sárospataki teológushallgató 1951-ben, a teológia bezárása után Debrecenben végzett 1956-ban. Segédlelkészként szolgált 1955–59 között Ózdon, Rudabányán, Égerszögön és Novajdrányban. 1960-ban Szalaszend választotta lelkészéül, de 1963-ban lemondott lelkészi állásáról és világi, könyvelői pályára ment át. Acsán hunyt el. **53**

VÍZI ISTVÁN (1926–1998) Kereskedelmi gimnáziumi érettségije után a budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemet kezdte meg, de később módosította életpályája tervét, és a sárospataki Teológiára iratkozott be. A teológia bezárása után Budapesten folytatta tanulmányait, IV. éves volt 1951-ben. 1953–54 között Noszvajon segédlelkész. 1954-ben 10 hónapos felfüggesztésben részesült, amiért nem volt hajlandó egyházi alkalmakon a téészesítés mellett agitálni híveit. Lelkészi oklevelét Budapesten szerezte meg 1955-ben. Segédlelkészként szolgált Szentmártonkátán 1955–56 között, 1956-ban Jászapátin volt lelkész. 1957-ben Szentmártonkátá gyülekezete hívta vissza és választotta lelkészének, ahol 1997-ig szolgált. Egyházmegyei számvizsgáló és a helyi lelkész-kör elnöke is volt. **82, 83**

A naplókban említett személyek mutatója életrajzi adatokkal

BARTH, KARL (1886–1968) Svájci református teológus, rendkívül nagy hatást gyakorolt a magyar teológiai gondolkodásra a 20. században. – Teológiai tanulmányait Bernben, Berlinben, Tübingenben és Marburgban végezte. 1909-11 között lelkipásztor volt Bernben, majd 1921-ig Safenwilben. Ekkor professzornak hívták meg Göttingenbe (noha még nem szerezte meg doktorátusát). 1925-30 között a münsteri egyetem dogmatika- és újszövetségi exegézis professzora; 1930-35 között a szisztematikus teológia tanára Bonnban. Itt kezdte írni főművét, a *Dogmatikát*, amelyet végül nem fejezett be, noha az élete végéig elkészült szöveg csaknem tízezer oldal. Már 1933 előtt szembehelyezkedett a nemzetiszocializmus ideológiájával, és a hitvalló Barmeni Nyilatkozat egyik fő szerzője lett. 1935-ben menekülnie kellett Németországból. Bazelben folytatta oktatómunkáját 1962-es nyugdíjba vonulásáig. A II. világháborút követően a nemzetközi egyházi kapcsolatok, az ökuméné szorosabbra vonása foglalkoztatta, ebben az értelemben adott elő az Egyházak Világtanácsa 1948-as nagygyűlésén. Az ötvenes években a hidegháború és a nukleáris fegyverkezés nagy ellenzőjeként szerepelt, és szolidaritást vállalt a vasfüggöny mögé került országokkal, de kritikai attitűddel. A hatvanas években hosszú előadókörúton járt az Egyesült Államokban. Teológusként Barth szkeptikus volt a liberális teológiával és az úgynevezett kultúrprotestantizmussal. Szakított azzal a teológiai felfogással, amely Isten és ember között közvetíteni próbált. Isten Igéjének abszolút tekintélyét vallotta: Isten Jézus Krisztusban nyilatkoztatta ki magát véglegesen; a teológia feladata Isten Igéjének értelmezése a hitben. Dialektikus és egzisztencialista értelmezése nagy befolyással volt minden keresztény felekezetre; a „barthiánus” teológusok nemzedékei követték, és természetesen bírálói is jelentős számban voltak. 179

BÉKEFI BENŐ (1909–1964) A teológiát Budapesten és Debrecenben végezte. Az országos evangelizációs mozgalmak keretében megszervezte a nyíregyházi diakonissza-intézetet, 1939-től ennek lelkésze. 1945 után előbb a Szabolcs megyei Nemzeti Bizottság elnöke, később a városi szociálpolitikai osztály vezetője, majd a nyíregyházi egyházközség lel-

késze lett; 1952-59-ben a nyírségi egyházmegye esperese. Igen ambíciózus volt, a református ébredési mozgalom egyik vezéralakjának számított, de személyes összeütközésbe került az ébredés más képviselőivel. Pályája és felfogása sok egyezést mutat Bereczky Albertével. 1959 után debreceni, azután budapesti teológiai tanár. 1962-től a Dunántúli Református Egyházkerület püspöke és egyúttal Veszprém lelkésze. Több egyházi lapot szerkesztett és széleskörű egyházi irodalmi munkásságot fejtett ki. – Kósa László forrásközlése szerint (ld. *Felhasznált irodalom*) fedőneve („Varga Dénes”) és jelentései alapján nagy valószínűséggel ügynökként azonosítható. **105, 171, 174, 178, 185**

BENEDEK SÁNDOR (1904–1983) A pápai Teológián tanult és ott szerezte meg lelkészi oklevelét 1929-ben, de közben négy évet hallgatott a bécsi, a marburgi és a bázeli teológiákon is. 1927-30 között az erdőcsokonyai, 1930-31-ben a magyaratádi gyülekezet segédlelkésze volt. 1931-től 1938-ig a magyaratádi gyülekezet lelkipásztora, 1933-ban teológiai doktorátust tett Debrecenben. 1938-tól a pápai Teológia egy évig helyettes, majd rendes tanára, 1944-től a pápai Református Kollégium főigazgatója is. 1947-53 között a dunántúli egyházkerület lelkészi főjegyzője volt. A pápai Teológia és a kollégium felszámolása után 1953-tól 1966-ig a nagydorogi gyülekezet lelkipásztora, 1967-től haláláig a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Könyvtárának munkatársa. **22, 161**

BERECZKY ALBERT (1893–1966) Pápán végezte teológiai tanulmányait, egy szemesztert Bazelben töltött. Salgótarjáni, dunabogdányi és péceli lelkipásztori évek után 1929-től a Külső-Lipót-Terézvárosi gyülekezet missziói, majd gyülekezeti lelkésze volt. Az általa szervezett gyűjtés eredményeként épült fel 1940-re a Pozsonyi úti Hálaadás-templom. Érdekelte a kiadói tevékenység, a húszas években Tildy Zoltánnal létrehozta a Sylvester Nyomda és Kiadót, ez a vállalkozás azonban anyagi csőddel zárult. A II. világháború idején a német megszállást követően bekapcsolódott a zsidómentő- és ellenállási mozgalomba, tevékenysége folytán illegalitásba kényszerült. A háború után belépett a Független Kisgazdapártba, rövid ideig a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium államtitkára volt, 1947-1948 között az FKGP politikai bizottságának tagja. 1948. júliusában a Dunamelléki Református Egyházkerület püspökévé választották, 1949 és 1958 között a Konvent vezetője is volt. Tagja volt az Országos Béketanács és a Hazafias Népfront elnökségé-

nek is. – Noha azt remélték tőle, hogy a baloldallal ápolt régi jó kapcsolatrendszere révén átmenti, megmenti mindazt, amit csak lehet; emellett az ébredési mozgalom erős emberének tartották, Bereczky püspök a „hitben való engedelmesség” és a „keskeny út” teológiáját hirdette meg, amely teljes behódolást és az államnak való feltétlen engedelmességet jelentett. 1956. nyarán agyvérzés érte, a forradalom idején is súlyos beteg volt. November 1-jén lemondott tisztségéről, utóbb azonban ezt nem tekintették érvényesnek, és 1958 végén történt nyugdíjazásáig püspök maradt. **94, 96, 115, 135, 136, 168, 177, 180, 185**

BERÉNYI JÓZSEF (1918–2012) A debreceni Teológia elvégzése után 1942–43 között senior volt a Kollégiumban és a Soli Deo Gloria diákszövetség titkára. Rövid ideig tartó nagytemplomi segédlelkészség után 1944-től a debreceni Mester utcai gyülekezet helyettes lelkésze, 1949-től beiktatott lelkipásztora. A teológushallgatók, sőt más karok hallgatói is feltűnően nagy számban látogatták az igehirdetéseit. A Bethánia Szövetséghez való kötődése miatt 1953-tól fokozódó nyomás, zaklatás érte egyházi felettesei részéről. 1955-ben akarata ellenére tanulmányi szabadságra küldték, 1956 nyarán vehette vissza gyülekezetét. 1957 végén először lelkészcserevel akarták eltávolítani Debrecenből. Amikor erre önként nem volt hajlandó, 56-os forradalmi tevékenységére való, teljesen alaptalan hivatkozással indult ellene eljárás. Rendőri felügyelet alá helyezték. A zaklatások 1958-ban is folytatódtak, egyházfegyelmi eljárás indult ellene, és augusztusban a határvidéki Bojtra helyezték. Itt a rendőri felügyelet még megalázóbb gyakorlat volt, mint Debrecenben. A lelkészársak nem álltak melléje (akik mégis – mint Fekete Szűcs Gyula és Szabó Dániel segédlelkészek – azok osztoztak sorsában), de a bojti gyülekezet tagjaitól sok szeretetet és megbecsülést kapott. Csak az 1970-es évekre enyhült ez a nyomás. Rehabilitációja 1988-ig váratt magára, és az is felemásan történt meg: visszahelyezték ugyan a debreceni Mester utcai gyülekezet lelkipásztorának, de ezzel egyidejűleg nyugdíjazták is. 1989 végéig még Bojton szolgált tovább, majd Debrecenbe költözött. Itt alkalmi szolgálatokat vállalt, majd 1991-től az újraindult sárospataki Teológia lelkigondozói és homiletikai munkájában vett részt 1997-ig. **128**

BORBÉLY BÉLA (1916–1992) A budapesti teológia elvégzése után a CE Bethánia utazó titkára volt, sok helyen evangelizált. 1951-ben konventi lelkésszé nevezték ki, de sok támadásban volt része. Hamarosan Ven-

csellőre került. Evangélizációs szolgálatai miatt rendőrségi felügyelet alá helyezték. Mivel ő nem utazhatott, hívei mentek el hozzá. Ebből fejlődött ki a „vencsellői csendesnap”, amelyen olykor több százan jelentek meg. A rendszerváltás idején megalakuló Biblia Szövetség az elnökévé választotta, ezt a tisztséget haláláig ellátta. **24, 87, 105, 138, 139, 140, 141, 145, 170**

CSEH-SZOMBATHY LÁSZLÓ (1894–1968) 1920-ban végzett a budapesti orvosi karon. 1920-25-ben a Bethesda kórház belgyógyásza, 1925–1950 között ugyanott főorvos, 1950–1963 között a Csengery utcai kórház főorvosa. 1930-tól a Független Kisgazdapárt tagja, 1935-39 és 1945-48 között országgyűlési képviselő, 1945-től 1947-ig a Népjóléti Minisztérium politikai államtitkára. 1948-ban visszavonult a politikától, csak egyházi tisztségeit tartotta meg. **94**

CZEGLÉDY SÁNDOR (1909–1998) Id. Czeglédy Sándor pápai professor, a Biblia-fordító tudós lelkipásztor fia. A győri bencéseknél végezte a középiskolát. Pápán kezdte el teológiai tanulmányait, egy évet a budapesti Teológián is hallgatott. 1929-től az Egyesült Államokban folytatta tanulmányait, a daytoni Central Theological Seminary-ben szerzett baccalaureatusi fokozatot (abszolutóriumot), majd a Délnyugat Ohio-i Egyházmegye lelkészképesítő bizottsága előtt lelkészi diplomát is. Közben Middletown-ban végzett lelkészi szolgálatot, és 1931-ben a princetoni Teológiai Szemináriumba iratkozott be. 1932-ben szerezte meg a teológiai magiszteri fokozatot. Hazatérve 1934-ig a Skót Misszió segédlelkésze volt, 1936-ban védte meg doktori disszertációját (*Hit és történet*) Debrecenben. 1936-37-ben a Halle-Wittenbergi Egyetem Teológiai Fakultásán tanult, rendszeres teológiával és dogmatörténettel foglalkozott. 1938-ban teológiai magántanári vizsgát tett, s ugyanez év őszén már professor volt a budapesti Teológián. 1940-ben gyakorlati teológiai professzornak választották meg Debrecenbe, ahol hosszú élete végéig oktatott és kutatott. – Hatalmas teológiai életművét röviden lehetetlen jellemezni; e helyen azt emeljük ki, hogy a II. világháborút követően elhatárolódott minden politikai és egyházpolitikai kérdéstől és kegyességi irányzattól. Kérlelhetetlenül elzárkózott az általa művelt teológiai stúdiumokba, ugyanakkor vallotta, hogy a teológiát sem lehet gettóban művelni. Megnyilatkozásait mindig a teológiai megközelítés határozta meg. Ez a habitus azt eredményezte, hogy bár élete második felében nem mozdították el helyéről, de háttérbe szorították és korláto-

zottak voltak publikációs lehetőségei is. Ezt alázattal viselte. – Születésének 100. évfordulóján emlékkonferencia vette számba munkásságát és életútját. **146, 148, 151, 152, 158, 171, 176, 180**

DARÁNYI LAJOS (1906–1971) A sárospataki Teológián végzett, 1929–30 között Halléban, majd Bonnban tanult. Tanulmányai végeztével Patakon maradt, a kollégium szeniora, vallásoktató, majd 1933-tól a sárospataki gyülekezet lekipásztora volt 1964-ig. 1948. szeptemberétől a Főiskola ügyvezető lelkész gondnoki tisztségét is betöltötte annak megszűntéig (amelyet nem sokkal később követett az egyházkerület önállóságának megszűntetése is). 1957-ben újra önállósulhatott a Tiszáninneri egyházkerület, és Darányi Lajos személyében találták meg azt a püspök-jelöltet, akit a lelkésztársak, a hívek és az akkori egyházkormányzat is el tudott fogadni. Ő lett a püspök, de élete ettől kezdve folyamatos konfrontációban telt az Állami Egyházügyi Hivatallal vagy lelkésztársaival. Egészségét felőrölte ez a helyzet, 1960-ban infarktust, majd utána két agyvérzést kapott. **21, 25, 26, 27, 31, 33, 34, 45, 81, 87, 88, 89, 90, 92, 97, 99, 108, 115, 116, 132, 134, 163, 166, 182, 185**

DÓCZY (DÓCZI?) ANTAL (1904–1974) 1931-ben szerzett lelkészi oklevelet. 1929 és 1932 között a saját költségén (nem ösztöndíjasként) tanult Edinburgban és Párizsban, 1930–36 között missziós lelkészként szolgált Kanadában és Franciaország több ipari településén. 1936-tól budapesti konventi missziói lelkész a Mária Valéria-telepen, Tisztviselőtelepen és a Külső-Üllői úton. Erős szociális érzék és elköteleződés jellemezte (a szociális teológiával foglalkozott, a Soli Deo Gloria egyik előadója volt). 1943-ban Ózd gyülekezete választotta meg lelkészének. Iskolaszervezésbe kezdett, de ennek az államosítás véget vetett. Híres volt gyülekezetépítői és igehirdetői munkája is, a fiatalabb lelkészgenerációnak példaképe lett. 1946-ban meghívta és hosszasan vendéglátta Szabó Lőrinc költőt. 1952 februárjában fegyelmi eljárást indított ellene a konvent elnöksége hitoktató tevékenysége miatt, továbbá amiatt, hogy a gyülekezeti tagokat is bevonta a gyermekmisszióba. Az ügy elhúzódott, és amikor Péter János magához rendelte, Dóczy Antal szembetámadta. Ezután az ügyet ejtették, és nyugdíjazásáig, 1972-ig ózdi lekipásztor maradt. **165**

ÉLIÁS JÓZSEF (1914–1995) A pápai Teológiát végezte el, majd Cegléden volt segédlelkész 1941–42-ben. 1942-től 1953-ig a budapesti Jó Pásztor Misszió ügyvezető igazgatólelkésze volt. Szervezője volt 1944 májusában az Auschwitz-jegyzőkönyv fordításának és eljuttatásának politikai és vallási vezetőkhöz. A jegyzőkönyv két szökött szlovák zsidó beszámolóit tartalmazza a tábor működéséről, a deportált zsidók meggyilkolásáról. A háború után a kitelepítések leállításáért küzdött. Emiatt sokáig eltiltották a szószéki szolgálattól. 1953-tól Szigetszentmiklós, 1958 és 1973 között a debreceni nagyerdő-egyetemi templom lelkésze volt. Amikor a templomot Bartha Tibor püspök átadta az államnak (és az ingatlanért kapott összeget nem új templom építésére fordították), ismét tiltakozott, és pereket indított. Ezért idő előtt nyugdíjazták. – Éliás József egész pályafutása során példamutató módon képviselte a bátor kritikát és kiállást a diktatúra minden formájával szemben. **130**

ENYEDY ANDOR (1888–1966) A sárospataki teológia elvégzését és az I. világháború elején végzett táborigazgatói szolgálatát követően 1915-től Sátoraljaújhelyen, 1924-től Miskolcon volt lelkész. 1928-ban Debrecenben teológiai doktori fokozatot szerzett. 1932-től a Tiszáninneni Református Egyházkerület lelkészi főjegyzője, 1942-től 1952-ig a Tiszáninneni Református Egyházkerület püspöke volt. Ellenállt az iskolák államosítását célzó törekvéseknek, de tudta, hogy erővel fogják keresztülvinni ezt a szándékot. 1951-ben támogatta a sárospataki teológusok visszatérését megszüntetett iskolájukba, a Teológia újraindítását. A zsinaton belül ezért erős támadások érték, és végül visszakoznia kellett. Az 1952. október 29–30-án Debrecenben tartott zsinati ülés megszüntette a Tiszáninneni egyházkerület önállóságát, s ezzel megszűnt Enyedy Andor püspöksége is. 1955-ig Miskolc-Belváros lelképásztoraként szolgált. 1957. január 1-én ismét újjáalakult a Tiszáninneni Egyházkerület. A lelkészek zöme támogatta Enyedy visszatérését a püspöki székbe, de az Állami Egyházügyi Hivatal ezt megakadályozta. Enyedy Andor 1956-tól haláláig kényszerlakhelyen, Vácott élt. Alkalmanként a váci és a váchartyáni gyülekezetben szolgált. **28, 33, 34, 61, 62, 73, 75, 76, 90, 91, 92, 98, 106, 108, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 118, 163, 164, 165, 166, 176, 183, 185**

ERDEI FERENC (1910–1971) A szegedi egyetem jogi karát végezte el, de már fiatalon a szociológia felé fordult érdeklődése. Csatlakozott a Szegedi Fiatalok falukutató mozgalmához és a népi írók köréhez,

részt vett a Márciusi Front megalakításában. 1939-ben a Nemzeti Pártszövetség egyik alapító tagja. Az 1943-as szárszói találkozón egyértelművé tette, hogy a szocializmus híve (1944-től a Magyar Kommunista Párt tagja). 1944-45-ben belügyminiszter az Ideiglenes Nemzeti Kormányban, az ÁVH elődszervezetét ő hozta létre. 1949-53 között földművelésügyi miniszter, 1953-54 között igazságügy-miniszter, 1954-55-ben újra földművelésügyi miniszter. 1951-től a Tiszántúli Református Egyházkerület főgondnoka. Az 1956-os forradalomban Nagy Imre munkatársa, miniszterelnök-helyettes. Tagja volt a szovjetekkel tárgyaló és letartóztatott delegációnak, de őt Kádár János közbenjárására szabadon engedték. Ettől kezdve a tudománypolitikában tevékenykedett: 1957-től a Magyar Tudományos Akadémia főtitkára (1964-ig, utána a MTA alelnöke, 1970-től ismét főtitkár) és az Agrár-gazdasági Kutatóintézet igazgatója. Vezető szerepe volt a mezőgazdaság 1959-ben kezdődő második kollektivizálásában. 1964-től 1970-ig a Hazafias Népfront főtitkára. Több kitüntetést, két alkalommal Kosuth-díjat kapott. **34, 135**

ERDŐS KÁROLY (1887–1971) A debreceni Teológiát végezte el, 1909-ben kollégiumi szénior. 1911-13 között Berlinben, Cambridge-ben, majd Zürichben tanult. Rövid nagybányai és debreceni segédlelkészi szolgálat után 1913-tól a debreceni Teológia docense, később az egyháztörténeti tanszék előadója lett. 1913 elején teológiai magántanári képesítést szerzett Debrecenben, 1914-ben a bécsi egyetemen teológiai licenciátusi fokozatot, 1919-ben doktori fokozatot szerzett, 1927-ben a debreceni tudományegyetem magántanára lett. 1950-54 között az újrászervezett debreceni református teológiai akadémia tanára. Széleskörű irodalmi munkásságot folytatott. **126, 138, 148**

ERZSÉBET testvér – Személyét nem sikerült azonosítani. **169**

FARKAS ELEK (1885–1972) Iskoláit és a teológiát Sárospatakon végezte el, 1910-ben kapta meg lelkészi oklevelét. Segédlelkészi éveit Abaujszántón és Kassán töltötte, majd Gönc lelképásztorává vált 1911-től nyugdíjazásáig, 1958-ig. 1942 és 1958 között az Abaúji egyházmegye esperese volt, a Tiszáninneni református egyházkerület 1952-es megszűntetése (a tiszántúli egyházkerülettel való összevonása) után rangidős esperesként püspök-helyettes. **60, 61**

FARKAS JÓZSEF (1914–1999) A budapesti Teológia hallgatója volt 1932–36 között. Az akkori követelményeknek megfelelően Nagykőrösön megszerezte a népiskolai tanítói oklevelet is. A teológia elvégzése után Halléban és Genfben töltött egy-egy évet ösztöndíjasként. Segédlelkészként Szalkszentmártonban, Cegléden és Budapesten, a fasori gyülekezetben szolgált. 1941-ben a Kálvin téri Egyházközségbe került Ravasz László püspök mellé, aki a Református Zsinat missziós lelkészévé nevezte ki. Ettől kezdve utazó lelkészként hirdette az evangéliumot. A Soli Deo Gloria (SDG) református diákszervezet missziói lelkészeként is tevékenykedett, részt vett a balatonszárszói konferenciák szervezésében. 1948-ban Ravasz László püspök a Kálvin téri gyülekezetből leválasztott új gyülekezet – a Gyulai Pál utcai gyülekezet, hivatalosan Klauzál téri Egyházközség – lelkészévé nevezte ki. Itt szolgált haláláig, eltekintve az 1955–56 évekre eső Kálvin téri lelkészi szolgálatától Bereczky Albert püspök mellett (de a Gyulai Pál utcai gyülekezetet sem hagyta el). Ebben az időszakban egyházkerületi főjegyző is volt. 1956. október 31-én lemondott közegyházi tisztségéről és Kálvin téri lelkipásztori szolgálatáról, és visszavonult az egyházi közélettől. Ezután kizárólag gyülekezetépítéssel és evangelizációs, valamint hitmélyítő alkalmakkal foglalkozott (kiscsoportos közösségek szervezése, baráti lelkész-közösségek szervezése). Élete végén könyvei is megjelenhettek. 1987-ben ment nyugdíjba, de haláláig vállalt igehirdetői szolgálatokat. 170

FARKAS LÁSZLÓ (1909–2003) Zenei tehetsége kora gyermekkorától kísérte, kiválóan zongorázott és a Zeneakadémia második előkészítő osztályát is elvégezte. Megélhetése érdekében azonban a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem jogi karán végzett, 1932-ben avatták doktorná. Bojtár- és gyakornoki éveit után a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium munkatársa lett, 1942-ben már osztálytanácsosi rangban. 1948-ban eltávolították a minisztériumból, és Nagy Barna – 1940-ig visszanyúló személyes ismeretség, pataki kötődés okán – 1949-ben meghívta a Teológia egyházjog-tanárának és levéltárosnak. A pataki Teológia bezárása után a Konvent nyugdíjosztályának előadója, majd igazgatója volt. Mivel 1956-ban szerepet vállalt a Konvent reformbizottságában, 1959-ben az ÁEH kérésére elbocsátották. Alkalmi munkákat vállalt, végül Sebestyén Géza segítségével révén az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa lett, feladata az intézmény Várba költöztetésének szervezése volt. Jóval nyugdíjba vonulása után, egészen 2002-ig

aktívan részt vett az ezzel kapcsolatos feladatokban. **23, 25, 27, 53, 54, 58, 85, 87, 89, 90, 94, 95, 136, 137, 163**

FRENCZEL ARANKA, Keresztessy Lászlóné „Aranka néni” (1896–1962) – Felvidéki, hugenotta gyökerű lelkészcsaládból származott. 1915-ben ment feleségül Keresztessy László nyírmadai lelkészhez. Fiatalon csatlakozott a Bethánia Egylethez, résztvett a konferenciákon és gyülekezetükben a misszió munkatársa volt. Férje halála után leányához és vejéhez költözött Kassára, majd velük települt át Sárospatakra. Itt önálló egzisztenciát épített fel, a Szociális Otthon vezetője lett, de a fordulat éve után származása és hitvalló életvitele miatt elbocsátották. Ekkor kérte fel Koncz Sándor a Teológia Tápiintézetének vezetésére, később az angol internátus gazdasági gondnoka is volt. 1948-51 között lakásán imaközösséget és lelkigondozást tartott a teológusok erre fogékony körének – így került szorosabb lelki kapcsolatba az exodusban érintett bethánista teológusokkal. Erről mindenki tudott, Darányi Lajos lelkipásztor is tudomásul vette a laikus kollégát. A pataki teológia megszűnésével ő is elvesztette állását. Tankó István volt sárospataki teológus, amikor már a debreceni nagytemplom lelkésze volt, felkérte a debreceni kollégium konyhájának a vezetésére. Ezt addig végezte, amíg egészségileg bírta, majd visszatért Sárospatakra. – Fia, Keresztessy László, az exodus idején IV. éves teológushallgató volt. **53, 182, 183**

GYÓRY ELEMÉR (1891–1978) A pápai Teológiát végezte el, közben egy évig Genfben tanult. 1915-17 között szenior és a főgimnázium helyettes tanára volt Pápán. Nagyigmándi segédlelkészség után 1917-20 között dunántúli püspöki titkár Komáromban, 1920-23 között hetényi lelkipásztor – erről a hivataláról erőszakkal távolították el a trianoni döntés következményeként. Komáromi helyettes lelkészség után 1924-26 között ismét püspöki titkár volt. Addigra megszerezte a teológiai magántanári képesítést, és 1926-28 között a pápai Teológia gyakorlati teológia tanszékén oktatott. 1928-43 között a győri, 1943-62 között a pápai gyülekezet lelkipásztora volt. 1935-43 között a Dunántúli Református Egyházkerület lelkészi főjegyzője, majd ezt követően püspöke 1961-es nyugdíjazásáig. A Református Egyetemes Konvent lelkészi elnöke és az Országos Béketanács Református Bizottságának elnöke is volt. – Kósa László forrásközlése szerint fedőneve („Végvári”) és jelentései alapján nagy valószínűséggel ügynökként azonosítható. **22, 82, 94, 161, 185**

HAJÓS EMIL (1897–1958) Az I. világháborúban orosz hadifogságba került, és öt évet töltött Szibériában. Az 1920-as években minisztériumi magántitkár és idegennyelvi levelező volt bátyja bankjában. Az 1930-as években feleségével együtt a Skót Misszió lelkészenél, George Knight-nál tért meg hívő zsidóból hívő zsidó-keresztyénné. A II. világháború idején a Jó Pásztor Misszióban résztvettek a zsidók mentésében, miközben ők maguk is csodálatosan menekedtek meg a veszélyekből. A II. világháború után egy árvaházat hoztak létre a zsidó gyermekek számára, amely 1950-re (miután a gyermekeket családoknál sikerült elhelyezni) az ébredés egyik budapesti központjaként működött. Az állami kisajátítás után lakásukon folytatták a közösségi alkalmak szervezését. Ekkorra Hajós Emil egészségi állapota megrendült, a leukémia 1958-ban vitte el. Halála után felesége, Hajós Médi (Mária) Németországban, majd Amerikában folytatta az evangelizációs munkát, és megírta visszaemlékezéseit „*Az Ő nevéért...*” *Életem* címmel. **130**

HORVÁTH ELEMÉR (?–?) 1952-ig a Tiszáninneni Református Egyházkerület főgondnoka. Boldván lakott. **28, 60, 92, 113, 164**

ILLYÉS ENDRE (1897–1962) Teológiai tanulmányait Kolozsváron végezte el 1914-19 között, majd vallás tanári oklevelet is szerzett Debrecenben, és 1925-26 folyamán Genfben egészítette ki tanulmányait. 1937-ben földrajz-történelem szakos középiskolai tanári diplomát kapott a debreceni tudományegyetemen. 1919 és 1921 között segédlelkészként szolgált Zilahon és Óraljaboldogfálván, majd hitoktató volt Miskolcon (1921-24), Szegeden (1924-33), végül gimnáziumi vallás tanár Debrecenben (1933-42). 1941-ben magántanári képesítést szerzett a debreceni tudományegyetemen. 1942-50 között a debreceni hittudományi karon lelkészképzőintézeti tanár, 1950-ben (az átszervezés után) teológiai akadémiai tanár. Elsőként kutatta a magyar református egyházi néprajzot, hatalmas levéltári anyagot gyűjtött. Főműve *A magyar református földművelő nép lelki élete, különös tekintettel vallásos világára* (Szeged, 1931); emellett pedagógiai és teológiai szakírói munkássága is jelentős. **129, 146, 147, 148**

IDRÁNYI BÉLA (?–?) Az Abaúji egyházmegye gondnoka, volt kassai főügyész. Egyházmegyei gondnokként vett részt az 1951. október 15-i rendkívüli egyházkerületi közgyűlésen. **182**

JAKOB KÁROLY (1890–1951) A kolozsvári egyetem magyar–német nyelv és irodalomtörténet szakát végezte el 1913-ban. Ezt követően ösztöndíjat nyert a berlini egyetemre, de az I. világháború kitörése miatt tanulmányai megszakadtak. 1914. júliusától 1918. novemberéig az olasz fronton szolgált. 1920-ban szerezte meg diplomáját Kolozsváron, és ugyanebben az évben sikerrel pályázott a sárospataki református gimnázium magyar–német szakos tanári állására. 1923-ban a szegedi egyetemen bölcsészdoktorátust tett. Sárospatakon megszervezte a német ifjúsági- és szakkönyvtárat, később a Tanári Könyvtár és Éremgyűjtemény öre, az iskola nyomdájának és könyvkereskedésének a felügyelője lett. Tudományos munkássága a verbászi rajna-frank német nyelvjárás kutatására összpontosult. **166**

KÁLLAY KÁLMÁN (1890–1959) A pozsonyi protestáns Teológián tett alapvizsgát, majd ösztöndíjjal három évet Utrechtben végzett (párhuzamosan a pápai Teológia hallgatója volt, lelkészi oklevelét ott kapta meg). 1914-ben Pozsonyban és Hontfüzesgyarmaton segédlelkész. 1915-től az egyetemes konvent romániai missziójának szolgálatában állt, Bukarestben volt hitoktató és lelkész. 1916-tól tábori lelkész Bécsben és Brünmben. 1917-től Szlavóniában, Kórógyon lelkipásztor. 1918-ban visszament Bukarestbe, ahol a romániai református egyházmegye esperese lett. 1920-tól a pápai Teológián helyettes tanár (közben megszerezte a teológiai magántanári képesítést is). 1921–23 között konventi titkár és a budapesti Teológia tanára. Ekkor szerzett bölcsészdoktorátust is. 1923-tól Debrecenben a Lelkészképző Intézet, 1928-tól a debreceni egyetemen az ószövetségi tudományok tanára, miután 1926-ban teológiai doktorátust is tett. 1941–42-ben a rektori tisztséget viselte. Az államosítás után a debreceni Teológia tanára. – Résztvett a Károli-féle bibliafordítás átdolgozásában és a Biblia Lexikon elkészítésében (Hamar Istvánnal és id. Czeglédy Sándorral). **148**

KECSKÉS JÓZSEF (?–?) 1951-ben esperesi segédlelkész Debrecenben. Személyét nem sikerült azonosítani. Nem azonos a volt szabadszállási lelkipásztorral és nem azonos Kecskés József (1911–1970) lelkipásztorral sem. – Bizonyos, hogy nem Debrecenben végezte a Teológiát. Bojtor István közlése szerint hirtelen bukkant fel az ismeretlenségből, és ebben az időben a Missziói Felügyelő Bizottság megbízottja, debreceni lelkész, teológiai tanársegéd volt. A Lelkeszi Nyugdíjintézetben nincs róla adat. **139, 140**

KIRÁLY BÉLA (1916–1999) 1948-tól sárospataki háznagy. A Kollégium megszűnése után a FÜSZÉRT és az ÁFÉSZ telephelyein dolgozott. **53, 108, 163, 181**

KISS FERENC (1889–1966) A kolozsvári orvostudományi egyetemen végzett 1909-ben. Ezután ugyanitt, a Leíró- és Tájébonctani Intézetben dolgozott, majd 1917-ben a budapesti egyetem Anatómiai Intézetében 1929-ig. 1924-ben a budapesti egyetemen habilitálták egyetemi magántanárrá. 1929-től a szegedi orvostudományi egyetemen (azaz az áttelepült kolozsvárin) folytatta pályáját, mint kutató és oktató professzor. 1934-től ismét a budapesti Anatómiai Intézet tanszékvezető egyetemi tanára, majd egyetemi tanára haláláig. 1952-ben az orvostudományok doktora lett és megkapta a Kossuth-díjat. A kollagén rostok beidegzésével kapcsolatos kutatásai révén világhírnévre tett szert, gyakran járt külföldön, publikációi számottevőek voltak. A tudós orvos megtérésétől, 1919-től haláláig hitvalló módon, a Keresztyén Testvérgyülekezet tagjaként gyakorolta hitét. A Magyarországi Szabadegyházak Tanácsának elnöke volt 1950-58 között. **115**

KISS ROLAND (1888–1967) Érettségi vizsgája után tisztviselőként dolgozott. Ifjúkorától kezdve a szakszervezeti és szociáldemokrata mozgalmak vezető személyisége, a Tanácsköztársaság idején a direktórium elnöke és a Belügyi Népbiztosság munkatársa volt, amiért részben leöltött börtönbüntetést kapott. Ezután cégvezetőként és szakszervezeti vezetőségi tagként tevékenykedett, feltűnt protestáns szervezetek vezetőségében is. 1945–50 között, kezdetben az SZDP képviselőjében, vezető pozíciókat töltött be a törvényhozásban és a belügyminisztériumban. 1948. szeptemberében – miután a politikai és egyházi tisztségek összeférhetetlenségének elvét képviselő Kardos János ügyvéd a durva választási manipulációk láttán visszalépett – az egyházi törvények nyílt felrúgásával, a kommunista párt (MDP) támogatójaként megválasztották a Dunamelléki Egyházkerület főgondnokának és az egyetemes konvent világi elnökének, amely tisztségeit 1956. október 31-i lemondásáig látta el. Megválasztásának kierőszakolása azért volt az MDP számára különösen fontos, mert ugyanekkor zajlott a már lényegesen átalakított egyházkormányzat vezetésével a Magyarországi Református Egyház zsinata. Ezzel a zsinattal kellett elfogadtatni az állam és az egyház kommunista modell szerinti szétválasztásának első lépéseként az egyházi iskolák államosításáról szóló törvénytervezetet, amelynek

a zsinati tagok heves ellenállásának dacára kierőltetett elfogadásában Kiss Roland aktívan részt vállalt. Rákosi egyik bizalmi embere volt, a református egyházban következetesen képviselte és keresztülvitte a párt vezetőinek akaratát. 1956 végétől az MSZMP alapszervezeti vezetőségi tagja volt. – Kósa László forrásközlése szerint fedőneve („Poéta”) és jelentései alapján nagy valószínűséggel ügynökként azonosítható. **92, 135, 161, 184**

KONCZ SÁNDOR (1913–1983) Teológiai tanulmányait Sárospatakon végezte 1937-ben, hat szemesztert Bázélben, Glasgow-ban és Berlinben végzett. Berlinben 1937-38 között megbízott konventi lelkész volt, 1938-tól 1942-ig konventi missziói lelkész. 1939-ben teológiai doktórátust, 1943-ban egyetemi magántanári képesítést szerzett Debrecenben. Részt vett a Soli Deo Gloria és a pataki faluszeminárium munkájában, a II. világháború idején és azt követően tábori lelkészként szolgált a Dunántúlon és Németországban (hadifogságban). 1947-től a pataki Teológia professzora volt, annak felszámolását követően Alsóvadász gyülekezete fogadta be, előbb helyettesítő, majd 1953-tól megválasztott lelkészként. 1965-től 1983-ban bekövetkezett haláláig a Tiszánineni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei levéltárának vezetője volt. **25, 27, 28, 33, 55, 87, 89, 90, 93, 94, 108, 111, 143, 166, 182, 185**

KOSSA ISTVÁN (1904–1965) Hányatott gyermekkorra ellenére érettségi vizsgát tett, és újságíró-gyakornoki évek után 1922-től villamoskalkulánsként dolgozott Budapesten. Csatlakozott a szakszervezeti és szociáldemokrata mozgalmakhoz, 1933-40 között szakszervezeti vezető volt. Mivel kapcsolatban állt az illegális Kommunista Párttal is, 1942-ben ukrajnai büntetőszázadba sorozták, de megszökött és szovjet fogságba került. 1944 végén hazatért, tagja lett az MKP központi vezetőségének. 1945-től a szakszervezetek újjászervezésén dolgozott, de ez – a független szakszervezetek eszméje – ellentétes volt a párt irányvonalával. 1948-ban nehézipari miniszter, 1949-50 között pénzügyminiszter volt. Szerepe és befolyása egyre csökkent, 1950-ben kikerült a PB tagságából is. 1951-52 között az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke volt, ő szabta feladatul az egyházaknak a teológiai akadémiák összevonását. 1952 után változó miniszteri és kormányhivatalnoki feladatokat kapott, 1956-ban Nagy Imre kormányában pénzügyminiszter volt. Novemberben már a Forradalmi Munkás-Pa-

raszt Kormány minisztere, 1957-63 között közlekedés- és postaügyi miniszter. 1963-ban nyugdíjazták. **135**

KOVÁCS TIBOR (1924–2006) Diákkorától kezdve a Soli Deo Gloria-mozgalom elkötelezett tagja volt. A második világháború alatt francia hadifogságba került. Teológiai tanulmányait Debrecenben végezte, közben exmittált segédlelkész volt Hajdúnánáson és Berettyószentmártonban. 1949-50 között konventi megbízással az alcsúti bibliaiskolát vezette. 1950-től a debreceni Nagytemplom segédlelkészeként (káplánjaként) szolgált. 1954-ben felfüggesztették lelkészi állásából, mivel nem volt hajlandó a téészesítés mellett érvelni hívei körében. Eleinte Miskolcon figuránsként, majd Debrecenben gyári segéd munkásként dolgozott. Felfüggesztésének körülményei miatt Fekete Péter lelkésszel együtt *Memorandumot* nyújtott be az egyházi vezetésnek. Emiatt 1955-ben két hónapot letartóztatásban töltött. 1957-59 között segédlelkészi szolgálatra nyílt lehetősége Debrecenben és Balmazújvároson, de szolgálati lakást nem biztosítottak a számára. Ezért képesítés nélküli tanítóként dolgozott tovább Tornanádaskán, és elvégezte a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolát. 1966-73 között gyógypedagógiai tanár volt Debrecenben és Hajdúböszörményben. 1973-tól a Hajdú-Bihar Megyei Pedagógus Továbbképzési Intézet előadója, majd megyei szaktanácsadó és 1993-as nyugdíjba meneteléig főiskolai tanár volt a debreceni Tanítóképző Intézetben. Nyugdíjasként a debreceni teológián oktatott nyelvművelést és beszédtechnikát 1998-ig. Visszaemlékezése pályájára *Orando et laborando* címmel 2006-ban jelent meg. **138**

MACKIE, Robert (1899–1984) Skót misszionárius, a glasgow-i egyetemet végezte el, és már fiatalon elkötelezte magát a külmiszió mellett. Nemcsak a kultúrák közötti szakadékokat érzékelt, hanem felfigyelt az Európán belüli törésvonalra is, amely a nyugati országokat választja el Közép-Kelet-Európa országaitól. A hívek egyetemes közösségét hirdette, amelyben nincs sem nemzeti, sem osztály- vagy rassz-különbség, és amely lényegében Isten Országának előképe, az egyház pedig maga a létező miszió. 1949-56 között az Egyházak Világtanácsa Egyházközi Segélyezés és Menekültügyi Osztályának igazgatója volt. **168**

MAKKAI SÁNDOR (1890–1951) A kolozsvári református Teológián és ezzel párhuzamosan a Ferenc József Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán tanult. 1912-ben filozófiai doktorátust szerzett. 1912-15

között Kolozsváron volt vallásanár, 1915-17 között Vajdakamaráson lelképásztor, 1917-18 között Sárospatakon, 1918-tól 1926-ig Kolozsváron teológiai professzor a gyakorlati, illetve a rendszeres teológiai tanszéken. 1922-24 között a kolozsvári református főiskola igazgatója, 1922-26 között az Erdélyi Református Egyházkerület főjegyzője. 1926-ban az Erdélyi Református Egyház püspökévé választották. Egyházkormányzó tevékenységét a bibliaiskolák, a magyar és az egyházi iskolák megmaradásáért és alapításáért folytatott küzdelem, egy református kórház megteremtése jellemezte. Ekkor fejtette ki egyre népszerűbb irodalmi munkásságát is. 1936-ban egészségi állapotára tekintettel lemondott püspöki tisztségéről, és Magyarországra települt át (*Nem lehet* című írásában a kisebbségi sors lehetetlenüléséről írt). 1936 őszétől a debreceni Teológián a pasztorális teológia professzora volt. 1937-ben Corvin Koszorúval tüntette ki Hóman Bálint kultuszminiszter. 1939-ben és 1941-42-ben a kar dékánja, az ezeket követő években prodékánja volt és számos más egyházi tisztséget is viselt. 1945 után háborús és népellenes büntett vádjával perbe fogták, de felmentették. 1948-ban részt vett az állam és a református egyház megegyezését előkészítő tárgyalásokban és ennek a zsinat általi elfogadásában. 1951-ben felmentették a konvent missziói előadói tisztsége alól. **148**

MARTON JÁNOS (1879–1955) Sárospatakon szerzett lelkészi oklevelet 1904-ben, két szemesztert Utrechtben töltött ösztöndíjasként. Segédlelkész volt Sátoraljaújhelyen 1905-1907 között, majd ugyanitt hitoktató 1910-ig. Ezután négy évtizeden keresztül az egyháztörténet professzora volt Sárospatakon; doktorátusát 1932-ben tette le Debrecenben. 1928–1948 között a Sárospataki Református Lapok szerkesztője is. **45, 132, 133**

MÁTYÁS ERNŐ (1888–1950) Kolozsvárott és Genfben végezte teológiai tanulmányait. Teológiai magántanári képesítést 1921-ben, filozófiai doktori oklevelet 1922-ben szerzett. 1925-től az újszövetségi tudományok professzora volt Sárospatakon, valamint 1933-tól haláláig a teológia igazgatója. Az ő támogatásával valósultak meg a híressé vált sárospataki pedagógiai kezdeményezések (faluszeminárium, népfőiskola, tehetségkutatás). **45**

MORVAY ISTVÁN (1904–1970) Katonai reáliskolákat végzett, érettségi vizsgát a budapesti Bocskai Reálgimnáziumban tett 1923-ban. Be-

tegségek és egy műegyetemi kiterő után 1926-31 között a budapesti Teológiát végezte el. Segédlelkészi szolgálatot Pakson, Harkányban és Budapesten végzett. 1934-ben a Soli Deo Gloria missziós lelkésze lett, az alsós diákok, közelebről a kis kollégiumok lelkigondozója. Csendesnapokat, előadásokat szervezett körükben. A külmiszió iránt is érdeklődött, néhány hónapig Bulgáriában a törökök között végzett missziói munkát Döbrössy Lajos misszionárius mellett. 1939-től vallásoktató segédlelkész, de folytatta a Soli Deo Gloria körében végzett munkát is. Iparostanonc tanítványain keresztül figyelme a városi proletárok rétege felé fordult. Így lett lekipásztor a legelesettebb budapesti gyülekezetben, a Mária Valéria Telepen (ma Külső-Üllői úti református egyházközség). A diákmisszió mellett sokszor szolgált KIE-alkalmakon, próbálta áthidalni a társadalmi szakadékokat legalább a gyerekek között. Része volt a veszprémi népfőiskola létrehozásában. – Az 1945 után kialakult egyházi és társadalmi viszonyok között nem találta meg a helyét. 1955-ben meg kellett válnia a Mária Valéria-telepi gyülekezet-től, a budapesti szociális intézmények lelkigondozói szolgálatát kapta feladatul. Emellett evangelizációs alkalmakat vállalt az ország teljes területén. **31**

NAGY BARNA „*Cimbora*” (1909–1969) Sárospatakon végezte el a teológiát, 1929-34 között Montpellier, Zürich és Bonn egyetemén is tanult, Kálvin teológiájában és Barth tanítványaként a dogmatikában mélyedt el. 1936-ban szerezte meg a teológiai doktorátust, és 1937-től 1951-ig a rendszeres teológia professzora volt a pataki Teológián. 1947-ben dékánná, majd a kollégium rektorává választották. A Teológia felszámolása után Budapestre költözött, 1952-ben az Egyetemes Konvent alkalmazta tudományos munkatársként, majd 1954-ben a budapesti Teológia professzora lett. 1957-ben megfosztották a tanítás lehetőségétől, ismét az Egyetemes Konvent kutatóprofesszora lett. Ez a törés mégis elősegítette, hogy élete hátralevő részében tudományos munkájának éljen: a 16. századi dogmatörténettel és Kálvin kiadatlan műveivel foglalkozott. Nemzetközi elismertsége egyre növekedett, 1968-ban a zürichi egyetem díszdoktorává avatta. **25, 26, 27, 28, 29, 33, 34, 35, 57, 58, 60, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 97, 100, 108, 111, 115, 116, 117, 129, 131, 134, 135, 136, 139, 140, 142, 161, 163, 164, 165, 181, 182, 185**

NAGY SÁNDOR (1893–1955) Pápán végezte középiskolai és teológiai tanulmányait. 1915-22 között segédlelkészi és helyettes lelkészi, va-

lamint hitoktatói szolgálatokat végzett Ipolypásztón, Kocson, Mocsán, Ászáron, Kömlődön, Szönyben, Neszmélyen, Győrben és Tatabányán. 1922-től 1944-ig Győrben volt vallásoktató lelkész. A győri gyülekezet 1944-ben választotta lelkipásztorának, ahol 1953-as nyugdíjazásáig szolgált. Győri szolgatársa 1944-től mindvégig Sáhó Andor vallásoktató lelkész volt. **117**

NAGY SÁNDOR BÉLA (1902–1983) Ungváron kezdte, majd Sárospatakon folytatta középiskolai és teológiai tanulmányait. Strasbourgban és Genfben járt tanulmányúton. 1924–25 között szénior volt Patakon. 1937-ben Debrecenben szerzett teológiai doktori fokozatot. Segédlelkészként szolgált Sárospatakon, Vámosújfaluban és Bodrogheresztúron. A sátoraljaújhelyi gyülekezetbe 1938-ban iktatták be megválasztott lelkipásztornak, és ott szolgált egészen 1970-es nyugalomba vonulásáig. Hátralevő éveit Püspökladányban töltötte. – Nagy Sándor Béla lelkipásztori, igehirdetői szolgálata mellett a magyarországi Kálvin-kutatás és az egyháztörténet jeles képviselője is volt. Kéziratait a Tiszáninneri Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei Nagykönyvtárának kézírattára őrzi. – Nagy Tibor édesapja. **21, 34, 115, 182**

OLÉ SÁNDOR (1884–1976) Teológiai tanulmányait Pápán végezte. 1912-től 1929-ig Mórton szolgált, 1929 és 1953 között (nyugdíjazásáig) a pápai református gyülekezet lelkipásztora és nagyhatású prédikátora. Jelentős szerepe volt az új pápai református templom felépítésében, amely 1941-ben készült el. A pápai kollégium főiskolai gondnoka is volt annak megszűntetéséig. Megírta *Önéletírását*, a kéziratot a Pápai Református Gyűjtemények őrzi. **34, 115**

PÁKOZDY LÁSZLÓ MÁRTON (1910–1993) Teológiai tanulmányait Debrecenben, Halléban és Utrechtben végezte. Doktori értekezésének témaválasztása az 1930-as években veszélyesnek számított (Deuteroészaiás és az általa meghirdetett üdvprófeciák). Szándéka szerint Utrechtben doktorált volna, a II. világháború azonban ezt lehetetlenné tette. Debrecenben doktorált 1942-ben, *Az Ebed Jahve Deuterojesaja teológiájában* c. értekezése nyomtatásban is megjelent ugyanebben az évben. Ezután több, mint négy évtizeden át oktatott bibliai teológiát és valástörténetet Debrecenben, majd Budapesten. Az exodus idején, mint prodékán, a sárospataki diákok elleni vizsgálat egyik vezetője volt. A szocializmus évtizedei alatt nem volt hajlandó mindenben alkalmaz-

zkodni az elvárásokhoz, ezért nem publikálhatott és a Bibliafordító bizottságban is igyekeztek marginalizálni személyét. A mellőzés miatt alkotómunkássága sem bontakozhatott ki igazán. Élete főműve, Deuteroézsaiai-tanulmánya csak 1989-ben jelenhetett meg újra. Tanítványai igyekeztek pótolni az elődök mulasztását, és halála után sajtó alá rendezték tanulmányait, fennmaradt írásait. **24, 86, 115, 121, 123, 124, 125, 131, 145, 146, 148, 151, 158, 159, 179, 180, 181**

PAP BÉLA (1907–1957) Családjával Erdélyből menekültek Magyarországra a trianoni döntést követően. 1925-29 között a budapesti Teológiai tanult, majd két évet ösztöndíjjal Amerikában töltött. Visszatérte után egy évig vallásanárként dolgozott, 1933-tól a Soli Deo Gloria diákszövetség missziós lelkésze és egyben főtitkára volt. Morvay Istvánnal és Fónyad Dezsővel együtt szerkesztették az SDG lapját, majd az ebből kiágazó Új Magyarországot szerkesztette, végül a Magyar Utat. 1938-42 között Vácon volt lelképásztor. 1939-ben a karcagi gyülekezet vezetésére kérték fel (ahol több lelkész vezetőjeként kellett szervezni a munkát). Emiatt lemondott a Magyar Út szerkesztéséről. 1948-ban szorgalmazta, hogy a református egyháznak ne csak néhány gimnáziumot, hanem általános iskolákat is hagyjanak meg. 1951-ben az ellen tiltakozott, hogy a református egyház csak a debreceni gimnázium megtartását tekinti célnak. Fellépett a parasztgazdaságok erőszakos szövetkezetesítése (kolhozosítása) ellen is. 1951 nyarán módosító javaslatot nyújtott be a Zsinathoz a tisztújítással kapcsolatban, és a hivatalos listával szemben ellenlistát terjesztett elő és nyílt szavazást kért. 1951. november 18-án Péter János magához hívatta. Nem tudta rávenni, hogy változtasson az álláspontján. 1951. november 27-én az államvédelmisek letartóztatták, Szolnokra vitték, de este szabadon engedték. Másnap újra letartóztatták, Budapestre szállították és őrizetbe vették. A Magyar Útban 1942-ben megjelent cikkei miatt nép- és államellenes magatartással vádolták. 1952. február 21-én hoztak ítéletet: teljes vagyonekobzásban, valamint 4 és fél év börtönbüntetésben részesült. A büntetést Vácon töltötte le, ugyanott, ahol korábban ő végezte a rabok lelkigondozását. 1956. május 15-én szabadult. Egyházi fegyelmi ítéletét semmisnek nyilvánították és visszahelyezték karcagi lelkészi állásába, de szolgálati helyét az Állami Egyházügyi Hivatal nem engedte elfoglalni. Szabadságolták. 1957. augusztus 10-én a Bakonyba ment kirándulni és nyomtalanul eltűnt. **184**

PAP LÁSZLÓ (1908–1983) A debreceni Teológiát végezte el, Zürichben és Utrechtben egészítette ki tanulmányait. 1933-ban szerezte meg a teológiai doktorátust. Segédlelkészi évei után 1935-től Budapesten volt hitoktató, 1938-tól az ószövetségi tudományok professzora a budapesti Teológián, amelynek 1948-tól 1957-ig dékánja is volt. 1945-1948 között az egyházi újjáépítési segélyosztó bizottság vezetője, 1946-1957 között egyházkerületi főjegyző, azaz a püspök helyettese. 1955-től a Dunamelléki egyházkerület újjászervezett tudományos intézményének, a Ráday Gyűjteménynek is ő lett az első főigazgatója. Személyes hitele, tekintélye és vezetői képességei révén a budapesti Teológiának nagy belső autonómiát biztosított az 1948–57 közötti időszakban. 1956-ban törvényszerűen ő lett a vezéralakja a református egyház megújulási mozgalmanak. 1957-ben az új államhatalom, illetve az új, de a korábbi korszak egyházpolitikáját követő és kiszolgáló egyházi vezetés minden tisztségétől és állásától megfosztotta. 1958-tól 1963-ig a Tolna megyei Murga egyházközségének segédlelkésze volt (ez lényegében a régebbi idők kitelepítésének felelt meg), majd nyugdíjazták. Az utrechti egyetem már 1957-ben professzornak hívta meg, de haláláig nem kapott útlevelet (kiutazási engedélyt). **93, 94, 95, 169**

PÉTER JÁNOS (1910–1999) A budapesti teológia elvégzése előtt Párizsban és Glasgow-ban is folytatott egyetemi tanulmányokat. 1935-ben a Kálvin téri egyházközség segédlelkésze, 1936-1945 között a Bethesda kórház lelkésze volt. 1945-től a Külügyminisztériumban dolgozott, tagja volt a párizsi békekonferenciára küldött delegációnak, majd a köztársasági elnöki titkárság vezetője 1949-ig. 1949 óta „T” (titkos) tagként az MDP tagja volt. 1949-től 1956-ig, kényszerű lemondásáig a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke. Püspökként a kommunista párt elképzeléseinek hűséges végrehajtója volt. 1957-58 között a Kulturális Kapcsolatok Intézetének elnöke, 1958-61 között a külügyminiszter első helyettese, majd 1961-től 1973 végéig külügyminiszter volt. Országgyűlési képviselő 1953–1990 között. Az Országgyűlés al-elnöke 1973. december 19-étől 1988. októberig, az Elnöki Tanács tagja 1957. május 9-étől 1961. szeptember 13-ig. 1961-től az MSZMP tagja, a Központi Bizottságban 1966. december 3. és 1988. május 22. között volt tag. **35, 72, 73, 116, 119, 121, 125, 142, 150, 151, 156, 157, 158, 160, 161, 164, 165, 166, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 180, 181, 182, 183, 185**

PÉTER ZOLTÁN (1901–1969) Erdélyi családból származott. Magyar–történelem szakos tanárként Nagykőrösön és Szeghalmon kezdte meg pályáját. Ezután elvégezte a debreceni Teológiát is, az irodalomtudományokból pedig ugyancsak Debrecenben sub auspiciis Gubernatoris (kormányzógyűrés) doktori avatása volt 1935-ben. Még a II. világháború előtt a debreceni Kollégium és a Református Tanárképző Intézet igazgatójává nevezték ki; az államosítás után kollégiumi igazgatósága maradt meg. 1947-ben lett egyetemi magántanár. 1958-ban a budapesti Ráday Gyűjtemény főigazgatójának nevezték ki (Pap László eltávolítását és a Gyűjtemény átszervezését követően; az előzményekhez Péter Zoltánnak nem volt köze). Rendkívül szűkös anyagi, személyi és infrastrukturális körülmények közepette vezette az intézményt haláláig. Tudományos munkásságából kiemelkedik a Jókai Mór-kritikai összkiadásban való közreműködése. **77, 129, 130**

RÉVÉSZ IMRE (1889–1967) A kassai evangélikus elemi iskola és a premontrai gimnázium tanulója volt (ezek a korai élmények meghatározták későbbi egyháztörténeti szemléletét). Kolozsváron végezte teológiai és bölcsészeti tanulmányait, egy évet a montaubani Teológián töltött. 1916-ban doktorált. 1912-től helyettes, 1914-től 1920-ig rendes tanár a kolozsvári Teológián. A trianoni döntés után a debreceni Csapó utcai református egyházközség lelkipásztorának választották. 1930-tól a debreceni egyetem egyháztörténeti professzora, 1935-től a MTA levelező, 1946-tól rendes tagja. 1938–1949 között a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke. A II. világháború után tagja volt az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek, amelyet a háborús károk helyreállítása szempontjából tartott fontosnak. 1948 októberében a Zsinat lelkészi elnökeként ő írta alá a magyar állam és a Magyarországi Református Egyház közti Egyezményt. Ő írta alá azt a dokumentumot is, amelyben a debreceni teológiai fakultásnak a debreceni egyetemtől való különválását rögzítették. 1949-ben lemondott a püspöki tisztségről és visszavonult az aktív szolgálattól, csak egyháztörténeti tudományos tevékenységét folytatta. Végrendeletében pontosan rendelkezett arról, hogy élete három vezérigéjével és a Miatyánkkal – ének, ima és méltató beszéd nélkül – nagyon puritán keretek között temessék el Debrecenben. **171**

RUSZKAY ANDRÁS (1914–1998) A debreceni egyetem bölcsészettudományi karán végzett magyar–latin szakon. 1938–40 között óraadó tanár a debreceni református gimnáziumban, majd 1940-től a sárospataki gim-

názium tanára. Ameddig lehetett, bekapcsolódott a Kisgazdapárt munkájába és a pataki Teológia népfőiskoláján is oktatott. 1946-tól a gimnázium igazgatóhelyettese, a Tompa Mihály internátus vezetőtanára, 1947-től a református általános iskola igazgatója volt. Később már valamennyi internátus (Gortvay, Kossuth) az ő vezetése alá került. Egész életét a tanításnak szentelte, nyugdíjazása után is még sokáig tanított. Tagja volt az Országos Kollégiumi Nevelési Munkaközösségnek, a Magyar Pedagógiai Társaságnak. 1972-ben Erdélyi János pedagógiai díjat kapott. 1969-75 között 42 Borsod-Abaúj-Zemplén megyei internátus szakfelügyelője volt. **165**

SZABÓ ERNŐ (1904–1982) Erdélyből származott, Budapesten végezte el párhuzamosan a jogi egyetemet és a Zeneakadémiát, utóbbin hegedűművészi diplomát szerzett. 1929-ben lett a sárospataki református kollégium ének-zene tanára. Bartók és Kodály követőjeként tevékenysége korszakváltást hozott. A teológián is tanított szolfézst, egyházi éneket, megszervezte a Főiskolai Kórust és a Főiskolai Zenekart. 1939-től meghonosította a *Collegium Musicum*-hangversenyeket és a heti házi koncertek gyakorlatát, rádióműsorokban népszerűsítette a komolyzenét. A pataki Teológia felszámolása után Debrecenben lett gimnáziumi zenetanár. 1966-ban a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Debreceni Tagozatára került, ahol főiskolai docensként hegedűt, hegedű-módszertant és kamarazenét tanított, emellett szakfelügyelő is volt, résztvett a zenetanárok továbbképzésében, és komponált is kórusműveket és zongoradarakokat. A református egyházban presbiteri, egyházkerületi világi jegyzői és zsinati tagsági feladatokat vállalt. **25, 27, 53, 87, 89, 97, 126, 137, 185**

SZABÓ GYULA „Zsűl” (1905–1972) Felvidéki származása miatt (családja a szlovákiai Csicserven élt) sok nehézséggel végezte el a pataki gimnáziumot és a Teológiát. Ezt követően Angliában, majd a skóciai Edinburghban volt ösztöndíjas. Hazatérve a Pázmány Péter Tudományegyetem angol–latin–történelem szakán tanult, közben Aberdeen-ben is volt ösztöndíjas hallgató. 1931-ben azonban Sárospatakra hívták meg az induló angol tagozat tanárának. 1935-ben az Angol-internátus igazgatója lett, 1947-től a sárospataki gimnázium igazgatója is. A sárospataki Teológia és a kollégium 1951-es megszüntetése és a gimnázium államosítása nagy megrázkódtatás volt a számára. Végül maradt a gimnáziumban igazgatóhelyettesként és tanárként. 1966-ban ment nyugdíjba. **97, 98, 115, 116, 129, 142**

SZABÓ ZOLTÁN (1902–1965) A sárospataki Teológiát végezte el, ösztöndíjasként Utrechtben és Berlinben tanult, de tanulmányi céllal bejárta Nyugat- és Észak-Európa számos országát is. A Soli Deo Gloria alapító tagja. Segédlelkészi éveit Sátoraljaújhelyen töltötte, majd 1926-tól Patakon a gyakorlati teológia tanára. Résztvett a cserkészmozgalomban, és Újszászy Kálmánnal együtt szervezte meg a pataki népiskolát. 1932-ben egy verseskötethez írt, túlságosan baloldalinak ítélt előszava miatt fegyelmi eljárást indítottak ellene. Teleki Pállal való barátsága révén politikai szerepet is vállalt, 1939-től országgyűlési képviselőként. 1943-ban egyházkerületi főjegyzővé választották, a politikában pedig az ellenállási mozgalom tagja lett és a Nemzetközi Vöröskereszt zsidó gyerekeket mentő Jó Pásztor-akciójában is résztvett. 1945-ben szakított a politikai pályával, Patakon kívánt professzor lenni (a debreceni Teológia meghívását elutasította). 1945-48 között megalázó eljárás folyt ellene népellenes bűnök miatt a II. világháború idején betöltött képviselői tisztsége okán – végül minden vád alól felmentették. A pataki Teológia bezárása után 1952-től az ófehértói, 1956-tól haláláig a noszvaji gyülekezet lelkipásztora volt. 1964-ben tagjai közé választotta a Magyar Néprajzi Társaság. **25, 28, 34, 60, 61, 87, 89, 116, 133, 134, 164, 166, 182, 185**

SZÁSZ IMRE (1887–1956) 1912-ben végzett a debreceni Teológián, ezzel párhuzamosan jogot is hallgatott. Jogi tanulmányait később folytatta, és 1924-ben Szegeden fejezte be. Debreceni és vámospércsi segédlelkészi éveit után 1916-ban Monostorpályi választotta meg lelkipásztornak, 1936-ban a debreceni egyházmegye esperesévé választották. A II. világháborút követően sok támadás és megaláztatás érte, de ő kitartott gyülekezeti és egyházmegyei tisztségében. Végül 1952-ben kényszernyugdíjazták. Utolsó éveit Debrecenben töltötte. **68**

SZIGETHY GYULA (1904–1986) 1924-ben, másodéves teológushallgató korára már többéves gyakorlata volt énekkari átírásban, szólamtanításban. Ideiglenes megbízással ekkor vette át Mácsai Sándor kórusvezetői posztját a debreceni Kántus élén. Olyan sikerrel töltötte próbaévet, hogy Árokháty Bélával szemben nagy többséggel őt választották meg tanárnak. Tevékenysége idején a Kántus a kodályi és bartóki szellemiségét kezdte követni, szakítva a dalárda-stílussal. Ő lett az énekkar első vezetője, akinek zenetanári oklevele is volt a lelkészi diploma mellett. A Dóczi Leánynevelő Intézet államosítása után (1952) a Kántust ifjú-

sági vegyeskarrá alakította. 1967-ig vezette a Kántust. A Kottatárat a maga műveivel és átírataival is gyarapította, több munkásénekkar vezetője, gimnáziumi, majd tanítóképzős tanár is volt. A biztatások ellenére nem akarta megírni visszaemlékezéseit; születésének centenáriumára Fekete Károly állított össze emlékező kötetet. **126, 151**

SZIKSZAI BÉNI (1909–1985) Abonyi parasztcsaládban született, de szülei, látva jó képességeit, a szolnoki Zsidó Kereskedelmi Iskolába járaták. Érettségi előtt TBC-betegség támadta meg, és ekkor érte a megtérés élménye a születésnapjára kapott Biblia olvasása nyomán. 1930-tól a Bethánia CE Egylet utazó titkára. 1940-ben ő lett az egyesület főtitkára. 1949-ben, amikor a Bethánia Egyesületet megszüntették, ezt csupán átnevezésnek igyekeztek beállítani – Szikszai Bénit a Konvent megbízta az evangélizációs bizottság vezetésével. 1950-ben ugyanezt a tevékenységet társadalom- és államellenesnek ítélték az egyház új vezetői. Szikszai Bénit nem alkalmazták sehol. Családját alcsúti parasztnál vállalt bér munkákból igyekezett eltartani. A kitelepítést megelőzve Sallai Eszter (a Bethánia CE korábbi főtitkárának leánya) tanyasi tanítónő otthonában találtak menedéket. Szikszai Béni favágó lett az erdőgazdaságban. Amikor tehette, a Bethánia közösség kiscsoportos alkalmait látogatta. A hatvanas évektől újra kereste a kapcsolatot a régi testvérekkel, és hirdette az ígét sokfelé az országban. 1976-ban az egyház vezetői visszahívták az evangélizációs szolgálatba, melyet haláláig hűséggel végzett. **83, 115, 133, 140, 141, 169, 170, 171, 183**

TÓTH ENDRE (1899–1970) Noha Hajdúszoboszlón született, családja áttelepedése miatt a pápai református gimnáziumot és Teológiát végezte el. Tanulmányait kétéves utrechti ösztöndíjjal egészítette ki, egyháztörténeti stúdiumokat folytatott. Ezt követően egy évig Kaposváron volt hitoktató, majd 1924-től a pápai Teológia tanára (doktorátust a debreceni egyetemen szerzett 1927-ben). Oktatómunkájával párhuzamosan 1927-től húsz esztendőn át a Dunántúli Református Egyházkerület levéltárát rendezte (s ez egyben kutatói bázisa is volt). 1942-ben egyetemi magántanár, 1943-ban egyházkerületi főjegyző lett György Elemér püspök mellett, e tisztségétől akkor vált meg, amikor 1947-ben egyetemi tanárrá választotta a debreceni Teológia. 1950-től nyolc éven keresztül a kar dékánja volt; ebben a tisztségében Péter János püspök megbízásából az Exodus idején a sárospataki diákok elleni vizsgálat vezetője. 1955-től 1958-ig kollégiumi főigazgató. Publikációnak száma

és kiadatlan tudományos hagyatéka egyaránt jelentős. **23, 24, 28, 29, 33, 34, 35, 69, 86, 90, 93, 105, 109, 115, 117, 119, 121, 122, 123, 124, 125, 129, 138, 140, 141, 142, 143, 144, 147, 148, 150, 151, 156, 157, 158, 161, 162, 171, 173, 174, 176, 179**

TÓTH LAJOS, P. (1913–1978) A teológiát Debrecenben végezte el 1935-ben. Segédlelkész volt Kisújszálláson 1935-37 között, ezt követően egy-egy évig Dévaványán és Nyíregyházán. 1939-40 között árvaházi segédlelkész Nagyszöllősen, missziói segédlelkész Munkács-Szolyván 1940-41-ben, majd ugyanott missziói lelkész 1945-ig. A háború után segédlelkész volt Nyíregyházán 1946-ig. Ekkor Budapesten alkalmazták konventi missziói lelkészként a Református Szeretetszövetségnél (1946-48). Az egyházban is bekövetkező hatalmi átrendeződés után hosszú ideig Gödöllő lelkipásztora (1948-1960), végül a fasori gyülekezet egyik lelkésze (1960-1978). – Nagyhatású prédikátor volt, az egyházi újságokban cikkei jelentek meg. **103**

TÖRÖK ISTVÁN (1904–1996) Teológiai tanulmányait Debrecenben végezte, 1926-28 között Berlinben, Münsterben és Marburgban tanult. Münsterben Karl Barth volt rá különösen nagy hatással. Hazatérése után 1929-től a pápai gimnázium helyettes vallástanára volt, 1932-től teológiai professzor Pápán. Ugyanebben az évben tette le a teológiai doktorátust, 1940-ben egyetemi magántanári képesítést szerzett Debrecenben. 1941-ben rendkívüli, 1945-ben rendes tanári kinevezést nyert a debreceni Teológia etikai tanszékére. 1957-58-ban tanulmányi kényszer szabadságra küldték, majd megvonták tőle az etika előadásának lehetőségét. 1968-ban nyugdíjba ment. A tanítványaiból alakult lelkészi kör rendszeresen meghívta, hogy aktuális kérdésekben útmutatást adjon – ezek voltak a „fekete konferenciák”, amelyeket a korabeli hivatalos lelkészi konferenciák mellett, vagy inkább ellenében szerveztek. Főműveit Nyugat-Európában adták ki első ízben. Életműve elismeréseként 1995-ben megkapta a Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztjét. **119, 148, 158, 161**

ÚJSZÁSZY KÁLMÁN (1902–1994) Noha Budapesten született, nevelkedett és érettségizett, személye később Sárospatak élő szimbólumává vált. A pataki teológia elvégzése után (1927) Glasgow-ban, Bázelen és Athénban folytatott egyetemi tanulmányokat, a bonni egyetemen is eltöltött egy szemesztert. 1932-ben Debrecenben filozófiai doktorátust

szerzett, 1939-ben a szegedi egyetem habilitálta magántanárrá. Részt vett a 30-as években kibontakozó népfőiskolai mozgalomban: faluszemináriumot, falukutatást szervezett. Eleinte vallástanárként dolgozott a tanítóképzőben, majd 1931-től a teológia filozófia–pedagógiai tanszékén helyettes, később rendkívüli, végül 1939-től rendes professzor. A pataki teológia megszüntetése után ő maradt egyedül volt tanárként Patakon. A kollégiumi Nagykönyvtár vezetője lett – pontosabban maradt, mert ezt a tisztséget 1948-tól ellátta – és a múzeummal, levéltárral, valamint a faluszeminárium munkájából létrejött hely- és gyülekezet-történeti adattárral megszervezte a Sárospataki Tudományos Gyűjteményeket, amelynek ezután az igazgatója volt. Élete során számos községi tisztséget is viselt (egyházmegyei gondnok, egyházkerületi főgondnok 1984–1991 között, zsinati tag, zsinati tanácsstag, az Országos Református Gyűjteményi Tanács elnöke). Számos kitüntetés (Munka Érdemrend arany fokozata, a Magyar Népköztársaság Zászlórendje, Sárospatak díszpolgára) mellett 1999-ben posztumusz Magyar Örökség-díjjal ismerték el életművét. **25, 26, 33, 87, 88, 89, 97, 100, 117, 118, 119, 134, 137, 163, 164, 165, 166, 182, 185**

UNGÁR ALADÁR (1905–1970) Az ortodox zsidó családból származó fiatalember az Üdvhadsereg révén tért meg, és először ott lett tiszttartó, majd a Keresztyén Testvérgyülekezetben szolgált, mint utazó igehirdető. Elsősorban a zsidók missziója foglalkoztatta, magát is Krisztus-hívő zsidóként határozta meg. Evangéliumi könyvkereskedést nyitott Budapesten, a Hársfa utcában. A II. világháború idején munkaszolgálatos volt, de túlélte a háborút. Ezután évtizedeken át aktív munkatársa volt a Magyar Evangéliumi Alliance-nak, ügyvezető titkára a Magyarországi Szabadegyházak Szövetségének. Egészsége egyre romlott, vesebetegség, cukorbetegség, rák támadta meg, de a munkát haláláig nem hagyta abba. 1959-ben Németországba, felesége szülővárosába települt át. **115**

VAJDA MÁRIA (?–?) A II. világháború előtt a Bethánia CE Szövetség debreceni csoportjának vezetője volt. Szoros, baráti kapcsolatban állt Molnár Mária misszionáriusnővel. Otthonukban, majd hamarosan a város más pontjain is bibliaórákat, imaórákat tartottak. Vajda Mária egyik húga Borbély Béla, másik lánytestvére Békefi Benő felesége lett. A második világháború után kibontakozó országos ébredési mozgalomban aktívan részt vett, a fiatalok csak „Mariska néni”-ként emlegették. **138**

ZSIROS JÓZSEF (1900–1980) Sárospataki teológusként alapította meg 1921-ben a helyi cserkészmozgalmat és részt vett az evangéliumi diák-munkában is. 1924-25 között az Egyesült Államokban volt ösztöndíjas hallgató, 1926-ban szerezte meg lelkészi oklevelét. Segéd- és beosztott lelkészi szolgálatát Putnokon és Taktaszadán végezte. 1927-ben Ond választotta meg lelképásztorának, de 1928-ban a sárospataki Teológia meghívta az ószövetségi tudományok és a héber nyelv tanárának. 1930-ban az ószövetségi tudományokból doktori fokozatot szerzett Debrecenben. Az 1931-32. tanévet Berlinben töltötte posztdoktori tanulmányúton. Hazatérve több alkalommal is betöltötte a pataki Teológia igazgatói és a kollégium közigazgatói posztját. 1947-ben vendég-professzornak hívták a Hope College-ba (Holland, Michigan). Helyette Eugene Osterhaven jött volna Sárospatakra arra az időre, ám ebből a politikai fordulat miatt nem lett semmi, Zsiros József pedig az Egyesült Államokban maradt. 1952-ben Racin (Wisconsin), majd 1954-ben Toledo (Ohio) magyar református egyházközségei választották lelkészüknek. 1959-től 1969-ig a Hope College professzora volt. 1969-ben Flint (Michigan) magyar gyülekezete hívta meg, itt szolgált haláláig. **45, 136**

Felhasznált irodalom

- Akik előttünk jártak* Szerk. Benke György, Miskolc, Tiszáninneri Református Egyházkerület, 2001.
- Akik előttünk jártak 2.* Szerk. Benke György, Mezőkövesd, Szerző, 2007.
- Benkő Károlyné Darányi Ilona: *Száz éve született Darányi Lajos püspök* in: Sárospataki Református Lapok LVIII. évfolyam 1. szám; <http://www.tirek.hu/srl/cikk/235/>
- Berényi József: *...de már tudom. Emlékek, vallomások.* Magánkiadás, General Press Kiadó, 2008.
- Blackie, Nansie: *The Legacy of Robert Mackie*, in: International Bulletin of Missionary Research 21.1 (Jan 1997), 20-23.
- Bojtor István: *Misszió a Tiszán innen. A Tiszáninneri Református Egyházkerület missziótörténete 1950 és 1956 között*, Miskolc, Kazinczy Ferenc Társaság, 1996.
- A Budapesti Református Teológiai Akadémia története 1855-1955.* Szerk. Pap László, Bucsay Mihály. Budapest, Református Egyetemes Konvent Sajtóosztálya, 1955.
- Dankó Imre: *Emlékezés egy tudós lelkipásztorra* (Takács Béla) in: Zempléni Múzsza III. évfolyam 1. (9.) szám 2003. tavasz http://www.zempenimuzsa.hu/03_1/danko.htm
- Exodus. A pápai református teológusok hűsége és a beért gyümölcs, 1951–2001.* Szerk. Kövy Zsolt (Pápai Eperfa Könyvek 4.), Pápai Református Teológiai Akadémia, 2001.
- Faragó Ottó: *Magyar sorozatgyilkosok 1900-2012*, Oriold és Társai Kft., 2012.
- Farkas László: *Emlékeim a Sárospataki Teológia utolsó éveiről, 1949-1951* (sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta: Bolvári-Takács Gábor) in: Zempléni Múzsza I. évfolyam 2001. 4. 34-40.
- Földyné Asztalos Adrienne: *Minőség és szeretet. Száz éve született Szabó Ernő* in: Zempléni Múzsza V. évfolyam 1. (17.) sz. – 2005 tavasz http://www.zempenimuzsa.hu/05_1/foldine.htm
- Fekete Károly: *In memoriam Kovács Tibor (1924-2006)* in: Orando et laborando. A Debreceni Református Hittudományi Egyetem 2006/2007. évi értesítője a 469. tanévről, Debrecen, 2007. 43-45.

- Gaál Botond: *Czeplény Sándor (1909-1998), a rendszeres teológus* in: Confessio 2001. 1. sz. 99-109.
- Hajós Médi: „Az Ő nevéért...” *Életem*. Kiskunfélegyháza, Parakletos Alapítvány, 1994.
- Kádár Ferenc: *Az újhelyi eklézsia történetének krónikásai* in: Zempléni Múzsza IV. évfolyam 2. (14.) szám – 2004 nyár http://www.zemple-nimuzsa.hu/04_2/kad.htm
- Kállay Kálmán nekrológja in: Református Egyház, 1959. 17. sz. 366-367.
- Kiss Réka: *Egy védőügyvéd portréja a XX. századból (Kardos János)*. in: Valóság, 2006. (49. évf.) 8. szám, 87-101.
- Kiss Réka: *Protestánsok lehetőségei Magyarországon – az „oszd meg és uralkodj” elve és gyakorlata* in: Balogh Margit (szerk.): *Regionális és nemzeti identitásformák a 18–20. századi magyar és szlovák történelemben. Felekezetek, egyházpolitika, identitás. – Konfessio, cirkevna politika, identita*. Budapest: Kossuth Kiadó, 189-200. Budapest, 2006.
- Kósa László: *Az állambiztonsági szervezet hálózata a református egyházban a diktatúra idején*, THÉMA (Theológiai élet ma) Protestáns Tanulmányi Kör lapja XII. évf. 2010/1-2.
- Dr. Koncz Sándor: „...két szekér egy vendéggel jött meg...” in: Napút Online folyóirat 2006. http://www.napkut.hu/naput_2006/2006_01/102.htm
- Kovács Bálint: *Arcok az ifjúsági munka elmúlt évtizedeiből* in. Confessio 1991. 4. szám, Morvay István 87-90.
- Kovács Bálint: *Egy (majdnem) elfelejtett 1956-os forradalmi lelkészálldozat: Batka Ferenc 1929-1956* in. Confessio 2007. 2. szám.
- Kovács Bálint: *Pap Béla, a mártírsorsú lelkipásztor* in. Confessio 1990. 2. szám 84-94.
- Kovács Dániel: *Koncz Sándor tanárai (és diáktársai)* in: Széphalom 24. A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve 2014. 165-174.
- Lukátsi Vilma: „Igen, Atyám!” Evangéliumi Kiadó, é.n. (Ungár Aladár életrajza)
- Magyar Életrajzi Lexikon 1000–1990. Javított, átdolgozott kiad. Főszerkesztő: Kenyeres Ágnes <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/>

- Ötvös László: *Dr. Szász Imre debreceni esperes életműve (1887-1956)*
 Debrecen, magánkiadás, 2002.
- Pap László: *Tíz év és ami utána következett 1945-1963. Adalékok a Magyarországi Református Egyház XX. századi történetéhez* (Szerk. Bárczay Gyula), Bern, Európai Protestáns Magyar Szabadegyletem, 1992.
- Pápa és Debrecen: emlékkönyv Dr. Tóth Endre egyháztörténész professzor születésének 100. évfordulójára*, Pápai Református Teológiai Akadémia, 2000.
- Pataki tanáraink 1931–1952*. Szerk. Benke György, Pólos László, Szabó Csaba. Sárospatak, For You Bt., 2005.
- Pótor Imre: *Dr. Tóth Endre az egyházépítő professzor – különös tekintettel dunántúli szolgálataira* – Teol. disszertáció, Vásárosnamény 1996. <http://mek.oszk.hu/02400/02489/02489.htm>
- Reformátusok Budapesten. Tanulmányok a magyar főváros reformátusságáról I–II.* (Szerk. Kósa László), Budapest, Argumentum Kiadó–ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék, 2006.
- Szatmári-Karmanoczki Emília: *A Sárospataki Református Teológiai Akadémia tiszteletbeli tanárai*, in: Sárospataki Füzetek 2009. 71–110.
- [sic!] *Válogatott kövek a református egyház és az állam kapcsolatának medréből*, Szerk. Ladányi Sándor, Keresztes Dánel, Hamarkay Ede, Erdőkertes, Exodus, 2006.
- Szikszai Béni: *Ahogy én láttam. Feljegyzések a 20. századi magyar ébredéstörténetről*, Kolozsvár, Koinónia, 2015.
- Tóth Károly–Benda Kálmán: *Utolsó búcsú Benedek Sándor professzortól* in: Ráday Gyűjtemény Évkönyve, 1984–1985. Budapest, 1986.
- Újszász Kálmán Emlékkönyv*. Szerk. Balassa Iván, Kováts Dániel, Szentimrei Mihály. Budapest–Sárospatak, Szabad Tér, 1996.
- Várady József: *50 éves találkozó és az Exodus*, Debrecen 2004. (Tartalmazza Kulcsár István és Janka Lajos exodusra vonatkozó visszaemlékezéseit is (*Egy volt teológus töprengései; Kettétört élet*). <http://mek.oszk.hu/07300/07333/07333.pdf>
- Vincze Gábor: *„Magatartásában megnyilvánul a szinte féktelen karrierizmus és a »balosság«* – A „Nagy Károly” fedőnevű ügynök lelkész „munkássága”, in: Békési Újság Kalendárium, 2010. Békés, Csáládért Alapítvány, é.n. [2009], 84–89. http://www.emlekpont.hu/publikaciok/dokumentumok/vg/Magatartasaban_megnyilvanul.pdf

Vincze Gábor: „Szabad egyház szabad államban”? A Tiszántúli Református Egyházkerület a „nulla évben” In: Várad, 2007. 3. sz. 103–112. <http://www.varadlap.ro/index.php?m=5&id=609&sz=200703>

www.tortnelmitar.hu

<http://nevpont.hu/>

www.tobbazelet.hu (Farkas József-archívum)

TARTALOM

Victor István: Bevezető gondolatok	5
Köszönetnyilvánítás	6
Dienes Dénes: A Sárospataki Kollégium és a Tiszáninneni Református Egyházkerület megszüntetése	7
Berecz Ágnes: A szöveggondozás elvei és a források	13
KÖRÖSSY JÓZSEF: A PATAKI TEOLÓGUSOK <i>EXODUSA</i>	19
Az előzmények	21
Az első lépések	21
Ismét Patakon	24
Exodus	29
A visszavonulás	33
KOTSIS ISTVÁN: EXODUS	37
I. Előzmények	39
1. Az „utolsó” ifjúsági gyűlés Sárospatakon	39
2. Ballagás a Teológián	40
3. Váratlan fordulat	52
4. Az „utolsó” exmisszió	60
5. A kálvinista Róma	67
II. Előkészületek	80
1. Lali Debrecenben	80
2. Ismét Patakon	87
3. Először a tiszáninneni püspöknél	90
4. Futárszolgálat	94
III. Az Exodus	103
1. A kivonulás végbemegy	102
2. <i>Fait accompli</i>	106
3. Utóhangok	114
4. Fogadtatás Debrecenben	119

IV. Következmények	121
1. Meglepetések órája	121
2. A megbolygatott méhkas	125
3. A szupplikáció	129
4. További fejlemények	138
5. Az ítélet	147
6. Az utolsó simítások	152
7. Föl-földobott kő	162
V. Hátra van még a feketeleves	168
1. Otthon töltött karácsony	168
2. Előzetes tusakodás	169
3. Szemtől-szembe	173
4. Utoljára a jól ismert helyeken	179
Függelék	185

AZ *EXODUS* KÉPEKBE

FÜGGELÉK	189
A sárospataki teológushallgatók írásos tanúvallomásai az exodusról 1951. október 29-n	189
A sárospataki teológushallgatók ítéletének teljes szövege	261
A naplók szövegében említett teológushallgatók mutatója életrajzi adatokkal	262
A naplókban említett személyek mutatója életrajzi adatokkal	281
Felhasznált irodalom	307

Ráday Gyűjtemény
Felelős kiadó: Berezcz Ágnes
Nyomdai előkészítés: Fekete Sas Kiadó Bt.
Készült az OOK-PRESS
Nyomdaipari és Szolgáltató Kft.
veszprémi nyomdájában
Felelős vezető Szathmáry Attila
ISBN 978-963-8299-12-3
ISSN: 0238-5082

